Mehmed Âkif Ersoy

Tefsir Yazıları ve Vaazlar

DİB YAYINLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 872
HALK KİTAPLARI - 199

Baskı Takip
İsmail DERİN

Grafik & Tasarım
Emre YILDIZ

Baskı
Kalkan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.: 0.312 341 92 34

2.Baskı, Ankara - 2013

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 12.07.2011/46

2013-06-Y-0003-872
ISBN: 978-975-19-5398-8
Sertifika No:12930

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 312 295 72 93 - 94
Faks: 0 312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: 0 312 295 71 53 - 295 71 56
Faks: 0 312 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

ÖN SÖZ

Milletine "İstiklâl Marşı"nı ve "millî bir destan" derecesinde kıymetli "Safahat" adındaki şiir külliyatını hediye eden merhum şairimiz Mehmed Âkif Ersoy, vefatının üzerinden yıllar geçtikçe daha iyi anlaşılmakta ve değeri milletçe takdir olunmaktadır.

Onu benzerleri arasında farklılaştıran ve "millî örnek bir şahsiyet" haline getiren, içinden çıktığı, ancak ölünceye kadar içinde kaldığı milletinin inancını ve duygularını samimiyetle paylaşması, yaşaması ve her hususta onun lisanı olmasıdır.

Yakın tarihinde milletimizin başından geçenleri şiir, yazı ve konuşmalarında dile getirmiş, gerçek bir dost olarak üzülüp feryat ettiği kadar, toplumun kendisini saygın bir millet yapan değerlerden uzaklaşmasını da acı bir gerçek olarak açıkça ortaya koymuştur.

Şiirlerinde halkın dertleriyle birlikte, milletçe girilen savaşların acılarını da dile getiren Mehmed Âkif Bey, manzumeleri dışında kısa tefsir yazıları, makaleleri ve tercümeleri yoluyla da kalemini aynı gayeye hizmet için kullanmış; gün gelip vatan hizmeti kendisini bir "savaş hatibi" olmaya çağırdığı zaman, onu da tereddüt etmeden yerine getirmiş, konuşma ve vaazlarıyla üzerine düşeni en güzel şekilde ifaya çalışmıştır.

"Mehmed Âkif" olmak kolay değildir…

Karşımızda, her şeyini inandığı dava uğruna feda etmiş; bunun için sonuna kadar ve elinden gelsin gelmesin gerekli gördüğü her işe –başkası yapsın diye beklemeyip– "kendini atmış" bir ihlâs kahramanı vardır.

Bu kitapta, artık "mânevî değerlerimizin millî temsilcisi ve sözcüsü" olarak gördüğümüz aziz büyüğümüz Mehmed Âkif Ersoy'un 1912-1913 yılları arasında yazıp yayınladığı kısa *"Tefsir Yazıları"*, 1913-1919 aralığında kaleme aldığı *"Manzum Tefsirler"* ve 1910-1920 senelerinde cami kürsülerinde ve halk arasında dolaşıp yaptığı konuşmalar, verdiği *"Vaazlar"* derlenmiş bulunuyor. Kitabın içindekiler ve hazırlanırken takip olunan usul hakkında, ayrıca merhum Âkif Bey'in kısa hayat hikâyesi olarak "Giriş" bölümünde yeterli açıklama ve yazılar bulunmaktadır.

Samimi inanç, din kardeşliği ve millet sevgisi gibi yüksek duyguların, yerine göre bazen bir ilim sükûneti, bazen ağlatan coşkun bir heyecanla ifade edildiği bu yazı, şiir ve konuşmalar, bizlere inancımızı yaşama ve dinimize hizmet yolunda birer rehber olacak değerdedirler.

Cenab-ı Hak'tan, bizlere de dinimizi yaşama ve yolunda hizmet edebilme aşk ve heyecanını, gayret ve ehliyetini lütuf buyurması duasıyla, hazırlamaya çalıştığım bu eseri kardeşlerime samimiyetle takdim ediyorum.

M. Ertuğrul Düzdağ

GİRİŞ

KİTAP VE YAZARI HAKKINDA

Bu ciltte Mehmed Âkif Bey'in 36'sı düzyazı, 18'i manzum olmak üzere 54 tefsir yazısı ile 9 vaaz konuşmasının tamamı bir araya toplanmıştır. Yazı ve şiirler, kendisinin "başmuharrir"i bulunduğu "Sebîlürreşâd" dergisinde sırayla yayınlanmış; vaaz ve konuşmalar, derginin sahibi olan ve daima Âkif Bey'in yanında bulunan Eşref Edib Bey tarafından not tutulmak suretiyle kaydedilerek, dergiye derc olunmuştur. Merhum Eşref Bey, daha önce de Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin Ayasofya Camiindeki vaazlarını not tutarak derlemiş ve dergisinde yayınlamıştı.

1908 Meşrutiyetinin 23 Temmuz'da ilânından hemen sonra 27 Ağustos'ta "Sırâtımüstakîm" adıyla ilk nüshası çıkarılan bu haftalık dergi, sekizinci cildinin ilk sayısı olan 8 Mart 1912 tarihli 183. nüshasından itibaren isim değişikliği yaparak, "Sebîlürreşâd" adıyla devam etmekte idi.

Dergi bu şekilde, 17 yıl (1908-1925) süren neşir hayatında 25 cilt ve 9 bin sayfa tutan 641 sayı çıkmıştır. Milli Mücadele'ye katıldığı 1920-1923 yıllarında İstanbul'dan ayrılmış, üç sayı Kastamonu'da ve bir sayısı Kayseri'de olmak üzere 464-527 sayıları Anadolu'da, Ankara'da yayınlanmıştır.

İlk sayısında "haftalık gazete" olarak tanıtılan dergi, sonradan "haftalık risâledir" diye tarif olunmuş; ancak bu ibare de kaldırılarak, ihtiva ettiği konuların belirtilmesiyle yetinilmiştir. Dergi gerçekte, ilk devresinde daha çok ilmî, ikinci devresinde ise fikrî, fakat daima İslâm adına tebliğ, irşad, telkin, ikaz ve –bilhassa 1923 sonrasında– mücadele tavrında olmak üzere, dergi ile haftalık gazete arasında bir özellik taşımaktadır.

8 Mart 1912 tarihli 183. sayısından itibaren muhtevâsında yenilikler yapan dergi, önce *"İlmî"* ve *"Siyaset ve Hayât-ı İslâmiyye"* adını verdiği iki kısma ayrılmış; bunlar da kendi içinde ayrıca bölümler halinde tertiplenmişlerdir.

İşte Mehmed Âkif Bey'in, derginin daima birinci sayfasına konulan ve ilmî kısmın ilk bölümünü teşkil eden *"Tefsîr-i Şerîf"* yazıları da 183. sayıdan itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

Yeni devrenin bu ilk sayısında, ayrıca her bölümün başına, o kısma girecek olan yazıların özelliklerini tespit eden ve takip edilecek usûlü açıklayan, imzasız kısa tanıtım yazıları da konulmuştur. ("Tefsîr-i Şerîf" bölümünün takdim yazısını, bugünkü dile çevirerek ve özetleyerek, Giriş'e almış bulunuyoruz.)

Aşağıda maddeler halinde, tefsir ve vaazların ortaya çıkışlarını takip edecek, aynı yıllarda, merhum Mehmed Âkif'in hayatının "Bir fedâkâr yiğit adamın cihad serüveni" diyebileceğimiz hizmet ve faaliyet tablosuna da kısaca bir göz atmış olacağız:

1. İlk tefsir yazısının çıktığı 8 Mart ile 26 Aralık 1912 tarihleri arasında, 33 tefsir yazısı yayınlandı. Bu arada çıkan 42 sayıda, ilave olarak 40 kadar tercümesi ve bir o kadar da makalesi çıkmıştı. Derginin ilk sayısından itibaren dergiyi süsleyen şiirlerinin bir kısmı Nisan 1911'de "Safahat" adıyla kitap olarak yayınlanmış; 1912'nin Ocak-Ağustos ayları arasında çıkan sayılarda tefrika olunan "Süleymaniye Kürsüsünde" şiiri ise Safahat'ın ikinci kitabı olarak bu yılın

Eylül ayında basılmıştı.

2. 1912 yılı Ekim ayı başında Balkan Harbi'nin başlaması üzerine, o zamana kadar muntazaman her hafta çıkan tefsir yazıları, 10 Ekim'deki 30. yazıdan sonra bir, bir buçuk ayı bulan aralıklarla yayınlanmıştır. Bu aksamanın, savaşın kötü gidişi yüzünden hiç şüphesiz perişan olan Âkif Bey'in, o sırada halkın orduya yardımını sağlamak için –partiler üstü olarak– kurulacak *"Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti"*nin tesisi çalışmalarına katılması ve daha kim bilir ne gibi faaliyetlerinden ileri geldiği şüphesizdir.

3. Savaşın, daha ilk ayda ağır bir bozgunla neticelenmesi ve getirdiği felâketler üzerine, coşan duygularını ifadede, düz tefsir yazıları yetersiz kalan Âkif Bey, 9 Ocak ile 3 Temmuz 1913 tarihleri arasında kaleme aldığı 11 adet manzum tefsir ile feryatlar koparmıştır. (Safahat'ın üçüncü kitabını teşkil edecek olan bu şiirler için bkz. Manzum Tefsirler, 1-11)

4. Bu günlerde ızdırap içinde çırpındığı, gönül yakıcı şiirlerinde açıkça görülen merhum, 30 Ocak 1913'te çıkan ikinci manzum tefsir ile 6 Mart'ta çıkacak olan üçüncüsü arasında geçen bir ay içinde, *"Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti"*nin *"İrşad Heyeti"* üyesi ve genel sekreteri olarak, heyetin aldığı kararlar doğrultusundaki ilk faaliyetler olmak üzere, İstanbul'un en büyük üç camiinde, Beyazıt (2 Şubat), Fatih (7 Şubat) ve Süleymaniye (14 Şubat) camilerinde vaaz kürsülerine çıkarak, halkın mâneviyatını güçlendirecek ve orduya yardımını sağlayacak konuşmalar yapmıştır. (Âkif Bey'in ağlayarak yaptığı bu konuşmalar için bkz. Vaazlar, 2-4)

5. Bu arada, heyetin diğer faaliyetleri ve konuşma yapacak diğer zatların davet olunmaları ve konuşma yer ve günlerinin gazetelerdeki ilanları da Âkif Bey'in imzası ile yapılmakta ve yayınlanmaktadır. Birkaç yıl içinde Osmanlı ülkesinde 53 şube açacak ve 1918 sonrasındaki Millî Mücadele hareketine temel teşkil edecek olan *"Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti"*ndeki çalışmaları da Âkif Bey'in hayatının şerefli bir sayfasıdır.

6. 3 Temmuz 1913'teki 11. manzum tefsirden sonra Âkif Bey, 1913 Ağustos ayı içinde üç tefsir yazısı daha (Bkz. Tefsir Yazıları, 34-36) kaleme almış ve düz tefsir yazılarına son vermiştir.

7. Manzum tefsirler ise, Birinci Dünya Harbi, mağlubiyet ve mütareke yıllarının uyandırdığı üzüntülü ruh hallerini ifâde için, Âkif Bey'in arada bir müracaat ettiği, duygu dolu şiirler olarak 1914-1919 yılları içinde, yedi defa daha (Bkz. Manzum Tefsirler, 12-18) var olmuşlardır. Bu şiirler de Safahat'ın beşinci ve yedinci ciltlerine girecektir.

8. İstanbul'un 1918 yılı Kasım ayında yabancılar tarafından işgali üzerine, Âkif Bey'in Millî Mücadele yılları başlamıştır. İşgal altındaki İstanbul'da, sık sık sansüre uğrayan, sayfalarının bir kısmı boş çıkan dergisiyle halkı birliğe ve direnişe çağıran Âkif Bey, baskı altındaki İstanbul'da yeteri kadar faydalı olamayacağını anlamış, önce ilk kurşunun atılıp, savaş cephesinin açıldığı Balıkesir'e, az sonra da, o sırada bulunduğu önemli memuriyeti de terk ederek, Ankara'ya gitmiş, İstiklâl Savaşı'na bilfiil katılmıştır.

9. Âkif Bey dokuz parça olarak tespit olunan vaazlarının ilkini Balıkesir konuşmasından iki yıl iki ay önce "İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzadebaşı Kulübü İlmî Heyeti" adına tertiplenmiş bir dizi konuşma programı çerçevesinde

(Bkz. Vaazlar, 1) yapmıştı. 1910 yılı Kasım ayı içinde yapılan ve Sırâtımüstakîm'de yayınlanan bu konuşma, daha sonra ayrıca, Hey'et tarafından iki cilt halinde *“Mevâiz-i Dîniyye”* adıyla bastırılmış olan konuşmaların birinci cildinde altıncı yazı olarak yerini almıştır.

10. Âkif Bey, ilk “vaaz”ı sayacağımız bu konuşmasını “İttihad ve Terakki Cemiyeti”nin bir kulübünde yapmış olmasına rağmen “kavmiyetçilik ve ayrılık” aleyhine şiddetli fikirler ileri sürmektedir. Âkif Bey'in mensuplarıyla yakınlığı olduğu anlaşılan bu Kulüp'te uzunca bir zaman “Arapça edebî eserlerin Türkçe'ye tercüme usulleri” üzerine sohbetler yaptığı –bu derslere bir medrese talebesi olarak iştirak etmiş olan Aksekili Ahmed Hamdi Bey'in de şehadetiyle– bilinmektedir.

11. Vaazların 2-4. sırada bulunanları, yukarıda 4. maddede bahsettiğimiz, Âkif Bey'in “Balkan Harbi” faciaları içindeki çırpınışları sırasında, İstanbul'un üç büyük camiinin kürsülerinden yapılmış (Şubat 1913) konuşmalarıdır. Savaşın sonunda ise mağlubiyetimizin sebeplerini, tembelliğimizi, yanlış tevekkül anlayışını, halktan ve milli değerlerden kopmuş aydınların, yine hiçbir yeniliği kabul etmeyen cahil halkın her iki uçtan millet kaderi üzerindeki kötü tesirlerini ve son tarafında korkunç Balkan katliamlarını tasvir ettiği uzun “Fâtih Kürsüsünde” şiiri ile tahlil ederek (Temmuz 1913-Temmuz 1914) yayınlamıştır.

12. Ancak Balkan Savaşı'nın yaraları sarılmadan patlayan Birinci Cihan Harbi'ni,

Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken,
Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!

diye çok samimi bir üzüntüyle karşılayan Âkif Bey, bu savaşın uzun, ızdıraplı, yokluk yıllarında, genç erkek nüfusumuzun büyük kısmının şehit düştüğü acılı günlerde, yine bir fedai gibi ortaya çıkarak devlet adına önce Berlin‘e sonra Necid çöllerine gitmiş, o günlerin harp içi zorluk ve tehlikelerini göğüsleyerek millet hizmetine koşmuştur. Safahat‘ta bu seyahatlerin adını taşıyan uzun ve muhteşem iki şiir vardır.

13. Vaazlar bölümünde 5-4. sırada bulunan vaazlar Millî Mücadele yıllarında, birincisi Balıkesir Zağnos Paşa Camii'inde, diğer dördü Kastamonu Nasrullah Camii'nde ve şehrin civarında yapılmış konuşmalardır. Balkan Harbi ve arkasından, Birinci Cihan Harbi'ndeki yenilgi ve düşmanın İstanbul'a, İslâm dünyasının kalbgâhına ve Anadaolu'nun mahremiyetine girmesi üzerine, Âkif Bey'in Millî Mücadele'deki hal ve davranışlarına bakarak, artık “kendisini dağa taşa vurdu” demekte aynen isabet vardır… Bu yıllardaki hizmetleri için Giriş bölümünün sonuna aldığımız kısa hayat hikayesine bakılmalıdır.

14. Merhum Âkif Bey'in yazı hayatı: Şiirler, makaleler, tefsirler, tercümeler; cemiyet ve hizmet hayatı: Dergiciliği, dernek faaliyetleri, vaazları, üniversite hocalığı, baytar olarak yerine getirdiği vazifeler, devlet adına yaptığı zahmetli ve tehlikeli seyahatler, savaş hizmetleri, temaslar, en sonunda Millî Mücadele'deki yoğun çalışma ve hizmetleri… Aynı aylarda “İstiklâl Marşı”nın ve “Âsım” kitabının yazılması… Âkif Bey'in hayatı ve çalışmaları düşünülürken, bu sayılanların hepsinin veya en azından birkaçının aynı anda yapıldıkları dikkate alınırsa, merhumun nasıl fedâkar bir “yiğit adam” olduğu, âdetâ kendini

tüketircesine, dini, dindaşları ve vatanı için çalıştığı daha iyi anlaşılacaktır…

Bu yetersiz satırların, kitabın sayfalarına göz gezdirecek olan aziz okuyucularımıza, “nasıl bir adamın” sözlerine muhatap olduklarını hayal etmeyi sağlayabilecek kadar bilgi vereceğini ümid etmekteyim. Rabbimin bizleri dünya ve âhirette muhlis kullarından kılması her daim duamızdır.

SEBÎLÜRREŞÂD'IN "TEFSÎR-İ ŞERÎF BÖLÜMÜ"NÜ TANITIM YAZISI: TEFSÎR-İ ŞERÎF

Mecmuamız Müslümanlık adına çıkmaktadır. Onun için İslâmî ilimlerin kaynağı olan "tefsir"e derginin "ilmî kısmı"nın birinci bölümünde yer veriyoruz.

Kütüphanelerimizde Arapça, Türkçe ve hatta diğer lisanlarda, basılmış veya basılmamış pek çok tefsir kitabı bulunmaktadır. Bunları doğrudan alıp yayınlamakta, ciddî bir fayda görmüyoruz. İsteyenler bunları okuyup istifade edebilirler.

Bu sebeple, mecmuamızın özel tutumuna da uygun olarak yayınlanacak tefsir yazılarında, elden geldiği kadar aşağıda beyan edilen hususlara uyulmasına ve yeni faydalar elde edilmesine dikkat olunacaktır.

1. İlme, fenne, hayatımıza ve yaşayışımıza temas eden bazı âyet-i kerîmeler ele alınacak, bunlar "dirâyet" ve "rivâyet" yollarıyla açıklanacak; diğer lisanlardaki tefsirlerde bulunan önemli görüşler de tercüme olunacaktır.

Âyet-i kerîmelerin yüce mânâları üzerinde durulurken, Arapça dil kâideleri ve kelimelerin dilbilgisi bakımından durumları ele alınmayacaktır. Âyetlerin önce muhakkak mânâları verilecek, daha sonra hayatımıza ve yaşayışımıza hitap eden işaretleri ve neticeleri üzerinde durulacak, bu irşatların ışığında, zaman ve zemine göre müslümanların bugünkü durumları hakkında düşünceler üretilecektir.

2. Tefsir ilmi usulleri, bu konuda yazılmış eserler, tefsir ilminin kısımları ve tarihi, tefsir âlimlerinin hayat hikâyeleri ile tefsir usulleri hakkında araştırmalar yapılacaktır.

3. Zamanımızda tefsir-i şerif tahsilinin hayli ihmal olunduğu, geri kaldığı mâlumdur. Âdetâ Kur'an-ı Kerîm'i bilmek, anlamak önemsiz, faydasız bir iş gibi telakki olunmaya başlamıştır. Ortada, sanki Kur'an-ı Kerîm artık anlaşılmış, hâşâ, daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi yanlış bir zan türemiştir. Bir mantık kitabı ile senelerce uğraşıldığı halde, medrese talebesinin Celâleyn seviyesinde olsun bir tefsir bilgisinden mahrum bulunuşu, şüphesiz pek büyük bir kusurdur.

4. İşte bütün bu düşüncelerden dolayı mecmuamız, tefsir-i şerif ilminin ihyasına çalışacak; mektep ve medreselerimizde okutulmasını teşvik etmekten geri durmayacak, bu hususta ayrıca makaleler neşredecektir.

Bilhassa bütün mektep ve medreselerimizde tefsir-i şerif dersleri ve okutuluş şekilleri üzerinde tenkitler yazılacak, talebenin bu bapta her türlü haklı şikâyetleri umumun bilgisine sunulacaktır.

Yardım ancak Allah'tandır.[1]

Sebîlürreşâd, 8 Mart 1912 / 24 Şubat 1327 – 19 Rebîülevvel 1330, c. 8-1, aded 183-1, s. 5... Bölüm tanıtma yazılarının Mehmed Âkif ve Eşref Edip Beyler tarafından yazıldığı bilinmektedir. Bu yazı özetlenmiştir.

KİTABIN NEŞRE HAZIRLANIŞINDA UYULAN ESASLAR

1. Kitapta toplanan tefsir ve vaaz metinlerinde hiçbir ekleme, çıkarma, değiştirme ve sadeleştirme yapılmadı. Sırâtımüstakîm / Sebîlürreşâd dergisindeki yazılar aynen alındı.

2. Ancak çok uzun süren paragraflar, okumayı kolaylaştırmak için uygun şekilde, daha kısa paragraflara bölündü.

3. Yine –okunmayı kolaylaştırmak maksadıyla– yazılara başlıklar ve metnin içine çokça ara başlıklar konuldu. Yazı başlıklarıyla ara başlıkların tamamı bana aittir. Bu ara başlıklarda, altındaki satırların kısa bir özeti verilerek, lisan bakımından çekilecek zorluğun bir nebze giderilmesine çalışıldı.

4. Kitapta bulunan bütün dipnotları yeni konuldu. Bunlarda şu bilgiler bulunmaktadır:

a. Metinde geçip de meâli verilmemiş âyet-i kerîmelerin meâlleri: Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerîm Meâli'nden alınmıştır. Âyetlerin yer ve meâllerini gösteren dipnotları, İskender Türe Bey'in eser-i himmetidir.

b. Metinde geçip de anlamı verilmemiş hadîs-i şerîflerin mânâları ve hepsinin bulundukları kaynaklar: Bu hususta kitabın ilk baskısındaki notlar dikkate alınmış, ancak Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan Bey'in yardım ve himmeti ile noksanlar tamamlanmıştır.

c. Kitapta aynı konuyu işleyen metinlere atıflar yapıldı ve yine Safahat'ta o konuda mevcut olan sayfalardan birkaçını gösteren notlar konuldu.

d. Tefsir parçalarının yazıldığı ve vaazların verildiği günlerde cereyan eden olaylara dipnotlarda işaret edilerek, yazı ve konuşmalara tesir eden sebepler gösterilmek istendi.

e. Ve pek tabii her parçanın ilk dipnotu olarak, dergide yayınlandığı yer hakkında gereken bilgiler verildi.

5. Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler ile diğer Arapça ve Farsça ibareler, İskender Türe Bey'in gayret, dikkat ve sabrı sayesinde aslî harfleriyle ve harekeli olarak dizilme imkânına kavuştular.

6. Kitabın sonuna 2 bin 300 kadar kelime ve tamlama ihtiva eden bir sözlük konuldu. Kelimelerin, sadece kitapta kullanıldıkları mânâlar verildi, farklı mânâları alınmadı.

MEHMED ÂKİF ERSOY
HAYATI VE ESERLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM:
— HAYATI —

Mehmed Âkif Ersoy, yakın tarihimizin en büyük millî şâiri, bütün hayatını, kabiliyetlerini ve bilgisini inancı yolunda sarf etmiş, dindar ve derin bir fikir adamı; Anadolu iman, irfan ve ahlâk ikliminin en dikkate değer örnek bir şahsiyetidir. 1873 yılının Aralık ayında, İstanbul'un Fatih ilçesinin Sarıgüzel semtinde doğmuş ve 27 Aralık 1936 Pazar günü, saat 19.45'te Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda vefat etmiştir.

Mehmed Âkif'in babası Mehmed Tâhir Efendi (1826-1888) ve annesi Emine Şerife Hanım'dır (1836-1926). Mehmed Tâhir Efendi çocuk yaşta Arnavutluk'tan İstanbul'a gelerek tahsil etmiş ve Fatih Medresesi müderrisliğine (öğretim üyesi) kadar yükselmiş âlim ve ârif bir zattır. Annesi ise aslen Buharalı olan Tokatlı bir aileye mensuptur. Ailenin Âkif'ten sonra Nuriye adında bir de kızları olmuştur

Tahsil Hayatı

Mehmed Âkif, dört yaşında iken Fatih'te Emir Buhârî mahalle mektebine (yuva) gönderildi ve tahsil hayatına başladı. Burada iki sene ve sonra sırasıyla üç sene ibtidâî (ilkokul), üç sene rüşdiye (orta okul) ve üç sene mülkiye idâdîsine (lise), sonra da iki senesi (gündüzcü olarak) Ahırkapı'da ve iki senesi (yatılı olarak) Halkalı'da olmak üzere, dört sene de Baytar Mektebi'ne (Veterinerlik Fakültesi) devam etti. 1893'te mektebin ilk mezunu ve birincisi olarak diploma aldı.

Mehmed Âkif, resmî tahsilin dışında, çok bilgili ve şuurlu bir zat olan babası başta olmak üzere birçok âlimden devamlı olarak ders okumuş ve kendisini yetiştirmiştir. Lisâna karşı bilhassa kabiliyeti bulunduğundan, devamlı çalışarak, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı, edebiyatlarını takip edecek ve tercümeler yapacak kadar iyi öğrenmiştir. Çocukken başladığı hâfızlık çalışmalarını, bir müddet ara verdikten sonra, yirmi yaşında iken kendi kendine tamamlamış ve Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemiştir. Mısır'daki son seneleri de, Kur'an meâli ile meşgul olarak geçmiştir.

Sporculuğu

Tahsil hayatı boyunca daima derslerinde birinci olan Mehmed Âkif, aynı zamanda çeşitli sporlarla meşgul oluyor, bunları da, derslerine mâni olmadan, en iyi şekilde yapıyordu. Ondört yaşında iken – Osmanlı toplumunda asırlardır en sevilen ve yaygın spor olan – yağlı güreşe başlamıştı. 16-18 yaşlarında, köy düğünlerindeki güreşlere katıldığı olmuştur. Uzun mesafeleri yorulmadan yürüyor; hafta sonları okula giderken, Fatih'ten Halkalı'ya ve bazen güreşmek için Halkalı'dan Çatalca'nın köylerine yürüyerek gittiği oluyordu. Ayrıca gülle atar, ata biner, dalgalı denizde kürek çekerdi. İstanbul Boğazı'nı da yüzerek geçmiştir.

Bulunduğu vazifeler

Tahsilini tamamladıktan sonra, Ziraat Vekâleti Baytarlık şubesinde vazifeye başlamıştı. İlk dört sene devletin Rumeli, Anadolu ve Arabistan bölgelerinde dolaşarak baytarlık yaptı. Yirmi yıllık bir memuriyetten sonra – bir başkasına yapılan haksızlık üzerine – istifa ettiğinde, aynı şubenin müdür muavinliği vazifesinde bulunuyordu.

Öğretmenlik hayatına 1906'da Halkalı Baytar Mektebi'ne "kitâbet-i resmiye" (resmî yazışma usûlu) dersi muallimliği ile başladı. 1908'den sonra ise Edebiyat Fakültesi ile Dârülhilâfe Medresesi'nde "Osmanlı Edebiyatı" müderrisliğinde bulundu. Balkan Harbi (1913) sırasında kurulan "Müdafaa-i Milliyye Cemiyeti"nin "İrşad Heyeti" başkâtibi (genel sekreteri) olarak; Mütareke devrinde, "İslâmiyet'i doğru olarak halka öğretmek, yanlış bilgileri gidermek ve – savaş yüzünden sarsılmış olan– İslâm ahlâkını korumak" için Şeyhülislamlık'a bağlı olarak kurulmuş bir "İslâm Danışma, Tebliğ ve İrşad İlim Heyeti" olan "Darülhikmeti'l-İslâmiyye"de üye ve başkâtip olarak çalıştı (Ağustos 1918 – Nisan 1920) ve bu kuruluşun yayın organı olan "Cerîde-i İlmiyye"yi idare etti. İstiklâl Savaşı'nı yapan Birinci Millet Meclisi'nde milletvekili olarak vazife gördü. Mısır'da 1929 yılından 1936'ya kadar, Kahire Üniversitesi'nde Türkçe Hocalığı yaptı. Bütün ömrünü okuyarak ve okutarak geçirdi.

Yirmi beş yaşında iken İsmet Hanım'la (1878-1944) evlenen Mehmed Âkif'in üç kızı ve iki oğlu olmuştur. Sakal bırakması evliliğinden üç sene sonradır.

Seyahatleri

Okulunu bitirdikten sonra baytarlık yaparken, Arnavutluk'a (İpek) giderek, amcalarını ziyaret etmiş; Edirne merkez olarak Rumeli'yi, Adana merkez olarak Anadolu'yu, Şam ve civarını dolaşmış; 1914 yılı başında, davetli olarak, iki ay devam eden "Beyrut – Kahire – el'Uksur – Medine – Şam" seyahatine çıkmış; aynı yılın sonunda vatanî bir vazifeyle üç aylığına Berlin'de ve yine aynı şekilde 1915 Mayıs'ından sonra beş aylığına "Necid (Riyad) – Medine – Şam – Beyrut"ta bulunmuş; 1918 yılı Temmuz ayında bir ay davetli olarak Beyrut'a gitmiş; İstiklâl Savaşı sırasında, halkı cihada teşvik için Anadolu'yu ve cepheleri dolaşmış ve hayatının son yıllarını Kahire'de geçirmiştir.

Şiir hayatı ve Safahat

Lise yıllarında şiirle meşgul olmaya başlamıştı. Baytar Mektebi'nin son senelerinde bu kabiliyetini ilerletti. Türkçe'ye ve aruz veznine hâkim olmuştu. Arkadaşlarına uzun manzum mektuplar yazıyordu. Önceleri, Ziya Paşa, Muallim Naci ve Namık Kemal gibi eski üstadlar tarzında şiirler nazm ederken, daha sonra kendi üslûbunu bularak onların tesirinden uzaklaşmıştır.

Şiirlerini, 1908'de çıkmaya başlayan ve kendisinin baş yazarlığını yaptığı "Sırâtımüstakim" dergisinde yayınladı. Bunlar, o zamana kadar rastlanmamış derecede akıcı, sâde, halkın hayatını anlatan ve duygularını dile getiren, millî şiirlerdi. Bir zaman sonra "Sebîlürreşad" adını alan dergide yayınlanan bu şiirler, tamamlandıkça, "Safahat" genel başlığı altında, küçük kitaplar halinde neşr ediliyorlardı. 1911-1924 yılları arasında ilk altı kitap çıkmış, yedincisi ise 1933'te Kahire'de yayınlanmıştır.

İlk şiirleri

Şâirliğinin ilk devresinde yazdığı, yayınlanmamış binlerce mısralık eski şiirlerini yok etmiştir. Bunlardan elde sadece, bazı dostlarının defterlerinde bulunan veya 1900 öncesinde çeşitli dergilerde çıkmış olan dört bin mısra kadar kalmıştır. Bu eski şiirlerini "Safahat" (Safhalar, Hayattan Manzaralar) adını verdiği şiir kitabına almamıştır. Bunlardan elde bulunan 3540 mısra, ilk defa 2009 yılında bir arada yayınlanmıştır.

Sebîlürreşâd dergisi

Mehmed Âkif'in şiir ve yazılarının çıktığı ve "başmuharrir"i bulunduğu dergi,1908'de *"Sırâtımüstakîm*" adıyla (Prof.) Ebululâ Mardin (1881-1957) ve Eşref Edib (Fergan, 1883-1971) tarafından çıkarılmış, 1912'den sonra ise *"Sebîlürreşad"* adını alarak yalnız Eşref Edib tarafından devam ettirilmiştir. Bu dergi, 1925 yılı başına kadar çıkmaya devam etmiş ve 641 sayı yayınlanmıştı. Fikir hayatımızda ve yakın tarihimizde çok önemli bir yeri olan derginin, 362 sayı yayınlandığı ikinci bir dönemi (1948-1966) daha vardır.

Mehmed Âkif Bey, şiirlerinden başka, Sebîlürreşad'ın hemen her sayısına tefsir yazıları, makaleler ve tercümeler de vermekteydi. Yaptığı tercümelerden bir kısmı hayatında da kitap olarak yayınlanmıştır.

Büyük şair

Mehmed Âkif, daha önce Muallim Naci ile başlamış olan, Türkçe'nin sade ve akıcı bir şekilde aruza tatbikinin ilk büyük temsilcisidir. Mizahi fıkralardan en heyecanlı şiirlere kadar, en güzel Türkçe ile, milletine şaheserler vermiştir. Şiirleri, her bakımdan, edebiyat tarihimizde eşsiz güzellikte muhteşem parçalardır. Basit bir hayat sahnesini anlatan mısralarında bile, hem en keskin bir zekânın şimşekleri, hem de titreyen bir gönlün gözyaşları sezilir…

Çağdaşı olan bütün büyük şair ve edibler, Mehmed Âkif'in yüksekliğini kabul edip, bunu itiraf ve takdir eden beyanlarda bulunmuşlardır. Âkif Bey, şiirlerinde ve makalelerinde, "sadelik, millîlik, din ve ahlâka bağlılık" şeklinde özetlenebilecek olan edebiyat görüşünü açıklamıştır. Kendisi, en fazla önem verdiği iki değerin, "dil ve din" olduğunu söylemektedir.

Şiirlerinden bazıları bestelenmiş ve önemli bir kısmı Arapça'ya çevrilmiştir.

Milletiyle birlikte ağlayan şair

Balkan Harbi'nin – Rumeli müslümanlarının çoluk çocuk katledildiği, nehirlerin cesetlerle dolduğu – felâketli günlerinde, 1913 yılının Şubat ayı içinde, İstanbul'da Beyazıd Camii'nde bir ikindi sonrası, Fatih ve Süleymaniye camilerinde ise Cuma namazlarından sonra kalabalık cemaatlere vaaz kürsülerinden hitap ederek, halkı birliğe, cihada ve orduya yardıma çağırmıştır.

Mehmed Âkif bu konuşmalarını, o sırada orduya destek vermek için kurulmuş olan "Milli Müdafaa Cemiyeti"nin İrşad Heyeti üyesi olarak yapmıştı. Bu konuşmaların ilânları günlük gazetelerde ve metni Sebîlürreşad'da yayınlanmıştır.

Bu savaşta, vahşice öldürülen mazlumların, alnına bıçakla haç çizilen ve sarıklarından asılan din adamlarının, sürüklenip götürülen masum genç kızların acı ve ızdırapları, onun feryad eden şiirleriyle millî vicdana ve tarihe yazılmıştır.

Kendisinin ve derginin bütün neşriyatı, daima din, vatan ve millet duyguları ile yapılmış ve bu yayınlar, birkaç sene sonra milletçe kalkışılacak olan Millî Mücâdele'nin de tohumlarını atmıştır. Nitekim Mehmed Âkif, 1920 yılı Şubat ayında, ilk kurşunun atıldığı Balıkesir cephesine koşarak, Zağnos Paşa Camii kürsüsünden halkı cihada çağıracaktır.

Takip ve baskı altında

Bu sırada kendisi, Dârülhikme'de çalışmakta, halkı direnmeye çağıran haftalık dergisini çıkartmakta ve bunları, düşman işgali altındaki İstanbul'da yapmakta idi.

Üstelik Balıkesir konuşmasından sonra yine İstanbul'a döndüğü gibi, çok heyecanlı ve düşman aleyhtarı olan bu konuşmasının metnini dergisinde de yayınlamıştı. Bundan sonra Sebîlürreşad, işgal kuvvetleri tarafından devamlı sansür edilmiş ve kendisi de takip altına alınmıştır.

Savaşın içinde

Nihayet İstanbul'da hizmet imkânı kalmadığını gören Âkif Bey, itibarlı ve yüksek maaşlı işini ve ailesini bırakarak, 10 Nisan 1920 tarihinde Milli Mücadele'ye katılmak üzere, gizlice Ankara'ya doğru yola çıkmış; Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ertesi günü, 24 Nisan 1920'de Ankara'ya varmış, gider gitmez faaliyete geçerek, 28 Nisan tarihli "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinde de haber verildiği gibi, 30 Nisan Cuma günü Hacı Bayram Camii'nde kürsüye çıkarak halka hitap etmeye başlamış ve İstiklâl Savaşı'na Burdur mebusu olarak katılmıştır.

Mehmed Âkif o günler için çok büyük bir hizmet olarak, Ankara'da da Sebîlürreşad'ı çıkarmaya devam etmiş; Eskişehir, Konya, Kastamonu, Çankırı, Afyon, Sandıklı, Dinar, Burdur, Antalya ve çevrelerini dolaşarak, büyük gayesi, yani dini, vatanı ve milleti uğrunda canla başla çalışmıştır. Savaş sırasında, defalarca cephelere giderek gazilerle konuşmuş, onları cihada teşvik ederek, yüreklendirmiştir.

Mîlli mücâdele konuşmaları

Mehmed Âkif'in, bu hizmetleri arasında, Kastamonu'da yaptığı faaliyetlerin ayrı bir yeri vardır. İstanbul'dan ve Batı Anadolu'dan Ankara'ya geçişlerin ve yapılan silah vesair hayatî yardımların yolu üzerindeki en önemli bir liman ve merkez olan Gelibolu ve Kastamonu ile civarında, Ekim-Aralık 1920 aylarında dolaşarak ve Nasrullah Camii'nde toplanan halka defalarca hitap ederek, onların şuurlanmasını ve mücadeleye katılmalarını sağlamıştır.

Bu sırada Sebîlürreşad'ın üç sayısı da Kastamonu'da yayınlanmış ve kendisinin çok önemli olan konuşmalarının bulunduğu bu dergi sayıları, binlerce nüsha bastırılarak Anadolu'ya ve cephelere dağıtılmış; camilerde, derneklerde ve askerî birliklerde okutulmuştur.

Bu kitabın üçüncü bölümüne tamamen ve aynen alınmış olan o konuşmalar, hâlen, İstiklal Savaşı'mızın ne için, nasıl, hangi şartlarda ve ne gayelerle yapıldığını, ilk defa ve içinde yaşayarak anlatan en önemli ve çok kıymetli, tarihî belgelerdir.

Manevî önder

Bir İslâm büyüğü olarak halk tarafından çok iyi tanınan ve sevilen Mehmed Âkif'in Ankara'ya giderek "Kuvâ-yı Milliye"ye katılmış olması, bütün millet üzerinde çok müsbet bir tesir uyandırmıştır.

Mehmed Âkif'in, sağlam imanı, itidali ve akl-ı selimi ile, o ağır şartlarda mümkün olan en meşru, mâkul ve doğru olan kararı vereceğine güvenildiği için, onun bu harekete katılarak, onaylamış olması, Millî Mücadele'nin, Birinci Dünya Harbi'ne katılışımız gibi, "İttihatçıların, sonu kötü bitecek bir macerası" olacağından korkan veya "devlete karşı bir isyan" olduğunu düşünerek samimiyetinden şüphe eden birçok kimseyi tatmin etmiş ve onların da maddî manevî güçleriyle mücadeleye katılmalarını sağlamıştır.

Onun, sessiz, mütevâzı, hiç kimsenin başına kakmadan, övünmeden, makam ve maaş beklemeden ve insanların kendisinden böyle bir şey beklemediği bir sırada, her şeyini tehlikeye atarak yaptığı bu büyük fedâkârlık, kahramanlık ve kısacası "Büyük Vatanseverlik"in değerini bilen tarih ve fikir adamları, hiç tereddüt etmeden Mehmed Âkif'e, "İstiklâl Savaşımızın Manevi Önderi" sıfatını vermişlerdir.

Mehmed Âkif, bu şekilde, bütün mevcudiyeti ile katıldığı İstiklal Savaşı'nı, önce, bütün müslümanların başı olan Türkiye'yi, sonra da İslâm âlemini hatta bütün Doğu halklarını maddî manevî esaretten kurtaracak bir mücadelenin başlangıcı olarak görüyordu.

Said Halim Paşa'dan tercüme

1922 yılının Şubat-Mayıs aylarında, büyük İslâm mütefekkiri Said Halim Paşa'nın, Malta esareti sırasında Fransızca olarak kaleme almış olduğu *"İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiye (İslam'ın Siyasi Yapısı)"* adlı eser, Mehmed Âkif tarafından tercüme edilerek Sebîlürreşâd'da sekiz tefrika hâlinde yayınlandı. Bu kitap, 6 Aralık 1921 günü bir Ermeni tarafından Roma'da vurularak şehid edilen Paşa'nın son eseridir. (Bkz. Said Halim Paşa, "*Buhranlarımız ve Son Eserleri*" içinde, 7. baskı, İz yayıncılık, s. 215-264, İstanbul 2011)

Mehmed Âkif'in bu yazıları yayınlamasının sebebi, o sırada Ankara'da, savaş sona yaklaşırken, kurulacak olan rejim hakkında münakaşaların yapılıyor olmasıydı. Âkif Bey, bu eseri yayınlayarak İslâmiyet'in devlet idaresi için koyduğu ve kendisinin de tatbikini istediği esasları göstermek istemiştir.

İstiklâl Marşı

Yazdığı şiir, 12 Mart 1921'de, Meclis kararı ile "İstiklâl Marşı" olarak kabul olunmuştu. İstiklâl Marşı'mızın yazılma hadisesi de hem milletimize hem de Âkif merhuma tam olarak yakışan bir özellik ve güzellik göstermektedir:

Genel Kurmay'ın Milli Eğitim Bakanlığı'na müracaat ederek, "Bu savaşımızın

mânâsını anlatacak, halka ve askere heyecan verecek ve diğer milletlerde bulunan milli marşlara denk olacak bir marş" istemesi üzerine, Milli Eğitim Bakanlığı bütün kuruluşlarına bir genelge ile bildirdiği gibi gazetelere de ilân vererek ve "Birinci seçilenin sözlerine 500 ve bestesine 500 lira olmak üzere mükâfat" koyarak, bir müsabaka açmıştı.

Müsabakaya 700'den fazla şiir geldi. Âkif Bey, işin içinde para olduğu için, herkes kendisinden istemesine rağmen, bir şey yazmadı. Halbuki o sırada bir paltosu yoktu ve çok soğuklarda arkadaşının (Baytar Prof. Şefik Kolaylı) paltosunu ödünç alıyordu… Sonunda Âkif Bey'i, kendisine "para vermeyeceklerini" söyleyerek razı ettiler ve işte bu ihlâs, samimiyet ve Allah lillâh aşkı ile, muhteşem "İstiklâl Marşı"mız kaleme alındı… Âkif Bey, mükâfat olarak ayrılan parayı, Dârülmesâî (İşevi) adlı, Hilâl-i Ahmer'e (Kızılay) bağlı bir derneğe verdirmiştir.

İstiklâl Marşı'nın mânâsı

Bu marş –insanı heyecanlara gark eden müthiş bir duygu çağlayanı olduğu gibi– aynı zamanda, aziz milletimizin, müslüman olup öz ve has benliğini bulduktan sonra kazandığı bütün değerleri, yücelikleri ve güzellikleri de tesbit edip dile getiren; hepimizin yaşama gayesini tesbit ve ilan eden, muazzam bir bildiri ve bir millî yemindir…

Bunun böyle olduğu, on kıt'alık İstiklâl Marşı şiirinin, Büyük Millet Meclisi'nde ilk defa okunduğu 1 Mart ve resmen kabul olunup iki defa üst üste okutulduğu 12 Mart 1921 tarihli celselerinde, ayakta ve her kıt'ası uzun uzun alkışlanarak dinlenilmiş olmasından da bellidir.

Hepsi, o günlerin, dinî ve millî kültürü iyi bilen seçkin kimselerinden olan ve o sırada savaşın heyecanı içinde bulunan Birinci Meclis topluluğunun bu takdir ve alkışı çok önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın sevdiği mısralar

Meclis'in 1 Mart celsesine Mustafa Kemal Paşa, 12 Mart celsesine şair ve yazar Hamdullah Suphi Tanrıöver başkanlık etmişlerdir. 12 Mart toplantısında ön sırada oturan Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir heyecan içinde ve ayakta alkışlayarak şiiri dinlediği tarihlerde kayıtlıdır. Sonraki günlerde beste çalışmaları yapıldığı sırada, Mustafa Kemal Paşa, "Marş'ın en beğendiği yerinin: *Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet; Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl*… mısraları olduğunu" söylemiştir.

Mısır'da

İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra İstanbul'a dönen Mehmed Âkif, 1923 ve 1924 yıllarının kış aylarını yakın dostu Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak Kahire'de geçirdikten sonra, Türkiye'deki siyasi gelişmeler yüzünden, 1925 yılı sonundan itibaren temelli olarak Mısır'a gitmeye mecbur olmuş ve ağır şekilde hastalanarak sevgili yurduna döneceği 17 Haziran 1936 tarihine kadar, on buçuk sene orada kalmıştır.

Âkif'in Kur'ân meâli

Mehmed Âkif Bey'in gurbet hayatı boyunca üzerinde çalışıp bitirdiği "Kur'ân-ı Kerîm Meâli"nin hikâyesi de, şairimizin dertlerle dolu hayatının, acıklı sonla biten bir başka safhası olmuştur: İkinci devre Millet Meclisi'ndeki dindar mebusların, Diyanet İşleri Başkanlığı adına yapılması için karar çıkarttıkları, Kur'ân'ın Türkçe meâl ve tefsirinin hazırlanması işinde, Meâl'in yapılması vazifesi, herkesin müşterek arzusu ile Âkif Bey'e verilmişti. Tefsir'i ise Elmalılı Hamdi Efendi yapacaktı.

Mehmed Âkif Bey meâli tamamlamışsa da, o yıllarda bahsi geçen "dinde reform" dedikoduları üzerine, meâlinin bu iş için kullanılmasından endişe ederek, Ankara'ya göndermemiştir.

Meâl ne oldu?

Türkçe konuşan müslümanlar için hem din, hem de lisan bakımından çok kıymetli olan ve zamanın en iyi Türkçe ve Arapça bilen, samimi bir müslüman edibi tarafından yapılmış olan bu eser, ne yazık ki, Kahire'de kendisine emanet edilen zatın 1961 yılındaki vefatından sonra, yakınları tarafından– Âkif Bey'in vasiyeti yerine getiriliyor zannı ile – yakılıp yok edilmiştir.

Ancak Kahire'de yakılan ve bir zamandır bulunmasından tamamen ümit kesilmiş olan Meâl'in, Kur'ân-ı Kerîm'in baştan on sûre ve 206 sayfalık üçte bir kısmını ihtiva eden bir bölümü, merhum Mustafa Runyun Bey'in evrâkı arasında bulunmuş ve bu bölüm 2012 yılı Ağustos ayında yayınlanmıştır. (Bkz. Eserleri bölümü)

Çok sıkıntı çekti

Mehmed Âkif'in hayatı, dinî, millî ve vatanî dertlere üzülmesinin yanında, maddî olarak da sıkıntı içinde geçmişti. Daha onbeş yaşında iken, çok sevdiği babasının vefatı, arkasından iki kere evlerinin yanması ve az bir gelirle yoksul kalmaları, gençliğinin mahrumiyet içinde geçmesine sebep olmuştur. Sonraki yıllarda ise, hür düşünceli ve doğrucu bir fikir adamı olması ve hiçbir hizip veya partiye yaklaşmaması, onu her çeşitten iktidarlar için "sakıncalı" hâle getirmiş ve daima büyük zorluklar içinde bırakmıştır. Dergisi, iktidardaki partiler tarafından defalarca, uzun sürelerle kapatılmıştır. Üniversitedeki hocalığından ayrılması da, dergisinde tenkit ettiği politikacıların baskısı ile olmuştur.

Mehmed Âkif, Kahire'deki on buçuk yıllık ikàmeti sırasında, eşinin hiç geçmeyen nefes darlığına ve asabî bir hastalığa tutulmuş olması, çocuklarının başıboş kalması ve maddî imkânsızlıklar yüzünden de çok sıkıntı çekmiştir.

Gerek milletvekilliği, gerek memuriyetleri ve gerekse Millî Marş şairi veya "Safahat" gibi bir millî destan ve kültürümüz için bir eser-i muazzamın sahibi oluşu sebebiyle defalarca hak ettiği emekli maaşının –ne yazık ki– kendisinden esirgenmesi de buna sebep olmuştur. Milletimizin bu büyük değeri, açıkçası –hem devleti ve hem de halkı tarafından– terk edilmiş; en olgun ve en verimli çağında, âdeta çöllere gömülmüştür. Tarihimizin bu büyük şahsiyeti, hiç hak etmediği eziyetler içinde ömrünü tüketirken, milli fikir ve edebiyat dünyamız da

onun yazmayı düşündüğü birçok eserden, teessüf olunur ki, mahrum kalmıştır.

Hastalığı, ölümü ve mezarı

Âkif Bey, son üç yılında Kahire Üniversitesi'nde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Ancak Mısır'da uzun müddet kalan yabancılara bilhassa musallat olan "siroz" hastalığına tutulmuş ve durumu ağırlaşınca, 17 Haziran 1936'da İstanbul'a dönmüştür.

İstanbul'da yine Abbas ve Said Halim Paşa ailelerinin yardımıyla tedavi olunmuşsa da şifa bulamayarak 27 Aralık 1936 tarihinde vefat etmiştir. Hastalığında da resmî bir alâka görmeyen İstiklâl Şairi'nin cenazesi, birkaç kişi ve çıplak bir tabutla Beyazıd Camii'ne getirilmiş; ancak vefatını duyan ve ağlayarak koşup gelen üniversiteli gençler tarafından bayrağa ve Kâbe örtüsüne sarılarak, etrafında nöbete durulmuştur.

Namazdan sonra mezarlığa kadar tabutu omuzlarda götürülen bu büyük insan ve büyük müslümanın na'şı, kefenin üzerine bayrak sarılarak ve "İstiklâl Marşı" okunarak kabrine konulmuştur.

Kabri – bugün – Edirnekapısı'ndaki "Şehidlik"te "Mehmed Âkif Ersoy Meydanı"ndadır.

Sevilen millet büyüğü

Safahat, bugün – temel dinî kitaplarımızdan sonra – Türkiye'de en çok ve hiç kesilmeden basılan, yayılan ve okunan bir eser olduğu gibi, Âkif merhum da her sene daha iyi anlaşılmakta ve artan bir sevgi ve saygı ile milletçe benimsenip anılmaktadır. Hakkında birçok yazılar, kitaplar yazılmakta, adı üniversitelere verilip, adına araştırma bölümleri kurulmakta, "sempozyum"lar ve araştırmalar yapılmakta, onun ve işaret ettiği İlâhî "sırâtımüstakim"in hayatımızdaki vazgeçilmez değeri, her gün daha kesin bir şekilde anlaşılmaktadır.

Ne mutlu o millete ki, içinden çıkan ve onun için kendisini feda eden, iman kahramanı büyük evlatlarının kıymetini bilir ve onlardan istifade ederek, dünyasını ve âhiretini kurtaracak olan hakkın yolunca gider.

İKİNCİ BÖLÜM:
— ESERLERİ —

Mehmed Âkif Ersoy'un eserlerini aşağıdaki şekilde tasnif ederek ele alabiliriz:

I. ŞİİRLERİ : 1. Safahat Dışında Kalmış Şiirler; 2. Safahat.

II. NESİR YAZILARI : 1. Tefsirler; 2. Vaazlar; 3. Makaleler; 4. Tercümeler; 5. Mektuplar.

I. ŞİİRLERİ

1. Safahat dışında kalmış şiirler:

Mehmed Âkif Bey, Halkalı Baytar Mektebi'nin son sınıflarında bulunduğu sıralarda (1891-93), şiirlerini zamanın dergilerine göndermeye başlamıştı. 1908 sonrasında, yazdıklarını devamlı olarak yayınlamaya başlamadan önceki yıllarda da, önemli bir şair olarak tanınmış ve kabul edilmişti. Gerek dostlarına gönderdiği manzum mektuplar ve gerek diğer manzumeleri, şiir meraklıları tarafından yazılarak elden ele yayılıyordu.

Mehmed Âkif, 1908'den önce yazdığı şiirlerinden birkaçını, 1908'den sonra neşretmekle beraber, beğenmediklerinin hepsini ortadan kaldırmıştır. Kendisinin, ikinci bir Safahat hacminde olduğunu söylediği eski şiirlerinden, sadece, 1900'den önce yayınlanmış olanlarla, ele geçen mektuplarında bulunanlar ve meraklıların defterlerinde kalanlar kurtulmuşlardır. Bunlardan elde bulunan 3540 mısralık yüz parça manzume 2009 yılında M. Ertuğrul Düzdağ tarafından derlenerek, ilk defa bir arada yayınlanmış bulunmaktadır.

2. Safahat:

"Safahat", Mehmed Âkif Ersoy'un şiirlerini topladığı yedi kitaplık şiir külliyâtının adıdır. İçinde 11.240 mısra tutan 108 şiir bulunmaktadır.

Birinci kitap, yalnız "Safahat" adını taşır. Bundan başlayarak sıra numarası almış bulunan öteki kitapların ayrıca isimleri vardır. Müstakil ciltler halinde ve farklı zamanlarda birkaç baskı yapmış olan kitaplar, latin harfli baskılarından önce bir arada, tek cilt içinde yayınlanmamıştır. Yedi kitabın ilk altısının bütün baskıları İstanbul'da, yedinci kitabınki ise Kahire'de yapılmıştır.

Safahat'ı teşkil eden yedi kitabın mısra sayıları ile eski harflerimizle yapılmış baskılarının tarihleri şöyledir:

1. *Safahat:* 44 şiir, 3084 mısra. Üç baskı: 1911, 1918, 1928.
2. *Süleymâniye Kürsüsünde:* Bir şiir, 1002 mısra. Dört baskı: 1912, 1914, 1918, 1928.
3. *Hakkın Sesleri:* 10 şiir, 482 mısra. Üç baskı: 1913, 1918, 1928.
4. *Fâtih Kürsüsünde:* Bir şiir, 1692 mısra. Dört baskı: 1914 (iki baskı), 1918, 1924.
5. *Hâtıralar:* 10 şiir, 1314 mısra. Üç baskı: 1917, 1918, 1928.
6. *Âsım:* Bir şiir, 2292 mısra. İki baskı: 1924, 1928.
7. *Gölgeler:* 41 şiir, 1374 mısra. Bir baskı: 1933.

Safahat, 1943 yılından itibaren yeni harflerle de basılmaya başlanmıştır. Şimdiye kadar yüz defadan fazla ve beş yüz bin adet kadar basılmış olan "Safahat", yurdumuzda en fazla alınan ve okunan, bir şiir ve fikir kitabıdır.

"Safahat": "Safhalar, devreler, dönemler" ve "görünüşler, manzaralar" demektir. ("Kötülük, rezillik…" demek olan "sefahet" kelimesiyle karıştırılmamalıdır.) Safahat'ı teşkil eden manzumelerin tamamı "aruz" vezni ile

yazılmıştır. Şiirlerin uzunluğu bir kıt'adan, 2292 mısra'a kadar değişmektedir. Mehmed Âkif, "İstiklâl Marşı"nı "milletin malıdır" diyerek Safahat'a almamıştır. "Çanakkale Şehidlerine" adıyla meşhur olan şiir ise "Âsım" kitabında bulunmaktadır.

II. NESİR YAZILARI

1. Kur'ân-ı Kerîm Meâli:

Mehmed Âkif Bey merhumun 1925-1936 yılları arasında üzerinde çalışıp bitirdiği, ancak Türkiye'ye getirmeyerek Kahire'de Yozgatlı müderris İhsan Efendi'ye "geri dönmezsem yakarsın" vasiyetiyle emanet ettiği Meâl, İhsan Efendi'nin 1961'deki vefatından sonra –aslı ve İhsan Efendi'nin istinsah ettiği ikinci nüshası birlikte– yakılmıştı.

Ancak 1956-57 yıllarında –tahminime göre Âkif Bey'in 1932 öncesinde Elmalılı Hamdi Efendi'ye gönderdiği, onun da Diyanet İşleri'ne verdiği nüshadan– daktilo edilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'in baştan on sûresini ihtiva eden bir metin Mustafa Runyun Bey'in evrâkı arasında bulunmakta imiş.

Bu metin Runyun'un vefatı (1988) üzerine oğlu Ali Yahya Bey tarafından Recep Şentürk Bey'e verilmiş. Onu 2012 yılına kadar 24 yıl saklayan Şentürk, nihayet bu değerli emaneti ümmete mâl etmeye karar vermiş ve Mahya Yayınları ile anlaşarak neşre hazırlatmış...

Bu suretle –eğer tahminim yanlış değilse, yani İhsan Efendi'deki nüshalardan istinsah olunmadıysa– 1932 sonrasında Âkif Bey'in yaptığı son tashihlerden mahrum bulunuyor da olsa, merhumun güzel üslûbu ile yaptığı Meâl'in üçte birlik kısmına bunca yıl sonra kavuşmuş bulunmaktayız.

Niyazımız, Rabbimizin tamamına ermeyi nasip buyurmasıdır...

2. Tefsirler:

Mehmed Âkif'in tefsir yazılarının hepsi elli dört tanedir ve tamamı, Sebilürreşad sayılarının ilk sayfalarında yayımlanmıştır. Bunların otuz altısı nesir, on sekizi manzum olarak yazılmış olup, sonuncular Safahat'a alınmışlardır. Elli bir tanesi âyetler ve manzum olanlardan üç tanesi birer hadis üzerine yazılmıştır. Çoğunun uzunluğu - dergi sayfasına göre - bir sayfadan azdır. Âkif Bey, memleketin ve halkın o günkü meselelerine hitap eden bir veya birkaç âyet veya hadîsi mevzu alarak, İlâhî irşadın aydınlığında, okuyuculara yol göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla bu yazılar, tefsir ilmi bakımından değil, zamanın meselelerine bakış açısından mühimdirler.

3. Vaazlar:

Mehmed Âkif Ersoy'un bir tanesi kitap içinde yayınlanmış, diğerleri konuşma sırasında Eşref Edib tarafından tesbit edilmiş olan, dokuz konuşması, vaazı (mev'izası) vardır. Bunlardan birincisi, bir kulüpte konuşma şeklinde yapıldıktan sonra, *"Mevâiz-i Dîniye"* kitabında yayınlanmıştır. Kalan sekiz vaazın üçü Balkan Harbi içinde İstanbul'un üç büyük camiinde (Beyazıt, Fâtih, Süleymâniye); birisi Balıkesir Zağnos Paşa Camii'nde; üçü ise Kastamonu'da Nasrullah Câmii'nde ve şehrin kazalarında verilen vaazlardır. Her bakımdan çok önemli konuşmalardır.

4. Makaleler:

Çeşitli cemiyet, edebiyat ve fikir meseleleri üzerine, makale, sohbet ve hatıra

şeklinde kaleme alınmış elli yazıdan ibarettir. Bunların on yedisi *“Hasbihâl”,* on biri *“Edebiyat Bahisleri”,* dördü *“Eski Hâtıralar”,* ikisi *“Letâif-i Arabdan”* genel başlıkları altında –bazen ikinci bir başlık daha taşıyarak– yayınlanmışlardır. On beşinin ise ayrı başlıkları vardır. Mehmed Âkif’in düşünceleri, bilgisi, kültürü ve irfanı, çok samimî bir dille kaleme aldığı bu yazılarında görülmektedir.

5. Tercümeler:

Mehmed Âkif, 1908’den sonra, hepsi de dergisinde yayınlanmış ve 268 tefrika devam etmiş olan 55 ayrı tercüme yapmıştır. Bunların birkaçında *“Sa’di”* takma adını kullanmıştır. Tercümeler, beşi Arapça ve biri Fransızca yazmış olan altı yazardan yapılmıştır. Kitap olarak basılmış tercümeleri:

1. “Müslüman Kadını”, Ferid Vecdi; 2. “Hanoto’nun Hücumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh’un İslâm’ı Müdâfa’ası”; 3. “İslâmlaşmak”, Said Halim Paşa; 4. “Anglikan Kilisesine Cevap”, Abdülaziz Câviş; 5. “İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler”, Abdülaziz Câviş.

6. Mektuplar:

Hâlen yüz kadar mektubu ve bâzı mektup parçaları yayınlanmış bulunan Mehmed Âkif’in, dağınık halde, bazı kimselerin elinde birkaç yüz mektubunun daha bulunduğunu tahmin etmekteyiz. Bunların toplanarak yayınlanması, şâirimizin düşünceleri, hayatı ve yakın tarihimiz bakımından çok faydalı olacaktır.[2]

Âkif dostu sevgili okuyucularımıza, merhumun hayatı ve eserleri hakkında kırk yıldır devam eden araştırmalarımızın çok kısa bir özetini sunmuş bulunuyorum. Burada verilen her bilginin yeri ve geniş açıklaması, aşağıda isimlerini takdim ettiğimiz çalışmalarımızda bulunmaktadır:

1. *Mehmed Âkif Ersoy,* 7.baskı, İstanbul 2012, Kapı Yayınevi, 320 s.

2. *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur’an Meâli,* 4baskı İstanbul 2011, 360 sayfa, Şûle Yayınevi.

3. *Üstadım Mehmed Âkif,* Muallim Mâhir İz Bey’in yazıları, İstanbul 2011, 234 sayfa, B.Ş.Bl. yayını.

4. *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, 3. baskı, İstanbul 2006, üç cilt, 254+248+306 sayfa, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı, Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi yayını.

5. *Mehmed Âkif,* yazan: Süleyman Nazif; hazırlayan: M. E. Düzdağ, eski harfli asıl metinle karşılıklı sayfalar halinde ve notlar ilavesiyle, İstanbul 1991, 7+102+140 sayfa, İz Yayıncılık.

6. *Safahat*: Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Vakfı, MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı, Kültür Bakanlığı vd. yayınevleri için hazırladığımız (halk baskısı, tenkidli basım, eski yazı tıpkı basım gibi) çeşitli baskılar (1987 ve sonrası)… Bu neşirlere, Mehmed Âkif ve eserleri hakkında (Giriş) bölümleri ve (Safahat Dışındaki Şiirlerden Seçmeler) ile (Safahat Rehberi) ve (İndeks) eklenmiştir.

İz Yayıncılık tarafından yapılan “Tenkidli Basım”da, Safahat dışında kalmış şiirlerin tamamı mevcuttur.

BİRİNCİ KISIM
TEFSİR YAZILARI

“İNANÇ” ZORLA OLMAZ [3]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ. وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ
نُصِبَتْ. وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ. فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ. لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ. إِلَّا
مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ. فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ. إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ. ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ *[4]*

Tercümesi

“Deveye bakmıyorlar mı ki nasıl yaratılmıştır? Göğe bakmıyorlar mı ki nasıl kaldırılmıştır? Dağlara bakmıyorlar mı ki nasıl dikilmiştir? Yere bakmıyorlar mı ki nasıl döşenmiştir? Öyle ise hatırlarına getir. Sen yalnız ihtâra me’mursun; yoksa onların üzerinde tahakkümde, murâkabede bulunacak değilsin. Lâkin yine haktan yüz çevirip küfründe inad eden olursa, Allah onu en büyük azab ile ta’zîb edecektir.

nların döneceği yer başkası değil, ancak biziz; sonra hesaplarını görmek de yalnız bize aittir.”

Tefsir-i Şerif

Üstad-ı muhterem Şeyh Muhammed Abduh “Gâşiye” sûresini tefsir ederken (أَفَلَا يَنْظُرُونَ...) âyetine gelince diyor ki:

Sûrenin başından beri söz umûr-i âhireti bildirmek; insanların ferdâ-yı kıyâmetteki halini göstermek için serd olunuyor. Muhataplar arasında ise âhireti ya büsbütün inkâr eden dinsizler yahud imân etmekle beraber işledikleri ef’âlin kendilerini nasıl bir âkıbete sevk edeceğinden gâfil beyinsizler var.

Cenâb-ı Hak her iki tarafın nazarını âlem-i hilkatin her gün gözleri önünde duran aksâmındaki âsâr-ı kudrete doğru tevcîh etmek suretiyle fikirlere hüccet ikāme eylemek, gâfilleri intibâha getirmek murad ettiği için (أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ) buyuruyor.

Neden “deve” misâl gösterildi? [5]

Kudret-i ilâhiyeyi gösterecek nâmütenâhi mahlûkat varken, âyet-i kerîmede

deve tahsis buyurulmuştur. Zira deve Arab'ın kullandığı hayvanat içinde en iyisi, en faydalısı olduktan başka hakîkaten harikulâde bir hilkate mâliktir. Çünkü o kadar şiddetiyle, kuvvetiyle beraber âciz bir mahlûka râm olur; küçük çocuğun arkasından bile gider.

Sonra bünyesi ağır yükleri kaldırıp uzak memleketlere taşıyacak surette tertib edilmiştir. Bundan başka, yükleyenlere kolaylık olsun diye yere çöker; sırtına istenildiği kadar yük vurulduktan sonra kalkar; açlığa susuzluğa dayanmak şartıyla uzun uzun mesafelere gider. Kanaati o derecededir ki başka hayvanların yemeyeceği dikenlerle aylarca yaşar.

Elhasıl devede diğer birçok meziyetler daha vardır ki başka hayvan o meziyetlerde kendisine iştirâk edemez.

Her günkü manzaralar

Âyet-i kerîmede devenin tahsîsen irâd olunması cüssesi itibariyle değildir. Öyle olsa idi, ondan daha büyük olan fil zikredilirdi. Vâkıa devedeki meziyetlerin bir kısmı filde de vardır; ancak sütü sağılmaz, eti yenmez, sonra da deve kadar kolay kullanılamaz.

Göklerin kaldırılması, üzerimizde görünen güneşler, aylar, yıldızlardan her birinin, seyrini şaşırmamak, tâbi olduğu nizamdan ayrılmamak şartıyla, kendi medârında durması demektir.

Devenin gökler, dağlar, yerlerle birlikte zikrolunması pek beliğdir; zira bunların hepsi Arab'ın hilkate ait olmak üzere çölde, ovada her gün, her zaman gördüğü manzaralardır. Göz önünden sıra ile geçen levhaların hatırdan da böyle sıra ile geçirilmesi ne kadar güzeldir!

Bir mûcid lâzım...

Şimdi, yukarıda söylediğimiz münkirlerle gâfiller, gözleri önünde duran bu şeylere im'ân ile baksalar; nasıl olmuş da her biri bulunduğu hâli almış azıcık düşünseler, o zaman anlardılar ki bir mûcid, bir muhâfız olmadıkça, meydandaki san'atın icadına, devamına imkân yoktur; o mûcid, o muhâfız ise Allahu Zülcelâl'dir.[6]

Bu kâinatı yaratmaya, pâyidar etmeye, kavânîn-i hikmet üzerine tertib eylemeye kādir olan, hiç şüphe yoktur ki, insanları herkesin cezâ-yı amelini göreceği bir muhâsebe günü için toplamaya da kādirdir. Bundan başka Allahu Zülcelâl bütün mevcudatı yarattığı halde, insanlar hilkatten yalnız gördükleri kadarını bildikleri, yoksa usûl-i hilkate dair bir şey bilmedikleri gibi, Cenab-ı Hak kendilerini o muhâsebe günü yeniden vücûda getirecek, halbuki beşer bu ikinci icadın suretini de bilemeyecek; görecekleri şeyden alacakları nasîb, bugün şu mahlûkata bakmaktan almakta oldukları nasîbin aynı olacak.

Şimdi madem ki iş bu kadar zâhir, bu derecelerde bedîhîdir; madem ki ibret için bir nazar-ı im'ân kâfidir, (فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ) *"Hatırlarına getir, sen yalnız ihtâra me'mursun."*

İman "inanmak" ister

Fıtrat bir Sâni'-i Kādir'e inanmak hissine beşeri kendiliğinden sevk ettiği gibi,

yine o fıtrat aynı Sâni'in insan için hüsran çekilecek yahud safâ-yı sermedî içinde yaşanacak ikinci bir hilkate kādir olduğunu en beliğ bir lisan ile teblîğ edip duruyor. Ancak gafletin tahakkümü, hevesâtın galebesi yüzünden, çok zamanlar beşer, doğruyu ihtâr eden, kendisini fıtratının sevk edeceği tarafa çeviren bir mürşide muhtaç oluyor. Onun için Allahu Zülcelâl istidlâlin bu suretini "tezkîr" lâfzıyla tavsîf buyuruyor.

(إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ) *"Sen yalnız ihtâra me'mursun"* hitâb-ı celîli ise Nebiyy-i Muhterem Sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimizin bi'setinden maksûd olan emri tahdîddir ki, o emir de insanlara unutmuş oldukları evâmir-i ilâhiyeyi ihtâr etmekten ibarettir. Yoksa insanların kalbinde iman yaratmaya aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin kudreti yetişemeyeceği gibi, kalbleri murâkabe altında bulundurmak da vazifesi değildir.

[7](لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ) [8](وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ) âyetleri bu hakîkati sarâhaten teblîğ ediyor.

Zorla "inanç" olmaz!

Âyât-ı Kur'aniyeyi mensûh göstermeye pek hevesli olanlardan biri, bu âyetin cihad âyetleriyle neshedilmiş olduğunu söylüyor. Sanki Müslümanlıkta cihad insanları zorla mu'tekid yapmak için meşru imiş. Bu sözü ileri süren adam düşünmüyor ki, cebr ile, kahr ile iman elde edilemez; ikrâhın dinde hiçbir mevkii yoktur; sonra, muhârib ister Yahûdî, ister Nasrânî, ister Mecûsî olsun, yine kendi dininde kalmak şartıyla haraç vermeye razı olursa –ekseriyetin re'yine göre– cihadın vücûbu kalmaz.

(إِلَّا مَنْ تَوَلّٰى) âyetindeki illâ, lâkin manasınadır ki nefy-i saytaranın [hâkimiyet, baskı] ifade eylediği ahvâlin umûmundan istisnâyı mutazammındır.

Sebîlü'r-Reşâd (SR), 8 Mart 1912 / 24 Şubat 1327 - 19 Rebîülevvel 1330, c. 8-1, aded 183-1, s. 5-6.

Gâşiye Sûresi, 17-26. âyetler.

Kitapta görülecek olan sıra numaraları, yazı başlıkları ve ara başlıkların tamamı tarafımızdan konulmuştur. Bunlardan asıl metinde daha önceden bulunan birkaç tanesi dipnotla belirtilmiştir. Kitabın metninde hiçbir sadeleştirme veya çıkarma ve ekleme yapılmamıştır... Bu kitaba alınan yazı ve şiirlerin hiçbirinde Âkif Bey'e ait bir dipnot yoktur. Dipnotların tamamı tarafımızdan konulmuştur. Metin içindeki âyet ve hadis meâlleri Âkif Bey'e aittir. Meâli verilmeyen âyet ve hadislerin meâlleri Kur'an-ı Kerîm'deki yerleri ve kaynaklarıyla birlikte dipnotlarda verilmiştir. Âyet meâlleri "Türkiye Diyânet Vakfı Kur'an Meâli"nden alınmıştır. Hadis tahricleri, kitabın merhum arkadaşımız Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu Bey tarafından 1991'de hazırlanmış olan neşrinden aynen alınmış, ancak aziz dostumuz Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan Bey'in himmeti ve hadisçi bakışıyla tashih ve ikmal olunmuştur. Dinine, milletine güzel eserlerle hizmet etmiş bulunan merhum Abdülkerim Bey kardeşimizin bu vesileyle bir

Fatiha ile hatırlanması çok yerinde olacaktır. Daha etraflı bilgi için lütfen "Giriş" bölümündeki "Kitabın Hazırlanışına Dair" başlıklı yazıya bakınız.

Âkif Bey'in, Cenâb-ı Hakk'ın varlığı, yaratılış, kader ve ilâhî aşk üzerindeki mısraları için bkzSafahat, 1. kitap, Tevhid yahud Feryâd, Mezarlık, İnsan, Ezanlar, İstiğrak... 7. kitap'ta Gece, Hicran, Secde şiirlerine; ayrıca (ek bölümü geniş olan baskılarda) "Safahat Dışında Kalmış Şiirler"den; *İstiğrâk* ve *Bedreka-i İrfân* şiirlerine bakınız. Bedreka'da:

Odur yegâne Hudâ, başka bir Hudâ yoktur!
Dönün! O saptığınız yolda ihtidâ yoktur!

Kitapta "Safahat"tan yaptığımız nakiller, M. Ertuğrul Düzdağ tarafından neşre hazırlanıp muhtelif yayınevleri ve bu arada "Diyanet İşleri Başkanlığı" ve "Türkiye Diyânet Vakfı" tarafından da basılmış olan nüshadan alınmıştır. Düzdağ Safahat neşirlerinde (özel ilmî baskılar dışında) Safahat metni sayfa numaraları tutmaktadır.

"Onların üzerinde bir zorba değilsin." Gâşiye Sûresi, 22.

"Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin." Kāf Sûresi, 45.

ŞAŞIRMIŞ BULDU, YOL GÖSTERDİ [9]

وَالضُّحٰى. وَاللَّيْلِ إِذَا سَجٰى. مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى. وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولٰى.
وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى. أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى. وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى. وَوَجَدَكَ
عَائِلًا فَأَغْنٰى. فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ. وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ. وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ. *[10]*

Tercümesi

“Gündüze de, durgun geceye de yemin ederim ki, Tanrı’n seni bırakmadı; senden muhabbetini kesmedi; âkıbet senin için evvelinden daha hayırlıdır; hem sana Tanrı’n öyle verecek ki artık hoşnud olacaksın. O seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi? Yoksul bulup da zengin etmedi mi? Öyle ise öksüzü sen de sakın incitme; soranı, isteyeni reddetme. Tanrı’nın ni’metini ise her zaman ikrâr et.”[11]

Tefsir-i Şerif

Muhtelif rivayetler şu noktada birleşiyorlar ki: Bu sûre-i şerîfenin nüzûlüne sebep, aleyhissalâtu vesselâm Efendimize inmekte olan vahyin bir aralık kesilmesidir. Bunun üzerine “Allah Muhammed’i bıraktı, gazabına uğrattı.” zannedenler, yahut öyle diyenler bulundu.

Cenab-ı Hak, Resûlünü teselli ediyor

Şimdi bizim için zan yahut inat sevki ile bu sözü söyleyenlerin kimler olduğunu tahkîka lüzum yoktur. Muhakkak bir şey varsa o da sûre-i şerîfenin üslûb-i semavîsinden anlaşılan şu hakikattir ki:

Cenab-ı Hak birer birer saymış olduğu şu ni’metleri, bu suretle te’kîd ederek, Nebiyy-i Muhterem sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimizin rûh-ı müştâkına itminân vermek; hakkında sebk eden o ni’metlerin sırf fazl-ı ilâhî eseri olduğunu düşündürüp, geçmişte kendisinden inâyetini esirgemeyen Kerîm-i Lâyezâl’in gelecekte de esirgemeyeceğini istidlâl ettirmek murad ediyor.

Resûlullah, vahyi özlemişti

Üstad-ı muhterem Şeyh Muhammed Abduh diyor ki:

Sûre-i şerîfenin tertibinde hitâb-ı vâki'den müşriklerin yahud başkalarının maksûd olabileceğini gösterir hiçbir işaret yoktur. Zaten müşrikler vahyin seyrekleştiğini nereden bilecekler ki, tutsunlar da dedikodu yapsınlar?

İşin hakikati aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz'in vahiydeki zevk-i lâhûtîye olan iştiyâkıdır. Tabiîdir ki iştiyak halecanı, halecan ise mutlaka korkuyu tevlîd eder. Zira Hazret-i Peygamber de insandır, kendisini sâir ebnâ-yı beşerden ayıran imtiyaz yalnız vahiydir.

Nitekim [12](قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا۬ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ) gibi birçok âyetler bu hakikati sarâhaten söyler.

Başkalarına değil, kendisine...

Demek, Cenab-ı Hak Peygamberini başkalarının kederine yahud sürûruna karşı değil, onun kendi iştiyâkından, kendi halecânından dolayı teskin ediyor; vahiydeki fetretin öyle hatırına gelen sebeblerden olmadığını kasem ile te'min ediyor.[13]

Âlem-i hilkatteki eşyadan yahud şuûn-i kâinattan birine yemin etmek Kur'an'da cârî olan âdet-i ilâhiye muktezâsıdır. Bundaki maksad, o namına kasem olunan şeye ezelde mevdu' olan hikmeti ihtar etmek; insanlar onda bir nevi şer tevehhüm etmişlerse, hata eylemekte olduklarını, zira fenalığın, şerrin o gibi şeylerde olmayıp, onları kullananların yahud o sûrette inananların kendilerinde olduğunu anlatmaktır.

SR, 14 Mart 1912 / 1 Mart 1328 - 25 Rebîülevvel 1330, c. 8-1, aded 184-2, s. 17-18.

Duhâ Sûresi, 1-11. âyetler.

Mehmed Âkif Bey tefsir ve vaaz metinlerinde, "Rab" kelimesi karşılığı olarak 13 yerde "Tanrı" kelimesini kullanmaktadır. Bunların onbiri âyet meâli içinde, iki tanesi kendi konuşması arasındadır.

Kehf Sûresi, 110. âyet Meâli: "De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (şu var ki) bana vahyolunuyor."

Âkif Bey'in, Resûl-i Ekrem'e ithâfen binbir çekinceyle arz ettiği birkaç mısraı için: Safahat: 3. kitap'ta, *Hazin Bir Mevlid Gecesi*; 5. kitap'ta, *Necid Çöllerinden Medîne'ye*; 7. kitap'ta, *Mevlid-i Nebî, Bir Gece* şiirlerine bakınız:

Perîşan sözlerimden bıkma, hoş gör, yâ Resûlallah,
Kulun şeydâdır ammâ, açtığın vâdîde şeydâdır!

VAHİY OLMADAN, OLMAZ… [14]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحٰى. وَاللَّيْلِ إِذَا سَجٰى. مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى. وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى.
وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى. اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى. وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى. وَوَجَدَكَ
عَائِلًا فَاَغْنٰى. فَاَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ. وَاَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ. وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ. *[15]*

Tefsir-i Şerif

[16](وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى) Âyet-i kerimesi, sonradan gelecek vahiylerin evvelkilerden daha hayırlı olacağını; çünkü dinin kemâli, ni'met-i ilâhiyenin tamamı onlar sayesinde kābil olabileceğini tebşir ediyor.

Yoksa aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz için âhiretin dünyadan daha iyi olması pek âşikârdır. Onun için "âhiret"e âhiret, "ûlâ"ya da dünya manâsı vermek o kadar mülâyim gelmiyor. Hakikat, vahyin başlangıcı ile sonları arasındaki fark ne büyüktür! [17](اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ...) âyetlerindeki icmal nerede! Sonraları inen âyât-ı celîledeki, o, akāide, ahkâma aid tafsîl nerede!

Hazret-i Peygamberin yetim olup evvelâ dedesi Abdu'lmuttalib'in, sonra amcası Ebû Talib'in himayesi altında yaşadığı ma'lûmdur. Burada tafsîle lüzum görmüyoruz.

"Dalâl" ne demek?

Gelelim [18](وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى) âyet-i kerîmesine; Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz daha çocukluğunda iken muvahhid idi, ahlâkın en temizine mâlik idi; hiçbir saneme tapmadı, hiçbir fenalık yapmadı. O derecede ki: Kavmi arasında doğruluğun timsali tanınır, herkes tarafından "el-Emîn" diye anılırdı.

Şirkten yahut nefse mağlubiyetten ileri gelecek dalâl onun zât-ı kerîminden dünyalar kadar uzak durur, civâr-ı tâhirine yaklaşmaktan korkardı.

Meb'ûs olduğu milletçe şahsı muhterem görülsün de sözü dinlensin, gösterdiği yola gidilsin diye Cenab-ı Hak onu daha çocukluğunda iken şirk, ahlâksızlık gibi iki lekeden tenzîh etmiş idi.

Demek, âyet-i kerîmedeki "dalâl" bu manâya asla gelemez. Ancak dalâlin diğer birtakım nevileri vardır ki biri de insan için karşısına çıkan yollardan hangisini tutmak lâzım geleceğinde mütehayyir kalmaktır.

Resûlullah, etrafında olanları "hayret"le takip ediyordu

Evet, aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz daha peygamber olmazdan evvel kavmi arasındaki müşriklerin dinine bakıyor, butlânını görüyordu. Diğer taraftan her ikisi de din-i tevhid olan Nasranîlik ve Yahudilik vardı. Acaba gerek kendi, gerek

kavmi için bu iki dinden birini ihtiyâr etmek iyi olur mu idi?

Lâkin ümmî olduğundan kitab okuyup bu iki dinin ahkâmını tedkîk edemiyordu. Şu da var ki Yahudilerle Nasrânilerin hali müşriklerinkinden pek farklı değildi. Onların da akîdeleri şirk ile, amelleri fesad ile karışmış idi.

Sonra, Cenab-ı Peygamber'e asıl dalâlin yani hayretin büyüğü, Arapların haline baktığı zaman istilâ ediyordu: Sehâfet-i akîde seyyiesi olarak evhâm içinde, hurâfât içinde çalkanıp duran bu kavim, birbirinin kanını içtikçe tefrikaya düştükçe, bir taraftan Habeşlilerle Acemlerin, diğer taraftan Romalıların boyunduruğu altına girip helâk uçurumuna yuvarlanmaya mahkûm idi.

Yolunu vahiy olmadan bulamazdı

Evet, bunları kurtarmak lâzım idi. Lâkin akidelerini düzeltmek, âdât-ı câhiliyenin tahakkümünü kaldırmak için ne yapmalı idi? Hangi yoldan gitmeli idi? İşte aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz'i şaşırtan bu idi.

Bir de, vâkıa Cenab-ı Peygamber daha çocukluğunda iken muvahhid idi; Allahu Zülcelâl'in bütün âlemi yarattığını, O'ndan başkasının ibâdete asla müstahak olmadığını anlamış idi. Lâkin yaşadığı muhit şirk içinde, vahy-i ilâhî olmaksızın, Hâlik'a nasıl ibâdet edileceğini, O'nu nasıl tenzîh etmek; hangi vasıf ile tavsîf eylemek lâzım geleceğini, kendiliğinden nasıl bulabilirdi.

İşte Cenab-ı Hak'dan vahy ininceye kadar aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin hali bu idi. Nüzûl-i vahiyden sonra ise kavmini, sonra bütün cihanı kurtarmak, Hâlık'ını tenzîh etmek için tutacağı yolu öğrenerek dalâlden yani hayretten kurtuldu. Görülüyor ki [19](وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰى) âyetindeki "dâll" vasfı Hazret-i Peygamber için zül değil bilakis şereftir.

"Sâil" ne demek?

[20](وَاَمَّا السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْ) âyet-i celîlesindeki "sâil" kelimesini müfessirîn-i kiramdan çoğu "dilenci" manâsına almış iken, merhum Muhammed Abduh doğrudan doğruya "bilmediğini soran" ibaresiyle tefsir ediyor, delil olarak da diyor ki:

"Eğer sâil lafzı sadaka isteyen manâsına olaydı [21](وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰى) kavl-i şerifine mukābil îrad buyurulmazdı; belki [22](وَوَجَدَكَ عَٓائِلًا) âyetine mütenâzır olurdu. Bununla beraber bu ikinci âyete de mukābil olmak asla sahih olmaz. Zira Cenab-ı Peygamber "âil" yani fakir idi, lâkin hiçbir zaman "sâil" olmamış idi."[23]

SR, 21 Mart 1912 / 8 Mart 1328 - 2 Rebîülâhir 1330, c. 8-1, aded 185-3, s. 33-34. Önceki tefsirin devamıdır.

Duhâ Sûresi. Sûrenin meâli için önceki yazının başına bakınız.

Duhâ Sûresi, 4. âyet. Meâli: "Gerçekten senin için âhiret dünyadan daha hayırlıdır."

'Alak Sûresi 1âyet. Meâli: "...Rabbinin adıyla oku."

Duhâ Sûresi 7. âyetMeâli: “Seni şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?”

Duhâ Sûresi, 7. âyet. Meâli: “Seni şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?”

Duhâ Sûresi, 10. âyet. Meâli: “El açıp isteyeni de sakın azarlama.”

Duhâ Sûresi, 7. âyet. Meâli: “Seni şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?”

Duhâ Sûresi, 8. âyet. Meâli: “Seni fakir bulup ...”

Burada bahsi geçen “sâil” kelimesi, görüldüğü gibi “sin” harfiyle yazılmaktadır. Türkçe’de, konuşma dilimize değilse de edebiyat lisanımıza girmiş olan ve “sad”la yazılan “sâil” ise, “saldıran, savlet eden” mânâsındadır. Yeni harflerle bu fark belirtilemediği için, Âkif Bey’in sadece “Geçinme Belâsı” şiirinde ikinci şekliyle, bir kere kullandığı kelime, o mânâsıyla alınmazsa, oradaki şu mısra yanlış anlaşılacaktır:

Lâkin onu bilmez ki uzaklar daha sâil.

KALBİ UYANIK, HAKKA TESLİM... [24]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰى. أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمٰى. وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى. أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى. أَمَّا مَنِ
اسْتَغْنٰى. فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى. وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكّٰى. وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعٰى. وَهُوَ يَخْشٰى. فَأَنْتَ
عَنْهُ تَلَهّٰى.[25]

Tercümesi

“Yanına a’mâ geldi diye yüzünü hem ekşitti, hem çevirdi. Nereden biliyorsun? O, belki salâh bulacak; yahud senden işiteceğini düşünecek de, bu düşünmek kendisine fayda verecek. Kimin güvendiği var da ağır davranıyorsa yüzünü ona dönüyorsun; halbuki onun salâh bulmasında sence bir şey yok. Diğer taraftan, kimin kalbinde Allah korkusu var da sana koşa koşa geliyorsa, ona aldırmıyorsun.”

Tefsir-i Şerif

Bu sûre Hazret-i Hatice radıyallahu anha validemizin yeğeni İbnü Ümmi Mektûm hakkında nâzil oldu. İbnü Ümmi Mektûm’un ismi kavl-i meşhûra göre Amr ibnü Kays’dır; Ümmi Mektûm ise vâlidesinin lâkabıdır.

Amr ibnü Kays a’mâ idi. Bazıları anadan öyle doğdu diyorlar; bazıları da sonradan olduğunu rivayet ediyorlar. Kendisi Muhacirîn-i Evvelîn’dendir.

Ne olmuştu?

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz henüz Mekke’de idi. Bir gün Kureyş’in Utbe, Şeybe, Ebu Cehil, Abbas, Ümeyye, Velîd gibi ileri gelenleri huzûr-ı Peygamberîde bulunuyor; o da bunları imana getirmek için uğraşıp duruyordu. Çünkü bunlarla beraber birçok kişi daha Müslüman olur ümidini besliyordu. İşte Amr ibnü Kays, Hazret-i Peygamberin tam bunlarla meşgul olduğu bir sırada gelerek, Efendimizin sözünü kesmiş;

“Ya Resûlallah, Allah’ın sana öğrettiği şeylerden bana da öğret” demiş; hatta karşısındakinin meşguliyetinden haberi olmadığı için bu sözü birkaç kere söylemiş idi.

Öyle bir zamanda sözünün kesilmesi aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz'in hoşuna gitmediğinden, mübarek yüzünde tabiî olarak infial eseri görüldü; bundan başka Amr ibnü Kays'a arkasını da çevirdi. Âyetlerin sebeb-i nüzûlü bu vak'adır.

Allah, Resûlünü azarlıyor

Cenab-ı Hak Nebiyy-i Muhteremine itâb suretinde ihtâr ediyor ki:

"Bu zavallı a'mânın kudretsizliği, yoksulluğu sebebiyle sözünü dinlememek, kendisinden yüz çevirmek doğru değildir. Evet, kendisi fakir, gözü alîl, lâkin kalbi zengin, içi uyanık... Senden işiteceği hikmeti can kulağıyla dinleyerek zabt edecek; o sayede cismini bütün menâhîden sakınacak; ruhunu her türlü mülevves hatıralardan temiz tutacak. Yahud o hikmeti hatırlamak müstakbelde de measîden âzâde kalmasını te'min eylemek suretiyle, bîçârenin işine yarayacak.

Bugün var, yarın yok...

"Beriki servet, kudret sahiplerine gelince: Bunların çoğunda o uyanık, o hak tanır kalb yok. Başkalarının İslâmına sebep olacaklar diye, yani sırf mevkileri hatırı için kendilerine doğru dönmek lâyık olamaz.

İnsanın kudreti hakikatte kalbinin uyanık olmasıyla, bir de hak kendini gösterince ona karşı inad etmeyerek inkıyâd etmesiyledir.

Yoksa, para, mal, haseb, neseb, kabîle, aşiret, hadem, haşem, tac, taht gibi esbâb-ı azamet, bugün var, yarın yok, birtakım âriyet şeylerdir.

Görülüyor ki bu âyât-ı kerime ile Cenab-ı Hak ümmete edeb öğretiyor, insanlık öğretiyor. Hem öyle bir surette ki:

Eğer biz o âdâba sarılmış olsaydık, bugün milletlerin en büyüğü olurduk.[26]

SR, 28 Mart 1912 / 15 Mart 1328 - 9 Rebîülâhir 1330, c. 8-1, aded 186-4, s. 53-54.

Abese Sûresi, 1-10. âyetler.

Bkz. Manzum Tefsirler: 8, 10, 11 ve 13. tefsirler.

ZORLUKTAN HEMEN SONRA KOLAYLIK [27]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ. وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ. الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ. وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ. فَإِنَّ
مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا. إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا. فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ. وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ. [28]

Tercümesi

“Biz senin göğsünü genişletmedik mi? Belini çatırdatan yükünü indirmedik mi? Sonra, ismini yükseklere çıkarmadık mı? Öyle ise bilmiş ol ki güçlüğün yanında kolaylık var. Evet güçlüğün yanında, şüphesiz, kolaylık var. Onun için mücahedenin birini bitirince birine atıl. Bir de yalnız Tanrı’ndan iste.”

Tefsir-i Şerif

İnşirah Sûresi ekseriyetin kavline göre Mekkîdir, Duhâ Sûresi’nin tetimmesidir, diyenler bile olmuştur.

Ma’lûmdur ki (şerh) açmak, genişletmek manâsınadır. Göğsün büyüklüğü, vücûdun kuvvetini gösterdiği için Araplarca pek makbul idi. Hakîkat, geniş göğüs, kalb ile ciğerin rahat rahat işlemesini te’min ederek vücûdu kuvvetli tutar. Kavî ise kendisine hücum edenleri ezeceği için huzur içinde yaşar. O sebepten sadrın inşirâhı meserret, inbisat demek olur.

Resûlullah’ın ferahlaması, adının yücelmesi

Duhâ Sûresi’ni tefsîr ederken söylediğimiz vechile aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz kavmini dalâl içinde, küfür ve inat içinde gördükçe içi son derecelerde daralır; onları hangi yoldan irşad edeceğini düşünürdü. Cenab-ı Hak Nebiyy-i Muhteremine aramakta olduğu yolu vahy ile gösterince, kalbindeki sıkıntı birden bire ferâha münkalib oldu, göğsü genişledi.

İkinci âyetteki (vizr) yani yük de maddî değil manevî yüktür. Ancak ruha verdiği eza hakîkî yükün vereceği yorgunluktan daha acıklı olduğu için, bu kadar şiddetli bir surette tasvir buyurulmuştur.

Evet; şirkin, vahşetin, cehâletin en sâfil derekelerindeki bir kavmi; daha sonra diğer birçok milletleri tevhîde, insâniyete, irfâna doğru çekip götüren; onları cehennem uçurumlarının kenarından alarak hayât-ı câvidânî sahasına çıkaran

Resûl-i Ekrem’in göğsü ne kadar genişlemiş, arkasından ne dehşetli bir yük inmiş olacağı meydandadır.

Ref’-i zikirden murâd-ı ilâhî ise, şehâdetlerde, ezanlarda, hutbelerde Kelâmullah’ın birçok yerlerinde Hazret-i Peygamber’in Allah ile birlikte anılmasıdır. Bir isim daha ne kadar yükselebilir?

İlâhî va’ad: Her zorluktan hemen sonra kolaylık var!

(إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) kavl-i celîli Hâlık’ın ne büyük bir kanununa, ne kat’î bir düstûruna tercüman oluyor! Usr’süz yüsr olmayacak; lâkin usr’ün yanında mutlaka yüsr bulunacak. Zemahşerî diyor ki: “Âyet-i kerîmede (ma’a) kelimesi îrad buyurulmuş; zira yüsr, usr’e o kadar yakın ki: Âdeta aralarında hiç fâsıla yok da ikisi beraber.”

Bu âlem-i hayatta insanlar türlü türlü sıkıntılar çeker, türlü türlü musibetlere düşerler. Şâyed ye’s getirirlerse çalışmayı bırakacakları için mahvolup giderler; yok o sıkıntıdan kurtulmak, o felâketi yenmek için uğraşırlarsa sonunda muvaffak olurlar. İş himmeti büyük, azmi sağlam tutmakta, bir de yüsr’ü ele geçirmenin yolunu araya araya bulmaktadır.

Artık, yüsr, usr’ün yanı başındadır, hakikatini lisan-ı Hak’tan duyanlar için kemâl-i itmînan ile çalışmaktan başka ne kalır? Allah’ın bu müeyyed tatmîni, Kur’an’ın bu müekked te’mîni beşeriyet için ne kıymetli bir tesliyettir!

Müslümanlığın ruhu: Çalışmak

Zaten tevfîk-i Hak’tan ümidini kesmek; ye’se, kunûta düşmek haramdır. Sa’ye, mücahedeye, azme sarılmak Müslümanlığın ruhudur.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا [29]

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ [30]

وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ [31]

... وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ [32]

gibi daha birçok emirler, nehiyler gözümüzün önünde dururken, yazıklar olsun ki biz o ruhtan uzaklaşmışız, gittikçe de uzaklaşıyoruz.

“Birini bitir, birine başla...”

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber iken, ne kadar şedâide, ne kadar mesâibe ma’ruz kaldı! Ezâlar, cefâlar, tehditler, ölümler içinde tek başına nasıl uğraştı! Sonradan etrafına toplanan sahâbîlerinden de ne büyük fedakârlıklar görüldü! Lâkin o muvakkat usr ne sürekli bir yüsr’e inkılâb etti!

(فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ) Allahu Zülcelâl Resûl-i Güzînine diyor ki: Madem usr’ün sonu yüsr’dür; gerek kendine gerek ümmetine müfîd olacak ibâdâtından, mücâhedâtından birini bitirince diğerine atıl, bu uğurda yorul. Zira bu yorgunluk ayn-ı rahattır.[33]

SR, 4 Nisan 1912 / 22 Mart 1328 - 16 Rebîülâhir 1330, c. 8-1, aded 187-5, s. 73-74.

İnşirâh Sûresi, 1-8. âyetler.

Ankebût Sûresi, 69. âyet. Meâli: "Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz..."

Zümer Sûresi, 53. âyet. Meâli: "..Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!"

Hicr Sûresi, 56. âyet. Meâli: "Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit keser."

Yûsuf Sûresi, 87. âyet. Meâli: "...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin..."

Âkif Bey, Safahat'ın 4. kitabı "Fâtih Kürsüsünde"nin 2. bölümü olan "Vâiz kürsüde" bahsini tamamen "çalışmak" üzerine kurmuştur:

Bekāyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki bekā sa'y olursa hakkedilir.

KIYÂMET'İ BIRAK, BUGÜNE BAK... [34]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا. فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا. إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا. إِنَّمَا أَنْتَ
مُنْذِرُ مَنْ يَخْشَاهَا. كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا.[35]

Tercümesi

"Senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. Bunu düşünmekten sana ne? Onu bilmek ancak Tanrı'nındır. Sen, yalnız, ondan korkana tehlikeleri anlatmakla me'mursun. Onlar kıyameti gördükleri zaman, dünyada bir sabah, yahud bir akşam kalmışlar, sanacaklar."

Tefsir-i Şerif

En-Nâziât Sûre-i celîlesinin sonundaki şu âyetler kendilerinden evvel gelen âyetler gibi Mekkîdir. Sebeb-i nüzûlü de şudur:

Kureyş inatçıları ikide birde "Haşir ne zaman vukûa gelecek? Kıyamet ne vakit kopacak?" diye aleyhissalâtu vesselâm Efendimizi sıkıyorlardı. Bu sual Cenab-ı Peygamber için bir ukde-i hâtır oluyordu; halletmek arzusu bir türlü içinden çıkmıyordu.

Karşısındakini doğru yola sevk etmek, hakîkatı kabule iknâ eylemek iştiyâkında olanlar için pek tabiî olan şu arzu Nebiyy-i Muhterem Sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimize göre de öyle idi.

"Faydasız bilginin peşine düşme..."

İşte Cenab-ı Hak, Resûlünü böyle tahakkuku mümkün olmayacak temennilerden nehy ediyor. Evet, bu nehiy (فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا) Âyet-i Celilesinde görüldüğü veçhile istifham-ı inkârî suretinde îrad buyurulmuştur.

(فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا. إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا. إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشَاهَا)

Yani: "Sana hiç taalluku bulunmayan, anlaşılmasına sence bir ihtiyaç olmayan bu mes'eleyi neden kendine ukde edip duruyorsun? Bu ebedî bir sırdır ki halli

ilm-i ilâhîye dayanır. Senin vazifen kıyameti düşünüp korkanları o müdhiş günün şedâidinden haberdâr ederek uyandırmak; yaşadıkları müddetçe salâh içinde, mekârim-i ahlâk içinde yaşatmak suretiyle o yevm-i hesaba hazırlamaktır.

"İkide birde bu suali soran erbâb-ı inada gelince, onları kendi haline bırak. Zira onlar bu fâni cihanın arkasından ikinci bir cihan-ı bâkî geleceğini, ölümle dinen velvele-i hayatın yeniden uyanacağını, bir türlü kafalarına sığdıramıyorlar. Onun için, sen de sırf seni sıkmak maksadıyla ileri sürdükleri bu suali kendine derd etme, bununla uğraşma."

Kıyamet'in dehşetine hazır olsunlar!

(كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا) "Kıyamet gününü gördükleri vakit zihinlerindeki suver-i zamaniye büsbütün silinecek de yaratıldıkları demden ba's olundukları zamana kadar geçen müddeti tam bir gün kadar bile tasavvur edemeyecekler. Bu zan ise ya evvelce onların böyle bir âtîye hazırlanmış olmamalarından, yahud gözleri önündeki dehşetin karşısında medhûş kalmalarından ileri gelecek."

Birinci âyetteki (sâat) insanların yeniden dirildikleri, zamandır ki o da yevm-i kıyamettir. Zaten [36](اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ) gibi diğer birçok âyetler de hep aynı manâya gelmiştir.

(اَيَّانَ مُرْسٰيهَا) Saatin yani kıyametin irsâsı ne zamandır demek oluyor. İrsâ: İkāmet, istikrâr, husûl, vukû' manâlarınadır. (ضُحٰيهَا duhâhâ)daki zamirin (عَشِيَّةً aşiyyeten)e rücûu şu iki kesr-i zamânînin yani sabah ile akşamın aynı güne aid olduğunu göstermek içindir. Demek ki zanlarına göre bir günü bile tamamıyla geçirmemişler de, o günün ancak sabahı yahud akşamı kadar bulunmuşlar.[37]

SR, 11 Nisan 1912 / 29 Mart 1328 - 23 Rebîülâhir 1330, c. 8-1, aded 188-6, s. 93-94.

Nâziât Sûresi, 42-46. âyetler.

Lokmân Sûresi, 34. âyet. Meâli "Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır."

Bkz. Manzum Tefsirler: 14. tefsir.

ÂHİRETE İNANAN, KİMSEYİ ALDATMAZ... [38]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ. اَلَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ. وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ.
أَلَا يَظُنُّ أُولٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ. لِيَوْمٍ عَظِيمٍ. يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ. [39]

Tercümesi

“Vay o eksik ölçenlerin, yanlış tartanların haline ki: Başkalarından alırken dolu dolu alırlar da vermek için ölçer, yahud tartarken aldatırlar! Acaba bunlar büyük bir gün için, evet, insanların huzur-i Rabbü’l-âlemîn’de duracağı bir gün için tekrar dirileceklerini hiç akıllarına getirmezler mi?”

Tefsir-i Şerif

Mutaffifîn Sûresi Mekkîdir. Bazıları Medenîdir diyorlar. İkinci iddiada bulunanlar şöyle söylüyorlar: Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz Medine’ye hicret buyurdukları zaman şehrin ahalisi ölçüp tartmak hususunda pek insafsızca gidiyordu. Sûre bunlar, yani ehl-i Medine hakkında nâzil oldu.

(Tatfîf)in ne demek olduğunu ikinci, üçüncü âyetler zaten bildiriyor. (İktiyâl) ölçmek, ölçüp almak manâlarınadır.

(إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ) “Nâsın üzerindeki haklarını almak için ölçtükleri, tarttıkları zaman” demek oluyor.

(وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ) âyetinde harf-i cer mahzûfdur. (كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ) takdirindedir.

Nitekim;

(وَلَقَدْ جَنَيْتُكَ أَكْمُؤًا وَعَسَاقِلًا – وَلَقَدْ نَهَيْتُكَ عَنْ بَنَاتِ الْأَوْبَرِ)

Beyt-i meşhûrunda lâm mahzûfdur: Kelâm (وَلَقَدْ جَنَيْتُ لَكَ...) takdirindedir. (Ekme’u, ‘asâkıl, nebât-ı evber hepsi de yerde biten mantar demektir. Ancak iki evvelkisi iyi cinsten, üçüncüsü yenmez kısmındandır.)

Âhirete inanan, bunu yapmaz!

Bazıları (أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ...) âyet-i kerîmesindeki (zann)ı yakîn manâsına alıyorlar. Halbuki doğrudan doğruya kendi manâsını vermek daha beliğdir. Zira âhirete yakîni olanlar için böyle eksik tartmaya, ötekini, berikini aldatmaya, dolandırmaya zaten imkân tasavvur edilemez. Halbuki murad-ı ilâhî –Allahu a'lem– şöyle olacak:

“Günün birinde insanların huzûr-i Rabbü'l-âlemîn'e çıkacağını yakînen bilmek şöyle dursun, bu hakikati bir zan, bir tahmin, bir ihtimal olarak hatıra getirmek bile bu gibi rezâili irtikâba mâni'dir. Öyle iken başkalarını aldatıyoruz da kazanıyoruz, zu'muyle hakikatte alabildiğine aldananlar, alabildiğine ziyan edenler nasıl oluyor da bu hüsrana düşüyorlar? Yoksa âhiret hissinden bunlar büsbütün mü mahrum?”

Hâlin ne olacak?

A'râbî'nin biri Halîfe Abdülmelik'e: “Allah mutaffifler hakkında ne söylüyor, işittin mi?” demiş. Demek istemiş ki teraziyi, ölçüyü biraz eksik tutanlara karşı Cenab-ı Hak o kadar elîm bir akıbet hazırlarsa; ya sen ki kuvvetine, ceberûtuna dayanarak halkın malını, mülkünü ölçüsüz, hesapsız olmak şartıyla boğazına geçiriyorsun... Acaba ferdâ-yı mahşerde halin ne olacak? Vay asıl senin başına!

SR, 18 Nisan 1912 / 5 Nisan 1328 - 1 Cemaziyelevvel 1330, c. 8-1, aded 189-7, s. 113-114.

Mutaffifîn Sûresi, 1-6. âyetler.

“SANA KEVSER’İ VERDİK…” [40]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ[41]

Tercümesi

“Biz sana son derecede çok verdik. Öyle ise Tanrı’n için namaz kıl, kurban kes. Asıl ebter sana buğz edenin kendisidir.”

Tefsir-i Şerif

Sûre-i Kevser üç âyet olup Mekkîdir. Sebeb-i nüzûlü şudur: Âs bin Vâil, Ukbe bin Ebî Muayt, Ebû Leheb gibi Kureyş müstehzîleri, ne zaman aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin oğlunu irtihâl etmiş görürlerse “Muhammed ebter kaldı” yani namını andıracak bir evlad bırakamadı, derlerdi. Hem bunu Hazret-i Peygamber için büyük bir kusur sayarlardı da halkı şeriat-ı mutahharasına ittiba eylemekten alıkoymak maksadıyla daima ileri sürerlerdi.

Sefihlerin halleri

Bundan başka müslümanların bidâyetteki za’fı, fakrı, kılleti de birer medâr-ı istihfâf idi. Evet, bunları dinin hak olmadığına delil sayarlar; ilâhî bir din, servetlerin, kuvvetlerin sinesinden fışkırır, derlerdi. Zaten cehaletin hüküm sürdüğü zamanların, zeminlerin hepsinde süfehâ, hakka, hakikate karşı aynı tavrı takınmıştır.

Bu dediler kodular Müslümanları, husûsiyle dine yeni girenleri incitiyordu. Bu sûre-i celîle erbâb-ı îmanı ferahlandırmak, ashâb-ı küfür ve tuğyânı mebhût bırakmak için nâzil oldu.

“Kevser” ne demektir?

(إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ) “Kevser” kelimesi, kesretten mübalağa sîgasıdır, çokluğun gâyesine [sonuna] varan şey demektir.

(قِيلَ لِأَعْرَابِيَّةٍ رَجَعَ ابْنُهَا مِنَ السَّفَرِ بِمَ آبَ ابْنُكِ قَالَتْ بِكَوْثَرٍ)

(Oğlu seferden gelen bir Arap karısına, çocuğun ne getirdi? demişler. Pek çok, demiş.)

Kevser kelimesinden maksûd ne olduğunda pek çok ihtilâf hâsıl olmuş. Kimi aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin kıyamete kadar pâyidar olan ashâb ve etbâıdır demiş. Kimi Kur'an, kimi İslâm, kimi tevhîd, kimi ilim, kimi hikmet, kimi menâim-i dünya ve âhiret olmak üzere tefsir etmiş.

İbni Abbas Radıyallahu anh Hazretlerine "Kevser cennetteki nehir değil midir?" demişler. "O nehir de Cenab-ı Hakk'ın Peygamberimize verdiği çoğun içindedir." cevabını vermiş.

"Ebter" olup gittiler

(إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ) "Ebter" ismi, nesli kesilmiş manâsına kullanılıyor. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimize buğz edenler, onun şahs-ı mübârekine karşı bir şey söylemiyorlardı. Zira iddia-yı nübüvvetten evvelki tarihi de gösteriyor ki şahsı herkes nazarında muhterem, herkes, nazarında sevimli idi.

Bu herifler Cenab-ı Peygamber'in zâtına değil, şeriatına buğz ediyorlardı. Onun için küfür, inad zulmetlerinde kaynayıp gittiler; bütün manâsıyla ebter oldular. Çünkü bu âlemde hayırlı bir ad bırakmadılar. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz ise arkalarında muhalled bir şeriat, nâmütenâhi bir zürriyet yani koca bir ümmet bıraktılar. Sallâllâhu aleyhi ve sellem.[42]

SR, 25 Nisan 1912 / 12 Nisan 1328 - 8 Cemaziyelevvel 1330, c. 8-1, aded 190-8, s. 133-134.

Kevser Sûresi.

Safahat, 7. kitap, Gölgeler, s. 455, *"Bir Gece"*den:

Dünya neye sâhipse, onun vergisidir hep;
Medyûn ona cem'iyyeti, medyûn ona ferdi.
Medyûndur o ma'sûma bütün bir beşeriyyet...
Yâ Rab, bizi Mahşer'de bu ikrâr ile haşret.

FİRAVUN DA OLSA, GÜZEL KONUŞ... [43]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

[44]اِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى. فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

Tercümesi

"Firavun'a gidiniz, o çünkü azdı. Kendisine yumuşak söz söyleyiniz; belki aklını başına alır, yahud içine korku gelir."

Tefsir-i Şerif

Tâhâ Sûre-i şerîfesinden naklettiğimiz şu âyetlerdeki hitâb, Mûsâ ile Hârun aleyhimesselâmadır. Hârun daha belîğ olduğu için, evâmir-i ilâhiyeyi tebliğ ederken kendisine refik edilmesini Hazret-i Mûsâ, Cenab-ı Hak'tan istemiş idi.

Dünya Firavun kesilse, yılmak yok!

Kur'an'daki kıssaların her birinde büyük büyük ibretler vardır. İm'ân ile bakarsak şu ikinci âyette iki azîm nükte görürüz:

Allah elbette Firavun'un tuğyandan vazgeçmeyeceğini, aklını asla başına almayacağını bilirdi. Böyle iken peygamberlerine "Belki..." diye bir ümit veriyor.

"Siz vazifenizi azm ile, kuvvet-i kalb ile, itmînan ile îfâya bakınız. Evet, Resûlün vazifesi yalnız tebliğdir. Siz bu tebliğin mübeyyen olması için çalışınız. Karşınızdaki yola gelecek yahud gelmeyecek, onu düşünmeyiniz. Bunu düşünürseniz ye's içinde kalırsınız ki, o zaman vazife-i risâleti hakkıyla edâ edemezsiniz" diyor.

Demek ki hakkı, hakikati müdafaa edenler, bütün dünya Firavun kesilse, hiç fütur getirmeyecekler.

Firavun bile olsa, güzel konuş...

İkinci nükte: Firavun küfrün, inadın, dalâlin canlı bir timsâli idi. Mûsâ ile Hârun ise birer peygamber idi. Ulûhiyet da'vâsına kalkışan Firavun'u yola getirmek için Cenab-ı Hak bu iki vücûd-i mübareki bin hüccet-i kāhire ile

gönderebilirdi. Öyle iken “Sert davranmayınız, yumuşak söyleyiniz, rıfk ile muamelede bulununuz.” emrini veriyor.

Maksad-ı ilâhî şüphesiz bize yol göstermektir.

Evet, biz müdafaa edeceğimiz fikre karşı ufacık bir itiraz serd olunsa, yumuşak söylemek şöyle dursun, en sert, en acı hücumlarla bile kanaat etmeyiz de ağız dolusu söveriz!

Bazen en temiz bir hakîkatı en murdar şütûm ile kabul ettirmek isteriz! En pâk, en meşru bir maksada böyle en mülevves, en rezil bir vasıta ile varmaya yelteniriz!

Sövüşler dövüşler, ancak sefîl maksad ta’kîb eden erâzile yakışır birer silâh olabilir.

Yeis ve terbiyesizlik, müslümanın alâmeti oldu

İşte bizi öldüren, za’fa, tefrikaya düşüren iki derd-i içtimaî:

Azimsizlik, terbiyesizlik...

Efrâd-ı millet arasında haksız bir ye’sin, manâsız bir bedbinliğin günden güne şiddetini artırmak şartıyla hüküm sürdüğünü görüyoruz.

Mübeccel bir maksad uğrunda bütün mesaîsini, bütün mücâhedâtını heder olmuş gören bir adam bile ye’se düşmemelidir. Hele bizim me’yûs olmaya hiç hakkımız yoktur; çünkü hiç çalışmadık. Şüphe yoktur ki ye’simiz, bedbinliğimiz, hep, uğraşmamaya, atâlet içinde paslanıp gitmeye hak kazanmak içindir.

Terbiyesizlik ise âdeta Müslümanların bir sıfat-ı kâşifesi olmuş!

İşte milleti bu iki musîbetten kurtarmak bütün efrâd-ı milletin boynuna borçtur. [45]

SR, 2 Mayıs 1912 / 19 Nisan 1328 -15 Cemaziyelevvel 1330, c. 8-1, aded 191-9. s. 153 -154.

Tâhâ Sûresi, 43-44. âyetler.

Âkif Bey, gerek diğer “Tefsir Yazıları”nda ve gerek “Manzum Tefsirler”le “Vaazlar”ında, bu bahislerin üzerinde tekrar tekrar durmaktadır.

HAYIR İÇİN ÇALIŞAN, YARDIM GÖRÜR... [46]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالَّذ۪ينَ جَاهَدُوا ف۪ينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِن۪ينَ[47]

Tercümesi

“O kimseler ki bizim uğrumuzda çalışmışlardır, elbette kendilerine yollarımızı göstereceğiz; zaten hiç şüphe yoktur ki Allah iyilerle beraberdir.”

Tefsir-i Şerif

Bu âyet-i kerime [48](الٓمٓ. اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ) âyet-i celîlesiyle başlayan Ankebût Sûresi’nin sonudur.

Görülüyor ki mücâhede mutlaktır; bir mef’ûl ile mukayyed olarak îrad buyurulmamıştır. Bir kayıt varsa, o da Allah için, yani hayır için olmasıdır.

Allah için çalışana, kesin yardım var!

Sonra, (لَنَهْدِيَنَّهُمْ) suretindeki va’d-i ilâhî ne kat’îdir! Demek, maksad-ı hayır ile uğraşanlara, Allah için çalışanlara tevfîk hazırdır.

(İhsan) (isâet) in zıddıdır. İsâet kötülük etmek, ihsan iyilik etmek demektir. Muhsin iyi adam, iyilik eden adamdır. Âyet-i kerîme Allah’ın iyilerle beraber olduğunu da gayet kat’î bir lisan ile tebliğ ediyor.

Elhasıl, âyet-i kerîme bize şunu bildiriyor ki: Hangi hayırlı maksada olursa olsun çalışanlar, çabalayanlar; lâkin Allah için çalışıp çabalayanlar, hidayet yolunu, feyiz yolunu, saadet yolunu mutlak bulacaklardır.

Tevekkül: Yılmadan, sonuna kadar çalışmak...

Evet, Allahu Zülcelâl Feyyâz-ı Kerîm’dir; şân-ı azîmi için –hâşâ– buhl mutasavver değildir. Ancak bir kere O’nun feyzini kabul edebilecek istîdad hazırlamalı yani çalışmalı; sonra da Feyyâz’ın dirîğ-i feyz etmeyeceğinden emin olarak hiç fütur getirmemelidir.

İşte, tevekkül diye pek azımızın anladığı yahud çoğumuzun anlamak istemediği

mâhiyet budur; yoksa “Armut piş; ağzıma düş!” gibi miskin temennilerin tevekkülle hiç münasebeti olamaz.

Tevekkül demek, insan için mesâîsinin, mücâhedâtının –evvelce iki üç haybet gözükse bile– mutlaka sonunda tevfîka mazhar olacağına karşı gevşemez bir ümid, sarsılmaz bir itmînan beslemek demektir.

Hayatı mücâhede içinde geçenler için mev’ûd olmadık ni’met; manâsız bir tevekkül ile âtıl yaşayanların ise mahkûm olmayacağı zillet yoktur. Fâtır-ı Hakîm’in kavânîni ebedîdir, asla değişmez. Allah o kanunların hiç birinin, hiçbir noktasını, hiçbir mü’minin keyfi, hatta bütün Müslümanların hâtır-ı şerîfi için ta’dil etmez...

Din nasıl, biz zavallılar nasılız!

Şuûn, hâdisat, Kur’an’daki hakikatleri –o bizim bir türlü anlamak istemediğimiz hakikatleri– olanca dehşetiyle ihtar edip durmakta iken nasıl oluyor da bir türlü gözümüzü açmıyoruz? Nasıl oluyor da meskenetler, atâletler, gayretsizlikler içinde sürüklenip duruyoruz?

Efrâdı üçyüz, üçyüz elli milyona varan cemaat-i müslimînin nedir bugünkü hâli?

İslâm sa’y dini, mücâhede mesleği, şân ü şevket, mecd ü azamet rehberi iken; o dîn-i mübîne intisab da’vâsını güden biz zavallılar, dünyanın muhtelif iklimlerinde âtıl, bâtıl, miskin, zelîl, muhakkar, mahkûm, iğrenç birtakım yığınlar, canlı lâşe yığınları teşkil ediyoruz! [49] (وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ)

SR, 9 Mayıs 1912 / 26 Nisan 1328, 22 Cemaziyelevvel 1330, c. 8-1, aded 192-10, s. 173-174.

Ankebût Sûresi, 69. âyet.

Ankebût Sûresi, 1-2. âyetler. Meâli: “Elif, lâm, mim. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece ‘iman ettik’ demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?”

(İnsanın) güç ve kudreti sadece Allah (ın yardımı) iledir.

SOY DEĞİL, "TAKVA" DEĞERLİ [50]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ

عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَيكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ [51]

Tercümesi

"Ey insanlar, bilmiş olunuz ki, biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık sonra, tanışabilmeniz için her birinizi asıllara, kabîlelere ayırdık; Allah'tan en ziyade korkanınız kim ise, işte indallah en büyüğünüz odur; Allah sizin içinizi, dışınızı bilir."

Tefsir-i Şerif

Beş vakit namazını aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin arkasında kılar, bu tertibi hiç bozmaz bir siyah köle varmış. Günün birinde Efendimiz bu köleyi mescidde göremeyerek, nerede olduğunu sahibinden sormuş. "Hummadan yatıyor" cevabını alınca yoklamak için yanına kadar gitmiş.

Resûlullah'ın bir köleye şefkati

Aradan üç gün geçtikten sonra Resûl-i Muhterem Sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri kölenin halini sordurup son nefese geldiğini öğrenince, tekrar bulunduğu eve uğramış. Hastanın vefatını müteakib cenazesini kendileri yıkamış, kendileri defin buyurmuş.

Gerek Muhâcirîn, gerek Ensâr bu vak'ayı pek büyük bir şey olarak telâkki etmişler. İşte onun üzerine Sûre-i Hucurât'a mensub olan şu âyet-i kerîme nazil olmuş.

Erkekle kadından maksad Adem ile Havva'dır; herkesin doğrudan doğruya kendi anası, babasıdır, diyen müfessirler de vardır.

Soy ağacı sırası

(Şu'ûb) şa'bın cem'idir. Şa'b kelimesini "kütük" lâfzıyla tercüme edebiliriz ki silsile hususunda Arapların saydığı altı tabakanın müntehasıdır.

Bu tabakalar aşağıdan yukarıya doğru şu isimleri alır: fasîle; fahz, batn, ‘imâre, kabîle, şa’b... Şa’b hepsinin aslıdır. Yani kabîle şa’bdan, ‘imâre kabîleden, batn imâreden, fahz batından, fasîle fahzdan çıkıyor.

Bunu bir misal ile göstermek lâzım gelse deriz ki: Abbas fasîledir; Hâşim fahzdır; Kusayya batındır; Kureyş ‘imâredir; Kinâne kabîledir; Huzeyme şa’bdır.

Kabîlecilik kesin yasaktır

Âyet-i kerîme sarâhaten gösteriyor ki, insanların asıllara, kabîlelere ayrılması, nesebler yekdiğerine karışmamak; her şahsın hüviyeti ma’lûm olmak içindir; yoksa babalarla, dedelerle tefâhur için değildir.

Hasebin, nesebin hiçbir kıymeti olmadığını bildiren ehâdis-i kerîme pek çoktur. Haccetü’l-veda’daki ihtar-ı Peygamberi ümmetin kıyamete kadar hatırından çıkmamalıdır.

(إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقٰيكُمْ) teblîğ-i ilâhîsi Kur’an’da; bunu müfessir olan hadis-i şeriflerin birçoğu meydanda iken hâlâ ma’rûf bir adamın ahfâdından olmayı medâr-ı temâyüz bilenler var!

“Kimse, nesebiyle bir yere varamaz!”

Ulemâ-yi İslâmiyenin en büyüklerinden olan Kınalızâde Ali Efendi merhum diyor ki:

“İnsan, hatta Peygamber sülâlesinden olsa, asâlet da’vasıyla meydân-ı tefâhura atılmamalıdır. Zira bu da’vâyı isbat edebildiği takdirde bir şey kazanamayacak; çünkü bütün şan ve şeref cedd-i muhteremine aid olup kendi yabancı mevkiinde kalacak. Asâletini isbat edemediği surette ise fazla olarak bir de yalancılık rezîlesini yüklenecek.”

Ekâbir-i ümmetten Mevlâna Şah Nakşibend’e:

“Silsile-i nesebiniz nereye varır?” demişler.

“Silsile-i nesebiyle, kimse bir yere varamaz!” cevabını almışlar.[52]

SR, 16 Mayıs 1912 / 3 Mayıs 1328 - 29 Cemaziyelevvel 1330, c. 8-1, adet 193-11, s. 193-194.

Hucurât Sûresi, 13. âyet.

Âkif Bey’in 3. “Manzum Tefsir” başta olmak üzere, Safahat’ın ve “Vaazlar”ının pek çok yerinde bu “ırkçılık” bahsini ele aldığı, gelecek sayfalarda görülecektir“Vaazlar” bölümünde bunların yerleri belirtilmiş bulunmaktadır. Ayrıca bkz. 16Tefsir Yazısı, son dipnot; Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s247-248:

Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet,
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet?

ONLAR DİRİDİR… [53]

– Trablusgarp Savaşı Günleri –[54]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ *[55]*

Tercümesi

“Allah yolunda öldürülenler için ölü demeyiniz; bilakis onlar diridir, lâkin siz farkında değilsiniz.”

Tefsir-i Şerif

Bu âyet-i kerime Sûre-i Bakara’ya mensubdur. Âl-i İmran Sûresi’ne aid bir âyet-i celîlede ise [56](بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ) buyurulmuştur ki: *“Bilakis onlar diridir, nezd-i ilâhîde merzûk oluyorlar.”* demektir.

Şehidler için yüksek makam

Ruhun bedenden ayrıldıktan sonra payidar olacağı erbâb-ı imana göre muhakkak ise de ervâh-ı şüheda için daha yüksek, daha mümtaz bir hayat olmak tabiîdir. Şühedâya mevdu’ olan bu hayatın, bu rızkın nasıl bir hayat, nasıl bir rızık olması lâzım geleceği hakkındaki sözler müteaddiddir.

Şeyh Muhammed Abduh’a göre bu hayat bir hayat-ı gaybiyedir ki ervâh-ı şühedâ ona mazhariyetle başka ruhlardan seçilecek; o hayat ile merzûk, o hayat ile mütena’im olacak. Ancak, ne o hayatın hakikati, ne de o rızkın mâhiyeti bilinemeyeceği için, bahsedilemez. Bunlar âlem-i gayba aid o esrâr-ı ilâhiyedendir ki vücûduna iman olunur, alt tarafı Allahu Zü’lcelâl’e bırakılır.

Tatlı canını verebilenlere, ne mutlu!

Hakikat, hak yolunda, Allah yolunda fedâ-yı can edenler elbette ervâh-ı zekiyyeye mev’ûd olan hayat-ı tayyibeye yüz bin kere lâyıktırlar. Dünya âhiretin bir tarlası değil mi? Burada ne ekilirse ötede o biçilmeyecek mi?

O halde, fîsebîlillah ölenlerin yani bu toprağa hayatını ekip kanıyla sulayanların ferdâ-yı cezada biçecekleri mahsul bir hayat-ı nûranûr-ı sermedîden

başka ne olabilir.

Yığın yığın efrâd-ı beşer hayatı kendilerince bir gaye bilerek, onu elden bırakmamak için, çok zamanlar, insâniyetin alnını karartacak kadar rezil maişetlere katlanır dururken; ne mutlu o yüksek fıtratlara, o pâk hilkatlere ki: Pek muazzez, pek mukaddes bir gaye uğrunda hayatlarını, nâçiz bir vasıta gibi feda ediverirler!

Sırası gelince canını veremeyenler, rezil olur

Sırası gelince hayatı istihfaf edemeyenler, şühedâya mev'ûd olan safâ-yı câvidânîyi bulmak şöyle dursun, yaşadıkları müddetçe kābil değil saadet yüzü göremezler. Servetler, sâmanlar, refâhiyetler insan için hakîkî bir mes'ûdiyet te'min edemiyor.

Bir ferd yahut bir cemaat için yaşamak, nasıl olursa olsun yaşamak iştiyâkı yegâne emel sırasına geçerse; sefil, rezil, namussuz bir hayat, şanlı bir ölüme tercih edilirse; o ferdin yahud o cemaatin kıyamete kadar nâsiye-i hizlânı esaret, zillet damgasından kurtulamaz. [57](ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ) hakikati ne müdhiş bir ibrettir.

Kahramanlık rûhu...

Eski şan ve şevketinden cüdâ düşeli secâyâ-yı kerîmesinin birçoğunu kaybeden... Hayır! Yanlış söylüyorum, o secâyâ-yı kerîmeye veda edeli şevket-i kadîmesinden cüdâ düşen âlem-i İslâm'da hâlâ bu seciyeyi –bu hayatı hiçe saymak, Allah yolunda feda edivermek seciyesini– din-i mübînin bir emânet-i kübrâsı gibi sinesinde taşıyan cemaatler meğer eksik değil imiş.

Allah'a yüz bin kere hamdler, senalar olsun ki, Müslümanların yüreğindeki rûh-ı şehâmet henüz ölmemiş. Biz bu ruhu öldürmemek için ne lazımsa diriğ etmemeliyiz.

Zira dünyamız bu ruh ile; âhiretimiz ise dünyamız ile kāimdir. Hatta dünya âhiretten evveldir.

Mücâhidler savaşıyor!

İşte zırhlıları ile denizden gülleler; tayyareleri ile bulutlardan ateşler yağdıran; müstahkem mevâki' arkasından gece gündüz kurşunlar püsküren yüz binlerce düşmana karşı yalın kılıç, yalın sîne ile çıkan şanlı mücâhidlerimiz meydanda duruyor. Biz bunlar için muvaffakiyet, sair cemaat-i İslâmiye için de halden ibret temenni ederiz.

اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ.[58]

SR, 23 Mayıs 1912 / 10 Mayıs 1328 - 6 Cemaziyelâhir 1330, c.8-1, aded 194-12, s. 213-214.

İtalyanlar 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devletine harp ilân ettiler. Trablus şehrini

3 Kasım'da denizden top ateşine tutup 5 Kasım'da ve Bingazi'yi 19 Kasım'da işgal etttiler. Osmanlı askeri, yerli Sünûsî kuvvetleriyle birlikte savaşmak üzere içerlere çekildi (Ömerü'l-Muhtar'ın da katıldığı savaşlar). İtalyanlar sahil şeridinde kaldılar. Bu arada Rodos ve 12 Ada (Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaleti) de İtalyanlar tarafından işgal edildi (Nisan-Mayıs 1912)... Âkif merhum bu yazısını o savaşın acı haberleri arasında kaleme almıştır. Ekim 1912'de başlayacak olan Balkan Harbi'nin zoruyla, İtalyanlarla sulh yapılıp, 15 Kasım 1912'de Trablusgarp eyaleti terk olunacaktır.

Bakara Sûresi, 154. âyet.

Âl-i İmran Sûresi, 169. âyet.

Bakara Sûresi, 61. âyet. Meâli: "...üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu."

Allah'ım dinine yardımcı olana sen de yardım et. Müslümanları zor durumda bırakanları da sen mahçup et.

BİRLİK OLAN, TOPLA YIKILMAZ [59]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ [60]

Tercümesi

“Hem Allah’a, hem onun Peygamberine mutî’ olunuz; birbirinizle uğraşmayınız, yoksa korkaklaşır, kuvvetten de düşersiniz; bir de sabrediniz, zira şüphe yoktur ki Allah sabredenlerle beraberdir.”

Tefsir-i Şerif

Müslümanlar hüsrân-ı mübînden kurtulmak isterlerse; yani dünyada sefîl, âhirette rezîl olmayalım derlerse; kendileri için, Sûre-i Enfâl’e mensub olan şu âyet-i celîleyi düstûr-i hareket ittihâz eylemekten başka çare yoktur.

Allah’ı dinlemeyen yıkılır

Şimdiye kadar gelip geçen akvâm-ı İslâmiyenin tarihi üzerinde kısacık bir nazar gezdirecek olursak, Furkān-ı Hakîm’in nâtık olduğu şu hakikati te’yîd edecek nâmütenahi sayfalar, hem pek acı, pek kanlı sayfalar görürüz!

Evet, hiçbir cemaat-i İslâmiye yoktur ki, Allah’a itâat etsin; Peygamber’in gösterdiği yola gitsin; efrâdı arasında ittihad olsun da, o yine şevketten, azametten mahrum kalsın. Sonra, hiçbir cemaat-i İslâmiye yoktur ki, evâmir-i ilâhiyeyi dinlemesin; Resûl-i Muhteremin tebligâtına kulak vermesin; âhâdı birbirine düşsün de o yine izmihlâl uçurumlarına yuvarlanmasın.

Müslümanları yutan uçurumlar

Müslümanların kaynayıp gittiği uçurumlar hep tefrika yüzünden açılmış; o tefrikayı ise bütün azgınlıklar, o evâmir-i ilâhiyeye mübâlâtsızlıklar meydana getirmiştir.

Şeriat-i Garrâ-yı Ahmediye’nin ahkâmı insanları yalnız âhirete hazırlamaz; onlara dünyada insanca yaşamanın nasıl olacağını, hem nasıl kābil olabileceğini

gösterir. Vaz' eylediği kanunlar ise kavânîn-i fıtratın aynıdır: Bu âlem-i hilkat durdukça bir noktasının bile değişmesine imkân yoktur.

İstiklâl'e vedâ

"Tenâzu" birbiriyle uğraşmak; tefrikalar, ihtilâflar içinde çalkanmak manâsınadır. Efrâdı birbiriyle boğuşan millet, harice karşı mevcudiyetini muhafaza edebilecek maddî kuvvetler tedarikine, ne vakit, ne imkân bulamayacağı gibi âlemde hiçbir şeyle telâfisi kābil olamayan kuvve-i ma'neviyeden de mahrum olur ki bu en müdhiş bir hüsrandır.

İşte (وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) nehy-i ilâhîsi en sarih, en kat'i bir tarzda gösteriyor ki: İttihaddan ayrılan, birbirleriyle uğraşan milletler evvelâ şecaat, metânet, itimâd-ı nefs gibi seciyelerden cüdâ düşüyor; sonra da satvetine, şevketine, istiklâline ebediyyen vedâ ediyor.

Âyet-i kerîmedeki "Rih", kuvvet, devlet, azamet manâlarınadır. Ekâbir-i müfessirîn, kelimeyi hep o suretle tefsir buyurmuşlardır.

Kaynaşan millet yıkılmaz!

Yaşamak isteyen millet için ittihâdın lüzumu bedihiyât-ı evveliyedendir. Öyle efradı birbirine kaynamış, hey'et-i mecmûası bir bünyân-ı mersûs vücûda getirmiş olan cemaatler, düşmanın topuyla tüfeğiyle kolay kolay devrilmezler.

"Kal'a içinden fetholunur" sözü ne büyük bir hakikattir!

Müslümanlar için bu hakikatten gâfil olacak zaman değildir.

Hariçteki düşmanı bırakıp da dahilde birbirleriyle uğraşmasınlar. Mevcudiyetlerine birer birer hâtime çekilen hükûmât-ı İslâmiyenin halinden olsun ibret alsınlar ki inkırazlarına sebep, hep aralarındaki tefrika idi, başka bir şey değildi.

Sabır: "Göğüs germek"tir

Âyet-i celîledeki "sabır" her türlü şedâide göğüs germek; hiçbir düşman, hiçbir tehlike karşısında metâneti elden bırakmamak manâlarınadır; yoksa miskin miskin oturmak, mezellete, mahkûmiyete katlanıp durmak demek değildir.

Tevekkül gibi sabır da bazıları tarafından yanlış telâkki edilmekte olduğu için şu ihtara lüzum gördük.

(... رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا...)[61]

SR, 30 Mayıs 1912 / 17 Mayıs 1328 - 13 Cemaziyelâhir 1330, c. 8-1, aded 195-13, s.233-234. Bu tefsir yazısında kısaca ele alınan, tefrikanın zararı ve birliğin önemi için "Vaazlar" bölümünde etraflı açıklamalar vardır. Bkz. Manzum Tefsirler: 3. tefsir; Safahat, 2. kitap, Süleymaniye kürsüsünde, s. 162:

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.

Enfâl Sûresi, 46. âyet.

Bakara Sûresi, 250. âyet. Meâli: “…Ey Rabbimiz! Yüreğimizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver.”

MÜNÂFIKLIK HALLERİ [62]

يا أيها الذين آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون. كبر مقتا عند الله أن تقولوا ما لا تفعلون. إن
الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا كأنهم بنيان مرصوص *[63]*

Tercümesi

“Ey iman eden kimseler, yapamayacağınız bir şeyi niçin söylüyorsunuz? Sizin böyle yapamayacağınız işi söylemeniz indallah ne kadar çirkin oluyor! Allah o kimseleri sever ki, parçaları birbirine kaynamış yekpare binayı andırır, saflar halinde fîsebîlillah gaza ederler.”

Tefsir-i Şerif

Bu âyât-ı kerîme [64](سبح لله ما فى السموات وما فى الأرض وهو العزيز الحكيم) âyet-i celîlesiyle başlayan Saff Sûresi’ne mensûbdur. Sebeb-i nüzûlü bazılarınca şöyledir:

Yalancı pehlivanlar, sahte kahramanlar

Müslümanlar, daha cihad farz olunmazdan evvel, “Nezd-i ilâhîde en makbul amel hangisidir? Bilsek de o uğurda malımızı canımızı feda ediversek.” demişler.

Yahud, Cenab-ı Hak Şühedâ-yı Bedir’in nâil olduğu sevabı haber verince “Bir cihad olursa biz de olanca vüs’umuzu sarf ederiz.” ahdinde bulunmuşlar; “Uhud” Gazvesi’nde ise sözlerini yerine getirmedikleri için böyle bir itâba müstahak olmuşlar.

Bazılarınca da böyledir: Adamın biri muharebede öldürmemiş, saplamamış, vurmamış, sebat göstermemiş iken, “Öldürdüm, sapladım, vurdum, sebat ettim.” dermiş. Binaenaleyh tekdir ona râci imiş.

Birtakımlarına göre, Suhayb’ın öldürdüğü müşrikin katlini kendisine mâl etmek isteyen adam hakkında; diğerlerinin re’yince de münafıklar için inzal buyurulmuş.

Sözünde durmayanlar helâk olur

(Makt) bir adamdan çirkin bir iş zuhûrunu görüp o adama buğz eylemektir. Araplar' "Şu heriften ne kadar hoşlanmam bilir misin?" yerinde olarak:

(فلان ما امقته عندی) derler. Bu ibarede makt kelimesi lâfzen teaccüb sigası üzerine geldiği gibi Zemahşerî'ye göre âyet-i kerîmedeki (كَبُرَ مَقْتًا) de mânen yani sigası üzerine gelmemek şartıyla fi'l-i teaccübdür.

Hakikat, azıcık düşünülürse görülür ki: Sözünü tutmamak, ahdini yerine getirmemek kadar sevimsiz, bununla beraber mühlik bir i'tiyâd olamaz. Efradı bu nakîsa ile ma'lûl olan cemaat için helâkten kurtuluş yoktur."

Güzel konuşan bir vâli

(دوصد گفته چون نیم کردارنیست) "İki yüz lâf, yarım işin yerini tutmaz!" diyen Firdevsî ne açık bir hikmet söylemiştir!

Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanında valilerden biri ilk defa olarak hutbe îrad etmek üzere minbere çıkmış; lâkin bir türlü (Elhamdülillah)ın arkasını getirememiş.

Nihayet, "Ey cemaat-i müslimîn, görüyorsunuz ben öyle natûk bir adam değilim. Yalnız kavvâl bir emirden ziyade fa'âl bir emire muhtaç olduğunuzu unutmayınız" diyerek minberden inmiş.

Bunu işiten meşhûr Ahnef "Vallahi şu minbere bu kadar belîğ bir hatîb çıktığını görmedim." demiş.

Bir kardeşlik vak'ası

Acaba Müslümanları birbirine bağlayan râbıta ne derecelerde muhkem olmalıdır ki, düşmanlarına karşı bünyân-ı mersûs denecek kadar metin saflar vücûda getirebilsinler? Şu vak'a-i tarihiye işte o râbıtayı bize gösteriyor.

Huzeyfetü'l-Adevî diyor ki:

Yermük Vak'ası günü kimi zî-rûh yatan, kimi bî-rûh serilen ecsâd-ı müslimîn arasında amcamın oğlunu arıyordum. Yanımda azıcık su vardı. Şâyed henüz ölmemişse hem bir iki yudum içiririm, hem de yüzünü gözünü silerim diyordum.

Nihayet kendisini baygın bir halde buldum. "Su ister misin?" dedim. Gözleriyle "Evet" cevabını verdi. Lâkin bu sırada öte taraftan bir inilti işitildi. Amca-zâdem suyu ona götürmemi işaret etti.

Gittim baktım ki Hişâm bin el-Âs imiş. Tam ağzına bir iki yudum su vereceğim anda biraz arkadan bir inilti daha duyuldu. Bu sefer de Hişam suyu içmekten imtina ederek, gözleriyle ona götür dedi.

Ben o son nefesin geldiği yere gittim, lâkin bîçâreyi ölmüş buldum. Hemen koşarak Hişâm'ın yanına geldim, baktım ki ölmüş; amca-zâdeme koştum. O da ölmüş.[65]

SR, 6 Haziran 1912 / 24 Mayıs 1328 - 20 Cemaziyelâhir 1330, c. 8-1, aded 196-14, s. 253-254.

Saff Sûresi, 2-4. âyetler.

Saff Sûresi, 1. âyet. Meâli: "Göklerde ve yerdekiler hepsi Allah'ı tesbih eder. O,

üstündür, hikmet sahibidir.”

Bu vak’anın manzum ifâdesi için bkz. Safahat, 7. kitap, Gölgeler, s. 441-442, “Vahdet” şiiri.

NELERİ BIRAKTIK DA BÖYLE OLDUK? [66]

بسم الله الرحمن الرحيم

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ [67]

Tercümesi

“İnsanın önünde, arkasında dolaşan melekler vardır ki Allah’ın emriyle onu siyânette bulunurlar; şu muhakkaktır ki, bir kavim kendisinde olan secâyâ-yı kerîmeyi bozmadıkça Allah onun saadetini bozmaz; bir kere de Cenab-ı Hak bir kavmin felâketini isterse, def’ine çare olmayacağı gibi, kendileri için ondan başka sahip de yoktur.”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i celîle Sûre-i Ra’d’e mensubdur. Âyetteki (مُعَقِّبَاتٌ) kāfile-i melâikdir.

Başka âlemin canlıları

Bazıları, melâike-i siyânetin, hatta bütün ecsâm-ı latîfenin vücudunu inkâr ediyorlar. Şâyed bunlar âlem-i hilkati baştan başa dolaşmış; fıtratın bütün zevâhirine, bütün serâirine mahrem olabilmiş iseler ona diyeceğimiz yok!

Heyhat, beşerin nazar-ı ittilâına her an yeni bir cihan açılır dururken, idrâkimizin ihâtası hâricinde, hem şu gördüğümüz hilkat-i kesîfenin fevkında bir silsile-i mahlûkat daha olacağı, acaba hangi delile istinaden inkâr edilebilir?

İlâhî kanunlar, değişmez

Gelelim âyet-i kerîmenin diğer kısmına. Cenab-ı Hakk’ın gerek fertler, gerek cemaatler üzerinde cârî birtakım kavânîn-i ezeliyesi vardır ki, bir hikmet-i bâliğa üzerine mevzu’ olan o kanunlar asla değişmez. İşte,

(إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ)

suretindeki tebliğ-i beliğ de kıyamete kadar mer'iyetini muhafaza edecek bir kanun-ı fıtrattır.

Yaradılışa uygun gitmeyen yıkılır

Âyât-ı muhkeme-i Kur'aniye bize gösteriyor ki milletlerin arş-ı izzetten esfelü's-sâfilîn-i mahkûmiyete yuvarlanması; nihayet mevcudiyetlerine başkaları tarafından hâtime çekilmesi hep o kanunların çizmiş olduğu sebîl-i fıtratı bırakmalarından ileri gelmiştir.

Yoksa, o yolu takip edenler, hudûd-ı ilâhiyenin hâricine çıkmayanlar için böyle bir âkıbet tasavvur olunamaz.

Zaten tarihin tekerrürden başka bir şey olmaması da kavânîn-i fıtratın istisna kabul eylememesindendir.

Bu felâket... Neden?

Uzaklara gitmeğe hacet yok! İşte efrâdı üç yüz elli milyona varan ümmet-i İslâmiye gözümüzün önünde duruyor. Bir hizb-i kalîl iken hârikalar gösteren; cihana hâkim olan bu ümmet, şu kesretiyle beraber, şimdi cihanın mahkûmu bulunuyor!

Bu ne musibettir? Bu ne felâkettir? Acaba bu sukūtun sebebi, bu inhitâtın illeti ne olabilir?

Cenab-ı Hakk'ın bize karşı birçok mevâ'îdi vardı. Acaba onlar hakkındaki imanımızı mı değiştireceğiz? Neuzübillah.

Acaba rahmet-i İlâhiyeden ümidi kesecek de "Aldanmışız!" mı diyeceğiz? Maâzallah.

Neleri bıraktık!

Biz bu felâketlerin, bu hüsranların esbâbını hep kendimizde aramalı; hep kendi nefsimizi muhâsebe altına almalıyız. O zaman görürüz ki, biz her ne çekersek kendi cezâ-yı amelimizi çekmekteyiz. Evet, **şehâmeti, himmeti, sa'yi, sıdkı, istikâmeti, iffeti, ittihâdı, teâvünü, asabiyeti, gayreti, faaliyeti** bıraktığımız için öyle şanlı bir mâzîden böyle zelil bir hale geldik.

Âyet-i celîlenin (وَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوءًا) kısmına gelince, *"Cenab-ı Hak bir kavmin felâketini isterse"* demek, yukarıdan beri verilen izahata göre, o kavim kendi muamelâtıyla, kendi harekâtıyla felâkete istihkak gösterirse demektir.[68]

SR, 13 Haziran 1912 / 31 Mayıs 1328, c. 8-1, aded 197-15, s. 273-274.

Ra'd Sûresi, 11. âyet.

Bkz. Manzum Tefsirler: 8, 10, 11, 12 ve 13. tefsirler; ayrıca Safahat: 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 228.

DİN BAĞI KARDEŞLİĞİ OLMAZSA, DAĞILIRIZ! [69]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *[70]*

Tercümesi

“Müslümanlar birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir; onun için iki kardeşinizin arasını bulunuz, Allah’tan da korkunuz ki rahmetine nâil olabilesiniz.”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i Celîle Sûre-i Hucurât’a mensubdur. Zemahşerî diyor ki:

“(بَيْنَ إِخْوَتِكُمْ) yahud (بَيْنَ إِخْوَانِكُمْ) suretinde kıraatlar olmakla beraber kelime tesniye sigasıyla da olsa kâfidir. Zira aralarında dargınlık zuhur eden kimseler en aşağı iki kişi olur.

“Azlığı barıştırmak lâzım olunca, çokluğun arasını bulmak elbette daha ziyade lâzımdır. Çünkü iki adamın bozuşması yüzünden husule gelecek fenalık, hiçbir zaman cemaatin yekdiğerine darılmasından meydan alacak fesâda benzemez. (أَخَوَيْنِ) den murad, Evs ile Hazrec kabîleleridir, diyenler de vardır.”

“Hakiki” müslümanlar, birbirini kardeş bilir...

Evet, hakiki Müslümanlar birbirine kardeş nazarıyla bakarlar. Zaten aradaki râbıta bu kuvvette olmazsa Müslümanlık kuru bir ünvandan ibaret demektir.

Azıcık dikkat olunursa görülür ki: Şeriat-ı mutahharanın hemen bütün ahkâmı uhuvvet, vahdet esasını tahkîm eylemektedir. Namazlar, haclar, zekâtlar, şehadetler, oruçlar, aynı kıbleye teveccühler, hep Müslümanları birbirine bağlayacak vasıtalardır.

“Hakiki” müslümanlar kaç kişi?

Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri: *“Müslümanların haline aldırmayan Müslüman değildir.”* buyuruyorlar.[71] Şu hadis-i şerife göre,

hakîkî Müslümanların miktarını anlayabilmek için, nüfûs-ı hâzıradan ne dehşetli bir yekûn indirmek lâzım gelecek![72]

Bizler *“Hiçbir Müslümanın vücûduna bir diken batmaz ki, onun acısını kendimde duymuş olmayayım”* diyen bir Peygamberin ümmeti iken, cihân-ı İslâm’ı kırıp geçiren felâketlerden haberimiz bile olmuyor!

Evet, zelzeleden musâb olan İtalyanların imdadına koştuğumuz sırada, binlerce Müslüman Hindli tufanlar içinde boğuluyordu. Zavallıların elini tutmak şöyle dursun, bedava bir teessür gösterebilmek için, feryatlarını bile işitemedik!

Din bağı olmazsa, dağılırız!

Biz Müslümanlar başka milletlere benzemeyiz. Din râbıtasını ihmal edecek olursak, bu hareketimizin cezasını, ukbâya kalmaz, daha dünyada iken çekeriz...

Nitekim çekiyoruz!

Din-i mübîn, kavmiyet, cinsiyet gibi insanları birbirinden uzaklaştıran esbâbı aradan kaldırarak, dünyanın muhtelif noktalarındaki cemaatleri birleştirmiş iken, biz kalkıyoruz da aynı toprakta yaşayan cemaat-i İslâmiyeyi, kavmiyet hissiyle parçalamak istiyoruz!

Müslümandan ırkçı, ırkçıdan müslüman olmaz...

Ey cemaat-i müslimîn, bilmiş olunuz ki Müslümanlıkta kavmiyet yoktur.

Resûl-i Ekrem Sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri *“Kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir.”*[73] buyurmuştur.

Şâyed kiminiz Araplığına, kiminiz Arnavutluğuna, kiminiz Türklüğüne, kiminiz Kürtlüğüne sarılacak, sizi rabıtaların en metini ile birleştirmiş olan din kardeşliğini bir tarafa bırakacak iseniz, neûzubillah, hepimiz için hüsrân-ı mübîn muhakkaktır.[74]

SR, 20 Haziran 1912 / 7 Haziran 1328 , 5 Recep 1330, c. 8-1, aded 198-16, s. 293-294.

Hucurât Sûresi, 10. âyet.

Bkz. Keşfü’l-Hafâ, c. 2, s. 386, hadis no. 2617.

Bkz. Manzum Tefsirler: 10. tefsir:
Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...

Bkz. Sünenü Ebî Davud, Kitâbü’l-Edeb, 121. bâb, c. 5, s. 342, hadis no. 5121.

Âkif Bey şiir, yazı ve konuşmalarının birçoğunda ırkçılık (kavmiyet) bahsini işlemiş ve zararlarını, çok tesirli ifadelerle açıklamıştır. Örnek olarak bkz. Tefsir Yazıları: 11, 30; Manzum Tefsirler 3, 8, 11, 16. Ayrıca Safahat: 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 161-163; 4 kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 243-247; 5. kitap, Hâtıralar, s. 303, 306; 6. kitap Âsım, s. 359; 7. kitap, Gölgeler, s. 411, 418-420; Vaazlar’da muhtelif yerler...

ŞİİR NASIL OLMALI?.. [75]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ. أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ. وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ.
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ
الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ [76]

Tercümesi

"Şâirlerin arkasından ancak sapıklar gider. Görmüyor musun ki onlar her vâdîde dolaşıyorlar. Hem, yapmadıkları şeyleri söylüyorlar. Yalnız, iman ederek a'mâl-i sâlihada bulunanlarla, Allah'ı sık sık hatırlayanlar; bir de zulüm gördükten sonra intikam alanlar için söz yoktur. Zulmedenler ise nasıl bir âkıbete uğradıklarını anlayacaklardır."

Tefsir-i Şerif

Bu âyât-ı kerîme [77](طسٓمٓ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ. لَعَلَّكَ...) hitâbıyla başlayan Sûre-i Şuarâ'nın sonundadır.

Millete musibet şairler

Hakîkat, her vâdîye dalıp çıkan; yalancılıktan başka sermâye-i san'atı olmayan; mevzu' tükendikçe ötekinin berikinin namusuna hücum eden; herkesin harîm-i serâirini açmak için dilini maymuncuk gibi kullanan; bir mazmun, bir kafiye uğrunda bin hakîkatı, bin hikmeti kurban ediveren; bir nükte hatırı için, hatıra gelmeyecek rezâile âgûş açan bu serserilerin etrafında daima bir sürü kopuk dolaşır ki bunlar o herze-vekillerin kustukları hezeyanları ni'met iğtinâm eder gibi iltikām ederler de gezdikleri yerlere saçıp dururlar!

İşte gerek bu mâhiyetteki şâirler, gerek onların yardakçıları mensûb oldukları millet için birer musibettirler. Evet, bunların mikdarı hüsrân-ı ictimâînin en sağlam ayarıdır.[78]

Şairlerin önemi

Din nâmına, ahlâk-ı fâzıla nâmına, Allah korkusu nâmına kalbinde hiçbir his taşımayan; zulme, haksızlığa karşı an-samîmi'r-ruh cûşa, hurûşa gelmeyen şâirler, hangi cemaatte mebzul ise, Allah o cemaatin belâsını verecek değil, vermiş demektir.

Öyle ya, evvelâ bir milletin ruhu edebiyatında, eş'ârında görülür.

Ruh-ı içtimaîsi yüksek olan bir milletin sinesinde, bu gibi esâfil türese de üreyemez.

Sâniyen efrâd-ı milletin terbiye-i ictimâiyesini yükseltmek; ulvî, bununla beraber sağlam fikirleri beliğ bir beyanın te'sîr-i sâhiriyle kalblerde his haline getirmek, ancak şâirlerin vazifesidir.

Bu vazifenin ihmâli milletin izmihlâlidir.

Şerîat-ı Garrâ-yı İslâmiye şiirin temizini makbûl, murdarını medhûl görür. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz Hazretleri, Ashab-ı Kiram içindeki şâirlerin neşâidini dinledikten başka, devr-i câhiliyette yetişmiş söz erleri de şiirlerinin kıymetine göre takdir buyurulurdu.

Hamâsetteki mevkii erişilemeyecek kadar yüksek olan Antere, kendilerinin ani'l-gıyâb mazhar-ı istihsânı olan bir şâir-i bahtiyar idi.

Hazret-i Ali ve Hazret-i Ömer

Hazret-i Ömer'in hafızasındaki şiirler biter, tükenir gibi değil idi. Hatta Hazret-i Abbas "Ali derecesinde kudret-i ilmiyesi, Ömer kadar mahfûzât-ı şi'riyesi olan adam görmedim." derdi.

(İntişar) intikam almak manasınadır ki burada hem husûsî, hem umûmîdir. Yani şâir hücuma, taarruza uğrayan şahs-ı ma'sûmunun intikamını alacağı gibi, zulüm gören ebnâ-yı milletini de seyf-i lisânıyla müdafaa edecektir.

Zâlimlere şiddetli tehdid

(وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ) nazm-ı celîli Kelâmullah'ın en mehîb, en şedîd parçalarındandır. Teessüf olunur ki onu, aslındaki râh-i şiddete dâir bir fikir verebilecek surette olsun, lisânımıza nakletmek kābil değildir.

Hazret-i Ebûbekir ahidnâmesinin sonunda bu âyet-i celîleyi îrad eylemiştir. Cevdet Paşa merhum, Kısas-ı Enbiya'sında o ahidnâmeyi tercüme etmiştir[79] ki biz aslını İmam-ı Müberred'in Kitabü'l-Kâmil'inden teberrüken ayniyle yazıyoruz:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

هذا ما عهد به ابو بكر خليفة محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم عند آخر عهده بالدنيا واول عهده
بالآخرة فى الحال التى يؤمن فيها الكافر ويتقى فيها الفاجر. انى استعملت عليكم عمر بن الخطاب.
فان بر وعدل فذلك علمي به ورأيى فيه. وان جار وبدل فلا علم لى بالغيب. والخير اردت. ولكل امرئ
ما اكتسب. وسيعلم الذين ظلموا اي منقلب ينقلبون[80]

SR, 27 Haziran 1912 / 14 Haziran 1328 - 12 Receb 1330, c. 8-1, aded 199-17, s. 313-314.

Şuarâ Sûresi, 224-227. âyetler.

Şuarâ Sûresi, 1-3. âyetler. Meâli: “Tâ, Sin, Mim. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir. (Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar, diye neredeyse kendine kıyacaksın!”

Millete zarar veren şairler için bkz. Safahat: 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 152, 160, 167; 5. kitap, Hâtıralar, s. 300; 6. kitap, Âsım, s323, (makbul şiir: s. 324), 400; 7. kitap, Gölgeler, s411, 418, 442. Müslüman idarecilerin etrafına toplanıp onları yoldan çıkaran (şüphesiz çoğu şair) dalkavukların tasvir olunduğu müthiş sahneler için ayrıca bkz. 6. kitap Âsım, s. 380-384.

Merhum Abdülkerim kardeşimizin yaptığı tercüme, Ahmed Cevdet Paşa ile onu sadeleştiren Muallim Mâhir İz Bey merhumlardan istifade edilerek meâlen ikmâl olundu.

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın ismi ile. Bu, Allah Resûlü Muhammed’in halifesi Ebu Bekir’in dünyadan ayrılırken son ve âhiretçe en evvel ânında, kâfirin iman, fâcirin yakîne geldiği bir hâldeki ilk ahdidir. Ben sizin üzerinize Ömer bin Hattâb’ı halîfe olarak seçtim. Çünkü o iyidir (birr ve adalet sahibidir). Bu, onun hakkında bildiğimdir, ona dair görüşümdür. Eğer haksızlık eder ve size karşı muamelesi değişirse, benim gayb hakkında bilgim yoktur. Mâzurum. Ben sadece hayrı istedim. Her kişinin kazandığı kendinedir: *Zalimler yakında hangi halden hangi hale döneceklerini bilecekler.*” (Şuarâ Sûresi, 227)

ALLAH'IN ÇAĞRISINA KOŞALIM... [81]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ [82]

Tercümesi

"Ey iman eden kimseler, Allah ile Peygamber'in size hayat verecek da'vetine icâbet ediniz; hem iyi biliniz ki, Allah insanın kendisi ile kalbi arasına girer; şu da ma'lûmunuz olsun ki, sizler onun huzurunda toplanacaksınız."

Tefsir-i Şerif

Âyet-i kerîme [83](يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ...) hitâbıyla başlayan Enfâl Sûresi'ne mensubdur.

Hayat veren İlâhî da'vetler

Müslümanlara hayat verecek da'veti ilme, cihâda yahud şehâdete kasr etmek muvafık değildir. Zira evâmir-i ilâhiyenin kâffesi, ya doğrudan doğruya yahud dolayısıyla, bizi ölümden kurtaracak; hakîkî, sermedî bir hayat ile yaşatacak mâhiyettedir.

Edâsına mecbur olduğumuz ferâizden, namaz gibi, oruç gibi, faydası yalnız o emri yerine getirenlerin şahsına münhasır görünen, bedenî ibadetlerde bile bütün cemaat-ı İslâmiye için büyük menfaatler vardır. Evet, ebrâr-ı ümmetin huzû'-i kâmil içinde kılınan namazları şöyle dursun; âhâd-ı cem'iyetin yalnız erkân-ı zarûriyeye riâyet ederek îfâ edecekleri dinî hareketler bile, tabiîdir ki, kendilerini fuhuştan, münkerâttan, rezâilden kısmen olsun alıkoyar.

Şu hesaba göre efrâdı namaz kılan milletin ahlâk-ı umûmiyesi mazbut olur.

Sonra, efrâd-ı milletin muayyen zamanlarda aynı mâbedlere giderek hep birden aynı kıbleye dönmeleri; Cenab-ı Hakk'a aynı lisân-ı huşû', aynı etvâr-ı huzû' ile yalvarmaları, bunların arasındaki rabıtayı alabildiğine tahkîm eder.

İbâdetlerin faydasını, başka şey temin edemez

Şu basit hikmetleri sayıp dökmekten maksadımız, evâmir-i ilâhiyenin hepsinde, gerek ferdlerimiz, gerek cemaatlerimiz için başka yollardan tedâriki, telâfisi kābil olmayacak kadar büyük nasîbe-i felâh olduğunu söylemektir.

Şimdi âyet-i kerîmeden riyâzî bir kat'iyetle şu hakikat anlaşılıyor ki: Biz Müslümanlar dünyada mevcudiyetimizi kurtaracak; ukbâda selâmetimizi te'min edecek; hâsılı bize her manâsıyla hayat verecek olan şer'-i mübîne sarılmazsak, hüsranımız, helâkimiz muhakkaktır.

Din'e uymamak, tabiata karşı çıkmaktır: Çarpılırsın!

Üç yüz elli milyonluk insan yığını nasıl oluyor da sağlam bir eser-i hayat gösteremiyor?

Nasıl oluyor da her gün binlerce efrâdının hakk-ı mevcûdiyetine hatime çekiliyor?

Bunu bilmeyecek ne var! İslâm ki din-i fıtrîdir; onun ahkâm-ı bülendine isyan, fıtratın lâyetegayyer kanunlarına karşı isyandır.

Bunun cezası ise dünyada haybet, ukbâda hizlândır.

Din ne dedi, biz ne yaptık?

Ey ma'şer-i müslimîn, evâmir-i ilâhiyeyi dinlememekte biraz daha devam ederseniz, büsbütün mahvolursunuz. Allah size *"İlim öğrenin, kuvvet hazırlayın, çalışın, adaleti düstur ittihaz edin, birbirinize muâvenette bulunun, hakkı tanıyın, tefrikadan sakının."* dedikçe:

Siz bilakis cehle revaç verdiniz; meskenete düştünüz; atâlete kapıldınız; zulmü âdet edindiniz; birbirinizin gözünü oymaya kalkıştınız; haktan yüz çevirdiniz; namütenahi fırkalara ayrıldınız...

Artık bu tuttuğunuz yolu bırakınız. Çünkü o sizi izmihlal uçurumuna doğru götürüyor.

Şeriatın gösterdiği şâhrâh-ı felâhı tutunuz. Zira sizi kurtaracak ancak odur.

(رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً...)[84]

SR, 11 Temmuz 1912 / 28 Haziran 1328 - 26 Receb 1330, c. 8-1, aded 201-19, s. 353-354.

Enfâl Sûresi, 24. âyet.

Enfâl Sûresi, 1. âyet. Meâli: "Sana savaş ganimetlerini soruyorlar..."

Bakara Sûresi, 201. âyet. Meâlî: "...Ey Rabbimiz bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver."

HAYATA BEDEL BİR SÛRE [85]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْعَصْرِۙ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَف۪ي خُسْرٍۙ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ [86]

Tercümesi

"İkindiye kasem ederim ki, insan muhakkak ziyandadır. Ancak imanı olan kimselerle a'mâl-i sâlihada bulunanlar; bir de birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir."

Tefsir-i Şerif

Kitâbullah'ın her sûresi, her âyeti tasavvurların fevkinde belîğ olmakla beraber, bu parçalardan bir kısmı diğerinden daha yüksek bir seviye-i belâgattadır. Seyyid Şerif:

در کلام خالق بیچون که وحی منزلست
کی بود تبت یدا ما نند یا ارض ابلعی!

diyor. Yani *"Hakîm-i Zülcelâl'in kelâmında bile –ki vahy-i münzeldir– nasıl olur da Tebbet Sûresi* [87] (يَٓا اَرْضُ ابْلَع۪ي) *âyetine muâdil olabilir!"*

İşte Asr Sûresi de hem îcâz, hem i'câz itibariyle en ileri gelen bir hârika-i nazımdır.

Yalnız "Asr" gelseydi, yeterdi...

İmam-ı Şâfiî:

"Kur'an nâmına yalnız bu sûre nâzil olsaydı bizim için kâfî idi. Evet, insanlar bu sûreyi ihâta edebilselerdi başkasına hâcet kalmazdı." dermiş.

Ashâb'ın manâlı âdeti

Ashâb-ı kiram efendilerimizin ikisi bir yere geldi mi, biri diğerine bu sûreyi

okumadan, o da evvelkine selâm vermeden ayrılmazlarmış.
Sahabenin şu âdeti teberrük içindir zannedenler yanılıyorlar. Zira onların bu sûre-i güzîni okumaktan maksadları, içindeki meânîyi, husûsiyle hakkı, sabrı tavsiyede bulunmayı karşısındakinin hatırına getirmek idi.

Ta ki arkadaşında bir vasiyet-i hayr varsa kendisine celbedebilsin.[88]

"Asr" ne demek?

(Asr) ya zamanın ma'lûm olan bir cüz'üdür ki o da mütekellimin içinde yaşadığı müddettir; ister bu müddet senelerin adediyle takdir olunsun da meselâ yüz yıl densin, isterse hiç mikdarı ta'yîn edilmesin. Yahud öğle ile akşam arasındaki vakt-i ma'rûfdur. Burada iki manâdan hangisi ihtiyar olunsa doğrudur. Çünkü her ikisi nezd-i ilâhîde cây-ı kasem olabilir.

[89](وَالضُّحٰى... Ve'd-Duhâ) Sûresini tefsir ederken de söylemiştik, âlem-i hilkatteki eşyadan yahud şüûn-i kâinattan birine yemin etmek Kur'an-ı Kerîm'de cârî olan âdetullah muktezâsıdır.

Bundaki maksad ise o kasem olunan şeye ezelde mevdu' hikmeti insanlara ihtar etmektir; ta ki ondan bir nevi şer tevehhüm edilmiş ise tashîh-i i'tikād olunsun.

Kabahat "zaman"da değil!

Meselâ insanlar bulundukları asrı daima zemmederler; kendi kusurlarını hep o bîçârenin boynuna yüklerler! Bütün evsâf-ı kerîmeyi de yetişemedikleri asırlarla beraber gitmiş sanırlar.

İşte bunun bâtıl bir zehâb, fâsid bir vehim olduğu, Cenab-ı Hak tarafından asrın nâmına kasem edilmesiyle meydana çıkıveriyor.

Demek kabahat asırda değil, asrı hüsn-i isti'mal edemeyen insanlarda imiş

Asr'a "ikindi" manâsını verirsek yine aynı netice çıkar. Zira vaktiyle Arapların işsiz takımı gündüzün bu devresini pek faydasız şeylerle geçirmek mu'tadında oldukları için, zihinlerde bu zamanın şerden başka bir işe yaramayacağı vehmi yerleşmişti.

Artık yeri, gökleri yaratan Allahu Zü'lcelâl tutar da bu zamana kasem ederse, kadri ne derecelerde yüksek olacağı derhal anlaşılır.

İman yoksununun hüsrânı

(Husr) "dalâl, helâk, noksan" manâlarınadır. Evet, sûre-i celîlede istisna edilenlerin haricinde ne kadar insan varsa hepsi hüsran içindedir.

Evvelâ imanı ele alalım, bakalım; bu feyizden nasibi olmayanların hüsrandan âzâde kalması mümkün mü imiş, değil mi imiş:

Vakıa, insanların esbâb-ı saadet bildikleri vesâiti elde edenler için –dinsizlere göre zaten bu hayatın mâba'di olmadığından– hüsran yoktur gibi gelir; ama azıcık düşünülürse hakikatin büsbütün başka olduğu görülür.

Çünkü insan, yalnız müessirât-ı tabîiyeye karşı cismâniyetini barındırmak ihtiyacında değildir. Ma'neviyâtını hücûm-ı infiâlâttan kurtarmak zaruretini daha şiddetli bir surette hisseder. Zira elbette insan, hayvan gibi olamaz.

Şimdi biraz da "Dinî, Felsefî Musâhabeler"in, maalesef ikincisi yazılmayan o muhalled eserin sâhib-i hakîmini dinleyelim. Bakınız imandan nasîb

alamayanları nasıl tasvîr ediyor:[90]

Dinsizin gözünde "dünya"

"Dinsiz bir adam gayet karanlık bir gecede fırtınaya tutulmuş, yelkensiz, dümensiz, safrasız gemi gibi bu ummân-ı havâdisin emvâc-ı müdhişesi arasında çalkanır durur. Nihayet, sâhil-i selâmete ermeden dehşetli bir kayaya çarpıp parça parça olur.

"Eğer dinsiz olmak ezvâk-ı mümkine-i beşeriyeden istenildiği kadar nasib almak maksadına müstenid ise, emin olmalı ki Cenab-ı Hak asla buna meydan vermez; sû-i i'tikād ashâbının dimağından isti'dâd-ı telezzüz hassasını derhal nez' eder.

"Din gittiği dakikada, insanın gözüne bir siyah gözlük takılır; dünya insanın nazarında bir zindân-ı belâ kesilir; bütün mevcûdatı simsiyah görmeye başlar.

"Âfâk, bir kemend-i âteşîn gibi boğazına geçmek için dakîka be dakîka darlaşır. Kalb her türlü mezâyâ-yı insâniyeden tearrî eder.

Dinsiz ve "aile"si

"Dinsiz, ailesi efrâdına, kendisini me'kel ittihâz etmiş bir alay mahlûkât-ı muzırra nazarıyla bakar; benî nev'ine karşı hiçbir muhabbet, hiçbir şefkat hissetmez.. Buhrân-ı küfr ü ilhâd, bütün eczâ-yı bedeniyesine sereyân eder.

"Nevmi azâb, yakazası endîşe-i bî-hesâb olur. Kuşların negamât-ı can-fezâsı gırîv-i mâtem, ezhâr-ı nevbahârın hande-i inkişâfı girye-i derd ü elem gibi gelir.

"Nereye baksa çîn ü cebîn, la'n ü nefrîn görür. Bütün mevcûdatın kendisine diş gıcırdatmakta olduğuna hükmeder.

"İlletsiz, gâyetsiz, sahipsiz, manâsız gördüğü bu âlem, nazarında bir levha-i matemî-reng-i belâ kesilir. Onun için fazilet bir lafz-ı bî-ma'nâ; vicdan kayd-ı tahzîr-i bülehâ; muhabbet bir maraz; şefkat ukûl-ı kâsıra mahsûsâtından vehmî bir arazdır.

Dinsizin "ışığı" söner

"Din gidince bünyân-ı fezâil yıkılır; hissiyât-ı mübeccele nâmına kalbde, dimağda ne varsa hepsi birer birer çekilir. Sâha-i kalb bomboş, tamtakır kalır. O sâhayı tenvîr eden ne kadar şu'le varsa, hepsi söner. Onun yerine pâyânı olmayan bir meydan; göz gözü görmeyen bir zindan kāim olur. O zindanın her tarafından mübhem, mûhiş, müdhiş sadâlar aksetmeye başlar.

"İşte buna zulmet-âbâd-ı küfr ü ilhâd derler ki, ayniyle cehennemdir. Orada insanın dimâğına istilâ eden efkâr-ı müdhişe-i muzlime de o cehennemin âteşîn tâziyâneli zebânileridir. Cenab-ı Hak dinsizlere azâb-ı ekberin nümunesini burada bu suretle gösterir.

﴿وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ...﴾*[91]*

"Bu buhran-ı aklî ve asabînin neticesi ne olmak lâzım geleceği herkesin ma'lûmudur..."[92]

SR, 18 Temmuz 1912 / 5 Temmuz 1328- 4 Şa'ban 1330, c. 8-1, aded 202-20, s. 373-374.

Asr Sûresi, 1-3. âyetler.

Hûd Sûresi, 44. âyet. Meâli “...Ey yer, suyunu yut...”

Sahabenin bu davranışlarını dile getiren ve Asr Sûresi’nin meâlini nazmen açıklayan mısralar için bkz. Safahat, 6. kitap, Âsım, s. 379.

Duhâ Sûresi, 93.

“Dinî, Felsefî Musâhabeler”, Ferid Kam, İstanbul (hicrî) 1329 (1911); eser Süleyman Hayri Bolay tarafından sadeleştirilmiş ve Diyânet İşleri Başkanlığı yayınları arasında çıkmıştır.

Secde Sûresi, 21. âyet. Meâli: “En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan tattıracağız.”

“Asr Sûresi” açıklaması, 20. Tefsir’de devam edecektir.

HER KÖTÜLÜĞÜN BAŞI: SABIR YOKLUĞU... [93]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ *[94]*

Tefsir-i Şerif

İmandan nasibi olmayanların müthiş bir hüsran içinde çalkandıklarını söylemiştik. Gelelim sûre-i şerîfedeki “sâlihât”a.

Sâlih ameller, makbul işler

“Sâlihât” zevk-i selîmin kabul ettiği a’mâl-i hayırdır ki bunlardan birtakımı her din-i sahîhin âmir olduğu ibâdât-ı sahîha gibi ruhu tezkiye, kalbi tasfiye edecek hareketler; diğeri Allah yolunda bezl-i mâl etmek, bîçârelere muâvenette bulunmak, esnâ-yı hükümde adilden ayrılmamak; mazlumları gadirden kurtarmak gibi insâniyeti kurtaracak büyüklükler; elhâsıl üçüncüsü de emânet, iffet, insaf, muhabbet, şefkat gibi evsâf-ı kerîmenin mahall-i sudûru olan fâzıl melekelerdir.

İnsan olmanın şartı

Evet, ister bedene müteallik bir fi’l-i zâhir suretinde tecellî etsin; ister ruha ait bir vasf-ı bâtinî şeklinde görünsün; bunların kâffesi sâlihât-ı a’mâl zümresindendir. İnsanın insanlığı bunlarla kāimdir.

A’mâl-i sâlihadan, ahlâk-ı fâzıladan hissedar olmayanların hüsrânına hükmetmek şöyle dursun, böylelerine insan demek bile doğru değildir.

“Tevâsî” iki kimseden birinin diğerine bir şey tavsiye eylemesidir.

“Hak” bâtıl mukabilidir ki ma’lûmdur.

“Sabr” bütün ahlâk-ı fâzılanın anasıdır. Kitâbullah’ın tam yetmiş yerinde zikrolunmuştur.

Sabır nedir? Sabır ruhun bir melekesidir ki, tarîk-i hakda tahammülü güç olan şedâide katlanmak, nefsin hoşlanmadığı meşakkatleri sineye çekmek, ancak o meleke sâyesinde kābil olabilir.

Kötülüklerin başı: Sabır yokluğu

Sabrın fıkdânı yahud za’fı kadar büyük musibet tasavvur edilemez. Tedkîk olunursa görülür ki, bütün nekāis, bütün rezâil seciye-i sabrın yokluğundan yahut azlığından meydan alır.

Meselâ: Cehaleti ele alsak görürüz ki bu felâketin başlıca sebebi sabrın za’fıdır.

Çünkü: Şuabât-ı ilimden birine intisâb eden adam, o şu’bede ihtisas sahibi

olacak kadar uğraşmaya, mesâil-i gâmızayı tedkîk için yorulmaya, kendisinde sabır göremiyor. Malûmatını tahkîk derecesine çıkarmaya üşenerek firâş-ı taklide yan gelip yatıyor.

Şimdi, böyle adamın çalışıp istifâde ettiği farz edilse bile, ifâde zahmetine tahammül edemeyeceği için, evinin bir köşesine büzülerek, halkı, birtakımlarının dediği gibi, “Allah’a bırakır”; kendisi hiç uğraşmak istemez.

Cimrilik de, müsriflik de sabır yokluğundan

Kezâlik pintilik rezîlesini ele alsak, anlarız ki, bu da sabrın yokluğundan ileri geliyor. Evet, pinti malını veremez, muttasıl biriktirmek için mücâdele eder durur. Birçok hayırlı işler zuhûr ettiği halde, hepsinden yüz çevirerek, hiçbiri için on parasını feda edemez.

Şimdi bu adamın elini bağlayan sebebi araştırsak, sabrındaki za’fından başka bir şey bulamayız. Evet, bu adam vâhimesinde dolaşıp, günün birinde üzerine çökmekle kendisini tehdît eden zarûretin hayâl-i mehîbine karşı durabilecek bir sabra mâlik olsaydı, hem nefsini, hem de kavmini öldüren bu sefil hırs ile, bu mühlik hastalık ile ma’lûl olmazdı.

Bir müsrif, ezvâk-ı behîmiyesi uğrunda birçok paralar heder eder; bir, hevesine mağlup adam, muharremâtın içine dalar. Her ikisinin mâmeleki biter, hâli fenâlaşır. İzzeti zillete, serveti sefalete inkılâb eder ki, bunların kâffesi, hevesât-ı nefsâniyeye karşı sabr edememekten başka bir sebep tahtında değildir.

Sabır ve hakkı tutmak

Şimdi, fezâil-i insâniyeyi de birer birer gözden geçirecek olsak yine sabra varırız.

Artık mevkii bu kadar yüksek olan bir haslet Kitâbullah’da bilhassa zikrolunmaya lâyık değil midir?

“Hak” ilmin medâr-ı kemâli, itmînanın ma-bihi’l-karârı, aklın bâis-i yakîni olduğu gibi “sabır” da fezâilin yegâne câzibi, rezâilin yegâne dâfii, sâlihât-ı a’mâlin yegâne müdâfiidir.

Ashab-ı Kiram Rıdvanullahi aleyhim efendilerimizin birbirlerine daima bu sûre-i celîleyi okumalarındaki hikmet şimdi anlaşılmıştır, sanırız.

Sûre-i celîlenin tefsiri hakkında daha fazla izahat isteyenler Sırât-ı Müstakîm’in 73, 74, 75, 76, 77 numaralı nüshalarına müracaat buyurmalıdırlar.[95]

SR, 25 Temmuz 1912 / 12 Temmuz 1328, 11 Şa’ban 1330, c. 8-1, aded 203-21, s. 393-394. Yazı, 19. Tefsir’in devamıdır.

Asr Sûresi, 3. âyet.

SM, c. 3, aded 73-77, Aralık 1909 – Şubat 1910. Âkif Bey’in işaret ettiği bu nüshalarda, Muhammed Abduh’tan yaptığı *“Asr Sûresi Tefsiri”*nin tercümesi bulunmaktadırBu iki yazının, dergide tam dokuz sayfalık yer tutan o tercümenin bir özeti olduğu anlaşılmaktadır.

EMÂNET VE ADÂLET [96]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلٰى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا *[97]*

Tercümesi

“Bilmiş olunuz ki: Allah emanetleri ehline vermenizi, bir de insanların beyninde hükmederken adl ile hükmetmenizi size emrediyor; Allah’ın size verdiği şu nasihat ne güzel bir nasihattir! Şüpheniz olmasın ki Allah hem işitir, hem görür.”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i celîle Sûre-i Nisâ’ya mensubdur. Zemahşerî diyor ki:

“Bu hitâb bütün emanetler hakkında bütün insanlara vârid olan bir hitâb-ı ‘âmdır. Bir kavle göre Kâ’be-i Mu’azzama’nın perdedârı Osman bin Talha için nâzil olmuştur. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz fetih günü Mekke’ye girince, Osman Kâ’be’nin kapısını kapadı; anahtarını vermek istemedi. “Muhammed’in gerçekten peygamber olduğunu bilseydim o zaman verirdim” dedi.

Kâ’be’nin anahtarı

“Bunun üzerine Hazret-i Ali Radıyallahu anh Osman’ın bileğini büküp anahtarı aldı, Kâ’be’nin kapısını açtı. Resûl-i Ekrem salallahu aleyhi ve sellem Efendimiz içeri girip iki rekât namaz kıldı, çıktı.

“O zaman Abbas, anahtarın kendisine verilmesini; sikāyet, sidânet yani sakalık, perdedarlık vazifelerinin kendi tarafından ifâsına müsâade olunmasını istedi. İşte onun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

“Artık aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz, anahtarı Osman bin Talha’ya vermesini; bir de kendisinden özür dilemesini Hz. Ali’ye emretti. Ali aldığı emri yerine getirince, “Demin kolumu incittin. Anahtarı zorla elimden aldın... Şimdi de gelmiş, gönlümü alacaksın, öyle mi?” itâbına hedef oldu.

"Bu sözü işiten Ali: "Allah senin hakkında Kur'an indirdi." diyerek âyet-i celîleyi okudu. Osman, Kelâm-ı İlâhî'yi dinledikten sonra hemen imana geldi. Bunun üzerine vazife-i sidânetin ile'lebed evlâd-ı Osman'a verildiği Cenab-ı Hak tarafından Hazret-i Peygamber'e vahiy buyuruldu.

"Bazılarına göre de hitâb, vazifelerini hakkıyla edâ etmeleri için iş başında bulunanlara aiddir."

İşleri ehline vermek

Görülüyor ki âyet-i celîlede iki büyük emir var: Biri emanetlerin erbâbına tevdîi; diğeri de adaletin hakkıyla tatbîki.

(Emanet) hak, vedîa, vazîfe gibi birçok manâlara gelir. Hakîkat, kimsenin hakkını diriğ etmemek; her ferde ehliyetine göre vazîfe ta'yîn eylemek, ta'bîr-i diğerle, işleri erbâbının eline vermek bir cemaatin selâmeti için o derecelerde zarurîdir ki: Bu zarûreti kabulde azıcık düşünmek bile haramdır![98]

Adaletsiz yaşanamaz

(Adl) ise bütün fezâili, bütün mehâsini câ'mi' bir fazilettir. Hiç bir zaman hatırdan çıkmamalıdır ki işleri ehline tefvîz etmeyen; bütün muamelâtında adaleti düstûr-ı hareket tanımayan milletler için yaşamak ihtimali yoktur.

"Memleket kılıç ile alınır; lâkin adalet ile muhâfaza olunur" sözünü, Timurlenk gibi zâlim bir cihangirin ağzından işitmek ne büyük ibrettir!

Evet, işe göre adam bulmalı; adama göre iş vermeli. Zira ne kadar müşkül olursa olsun, bir vazife tasavvur edilemez ki, ehli aransın da bulunmasın; kezalik kabiliyeti ne derecelerde dûn bulunursa bulunsun, hiçbir adam gösterilemez ki, onun da görebileceği bir iş mevcut olmasın.

Ne yalnız azmin büyüklüğü her mes'elenin halline kâfidir; ne de kabiliyetin küçüklüğü büsbütün ihmâlini muktezîdir.

Basit, fakat ihmâli ölümcül!

Bizde bir kere efrad mesleğini kendi isti'dâd-ı fıtrîsine göre ta'yin edemez. Çünkü meslek intihâbı mes'elesinin gerek şahsı, gerek milleti için hayat memat mes'elesi olduğunu pek geç öğrenir.

Teessüf olunur ki, efrâdı temsil eden hükümet de umûru tevzî' ederken aynı girîveye düşüyor.

Yukarıdan beri söylenen sözler gayet basit birtakım hakikatlerdir. Biz bunu itiraf ederiz. Şu kadar var ki, bizden evvel çöküp giden milletler, hep bu gibi basit hakikatlerin kurbân-ı zuhûlü olmuşlardır!

SR, 1 Ağustos 1912 / 19 Temmuz 1328 - 18 Şa'ban 1330, c.8-1, aded 204-22, s. 413-414.

Nisâ Sûresi, 58. âyet.

Safahat, 1. kitap, s. 24-25, "Durmayalım":

Hangi müşkildir ki himmet olsun, âsân olmasın?
....
Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrârına.

FİKİRLE VE GÜZELLİKLE [99]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ

أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ *[100]*

Tercümesi

“Tanrı’nın yoluna insanları hikmetle, güzel güzel nasihatle da’vet et; bir de onlarla mübâhase ederken en iyi tarîk hangisi ise onu tut; senin Tanrı’n yok mu, işte o, yolundan sapanı da bilir, hidâyeti kabul edenleri de bilir.”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i kerîme [101](أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ) tarzındaki tehdîd-i mehîb ile başlayan Sûre-i Nahl’in son sayfasındadır.

Şüphe yoktur ki aleyhissalâtu vesselâm Efendimize teveccüh eden bu hitâb-ı sübhânî o Peygamber-i güzînin ümmetine de teveccüh eder. Âyetteki (sebîl) den maksad bütün hakâyıkı, bütün fezâili câmi’ olan Müslümanlık’tır.

Neden inkâr ederler?

Gayet fıtrî bir din olan; daha doğrusu fıtratın kendisinden başka bir şey olmayan İslâm’ı kabul etmeyenler, ya o dîn-i ilâhînin ruhundaki sırr-ı mübîni, sırrındaki rûh-ı güzîni göremiyorlar; yahut gördükleri halde nefsânî bir yığın esbabın te’siri altında kalarak görmek istemiyorlar.

Sertlik, düşman eder…

İmdi, İslâm’ın esasını, yahut fürû’undan bir kısmını kabul etmeyenlere karşı bu emr-i ilâhîye tevfîk-i hareket olunmaz da –bermu’tad– şiddetli davranılırsa, bu şiddetle pek ma’kûs, pek menhûs te’sirler husûle getirilmiş olur.

Evet, dini anlayamadıkları için fikirlerine mülâyim bulamayanlar, böyle bir harekete karşı İslâm’ın büsbütün düşmanı kesilirler.

Hakâyık-ı dîniyeden inatları sâikasıyla yüz çevirenler ise, o haşin muâmelâtı

görür görmez, dine de, erbâb-ı dine de i'lân-ı harbe kalkışırlar.

Yumuşaklık ve hikmet ile tebliğ

Zaten hiddetler, şiddetler, tazyikler, cebirler hep aczin meşîmesinden düşen bir sürü eksik mahlûklardır ki, beşeriyet muztar kalmadıkça bunları âgûş-i kabûlüne alamaz; alsa da mümkün değil sevemez. İnsanlar rıfk ister, mülâyemet ister; iknâiyatta getirilecek delâilin hem hakîm, hem halîm bir ağızdan çıkmasını bekler.

Resûl-i Muhterem sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri mu'cizelerin bâhirini, şiddetlerin en kāhirini göstermek iktidarında iken bakınız, insanları Allah yoluna getirmek için hangi tarîkı ihtiyâr etmekle me'mur.

Kemâl'in dediği gibi, "Fikre galebe yine fikrin şânındandır."[102]

Mülhid yahut muânid fikirleri devirecek kudreti kendilerinde görmeyenler; sebîl-i hakkı bulabilmek için bir hayli mücâhede geçirmiş olmayanlar, mevki-i irşâda çıkıp da ibadullahı idlâle kalkışmamalıdır.

Vâizlik, nâsihlik, mürşidlik gayet müşkil vazifelerdir.

Din "umacı" oldu…

Sözlerini dinletebilip de efkârı arkalarından getiremeyenler, cemaati kābil-i hitâb olmamakla töhmetleyerek işin içinden sıyrılıveriyorlar; asıl kabiliyetsizliğin, aczin kendilerinde olduğunu hiç hatırlarına getirmiyorlar!

Ömründe medrese, mektep görmemiş; üç beş uydurma hadis ile sekiz on şenî' masaldan başka sermaye-i ma'rifet edinememiş ümmî vaizler[103] kürsîlere tasarruf edeliden beri, bu millet-i merhûme, dini umacı hey'etinde, sâhib-i şeriatı da –hâşâ– yeniçeri ağası fıtratında tahayyül etmeye başladı! İslâm'ın o pâk, o nezîh, o ilâhî sîmâsı birçoğumuzun hayalinden silindi gitti!

Hiç, esasa imanı olmayanları cehennemle korkutmak; yahut o pek acîb bir kılığa soktukları cennetle avutmak mümkün olur mu?

Vâizler işinin ehli olmalı

Ne garibdir ki: Derse çıkacak hoca efendiden icazetnâmeden başka sıkı bir imtihan geçirmiş olmasını isteriz de vaaz kürsüsüne tırmanacak mürşid-i kâmilden hiç de ehliyetnâme sormayız!

Halbuki iş aksine olmak lâzım gelirdi. Öyle ya okutacağı dersi hakkıyla bilmeyen müderris, esasen tedrise kalkışamaz. Zira karşısındaki talebe temyiz iktidarında olduğu için hocasının aczine yarım saat bile dayanamaz.

Vâizlerin mevkii ise böyle müşkil değil; çünkü cemaatin bir kısmı din nâmına söylenen her sözü dinlemek itiyâdındadır!

Üdebâ-yı ulemâdan Ziya Paşa merhum, "Bizde gayet mühim iki vazife vardır ki bi'l-iltizam en ehliyetsiz ellere tevdî' olunur: Biri nahiye müdürlüğü, diğeri çocuk lalalığı" diyor ki, biz buna bir de "vâizliği" ilâve etmek için hiç düşünmeye hacet görmüyoruz.

İnkârın sebepleri bilinmeli, tedavi olunmalı

Vâizlik, mürşidlik edecek adamın sebîl-i hakkı tanıması kâfî değildir; o caddeye

çıkan yolların nerelerden sapmak ihtimali olduğunu iyice bilmelidir.

Bir de yanlış yol tutanlara “Dalâlettesin!” demekle iş bitmez.

Oraya nasıl düşmüş; sâha-i reşâda nasıl çıkacak, buralarını tamamıyla ta’yin etmeli, sonra bîçârelerin eline yapışmalıdır.

Hele “tekfîr”, tehdîd makamında ele alınacak silâhlardan değildir. Zira bunun îka’ edeceği mevt-i mânevîyi duyacak hisler pek azaldı.

Onun için “Sus! Kâfir oldun...” nidâsı top gibi patlasa, yine kuru sıkı telâkkî olunacak!

SR, 15 Ağustos 1912 / 2 Ağustos 1328 - 2 Ramazan 1330, e. 8-1, aded 206-24, s. 453-454.

Nahl Sûresi, 125âyet.

Nahl Sûresi, 1. âyet. Meâli: “Allah’ın emri gelmiştir. Artık onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir.”

Merhum Nâmık Kemâl Bey.

Safahat, 6. kitap, Âsım, s. 367:

Hani vâiz geçinen maskara şeyler var ya,

GEÇMİŞİ KURCALAMA [104]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذ۪ي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ
كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَم۪يمٌ *[105]*

Tercümesi

“İyilikle kötülük bir olamaz; kötülüğü, en büyük iyilik hangisi ise onunla def’et; böyle yaparsan, aranızda düşmanlık bulunan adam, âdeta sâdık dost olur.”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i kerîme [106](حٰمٓ. تَنْز۪يلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ. كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) âyetleriyle başlayan Sûre-i Secde’ye mensubdur.

Aftan sonra bir de iyilik et

Zemahşerî diyor ki: “İyilikle kötülük nefsü’l-emrde ayrı ayrı şeylerdir. Senin önüne iki iyilik çıktığı zaman, nisbetle daha büyük olanını ihtiyar et de düşmanlarının birinden gelen fenalığı onunla def’eyle. Meselâ böyle bir fenalığa karşı akla gelecek iyilik onu affetmendir; lâkin en büyük iyilik fazla olarak kendisine iyilikte bulunmandır: Seni zemmedeni medhetmen; ciğerpâreni öldüren adamın oğlunu ölümden kurtarman gibi.”

Büyüklük

Celâleyn’de ise (هِيَ اَحْسَنُ) kavl-i celîli, “gazaba karşı sabır; cehle karşı hilim; fenalığa karşı afv” ile tefsir olunmuştur.

Zaten bunu ta’kib eden âyet-i kerîmede fenalığı affettikten başka fazla olarak bir de iyilikte bulunmak büyüklüğü, ancak sabır denilen seciye-yi mübârekeden geniş mikyasda nasib alanlarla, insanlıktan hazz-ı azîmi bulunanların kârı olduğu musarrahtır. Şu halde biz (Celâleyn)in gösterdiği mikdara da razıyız.

Kusurları büyütmek olmaz

Evet, ahlâk-ı umûmiyenin bu derekelere düştüğü bir zamanda insanlardan o kadar büyük fedâkârlıklar, o kadar necîb hareketler beklemek, hirmâna rıza göstermek demektir.

Ancak hoş görülebilecek kusurları affetmedikten başka, büsbütün i'zâm ile, ağır sûrette mukabeleye kalkışmayı; uhuvvet-i İslâmiyeyi unutarak ebedî bir düşmandan intikam alır gibi davranmayı ne insanlık namına muvâfık görürüz; ne de milletin menfaati hesabına.[107]

Fikir adamlarımız, yanlış yapıyorlar

Afv ile safh ile muamelede bulunarak düşman-ı cânı yâr-ı cân etmek kābil iken, ufacık bir hataya ağır ağır mukâbelelerde bulunmak yüzünden kardeşlerin ebediyyen birbirine hasım olması revâ mıdır?

Maalesef görüyoruz ki, efrâd-ı millete mürşidlik etmesi lâzım gelen, hem de kendilerini o mevkide gösteren zümre, yani mütefekkir tabaka, sözleriyle yazılarıyla, hareketleriyle halkı pek yanlış bir yola götürüyorlar![108]

Memleket dâhilî, hâricî birçok felâketlere ma'ruz iken, biz hâlâ birbirimizin mâzîdeki seyyiâtını kurcalamakla; hâlâ birbirimize bir daha yüz yüze bakamayacak kadar şenî, küfürler savurmakla uğraşıyoruz!

[109](وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ)

SR, 22 Ağustos 1912 / 9 Ağustos 1328- 9 Ramazan 1330, c, 8-1, aded 207-25, s. 473.

Fussilet (Secde) Sûresi, 34. âyet.

Fussilet Sûresi, 1-3âyetler. Meâli: "Hâ, Mîm. (Kur'an) rahmân ve rahîm olan Allah katından indirilmiştir. (Bu,) bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır."

Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 246:

Nedir bu tefrika, yâhu! Utanmıyor musunuz?
....
Eşip de geçmişi hortlatmayın şu mel'ûnu!

"Mürşid-i Ekrem ve Ekmel" olan Resûl-i Zîşan Efendimize, Cenâb-ı Hakk'ın "afv" tavsiye buyurduğu (Âl-i İmran, 159) âyet-i kerîmeyi Âkif Bey nazmen tercüme etmiştir. Bkz. Safahat, 4kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 234:

Rahîm ol onlara... Sen, çünkü, rûh-i rahmetsin.
Hatâ ederseler aldırma, afvet, ihsân et.
Sonunda, hepsi için iltimâs-ı gufrân et...

(İnsanın) güç ve kudreti sadece Allah(ın yardımı) iledir.

İNAN VE UY! [110]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ
مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ *[111]*

Tercümesi

“Yoksa, yeryüzünde de dolaşmadılar mı ki kendilerinden evvel gelenlerin âkıbetleri nasıl olduğunu göreler? İşte, yeryüzünde kuvvetçe, âsâr-ı medeniyetçe kendilerine fâik iken günâhları yüzünden Allah ötekileri helâk etti; hem onları Allah’ın azâbından bir kurtaran da olmadı.”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i celîle,

حم. تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ. غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ *[112]*

âyetleriyle başlayan Sûretü’l-Mü’min’e mensub olmakla beraber *“Dünyayı dolaşınız; evvelce gelip giden milletlerin izlerini araştırınız; onların evvelâ ikbâl, sonra izmihlâlleri esbâbını tedkîk ediniz...”* meâlini nâtık âyât-ı kerîmeye Kitâbullah’ın böyle birçok yerinde tesadüf olunur.

Eski büyük medeniyetlere, milletlere ne oldu?

Hakîkat, insan kafa gezdirmemek şartıyla gezer; uğradığı yerlerde, ağzını değil gözünü açarsa pek büyük ibretler görür.

Hele biz şarklılar için devr-i âlem seyahatine pek o kadar hacet yok: zira memleketimizin her köşesinde büyük büyük saltanatlar, koca koca milletler kaynamış, hâlâ gidiyor; toprağımızın neresini eşsek bakıyoruz ki: Orada başlı başına bir cihân-ı ümran gömülmüş yatıyor!

Vaktiyle yerin yüzünü bizden çok, hem kıyas kabûl etmeyecek kadar çok i’mar eden; kuvvetlerine, satvetlerine, medeniyetlerine, sâmanlarına, servetlerine

kıyamete kadar şehâdet edebilecek eserler bırakan bu ümmetler, acaba hangi zelzelenin, hangi tûfânın, hangi kıyametin te'siriyle yerin dibine geçmişler? Hangi inkılâb-ı elîmin kurbân-ı bî-günâhı olarak bu âlemden gitmişler?

Bütün o felâketler, o inkırazlar, o helâkler, enbiyânın gösterdiği yola gitmemekten ileri gelmiş.

Her iki dünyada...

Peygamberler, Allahu Zü'lcelâl tarafından insanlara hem dünyada, hem ukbâda mes'ûdiyetlerini kâfil olacak birer şeriat tebliğ ediyorlar. Bu âlem-i hilkatte cârî olan kavânîn-i ilâhiyeyi kendilerine bildiriyorlar.

"İşte bu kanunların muktezâsına tevfîk-i hareket ederseniz dünyada bir hayât-ı tayyibe ile yaşar; ukbâda ise naîm-i ebedîye mazhar olursunuz. Yok, Allah'ın evâmirini dinlemezseniz, her iki dünyada belânızı bulursunuz" diyorlar."

İnanmak yetmiyor, uymak lâzım

Milletler bu ilâhî tebligâtı dinledikçe, fıtratın ezelî, ebedî kanunlarına itâatten ayrılmadıkça; maddî, ma'nevî her türlü feyzi, her türlü terakkîyi elde ediyorlar.

Bilakis, o tebligâtın sıdkına, semâviyetine inanmayacak; o kanunların katiyetinden, istisna kabul eylemeyeceğinden zuhûl edecek bir hale gelince, esfelü's-sâfilîn-i hüsrâna doğru inip gidiyorlar.

Hem o evâmirin yalnız ilâhî olduğuna iman etmek bir cemaati kurtarmıyor; onlara hakkıyla sarılmak, onların gösterdiği yoldan sapmamak îcab ediyor.

İsyanlar, tuğyanlar, fitneler, tefrikalar, sefâhatler, atâletler, nifaklar, şikaklar, cehâletler musallat oldukları milletleri izmihlâl uçurumuna mutlaka sürüklüyor.

Artık bu belâlar ister imansızlık yüzünden neş'et etsin, isterse esasa inanıldığı halde a'mâle karşı mübâlâtsızlıktan ileri gelsin, aynı âkıbet-i elîmeyi hazırlamaktan kābil değil, geri kalmıyor.

Tarih masal değil!

Acıklı bir ibret olacağız

Öyle ise biz de, bâri bundan sonra olsun, gözümüzü açalım.

Tarihi öyle masal dinler gibi dinlemeyelim. Her vak'adan kendimiz için ibretler, hisseler almaya çalışalım.[113]

Gezdiğimiz uğradığımız memleketlerin yalnız havasıyla suyu hakkında ma'lûmat edinmeye kasr-ı himmet etmeyelim!

Geçmişten ibret almamakta devam edersek, el'iyâzu-billah, gelecekler için pek acıklı bir ibret olacağız.

إلٰهي خَلِّصْنَا عَنِ الاشْتِغَالِ بِالْمَلَاهِي وَأَرِنَا حَقَائِقَ الْأَشْيَاءِ كَمَا هِيَ[114]

SR, 29 Ağustos 1912 / 16 Ağustos 1328 - 16 Ramazan 1330, c. 8-1, aded 208-26, s. 493-494.

Mü'min (Gâfir) Sûresi, 21. âyet.

Mü’min Sûresi, 1-3. âyetler. Meâli: “Hâ, Mîm. Bu Kitap mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafından indirilmiştir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O’nadır.”

“Düşkün haldeki halklara bile dikkat ve şuurla tertip olunup, telkin edilen millî tarih ve efsânevî bilgi ve tasvirlerin, insanları nasıl diriltip millet haline getirdiği” hakkında, büyük iman, ahlâk ve fikir adamı merhum Mehmed Ârif Bey’in (1845-1897) “Başımıza Gelenler” adlı muazzam eserinde çok önemli bilgiler vardır. Bkz. Adı geçen eser, s. 113-120, İz Yayıncılık, 4. baskı 2009... Mehmed Ârif Bey’in gerek bu eseri, gerek “Binbir Hadis-i Şerif Şerhi” adlı eserini Mehmed Âkif merhum ve çağdaşı dindar aydınlar da dikkatle okumuş ve çok istifâde etmişlerdir... (93 Harbi’ni güle oynaya ilân eden “tarih bilmezler”e karşı, ahvâli bilen Mirliva Ali Rıza Paşa’nın üzüntüsünden çıldırıp intihar etmesi hadisesi ne kadar acı bir örnektir... s. 130.)

“Ey Allah’ım. Bizi abes ve boş şeylerle uğraşmaktan kurtar. Bize eşyanın (her şeyin) hakikatini olduğu gibi göster.”

TAKLİD, TAKLİD...
İNSAN TAKLİDİ [115]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ *[116]*

Tercümesi

“Hem onlara: ‘Allah ne göndermiş ise ona uyunuz’, dendiği zaman, ‘Biz, daha iyi, atalarımızı müdâvim bulduğumuz şeylere uyarız.’ derler; pek a’lâ! Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş, doğru yolu seçememiş ise, yine mi uyacaklar?”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i kerîme Sûre-i Bakara’ya mensubdur. Bununla beraber, aynı meâli tebliğ eden diğer âyetler de vardır:

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ. وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ
إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ *[117]*

[118] اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ... *gibi...*

Görenekçilere...

Tercüme ettiğimiz nazm-ı celîlin üslûb-i hakîmine dikkat olunursa görülür ki; körükörüne taklid edenleri, yani görenek denilen o “akāid-i bâtıla hülâsasının” kuyruğuna yapışıp gidenleri; Allahu Zü’lcelâl’in lisân-ı şeriatle, lisân-ı fıtratle tebliğ eylediği hakikatlere karşı gözlerini yumup kulaklarını tıkayanları, Hallâk-ı Azîm, velev ‘itâb ile olsun, hitâbına lâyık görmüyor da, onların halini hikâye sûretinde beyan buyuruyor.

Anlayana bundan büyük ibret, görenekçiler için de bu kadar ağır hakāret olamaz.

Bid'at yığını

Hakîkat, gerek dine, gerek dünyaya ait işlerde evâmir-i ilâhiyeyi dinlememek; kendi aklının, kendi vicdanının hükmünü iptal ile başkalarının evhâmına tapınmak kadar saçma bir hareket mutasavver midir?

Emr-i dîni taklid ile kāim bilmenin seyyiesidir ki, batından batına birer ikişer bid'at, üçer beşer hurafe mîras ola ola bugün akāidimiz, tâatimiz, muamelâtımız âdeta hurâfât mecmuası, bid'at yığını haline gelmiş! Dinin şekl-i sahîhini kolay kolay tahattur bile edemiyoruz!

Bid'atlar, dini de dünyayı da bozdu

Bugün bir bid'at-ı seyyieyi dinden çıkarıp atmak, dinin en büyük erkânından birini yıkmak demektir; belki ondan ziyade galeyânı mûcib olur!

Görenek, dinimizi tahrib ettiği kadar dünyamızı da etmiştir. Zaten Müslümanlıkta din ile dünya birbirinden ayrılamaz ki.

İşte tarih meydanda duruyor. Millet-i İslâmiye şeriati safvet-i asliyesiyle muhâfaza ettikçe, hem dini, hem dünyası ma'mûr imiş; o safveti böyle bir sürü bid'atle bulandırınca hüsrandan hüsrana düşmüş.

Halk da aydınlar da "toptancı"!..

Ne garibdir ki: Şarkta, garbda, şimalde, cenubda hâsılı dünyanın her tarafında, milletin avam kısmı "Atalarımızdan böyle gördük." velvele-i i'tirâzını her nidâ-yı irşâda karşı en müdhiş, en müstahkem bir siper gibi yükseltir dururken; mütefekkir olması îcab eden havas tabakası, atalarından gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyet-i milliyelerini tepeden tırnağa kadar değiştirmek sevdasında!

"İyiyse al, kötüyse at!"

Yeniyi iyiliğinden, husûsiyle lüzûmundan dolayı almak; eskiyi de fenalığı sâbit olduğu için atmak, kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor![119]

Taklid, taklid, taklid... İnsan taklidi!

Dîni taklid, dünyâsı taklid, âdâtı taklid, kıyâfeti taklid, selâmı taklid, kelâmı taklid, hülâsa her şeyi taklid olan bir milletin efrâdı da insan taklidi demektir ki, kābil değil, hakîkî bir hey'et-i ictimâiye vücûda getiremez; binâenaleyh yaşayamaz.

SR, 5 Eylül 1912 / 23 Ağustos 1328 - 23 Ramazan 1330, c. 9-2, aded 209-27, s.4.

Bakara Sûresi, 170âyet.

Zuhruf Sûresi, 22-23. âyetler. Meâli: "Hayır! 'Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz' derler. Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları: 'Babalarımızı bir din

üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız’, derlerdi.”

A’râf Sûresi, 3. âyet. Meâli: “Rabbinizden size indirilene (Kur’an’a) uyun. O’nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin.”

Halkın –aydınlara olan itimadsızlığı yüzünden– faydalı da olsa her yeniliğe karşı çıkması; “aydın”ların ise –doğru yanlış ayırmadan– geçmişe bütünüyle karşı çıkıp –din, tarih, ahlâk ne varsa– atmaya ve her şeyde Batı’yı taklid etmeye çalışması; bunun üzerine halkın, “aydın”ların bu hâlini “okumuş” olmalarına bağlayıp; bu sefer “tahsil etmeye” –çocuklarımız gavur olacak korkusuyla– toptan düşman kesilmesi fâciasının nazmen ifâdesi için bkz. Safahat, 2. kitap Süleymaniye Kürsüsünde, s. 165-167; 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 232, 251-252; 5. kitap Hâtıralar, s. 300; 6. kitap, Âsım, s. 349-351, 354-355.

BAK!.. BAKTIĞINI GÖR [120]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ *[121]*

Tercümesi

“Hem göklerde hem yeryüzünde ne kadar ibretler vardır ki, yanı başından, başlarını öte tarafa çevirirler de öyle geçerler!”

Tefsir-i Şerif

Âyet-i kerîme Sûre-i Yusuf’un son sayfasındadır. Biz Müslümanlar Cenab-ı Hakk’ın varlığını, birliğini, ezeliyetini, ebediyetini, yakînî bir iman ile tanımak için; yerleri, gökleri, enfüsü, âfâkı dolduran âyât-ı ilâhiyeyi nazar-ı ibretle temaşa etmeliyiz.

Göklere bak!.. Yere bak!..

Onların her birinde tecellî eden azameti başkalarının gözüyle değil, kendi gözümüzle görmeliyiz.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... *[122]*

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ... *[123]*

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا... *[124]*

وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا... *[125]*

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... *[126]*

...فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ... *[127]*

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا... *[128]*

...وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ *[129]*

gibi, nazarımızda âlem-i hilkati, şüûn-i insâniyeti nâmütenâhî bir ibret silsilesi gösterecek âyât-ı kerîme o kadar çoktur ki: Birer birer îrâda kalkışacak olsak, Kitâbullah’ın hemen hemen yarıya yakın miktarını nakletmemiz lâzım gelir.

Kâinata da, Kur'ân'a da görmeden bakıyoruz...

Bir zamandan beri, biz Müslümanlar, Cenab-ı Hakk'ın âfâk-ı azametinde olanca mehâbetiyle, olanca vuzûhuyla parlayan âyât-ı bülendini pek lâkayd, pek sersem bir nazarla görmeye alıştığımız gibi; Kitâbullah'ın yukarıda bir kısmını işaret ettiğimiz o müdhiş, o ibret-engîz harikalarını da aynı basiretsizlikle, aynı tedebbürsüzlükle geçivermek i'tiyâd-ı mühlikine, pek korkunç bir sûrette musâb olduk!

Âlem-i İslâm, asırlardan beridir, göklerin, yerlerin dilinden bir şey anlamaz oldu! Halbuki her zerrenin kalbinde bir manzûme-i şemsiyye mündemic olduğunu gören; maâdinin bile bir devre-i tekâmül geçirdiğini cemâdâtın lisanından duyan urefâsı, ulemâsı vardı. Dest-i kudretin kitâb-ı kâinata yazdığı sayfaları artık okuyamadıktan başka; gece gündüz okuduğumuz, Kitâb-ı Münzel de neredeyse hiç bize söylemeyecek bir hale gelecek!

Bâri, dinimize yazık etmeyelim...

Garbın büyüklerinden biri: "Müslümanlık iki asır içinde âlem-i insâniyete sayısız hey'et-şinas yetiştirmiş iken, kilisenin hâkim olduğu on iki asır zarfında biz bir hey'et-şinas bile çıkaramadık!" diyor.

Nasıl oldu da o şanlı, irfanlı mâzî bize veda edip gitti?[130]

Ya biz bu inhitâtın önüne düşüp sonuna kadar gidecek miyiz? Çoğumuzun sermâye-yi hâfızası olan şu âyat-ı kerîmeden olsun ibret alarak gözlerimizi açmayacak mıyız?

Kendimize acımıyorsak, bâri, da'vâ-yı intisâb ile lekelemekte olduğumuz şu ma'sum şeriate acıyalım. Çünkü bizim bu gafletimizi, bu atâletimizi, kitâb-ı kâinata karşı bu kadar cehâletimizi gören yabancılar, nâhak yere o zavallıyı mahkûm ediyorlar. "Müslümanları uyuşturan şuûn-ı hilkate alabildiğine lâkayd bırakan sâik, dinlerinden başka bir şey değildir" diyorlar.[131]

Heyhat ki din ne söylüyor, biz ne anlıyoruz!

SR, 12 Eylül 1912 / 30 Ağustos 1328 - 30 Ramazan 1330, c. 9-2, aded 210-28, s. 21-22.

Yûsuf Sûresi, 105. âyet.

Yûnus Sûresi, 101âyet. Meâli: "De ki: göklerde ve yerde neler var, bakın."

A'râf Sûresi, 185. âyet. Meâli: "Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye bakmadılar mı?"

Enbiyâ Sûresi, 30. âyet. Meâli: "İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı görüp düşünmediler mi?"

Yâsin Sûresi, 33. âyet. Meâli: "(Bu hususta) ölü toprak onlar için mühim bir delildir. Biz ona hayat verdik..."

Rûm Sûresi, 22. âyet; Şûrâ Sûresi, 29. âyet. Meâli: “O’nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması...”

Fâtır Sûresi, 43. âyet. Meâli: “Onlar öncekilerin kanunundan (onlara uygulanandan) başkasını mı bekliyorlar?”

Neml Sûresi, 69. âyet. Ankebût Sûresi, 20. âyet. Rûm Sûresi, 42. âyet. Meâli: “De ki: Yeryüzünde gezin de, günahkârların âkıbeti nice oldu görün.”

Hicr Sûresi, 13. âyet. Meâli: “Öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken onlar hala buna (Kur’an’a) inanmıyorlar.”

Safahat, 2. Kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 151:

O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle...

Âkif Bey’in “kendin batıyorsun, bâri bırak, dini de kendinle beraber batırma, onun adını kötüye çıkarma” “ızdırâbını” işlediği şiiri için bkz. Manzum Tefsirler: 6. tefsir.

TEMİZ, GÜZEL, “ORTA KARAR”, İSRAFSIZ [132]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا
إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ[133]

Tercümesi

“Ey âdem oğulları, her namaz yeri için temiz libâsınızı giyiniz; bir de yiyiniz, içiniz, yalnız isrâf etmeyiniz; iyi biliniz ki Allah müsrifleri sevmez.”

Tefsir-i Şerif

A’râf Sûresi’ne mensub olan bu âyet-i kerîmenin nüzûlüne sebep olmak üzere diyorlar ki: “Bazıları Beytullah’ı çıplak tavaf ederler; sonra ‘Günâha girerken üzerimizde bulunan libâs ile Allah’ın huzuruna çıkamayız.’ diye sırtlarındaki esvâbı Mescid’in dışına bırakırlardı. Benî Âmir Kabîlesi de hac günlerinde ağızlarına yağlı yemek koymaz, hemen ölmeyecek kadar bir şey yerlerdi. Müslümanlar onları taklid etmek istediler. İşte bu emir ile nehiy ondan îcab etti.”

Dinimizde her şey “orta karar”dır

Allah’ın kitabına, Peygamberimizin sünnetine, Müslümanlığı doğrudan doğruya aleyhissalâtu vesselâm Efendimizden alan Ashab’ın sîretine, elhâsıl Sahabeyi kendilerine nümûne ittihâz eden selef-i sâlihin maişetine bakacak... Lâkin im’ân ile bakacak olursak, pek aşikâr bir surette görürüz ki: Dinimiz ifratın tefritin her nev’inden, her şeklinden âsûdedir; bütün ahkâmında, bütün evâmirinde kemâl-i i’tidâlden başka bir esas gözetmemiştir.

Hakikat, Müslümanların erkekleri için, şıklık nâmına çeyiz katırı gibi donanmak yahud seyyar bir tuhâfiye câmekânı kılığına girmek ne kadar gülünç ise;[134] din nâmına, zühd nâmına da, eski püskü paçavralar içine gömülerek, hem Müslümanları, hem Müslümanlığı terzîl etmek o kadar sefil bir harekettir.

Hazret-i Ömer'in kırbacı

Hazret-i Ömer'in Ashab arasındaki mevkiini hepimiz biliriz. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimizden sonra peygamber gelmesine imkân olsaydı Ömer gelecekti.

İşte bu sahâbî-i muazzam günün birinde Medine'yi dolaşırken, sokağın kenarına çekilmiş bir adam gördü ki sırtına bil-iltizâm gayet müstekreh bir paçavra yığını geçirmiş; zelil bir vaziyet ile boynunu yan tarafına eğmiş; mâsivayı görmekten müteezzî olacak gibi gözlerini de kapamış, duruyor!

Halife bunu görür görmez: (لاتمت علينا ديننا اماتك الله) "Böyle miskin tavırlarla dinimizi öldürme, hey Allah'ın kahrına uğrayası!" diyerek, elindeki kırbacı herifin omuzuna indirdi.[135]

Zaten aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz de, kudreti varken libâsına i'tina etmeyen bir sahâbîye, *"Cenab-ı Hak, sana verdiği ni'metin asarını senin sırtında görmekten hoşlanır"*[136] buyurmuştu.

İsraf etme, giyin, ye, iç...

Vakıa âyet-i kerîmede "mescid" kaydı vardır ki, bundan mescid haricinde libâsa i'tina edilmeyecek gibi bir manâ çıkabilir. Ancak alt taraftaki [137](قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي...) âyeti işin öyle olmadığını sarâhaten gösteriyor.

İsraf etmemek şartıyla yiyip içmek mes'elesine gelince, dünyada bu kadar sıhhî bir kanun olamaz. Bu âyet-i kerîme ile [138](اَلْمِعْدَةُ بَيْتُ الدَّاءِ وَالْحِمْيَةُ رَأْسُ الدَّوَاءِ وَاَعْطِ كُلَّ بَدَنٍ مَا عَوَّدْتَهُ) hadis-i şerifi tıbbın hülâsasıdır. Nitekim Hârûnü'r-Reşid zamanında yetişen gayr-ı müslim bir tabib, "Müslümanlık Calinus'a bir iş bırakmamış!" demiştir.

SR, 19 Eylül 1912 / 6 Eylül 1328 - 7 Şevval 1330, c. 9-2, aded. 211-29, s. 41-42.

A'raf Sûresi, 31. âyet.

Âkif Bey'in, böyle takıp takıştıran birilerini tasvir ettiği mısralar için bkz. Safahat, 4. kitap Fâtih Kürsüsünde, s250-252; 6. kitap, Âsım, s. 327:

Çehre allıklı sabunlarla mücellâ her gün;
Fes yıkık, kelle çıkık, kaş yılışık, göz süzgün;
İğne, boncuk, yakalık, tasma, yular... Hepsi tamam...

Safahat, 4kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 236:

Ömer tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...
Ne yaptı "Biz mütevekkilleriz" diyen kümeyi?
Dağıttı, kamçıya kuvvet, "Gidin, ekin!" diyerek...

Ebû Dâvûd, Libas 14.

A'râf Sûresi, 32. âyet. Meâli: "De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?.."

Bu hadis için bkz. Keşfü'l-Hafa, c. 2, s. 298. Hadisin anlamı: "Mide derd evidir, açlık (perhiz) (ise) devanın başıdır. Öyle olunca her bedene iyi gelecek olanı veriniz."

HASM-I CÂN,
YÂR-I CÂN OLUR [139]

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ *[140]*

Tercümesi

"Hepiniz birden Allah'ın kitabına sımsıkı tutununuz; birbirinizden ayrılmayınız; Cenab-ı Hakk'ın üzerinizdeki ni'metini hatırlayınız: Hani, bir zamanlar birbirinize düşman idiniz, o sizin kalblerinizi birleştirdi de onun lütfu sayesinde kardeş oldunuz; hani, bir zamanlar Cehennem uçurumunun kenarında idiniz, O sizi oradan kurtardı; işte, doğru yolu bulasınız diye Allah âyetlerini size böylece bildiriyor."

Tefsir-i Şerif

Âyet-i celîle Âl-i İmran Sûresi'ne mensubdur.

كِتَابُ اللهِ هُوَ حَبْلُ الْمَمْدُودِ مِنَ السَّمَاءِ إِلي الْأَرْضِ حَبْلُ اللهِ هُوَ الْقُرْآن *[141]*

gibi ehâdîs-i sahîhaya bakılınca âyet-i kerîmedeki Hablullah'ın Kur'an olduğu anlaşılır. Bundan maksad İslâm'dır, diyenler de olmuştur. Zaten bu iki tevcîh birbirinden ayrı değildir ki. Öyle ya, Kur'an İslâm'ın kitabı, İslâm ise o kitabın meâl-i müstetâbıdır.

Dünyanın iki ucunda da olsalar, müslümanlar kardeştir

Cemaat-i müslimînin hem dünyada perişan, hem ukbâda mahkûm-i hüsran olmaması için –her ne surette, her ne mâhiyette olursa olsun– tefrikayı intâc edecek bütün hareketlerden bizi nehyeden âyet yalnız şu tercüme ettiğimizdir, zannına düşmeyelim.

وَأَطِيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ...[142]

وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ...[143]

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ... [144]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ...[145]

gibi daha birçok âyât-ı şerîfe ile nâmütenâhî ehâdîs-i münîfe, hep ya aynı gâye-i vahdete sevk edecek birer emri, yahut o gâyetten uzaklaşmamak hakkında birer nehyi tazammun ediyor.

Ne hâcet! Bu evâmirin, bu nevâhînin hiçbiri olmasa, edâsıyla me'mur olduğumuz ferâiz, ta Çin surlarına yaslanmış bir Moğol ile Şar Balkanı eteklerinde dolaşan bir Arnavut arasında, en sağlam bir uhuvvet râbıtası vücûda getirecek mâhiyeti hâiz değil mi?

Din insanları, hasm-ı cân iken, yâr-i cân eder

Tarih-i İslâm'a azıcık vukûfu olanlar Ensâr'ın Muhacirîn'e karşı ne büyük fedâkârlıklar gösterdiğini bilirler. Evet, semâhatin, insâniyetin bu derecesi o vakte kadar vukûa değil, hatıra bile gelmemişti!

Halbuki zaman-ı câhiliyette bunlar birbirinin hasm-ı cânı idiler. Muhtelif kabîleler arasındaki kanlı muharebeler bitmek tükenmek bilir takımdan değildi. Nitekim Evs ile Hazrec tam yüz yirmi yıl birbirini boğazlamıştı.

İşte asırlarca süren bu müdhiş muhâsamâta hâtimeyi Müslümanlık verdi. Kabâil yekdiğerine karşı hasm-ı can iken feyz-i İslâm ile yâr-ı can oldu. Artık bu takarrür eden sulhün, teessüs eden uhuvvetin sâye-i saadetinde pek bahtiyar bir hayata nâil olan Cezîretü'1-Arab sâkinleri putperestlik levsinden sıyrılarak sâha-i nûranûr-i tevhîde yükselmek suretiyle hayat-ı bâkıyelerini te'min eylediler.

İşte âyet-i kerîmede bir üslûb-i imtinân ile beyan buyurulan; her zaman yâda alınması emr olunan ni'met bu ni'met-i uzmâdır.

Milleti parçalara ayırmayalım

Müslümanlık ırk, renk, lisan, muhit, iklim i'tibarıyla birbirine büsbütün yabancı unsurları aynı milliyet altında cem' eden yegâne râbıta iken; hele biz Osmanlılar için dünyada bu râbıtaya dört el ile sarılmaktan başka selâmet yolu yokken; şu son senelerde meydana çıkardığımız kavmiyet, asabiyet gürültülerine şaşmamak elden gelmez!

Bu kadar hükûmât-i İslâmiye hep tefrika yüzünden mahvoldu; hem birçoğu gözümüzün önünde kaynayıp gitti de biz hâlâ intibaha gelmiyoruz; hâlâ milleti nâmütenâhi parçalara ayıracak bir siyaset güdüyoruz!

Târumâr oluruz

Ey cemaat-i müslimîn, aklınızı başınıza alınız; gayret-i kavmiyeyi bir tarafa bırakınız. Râbıta-i dini biraz daha ihmal edecek olursanız, iyi biliniz ki, târumâr

olur gidersiniz.

Hem o perişanlıktan sonra bir daha dünyada cem'iyyet yüzü göreceğiniz olmadığı gibi, ferdâ-yı kıyamette de huzûr-ı Rabbü'l-âlemîn'e çıkacak yüzünüz kalmayacaktır. Zira bakınız, Peygamberimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri ne buyuruyorlar:[146]

SR, 27 Eylül 1912 / 13 Eylül 1328 – 15 Şevval 1330, c. 9-2, aded 212-30, s. 61-63.

Âl-i İmran Sûresi, 103. âyet.

Bkz. Tirmizî, Menâkıb, 31. bâb; Müslim, Fezâ'ilü's-Sahabe, 37. bâb; Daremî, Fezâ'ilü'l-Kur'an, 1. bâb; Müsned, c. 3, s. 14, 17, 26, 59; c. 3, s. 182. Mânâsı: "Allah'ın kitabı (insanların emniyetle tutunup kendilerini kurtaracakları sağlam bir bağ olarak) gökten yere uzatılmış (sağlam) bir ip gibidir. O ip Kur'an'ın ta kendisidir."

Enfâl Sûresi, 46âyet. Meâli: "Allah'a ve onun Resûlüne itâat edin. Birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredinÇünkü Allah sabredenlerle beraberdir."

En'âm Sûresi, 153. âyet. Meâli: "Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."

En'âm Sûresi, 159. âyet. Meâli: "Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."

Hucurât Sûresi, 10. âyet. Meâli: "Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin..."

Bu ifadeden tefsirin devam edeceği kanaati hasıl olmakla beraber, bundan sonraki sayılarda devamı bulunamamıştırBu ifade ile, dergideki neşirde Tefsir'in hemen altına konulmuş olan Ahmed Naim Bey'in makalesine işaret edildiğini tahmin etmekteyimDerginin 63-65 sayfalarında bulunan yazısında Ahmed Naim Bey, "Sünen-i Ebî Dâvud"dan aldığı ve şu şekilde tercüme etttiği bir hadîs-i şerîfi açıklamaktadır:

"Asabiyyet da'vâsına kalkışan, onu tervîc ve teşvîk eden bizden değildir. Kezâlik asabiyyet da'vâsı üzere ölen de bizden değildir."

Ahmed Naim Bey, daha sonra bu bahiste SR'ın 15 sayfasını kaplayan meşhûr *"İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet"* makâlesini yazacaktır. Arkasından kitap olarak da yayınlanacak olan makale, dergide 23 Nisan 1914 tarihli 293. sayıda çıkmıştır... Bu makaleyi ve ayrıca yakın tarihte bu mesele üzerinde yazılmış önemli eser ve yazıları ele alan bir araştırmamız için bkz. *"Yakın Tarihimizde İslâm ve Irkçılık"* kitabı.

HERKESE ÇARPAN FİTNE [147]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ*[148]*

Tercümesi

“Bir de, belânın öylesinden sakınınız ki: O hiçbir zaman yalnız içinizden zâlimlere isabet etmez; sonra, bilmiş olunuz ki Allah’ın azâbı yamandır.”[149]

Tefsir-i Şerif

Bu âyet-i kerîme *“Ey mü’minler, Allah ile Peygamberin size hayat verecek olan da’vetine icâbet ediniz...”* meâlindeki

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ...*[150]*

âyet-i kerîmesinin altındadır; her ikisi de Sûre-i Enfâl’e mensubdur. *“Belâdan sakınınız”* demek, o belâyı getirecek sebeplerden sakınınız... demektir ki, bu sebeplerin en başlıcası fitne lâfzının medlûlüdür.

Kurunun yanında “yaş” da yanıyor

Şimdi, bu iki âyet-i celîleden şu hakîkat sarâhaten anlaşılıyor ki: Her biri cemaat-i müslimîn için sermedî bir hayat olan evâmir-i ilâhiyeyi yerine getirmeyecek; geldiği zaman kurunun yanında yaşı da yakıp kül eden, salgın musibetleri başımıza getirmemenin çaresine bakmayacak olursak, helâkimiz muhakkaktır.

Ne yapalım, kānûn-i ilâhî böyle: Kurunun yanında yaş da yanıyor.

Beş on kişinin uyandırdığı fitne yangını binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca hânümânın külünü havaya savurmaktan geri kalmıyor. Evet, bir nâmerdin hırsına koca bir memleket kurban oluyor; bir münâfıkın yüzünden cemaatler, cem’iyetler târumâr olup gidiyor. Hakîm şâir Ziya Paşa merhumun dediği gibi, Kahhâr-ı Zü’lcelâl,

Bir mülkü bir harîs-i sitemkâr için yıkar;

Bir kavmi bir münâfık ile târumâr eder.

"Yaş" olanlar günâhsız mı?

Pekâlâ! Böyle bir, iki, beş, on, yirmi, elli, yüz... Hatta bin hatta birkaç bin suçlunun ceza-yı amelini geride kalan milyonlarca bî-günaha çektirmek, adalet-i ilâhiyeye sığar mı? Bu suali ukde-i hâtır etmek bile haramdır.

Çünkü Hallâk-ı Hakîm, bu âlem-i hilkat için, hiçbir zaman değişmeyecek birtakım kanunlar vaz' etmiş; o kanunların mahiyetini, ebediyetini, lisan-ı şeriatle bütün mükellef olan insanlara bildirmiş; hem onların bizim hayatımıza, bizim selâmetimize taalluk eden kısmını iyice anlayabilmemiz için gayet basit, gayet vâzıh bir surette tertib eylemiş; sonra, yine bizim selâmetimiz nezd-i rahmânîsinde pek matlub olduğu için "Sakın bu kanunların gösterdiği yoldan ayrılmayınız, zira mahvolursunuz." ihtarını daima tekrarda bulunmuş...

Zâlimlere uymayın!

Artık biz kalkar da Allah'ın evâmirine kulak vermez; Allah'ın gösterdiği yolu tutmaz; bilakis bizi helâk uçurumlarına doğru götürmek isteyen bir şirzime-i fesâdın bile bile arkasına düşersek; adâlet-i ilâhiye için bizi te'dib etmemek kābil olur mu?

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ... *[151]*

"Zâlimlere dayanmayınız, yoksa yanarsınız." tehdidi gibi erbâb-ı zulme yaklaşmadan nehy eden;

[152](يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ) ihtarı gibi basiret, ihtiyat tavsiyesinde bulunan âyât-ı kerîme ne kadar çoktur!

Yabancılar hesabına, kendi kötülüğüne, bu ne çalışkanlık!...

Yazıklar olsun ki kendilerinin pek sağlam Müslüman olduklarına kāil olan çoğumuz bu tehditlerden, bu ihtarlardan zerrece müteessir, hatta haberdâr değil!

Hayatlarını bizim ölümümüzde arayan yabancı milletlerle yabancı hükümetlerin aramıza serpiştirdiği nifak, fesad, kavmiyet, cinsiyet, ırk da'valarını; hülâsa vahdet-i milliyemizi perişan edecek her türlü esbâb-ı izmihlâl tohumlarını bir an evvel büyütmek, bir an evvel mahsul verecek devre-i kemaline getirmek için o kadar faaliyet gösteriyoruz ki:

Hayrına, hakîkî menfaatine karşı o kadar lâkayd, o derecede kalp görünen Müslüman cemaatlerin kendi şerlerine, kendi ziyanlarına gelince nasıl olup da bu kadar çalışkan kesilmelerine akıl bir türlü ermiyor!

Bu fitne hepimizi batıracak!..

Ey cemaât-ı müslimîn, Allah için olsun geliniz, bu tefrikalara, bu kavmiyet, bu lisan, bu bilmem ne gürültülerine nihayet veriniz.

Çünkü tehlike olanca şiddetiyle her taraftan yüz göstermeye başladı. İbret almak için mâzîye dönüp bakmaya artık ne hacet var, ne de vakit! İyice

görüyorsunuz ki, bu kanlı dedikodulara; bu sırf dedikodudan çıkan kıtallere biraz daha devam edecek olsanız, siz de, sizinle beraber şu son hükûmet-i İslâmiye de –iyazen bi’llâh– evvelkilerin uğradığı âkıbet-i fecîaya uğrayacak.

اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِى فَاِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.[153]

SR, 3 Ekim 1912 / 20 Eylül 1328 - 22 Şevval 1330, c. 9-2, aded 213-31, s. 81-82.

Enfal Sûresi, 25. âyet.

Âkif Bey, Safahat’ın 4. kitabı “Fâtih Kürsüsünde”nin bir yerinde (s. 248), bu âyete manzum olarak da mânâ vermiştir:

Saçak tutuşmadan evvel basılmamışsa eğer,
Yanında yaş da yanar, çâresiz, yanan kurunun.
Diyor Kitâb-ı İlâhî: “O fitneden korunun,
Ki sâde sizdeki erbâb-ı zulmü istîlâ
Eder de, suçsuz olan kurtulur değil aslâ!”

Enfâl Sûresi, 24. âyet.

Hûd Sûresi, 113. âyet.

Hucurât Suresi, 6. âyetMeâli: “Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse...”

Mânâsı: Ey Allahım! Kavmime hidayet eyle. Çünkü onlar (ne yaptıklarını) bilmiyorlar.

EĞER, EĞER, EĞER... [154]

– Balkan harbi Başlangıç Günleri –[155]

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الأَذَلِّينَ. كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي
إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ[156]

Tercümesi

“İyi biliniz ki, Allah ile onun Peygamberine karşı gelenler yok mu, işte onlar en zelil mahlûklar sırasındadır. Ben de, Peygamberlerim de mutlak onları mağlub edeceğiz, diye Allah ezelde yazdı; Allah ise muradından, kābil değil, döndürülemeyen bir Kādir-i Zü’lcelâl’dir.”

Tefsir-i Şerif

Sûre-i Mücâdele’ye mensub olan şu iki âyet-i celîle, Kitâbullah’ın en müdhiş parçalarındandır.

Titreten, müdhiş İlâhî tehdit

Ancak, aslındaki ruh-ı şiddete dair ufacık bir fikir verecek kadar olsun, tercümesine elimizdeki lisanın şivesi müsaade etmiyor. Yoksa, edebiyatıyla uğraşmak sayesinde Arabın selîka-i beyânına ülfet peyda edenler için, bu müeyyed, bu müekked tehdîd-i ilâhî karşısında tir tir titrememek kābil olamaz.

Evet, nazarımızı mâzîye doğru çevirirsek: Cenab-ı Hakk’ın gösterdiği yolu tutmayan, peygamberlerin sözüne kulak vermeyen milletlerin, sonunda, ne ağır bir zillete mahkum olduklarını, ne acıklı bir sefalet içinde çalkanıp gittiklerini görürüz.

Bulgarlar bile...

Hayır Hayır! Mâzîleri karıştırmaya, uzaklara gitmeye hacet yok. İşte hal de bize nâmütenâhi ibret levhaları gösterip duruyor: Hani Müslümanların eski şevketi, eski saadeti? Hani onların eski sâmânı, eski izzeti.

Bir zamanlar merkez-i hilâfet dünyanın mültecâsı iken, ne zillettir ki, bugün

adeta mülteci mevkiinde bulunuyor! Bir zamanlar sıyt-ı şevketimiz cihanı titretirken, ne rezalettir ki, şimdi Bulgarlar bile bizi korkutmak ümidine düşüyor![157]

Eğer!.....

Eğer aklımızı başımıza almazsak;

Eğer Kitâbullah'a dört elle sarılmazsak;

Eğer aramızdaki nifaklara, şikaklara hâtime vermezsek;

Eğer Türkü Arnavuda, Arabı Kürde düşman tanıtmak siyâset-i mecnûnânesinden vaz geçmezsek;

Eğer Müslümanlıkta atâletin, meskenetin haram olduğunu hâlâ anlamak istemezsek;

Eğer bu dîn-i mübînin cehl ile pâyidar olamayacağına 'an samîmi'1-kalb iman etmezsek;

Eğer bütün kuvvetimizle düşmanlarımızdan daha kuvvetli olmaya çalışmazsak;

Eğer memleketimize garbın rezâil-i medeniyeti yerine fennini, san'atını sokamazsak...

Ne olacağız bilir misiniz?

El 'iyâzü billâh milletlerin maskarası, Müslümanlığın yüz karası![158]

İlâhî "Karayazı"...

Kahhâr-ı Zülcelâl'in dest-i intikamı –hamd olsun– alnımıza [159](ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ) nişânesini, o esâret-i ebediye, o mahkûmiyet-i sermediye damgasını henüz vurmadı. Lâkin kavânîn-i fıtrata karşı biraz daha isyan edecek olursak, o alâmet-i hizlan nâsıyelerimize vurulacak; hem ferdâ-yı mahşere kadar silinmemek üzere vurulacak!

Evet, cebheleri o dâğ-ı hizlan ile kararan millet, ne kadar çalışsa, bir daha âsûde bir çehre ile insâniyetin huzuruna çıkamıyor. Biz pek kat'î, pek sarîh olan bu vaîd-i ilâhînin başkaları hakkında tahakkukunu gördük.

Kitâbullah'ın en açık mu'cizelerinden biri şudur ki: Başkaları dediğimiz o zavallı millet eski hatalarını ta'mir, eski günahlarını tathîr için sonradan alabildiğine çalışmış, alabildiğine uğraşmış iken, kābil değil mahkûm olduğu hüsran-ı müebbedden kurtulamadı; hem imkânı yok kurtulamayacak.

Yekpâre olalım, dünya deviremez!

Şarktan, garbdan, şimalden, cenubdan hâsılı her taraftan hücuma hazırlanan tehlike-i sarîhaya karşı sabrını, metânetini ele alması; cümlesinin birden [160](

Ey cemaat-i Müslimîn, siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Arnavutsunuz, ne Kürtsünüz, ne Lâzsınız, ne Çerkessiniz! Siz ancak bir milletin efradısınız ki o millet-i muazzama da İslâmdır.

Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet da'vasında bulunamazsınız.[161]

Peygamberimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimizin bin üçyüz bu kadar sene evvel ümmetine bildirdiği bu hakikati hatırınızdan çıkardığınız gibi, dünyanız azab, ahiretiniz ise büsbütün harabdır. [162](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...)

SR, 10 Ekim 1912 / 27 Eylül 1328 - 29 Şevval 1330, c. 9-2, aded. 214-32, s. 101-102.

Balkan Harbi'nin kısa özeti için bkz. 4 nolu dipnotu.

Mücâdele Sûresi, 20-21. âyetler.

Âkif Bey'in bu yazısını kaleme almasından sonra ve neşrinden iki gün önce Balkan Harbi başlamıştı. 20 ve 23 Ekim'de yapılan iki savaşta ordumuz bozuldu ve 93 (1877-78) Harbi'nden sonraki ikinci "Balkan Faciası" başımıza geldi. Âkif Bey, Bulgarlardan 15 Şubat 1913 günü Süleymaniye Camii kürsüsünde –ağlayarak– vereceği vaazında da bahsedecektir. Bkz. Vaazlar: 4. vaaz, "Otuza kadar sayamazlardı" bahsi ve devamı… Balkan Harbi'nin kısaca özeti:

Balkan Harbi, 8 Ekim 1912 tarihinde başlamıştı. 20 Ekim'de Filibe'de, 23 Ekim'de Edirne yakınlarında iki savaşta, Şark Cephesi ordumuz bozulmuş, Bulgar ordusu üç hafta içinde Çatalca'ya kadar ilerlemişti: Yanya, İşkodra ve Edirne şehirleri, kendi başlarına savunmaya devam etmekte idiler. Bu beklenmeyen mağlubiyetin suçlusu, tamamen, partici ve beceriksiz subaylardı…

Savaş, Şark Cephesi (Trakya) ve Garp Cephesi (Makedonya ve Arnavutluk) olarak iki cephede cereyan etti. Şark Cephesi'nde Bulgarlar, Garp Cephesi'nde Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan ile savaş oldu.

Garp ordusu da 22 Ekim 1912'de Kosova'da ve 24 Ekim'de Komanova'da Sırplara mağlup olarak bozulmuş; Selânik 8 Kasım'da Yunanlılara, savaşmadan teslim olmuştur… Yanya 6 Mart 1913'de, Edirne 26 Mart'ta, İşkodra 22 Nisan 1913'te teslim olmak zorunda kalmışlardır…

Düşmanlarla 3 Aralık 1912'de mütareke yapılmış; Londra'da müzakereler devam etmiş; bir ara yeniden çarpışmalar başladıysa da 30 Mayıs 1913'de sulh anlaşması imzalanmıştır.... Düşmanlarımızın kendi aralarında savaşa tutuşmaları üzerine, bundan istifade edilerek, 29 Haziran 1913 günü Edirne geri alınabilmiştir.

93 (1877-78) Rus Harbi'nden sonra, Tuna Nehri'ne kadar uzanan sınırlarımızdan çok gerilere çekilmiş isek de, Rumeli-i Şâhâne'de yine birçok topraklarımız ve dindaşlarımız kalmıştı. Bu ikinci felâket ile sınırımız bugünkü yerine kadar gerilemiş ve 93'den sonra ikinci bir katliâm ve göçe mâruz kalan Rumeli müslümanları, kahraman "evlâd-ı fâtihân"ın ekseriyeti, ya şehid edilmiş ya da Anadolu'ya hicret etmiştir. O dehşet ve felâketi hissedebilmek için, Mehmed Âkif Bey'in "Hakkın Sesleri"ni (Manzum Tefsirler) ve "Fâtih

Kürsüsünde”nin son sayfalarını tekrar tekrar okumak lâzımdır.

Âkif Bey, bu “maskaralık” ve “yüz karalık” bahislerini daima üzüntüyle işlemiş, sebeplerini sayıp, kurtulmanın çarelerini anlatmıştır. Safahat’ta büyük ızdırap ve acı ile yazılmış olduğu görülen mısralar için bkz. 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 226-229; ayrıca 5. kitap, Hâtıralar, s. 302-303; 6. kitap, Âsım, s340-341, 369, 380-384; 7. kitap Gölgeler, s. 411, 413-414, 416, 422... Kurtulmanın yolu ve çareleri ise Âkif Bey’in eserlerinin esas konusu gibidir. Özeti için bkz. Safahat, 2. kitap, s170-171; 6. kitap, s. 370-373, 378, 403-404.

Bakara Sûresi, 61. âyet. Meâli: “...üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu.”

Bakara Sûresi, 250. âyet; A’râf Sûresi, 126. âyet. Meâli: “...Ey Rabbimiz! Yüreğimizi sabırla doldur...”

Âkif Bey’in “ırkçılık” bahsini ele aldığı 16. Tefsir Yazısı’na ve onun 6dipnotunda gösterilen yerlere de bakınız.

Âl-i İmran Sûresi, 103. âyet. Meâli: “Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm’a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın.”

DİN MÛTEDİL,
BİZ AŞIRI [163]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ *[164]*

Tercümesi

“Başkalarının hesabını sizden sormazlar; siz kendinize bakınız.”

Tefsir-i Şerif

Meâlinde olan şu hitâb-ı ilâhî doğrudan doğruya biz Müslümanlara ait iken, yazıklar olsun ki, hiçbirimiz o emri yerine getirmiyor; en kıymetli zamanlarımız, o, nefsimizi murâkabe altında bulundurmakla geçecek saatlerimiz, günlerimiz hatta ömürlerimiz, hep başkalarının fenalığını sayıp dökmekle heder olup gidiyor!

Hayır’da yok, dedikodu’da birinci!..

Gerek cemaat-i müslimînin, gerek o cemaatten bir ferdin hayrı için teklif edilen işlere karşı:

“Neme lâzım! Ne üstüme vazife!” cevâb-ı miskinânesini atalar sözü gibi aynen tekrar ediyoruz; cennetlik vücudumuzu azıcık yormak şöyle dursun, ağzımızı bile açmıyoruz da mes’ele Zeyd’in, Amr’ın harekâtını muâhezeye gelince, olanca faaliyetimizi, olanca talâkatimizi sarf etmekten asla geri durmuyoruz!

Yeryüzünün dörtte üç bölüğünü kaplayan Müslümanların yine dörtte üç bölüğü hiçbir eser-i hayat göstermiyor. Bu bîçârelerin âleme, şüûn-i âleme afal afal bakan gözleri *“Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim!”* meâlini en açık bir beyan ile anlatıp duruyor.[165]

Geride kalan ekalliyetin fırıl fırıl dönen nazarları ise, başkalarının nekāisiyle uğraşmaktan baş alıp da bir kerecik olsun kendi muhitine, kendi şahsına in’itâf etmiyor! Hülâsa, ekseriyet tefritin, ekalliyet ifrâtın kurbanı olup gidiyor.

Dinimiz itidâl ister, biz daima “aşırı”...

Müslümanlık din-i fıtrî, din-i ilâhî, hem en son din-i ilâhî olmak itibariyle bir din-i i'tidâl iken, nasıl oluyor da bizler hiç mu'tedil bir hatt-ı hareket ta'kib edemiyoruz? Bunun cevabı pek kolaydır:

Çünkü Müslüman namı altındaki cemaatin kısm-ı a'zamı, İslâm'ın şekl-i sahîhinden alabildiğine gâfil.

Dünyada, ukbada bizi insanların en mes'ûdu sırasına geçirmeyi kâfil olan böyle bir dini, cehlimize kurban ettik; hâlâ da ediyoruz. Yazıklar olsun.

Şeriati hâl-i hâzırına getirince, artık hiçbirimizde intibahdan eser kalmadı; ahlâk-ı fâzılanın ismini bile unutmak derekelerine düştük.

Felâketten herkes sorumlu

Evet, haydi mâzîden ibret almıyoruz; çünkü gözümüzle görmedik. Haydi zamanımızda, fakat başka iklimlerde yaşayan dindaşlarımızın felâketinden mütenebbih olmuyoruz; çünkü zavallıların kaynayıp gittiği adem girdapları bizim denizlerimizden uzakta bulunuyor.

Lâkin şu bizim kendi gözümüzün önünde geçen, kendi başımızın üstünde dönen fecîalardan olsun ibret almak yok mu?[166]

Osmanlı Müslümanları pek iyi bilmelidirler ki: Dört taraftan muhât olduğumuz felâkette, her ferdin bir hisse-i mes'uliyeti vardır.

Eğer herkes gerek kendi nefsine, gerek Halik'ına, gerek dindaşlarına, vatandaşlarına karşı îfâ ile mükellef bulunduğu vazifeleri ihmal etmiş olmasa idi, bu musibetler, bu belâlar kābil değil başımıza gelmeyecek idi.[167]

Dört senedir, yalnız çenesi işleyen millet

Başkalarını muâheze edivermekle kimse vicdanı huzurunda mes'ul olmaktan, mahkûm olmaktan kurtulamaz.

Biz dört sene evveline gelinceye kadar geçen zamanı susup oturmakla; şu dört seneyi de oturup muttasıl söylemekle heder ettik. Efrâdının bütün a'zâsı atâlete mahkûm kalarak, yalnız çenesi işleyen bir millet elbette yaşayamaz.

Biz sâir milletlerden o kadar geri kalmış idik ki, aradaki mesafeyi tayy edebilmek için her ferd uhdesindeki vazifeden başka bir de fedâkârlık hissiyle mütehassis olacak idi. Heyhat, bizler o vazifeyi bile külliyen ihmal ettik. Büyük, küçük bütün efradın vazifesi muâhezeye, intikâda inhisar etti.[168]

Tenkid lâzım, ama "hastalık" şeklinde değil!

Memleketin en hamiyetli, en dirayetli, en doğru düşünen, en doğru söyleyen mahdûd birkaç evlâdına münhasır kalmak şartıyla, muâheze, intikad, selâmet-i milletin yegâne çaresi olabilirse de, bu hak taammüm ettiği gibi, o devâ salgın bir hastalık kadar büyük rahneler açar. Nitekim açtı. Şimdi hayat-ı milleti kökünden sarsan emrâz-ı içtimâiye içinde en dehşetlisi musab olduğumuz intikad hastalığıdır.

Ağzımızı değil, gözümüzü açalım

Eslâf "Söz ayağa düşmesin." derler, hem bu sukūttan pek korkarlarmış. Ancak onlar birçok mütefekkir kafaları da ayak sırasında görürlermiş. O şiddet pek fazla

idi; lâkin hiffetin bu kadarı da aynı âkıbeti husûle getirir. Nitekim getirdi.

Şimdi yapılacak şey bundan böyle olsun ağzımızı değil, gözümüzü açarak, kusurlarımızı yakından görerek onları ikmâle; Allah'a, ibâdullaha karşı mükellef olduğumuz vazifelerimizi hakkıyla îfâya çalışmaktır.

Ye'sin manâsı yoktur.

SR, 28 Kasım 1912 / 15 Teşrînisânî 1328 - 19 Zilhicce 1330, c. 9-2, aded. 220-38, s. 213-214.

Mâide Sûresi, 105. âyet.

Âkif Bey'in bu bahsi işlediği ve bu mısraı kullandığı yer için bkzSafahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 147.

Hâlen devam etmekte bulunan "Balkan Harbi" mağlubiyeti facialarını kastediyor.

Bu bahislerin tamamı "Manzum Tefsirler"de işlenmiştir. Aşağıdaki sayfalarda görüleceği gibi, Âkif Bey, bundan sonra iki tefsir yazısı daha yayınladıktan sonra, duygularını manzum olarak ifâde etmeye başlayacak ve 1913 yılı başından itibaren, peşpeşe tam 14 şiir ile ızdırabını dile getirecektir. Bkz. Manzum Tefsirler: 1-14. tefsirler.

"Hürriyet"ten istifade ile "her taşın üstünde öten dilli düdükler" için bkz. Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 160; 6. kitap, Âsım, s. 349-350, 365-367.

SABIR:
MALDAN CANDAN
FEDÂKÂRLIK [169]

– Balkan Harbi Bozgunu Günleri –[170]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [171]

Tercümesi

“Ey iman eden kimseler, sebat gösteriniz, hem düşmanlarınızdan fazla bir sebat gösteriniz; dâima da muharebeye hazır bulununuz; bununla beraber, Allah’tan her zaman korkunuz ki felâh bulasınız.”

Tefsir-i Şerif

Bu âyet-i celîle Âl-i İmran Sûresi’nin sonundadır.

(اِصْبِرُوا) “ısbirû” (صَابِرُوا) “sâbirû” emirlerinin ne olduğunu iyice anlayabilmemiz için sabrın mâhiyet-i hakîkiyesini düşünmemiz îcab ediyor.

Sabır, en büyük fazilet

(وَالْعَصْرِ) “Ve’l-Asr” Sûre-i şerîfesini tefsîr ederken de söylemiştik:[172]

İnsan için en büyük fazilet sabırdır. Melekât-ı ahlâkiyenin hiçbiri, bu meleke-i fâzıla ile boy ölçüşemez. Onun için Kitâbullah’da sabır kadar çok zikredilen, sabır kadar sık emr olunan bir seciye daha yoktur.

Sahabe-i Kiram radıyallahu anhüm efendilerimizden hiçbirinin Sûre-i Asr’ı okumadan arkadaşına veda etmediği malûmdur. Bunun hikmeti insanın hüsrandan yakayı kurtarabilmesi için hakka, sabra dört el ile sarılmaktan başka çare olmadığını birbirine ihtar etmektir.

Zillete “katlanmak” değil

İyi ama sabır nedir?

Heyhat! Biz Müslümanlar sabır kelime-i kudsiyesinin medlûlüne sahip olmak

şöyle dursun, vâkıf bile değiliz! Evet, sabır lâfzı anıldığı gibi, zihnimizi meskenete, mezellete yakın bir mefhum kaplar.

Bize göre sabır sûret-i mutlakada "katlanmak" demektir. Neye katlanmak? Her şeye... Daha doğrusu katlanılmayacak şeylere! Meselâ zelil olmaya, hakaret görmeye, dövülmeye, sövülmeye; hülâsa şeref-i insâniyetimizi lekeleyecek musibetlerin hepsine.

Mertçe, insanca "göğüs germek"!

Aman ya rabbî! Kur'an ne söylüyor, biz ne anlıyoruz!

Sabır katlanmak değil, göğüs germek demektir.

Neye göğüs germek?

Evet sonunda, katlanılmayacak acılara katlanmak ıztırârına mahkûm olmamak için, önceden her türlü şedâide, her türlü mezâhime mertçesine, insancasına göğüs germek.

Sabır, "maldan candan fedâkârlık" demektir

Allah yolunda, hak yolunda, din uğrunda, millet uğrunda rahatını, uykusunu, malını, canını feda edivermek yok mu? İşte sabır budur.

Yoksa, bu fedâkârlıkların semtine yanaşmayarak miskin miskin oturmak; sonra da hissesine düşecek rüsvalığı "Kader böyle imiş! Tahammül etmeli..." diye hazma çalışmak, hiçbir zaman sabır ile te'lif olunamaz.

İbadet için sabır

Ne hâcet! Zemahşerî gibi ekâbir-i müfessirîn, sabra *"tekâlîf-i şer'iyeyi hakkıyla edâ etmek"* manâsı veriyorlar. Öyle ya, teklif külfet maddesinden geldiği için, şeriatın bütün tekâlifi ufak, büyük birer fedâkârlık ihtiyarını istilzam eder.

Lâkin bir kere, o fedâkârlığın kabulü yüzünden elde edilecek saadeti; bir kere de terki dolayısıyla baş gösterecek felâketi düşünmeli!

İlim için sabır

Şeriatin en birinci teklifi ilim değil midir?

Pek a'lâ! Tahsîl-i ilim için az fedâkârlık, yani az sabır mı ister! Lâkin evvelâ ilmin, gerek bugünkü hayat-ı fânîde te'min eylediği menafii, gerek yarınki ömr-i câvidânîde vereceği mevkii düşünürsek; sonra cehâletin hem dünyada, hem ukbâda ne büyük bir hacâlet, ne yaman bir rezalet olduğunu gözümüzün önüne getirirsek:

Dinin o teklifini külfet-i mahz olsa bile yine bin can ile kabul etmemiz lâzım gelmez mi?

İşte sabır demek ulûm-i nâfiayı tahsil için her türlü sıkıntıya tahammül etmek demektir; yoksa cehaletin sürükleyip getireceği mülevvesat içinde boğulup gitmek değildir!

Reformcuların gafleti

Son zamanlarda Müslümanlığı ya büsbütün ortadan kaldırmak yahut ötesini beri ederek şeriatte bir teceddüd husûle getirmek isteyenler türedi. Biz bu

adamların söylediklerini işittik; yazdıklarını okuduk.
"Din kaldırılmalı!" diyenlerin dünyadan; "Teceddüd husûle getirmeli" fikrini besleyenlerin de dinden alabildiğine gâfil olduklarına iman ettik.

"Sabırsız" reformcular, dinden de dünyadan da habersiz!

Evet, bu adamlar milyonlarca halkın hissiyatına, harekâtına hâkim olan rûh-i ezelîyi görmeyecek kadar gaflet göstermeselerdi: Dini kaldırmanın ne lüzûmunu, ne de imkânını tasavvur edemezlerdi.

Kezâlik şeriatin hüviyet-i hakîkiyesine dair azıcık malûmat edinmiş olsalardı: Dine yenilik sokmak şöyle dursun, onun en eski yani en sahih şekline rücû' etmek ihtiyâc-i mübremini gözleriyle görürlerdi.

İşte onların bu gafleti, bu cehaleti de hep deminden beri anlatmak istediğimiz seciye-i mübâreke-i sabrın fıkdânındandır. Öyle ya, demek ki bu adamlar ne milleti tedkîk edecek, ne de şeriati anlayacak kadar fedâkârlık gösterememişler!

Sabır, "karakter"dir

Bir zamandan beridir, dillerde "karakter" sözü dolaşıp gidiyor. "Azim, sebat, seciye, metânet" gibi elfâz ile tercüme edilen bu kelimenin tam mukābili "sabır"dır.

Öyle ise artık bu ümmete Alman, İngiliz, Fransız milletlerinin ahlâkıyla mütehallik olmayı tavsiyeden vazgeçelim de ona me'âlî-i İslâmiyeyi öğretmeye çalışalım.

En güzel ahlâk Resûlümüzde

En büyük, en metin ahlâk-ı hakîkî Müslümanlarda; en müebbed desâtir-i ahlâkiye ise hakîkî Müslümanlık'tadır. [173](وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ) tarzındaki tekrîm-i ilâhîye mazhar olan Resûl-i Muhterem sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz secâyâ-yı fâzılanın bir timsâl-i fevka'l-hayâli idi.

O Zât-ı Akdes'in mekteb-i terbiyetinde yetişen Ashâb-ı Kiram'ın da nasıl kâmil, nasıl mükemmel birer insan oldukları hepimizin ma'lûmudur.

Bu hakikatleri yalnız bizim kitaplar yazmıyor; Frenklerin oldukça insaflıları da itiraf ediyor; "Gündüzün bütün mamelekini kapısına gelen muhtaçlara veren Muhammed'in akşama tek hurmadan başka yiyeceği kalmamıştı. Onu da en son gelen fakire tasadduk ederek geceyi Aişe ile birlikte aç olarak geçirdi" diyor.

Harbe hazırlanmaya "sabır" etseydik...

Sadedimize dönelim: Âyet-i celîle bizi sabra da'vet ediyor; hem de düşmanlarımızın göstereceğine kat kat fâik bir sabra da'vet ediyor. Biz şimdiye kadar Kur'an'daki evâmir-i ilâhiyeyi dinlemiş, muktezâsınca hareket etmiş olaydık, bugün mâzîmizi hasretle yâd etmezdik; namus-ı dini, namus-ı şeriatı düşmanın murdar ayaklarına çiğnetmezdik; işte (وَرَابِطُوا) *"harbe hazır bulununuz",* [174](وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) *"Düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız."* tarzındaki açık, kat'î emirlere kulak vermediğimiz için, bütün âlem-i İslâm bir sahne-i kıtâl oldu.[175]

“Sabır”, bu değil, o idi!

Evet, kuvvet hazırlamak hayli fedâkârlık ihtiyârına mütevakkıf idi, hâlâ da öyledir. Lâkin o kuvveti elde etmek için ne kadar külfetler, ne kadar zahmetler varsa biz hepsini iktihâm edecek, hepsine göğüs gerecek idik.

Zira Kur’an’ın emrettiği sabır işte o idi. Yoksa vatan-ı İslâm’ın şu elîm felâketi karşısında kulaklarımızı sarkıtıp oturmak değil!

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *[176]*

SR, 19 Aralık 1912 / 6 Kânûnievvel 1328 - 9 Muharrem 1331, c. 9-2, aded 223-41, s. 261-262.

Balkan Harbi’nin kısa özeti için 30. Tefsir Yazısı’nın 4 nolu dipnotuna bkz.

Âl-i İmran Sûresi, 200. âyet.

Bkz. Tefsir Yazıları: 19 ve 20. yazılar.

Kalem Sûresi, 4âyet. Meâli: “Hiç şüphesiz ki, sen büyük bir ahlâk üzerindesin.”

Enfâl Sûresi, 60. âyet.

Balkan Harbi’nin kısa özeti için 30. Tefsir Yazısı’nın 4 nolu dipnotuna bkz.

Bakara Sûresi, 250. âyet. Meâli: “...Ey Rabbimiz! Yüreğimizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver; kâfir kavme karşı bize yardım et!..”

CAN KULAĞI, KALB GÖZÜ [177]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ. أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ *[178]*

Tercümesi

“Zulme daldıkları için helâk ettiğimiz ne yurtlar var ki: Üstü altına gelmiş yatıyor; ne kuyular var ki: Başında, ne yüksek kal’alar var ki: İçinde, kimseler yok! Acaba bunlar yeryüzünde hiç dolaşmıyor mu ki: Düşünecek kalbleri yahut görecek gözleri olsun? Şu hakikat iyi bilinmelidir ki: Gözler kör olmaz; lâkin asıl göğüslerdeki kalbler kör olur.”

Tefsir-i Şerif

Bu iki âyet-i kerîme [179](يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ) sûretindeki tehdîd-i mehîb ile başlayan Hacc Sûresi’ne mensubdur.

Geçmişten ibret almak, herkese lâzım

Kitâbullah’ın duygusuzlukla, görgüsüzlükle itham ettiği kimseler, doğrudan doğruya Mekke müşrikleri ise de; göçmüş milletlerin dâstân-ı izmihlâlini, çökmüş memleketlerin lisân-ı hâlinden işitip ibret almak ihtiyacı her devrin, her tavırdaki insanları için pek tabiîdir.

Zira tarihin bir tekerrür-i dâimîden ibaret olduğuna, çünkü kanun-ı fıtratın asla değişmediğine yakîn derecesinde bir itmînan edinebilmek için, aynı hareketlerin aynı âkıbetler husûle getirdiğini görmek, fakat gözle görmek, hem pek çok defalar görmek lâzım gelir.

Bu ise ancak (فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ...) fermân-ı ilâhîsine imtisâl ile kābil olabilir.[180]

Müslümanlar, önlerindekini görmüyor!

Lâkin heyhat! Zamanımızdaki Müslümanlar, hatta dünyayı dolaşsalar, göreceklerinden ne öğrenecekler ki –Asr-ı Saadette yaşayan müşrikler gibi– bîçârelerin asıl kalb gözleri alabildiğine kör! İşittiklerinden ne belleyecekler ki, zavallıların asıl can kulakları alabildiğine sağır!

Hakîkat öyle! İsterse her adım başında bin ibret-âmiz levha, isterse her zerre-i mevcûdun yüreğinden bin dehşet-engîz sayha yükselsin... Nazarlar için seçilmez bir karaltıdan başka görgü, kafalar için anlaşılmaz bir gürültüden başka duygu yok!

Ya rabbi, şu en elîm hüsranlar, en vahîm buhranlar içinde çalkanıp duran İslâm'ın intibâhı için ta'mîk-i nazar, tedkîk-i haber devresi ebediyen gelmeyecek de, bu ümmetin uyanması sabâh-ı mahşere mi kalacak?[181]

Bir millet, bir vatan nasıl perişan olur?

Ey cemaat-i müslimîn, artık Allah için olsun uyanınız; kalb gözünü, can kulağını böyle sımsıkı kapamayınız!

Bir millet ne hale geliyor da topraklara seriliyor; bir vatan nasıl oluyor da ayaklar altında kalıyor; bunu görünüz, anlayınız!

Hâlâ mı duygusuzluk? Hâlâ mı görgüsüzlük?

Etmeyiniz! Sonra şu başımızdaki felâket yok mu, işte ondan beterine, hem Allah göstermesin, bin kat beterine ma'ruz kalacağız!

O zaman, hayât-ı milletten eser kalmayacak;[182]

O zaman nâmus-ı İslâm büsbütün mahvolacak;

O zaman haremserây-ı tevhîdi en murdar ayaklar çiğneyecek;

O zaman şeriatın o mâsum nâsiyesi, küfrün mülevves eliyle yerlerde sürüklenecek![183]

Çocuklarımızın, torunlarımızın felâketi

Haydi biz, duygusuz mahluklar, bu zilletlerin, bu rezaletlerin hepsine katlanalım;

"Üç buçuk günlük hayatın ne değeri var!" diye kendimize teselli verelim de cemâdâtın bile dayanamayacağı haybetler, hüsranlar içinde geberip gidelim!

Lâkin çocuklarımızı, torunlarımızı düşünmeyecek miyiz?

Her halkası bir batından teşekkül edecek o canlı silsile-i sefaletin kıyamete kadar la'netine hedef olmaya da katlanacak mıyız?[184]

İlâhî huzurda ne yapacağız?

Haydi buna da aldırmayalım, buna da katlanalım!

Heyhat! Şu "üç günlük!" hayatın arkasında bitmez tükenmez bir hayat var ki bu gidişle o, bizim için namütenahi bir devre-i azabdan başka bir şey olmayacak! Acaba orada ne yapacağız? Dünyada iken hayat-ı şeriatı, namus-ı milleti bile bile heder eden biz sefiller, huzûr-ı ilâhîye hangi yüzümüzle çıkacağız?

Ey cemaat-i müslimîn, görüyorsunuz ki duracak zaman değil: Çünkü zaman durmuyor!

Haydi bakalım, hüsrân-ı mübînden kurtularak yaşamak, İslâm'ı da yaşatmak istiyorsanız durmayınız.

SR, 26 Aralık 1912 / 13 Kânûnievvel 1328 - 16 Muharrem 1331, c. 9-2, aded 224-42, s. 277-278.

Hacc Sûresi, 45-46. âyetler.

Hacc Sûresi, 1. âyet. Meâli: “Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir!”

Âkif Bey’in “göçmüş medeniyetleri” anlattığı birkaç yer için bkz. Safahat: 5. kitap, Hâtıralar, s. 278-279; 7. kitap, Gölgeler, s. 412, 433-440 (Fir’avun ile Yüzyüze).

Âkif Bey’in, İslâm ülkelerinin perişanlığını ve başına gelen felâketleri saydığı birkaç yer için bkz. Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 146-172; 3. kitap, Hakkın Sesleri (bkz. Manzum Tefsirler); 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 226-229, 238-240, 243-246, 249-260; 5. kitap, Hâtıralar, 293-295, 301-306, 311; 6 kitap Âsım, s. 335-338, 340-341, 354, 369-370, 381-384, 392-393, 403; 7. kitap, Gölgeler, s. 411, 415-416, 471-474 (San’atkâr).

Bkz. Manzum Tefsirler... 6. Manzum Tefsir’den: *“Son ders-i felâket ne demektir? Şu demektir: / Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!”*

Safahat, 2. ve 4. kitapların sonundaki dualara ve 5. Manzum Tefsir’e bkz.

Âkif Bey, 5. kitaptaki *“Uyan”* şiirinde (s. 265-266) ve *“Çanakkale’de savaşan gazilere”* hitap ettiği mısralarda (s. 304-305) bu endişeyi dile getirmiştir.

Enfâl Sûresi, 24. âyet. Meâli: “Ey iman edenler! Allah ile Peygamberin size hayat verecek da’vetine icâbet edin!”

DİNİMİZLE YAŞAYACAĞIZ [186]

بسم الله الرحمن الرحيم

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ[187]

Tercümesi

“Kur’an’ı biz indirdik, biz; onu muhafaza edecekler de elbette yine biziz.”

Tefsir-i Şerif

“Müslümanların istikbali yoktur; Müslümanlık günün birinde yıkılıp gidecektir” diyenler, eğer o tasavvur ettikleri elîm akıbeti sevine sevine karşılayacak birtakım esâfil ise, kendilerine hiçbir şey demeyiz.

Yok, öyle değil de, bu sözler hakîkî dindaşlarımızın hasbihâl-i giryânı ise: Onlara da, “Yukarıki âyet-i celîleyi tekrar tekrar okuyun” deriz.

Allah’ın sözü var, ama bizde ümid yok!

Görüyorsunuz ki: Allahü Zü’lcelâl, Kur’an’ın ebediyetini en kavî te’kidlerle va’d buyuruyor. Va’d-i ilâhîde hulf tasavvuru kābil midir?

Pek a’lâ! Kur’an’ı muhafaza İslâm’ı; İslâm’ı muhafaza ise Müslümanları muhafaza demek değil midir?

Müslümanların yokluğunu tasavvur edersek Kur’an’ın yeryüzünde yaşamasına imkân düşünebilir miyiz?

O halde bu kadar ye’is, bu kadar fütur neden îcab ediyor? Cemaat-i müslimîne rûh-i gayret, rûh-i şehâmet, rûh-i emel, rûh-i azim, rûh-ı faaliyet nefh edecek sîneler, vâ esefâ ki o nefhadan külliyen mahrum![188]

Ümitsizlik, imansızlıktır

Zaten cihân-ı İslâm’ı şu ağlanacak hale getiren sebeb ukalâ-yı müslimînin ye’sinden başka bir şey değildir ki düşünülürse, bu da imandaki za’fı, daha doğrusu hiçliği gösterir.

İmanı sağlam bir mü’min, böyle bir va’d-i ezelî karşısında, nasıl olur da revh-i ilâhîden ümidini kesebilir? Eğer bizim o kahraman eslâfımız da biz ruhda, yani biz ruhsuzlukta birtakım mahlûklar olaydı, emânet-i kübrâ-yı din elbette bugün

başka ellerde bulunurdu.

Allah aşkına olsun artık gözümüzü açalım; artık kendimize gelelim; artık asırlardan beri elimizi kolumuzu kıskıvrak bağlayan şu mel'un ye'si kahredip kendimizi kurtaralım.

El ele, baş başa vererek çalışalım.

“Biz bu din-i ilâhîyi yaşatacağız. Bu din-i ilâhî bizi ebediyyen yaşatacaktır” diyelim de bu iman ile, bu itmî'nan ile geceli gündüzlü uğraşalım.

Halk kötü de, okumuşlar çok mu iyi!

Havasdan geçinenlerimiz avâmı atâletle, cehâletle, miskincesine bir kanaatle büsbütün çığırından çıkmış bir tevekkülle itham ediyorlarken, kendilerinin de serâpâ levs-i ye's ile âlûde olduklarını hiç düşünmüyorlar!

İnsaf edilirse, ye'isden büyük sâik-i atâlet, ye'isden yaman delîl-i zillet, ye'isden fena delîl-i meskenet mi olur?

Bizde evvelâ ye'is mi meskenetten doğdu; yoksa meskenet mi ye'isden peyda oldu? Suret-i kat'iyede kestirilemezse de asırlardan beri cemaatın ruhunu kemiren, iliklerini kurutan maraz-ı ictimaînin ye'isden, azimsizlikten ibaret olduğu pek sarîh olarak görülür.

Gençlere yanlış telkin

Milletin, memleketin âtîsi olmadığı için kendini beyhûde üzmeyerek vaktini hoşça geçirmenin yoluna bakmak...

İşte yaşını başını almışların gençlere öteden beri tavsiye ettikleri düstûr-ı hareket![189]

SR, 14 Ağustos 1913 / 1 Ağustos 1329 - 11 Ramazan 1331, c. 10, aded 257, s. 365Buraya 34-36. Tefsir Yazıları olarak aldığımız yazılarla, bir önceki, 33Tefsir yazısı arasında sekiz ay vardır. Şöyle ki:

Âkif Bey, 26 Aralık 1912 tarihli (33.) Tefsir Yazısı'ndan sonra, Balkan faciaları karşısında coşan duygularını ifâdede yetersiz kalan düz yazıyı bırakmış ve 9 Ocak 1913 – 29 Ekim 1913 arasında 14 manzum tefsirle ızdırabını haykırmıştır. Bu şiirleri yazıp yayınladığı günlerde 2, 7, ve 14 Şubat tarihlerinde ayrıca –Balkan Savaşı'nda orduya yardım toplamak için kurulan– Müdâfaa-yı Milliyye Cemiyeti'nin idarecisi olarak, gazetelere ilânlar verirken; İstanbul'un üç büyük camiinde de kürsülerden halka hitap etmiştir... Bu 14 manzum tefsirin arasında Ağustos ayında, buraya 34-36. tefsir yazıları olarak alacağımız üç yazısı, 11-12. manzum tefsirler arasında yayınlanmıştır. 36.'dan sonra 12-14. şiirler çıkmıştır... Vaazları sırasında şiirlerine ara veren Âkif Bey, sadece son vaazından sonra, 18 Şubat'a rast gelen Mevlid Kandili'nde nazm ettiği ve “Hakkın Sesleri”ne ilk 9 manzum tefsir ile birlikte ve son parça olarak aldığı “Hazin Bir Mevlid Gecesi” şiirini –Süleymaniye Vaazı”nın da basıldığı– 20 şubat tarihli (c. 9, aded 232) SR'da yayınlamıştır. Bkz. 9. Manzum Tefsir dipnotu.

Hicr Sûresi, 9. âyet.

Mehmed Âkif Bey, bütün eserlerinde, müslümanları imana, birliğe, kardeşliğe, sevgiye, yardımlaşmaya, çalışmaya, fedâkarlığa ve diğer güzel vasıflara teşvik etmiş; bunların aksi olan kötülüklerden, bilhassa tembellik, ayrılıkçılık, bencillik, zulüm gibi fertlerin ahlâkını bozan ve milleti mahveden hallerden sakındırırken, en fazla hücum edip kötülediği sıfatlardan biri olarak "ye'is, ümidsizlik" hâlini hedef almıştır. İslâm âleminde –tefsir yazılarında açıklandığı gibi– yanlış anlaşılan "tevekkül ve sabır" güzelliklerine yamanan bu feci duyguları, daima geniş tahlillerle ele almış ve şiddetli tenkidlerde bulunmuştur... Bu önemli konu için bkz. Manzum Tefsirler: 4., 17. ve 18. tefsirler; ayrıca Safahat, 5. kitap, Hatıralar, s. 299; 6. kitap, Âsım, s. 368-370, 403-405; 7. kitap, Gölgeler, s. 427-428 (Süleyman Nazif'e).

Yazı birden kesilmiş hissi vermektedir. Âkif Bey'in, "me'yûs yaşlılar"ın gençlere verdikleri bu yanlış ve kötü nasihati tenkit etmeden yazısını bitirmiş olması mümkün olamaz. Fakat birkaç satırın düştüğüne dair, sonraki sayılarda bir not da bulamadık.

"Ümid ve yeis" bahisleri için bkz. Manzum Tefsirler: 4. ve 17. tefsirler; Safahat: 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 177; 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 224, 250; 5. kitap, Hâtıralar, s. 304-305; 6. kitap, Âsım, s. 368-370; 7. kitap, Gölgeler, s. 428... Âkif Bey bu yazı ve mısralarıyla, genel olarak "ümid" bahsini ve gençlerin buna olan ihtiyacını işlemektedir.

AZM ET, TEVEKKÜL ET [190]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

...فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ[191]

Tercümesi

“Bir kere de azmettin mi, artık Allah’a mütevekkil ol...”

Tefsir-i Şerif

Allahu Zü’lcelâl, Nebiyy-i Muhteremi aleyhissalâtu vesselâm Efendimize buyuruyor ki:

“Dünyaya ait işlerde iyi düşün, taşın; ashâbınla müşâverede bulun. Bir kere de kararını verdin, azmi ele aldın mı, artık hemen Allah’a tevekkül ile o işi yapmaya bak....”

Bizi yükselten iki güzellik: Azim ve tevekkül

Azim... tevekkül... İşte Müslümanlığın iki azîm rüknü. Bunlar olmadıkça İslâm için istikrar imkânı yoktur.

Şurası da unutulmamalıdır ki: Ne yalnız başına azim; ne de azim olmaksızın tevekkül hiçbir zaman kâfî değildir.

Müslümanların vaktiyle gösterdikleri harikalar hep bu iki rükne sarılmaları sayesinde idi. Evet, seksen seneyi geçmeyen; milletlerin hayatına göre pek kısa addolunmak lâzım gelen bir zaman zarfında, memleketin bir ucu Pirene dağlarına, diğer ucu Çin surlarına dayanmıştı ki bu müdhiş muvaffakiyetin sırrı: [192]

Cemaat-i müslimînin sarsılmaz bir azim, yıkılmaz bir tevekkül ile mücehhez, kahraman yürekli efraddan teşekkül etmiş olmasından başka bir şey değil idi.

Gerçek “tevekkül”ün târifi

Tevekkülü bir nakîse, daha doğrusu bir rezîle addederek, bugünkü Müslümanları onunla itham etmek kadar sersemlik olamaz.

Çünkü, evvelâ tevekkül gayet büyük bir seciyedir; sâniyen bizler o seciyeye

veda edeli pek çok oldu!

Şurasını da söyleyelim ki: Biz tevekkülün manâ-yı hakîkîsini murad ediyoruz. O da:

“Meşru bir gayeye, meşru bir maksada doğru yürürken hiç fütur getirmemek; tevfîk-i ilâhînin tecellîsinden emin olarak muttasıl ilerlemektir.

Tevekkül, tembelliğin tam zıddıdır

Görülüyor ki, tevekkül ile atâlet iki müntehâdır. Zaten Cenab-ı Hakk’ın emrettiği tevekkül de budur.

Şeyh Muhammed Abduh’un dediği gibi, kaza ve kader akîdesi –Cebrîlik[193] şenaatinden tecerrüd ederse– azim, cür’et, istihkār-ı hayat, şecaat gibi secâyâ-yı fâzılanın kâffesi, bu akîdenin etrafında pervane gibi dönmeye başlar.

Esteîzübillah:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ *[194]*

Âyet-i Celîlesi tevekkülün nasıl olmak îcab edeceğini gösteriyor.[195]

Ey muhterem dedelerimiz!..

Ey, şu tekrîm-i ilâhîye mazhar olan eslâf-ı güzîn!

Acaba mezarlarınızın yarıklarından bakıp da ahlâfınızın bugünkü halini görüyor musunuz?

Ah! Onlar sizin tuttuğunuz yolu bıraktılar; girîve-i dalâle saptılar; fırka, şîa [taraftarlık] münâzaâtı içinde târumâr olup duruyorlar! Öyle bir acze, öyle bir meskenete, öyle bir zillete düştüler ki: Yürekler dayanmaz, ciğerler pâre pâre olur!

Toprağınızda bir bakıyye-i rûh yok mudur ki, hurûş etsin de ölmüş kalbleri uyandırsın; dalâle sapmış fikirleri yola getirsin!

اللّٰهُمَّ أَرِنَا الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ *[196]*

SR, 21 Ağustos 1913 / 8 Ağustos 1329 -18 Ramazan-ı Şerif 1331, c. 10, aded 258, s. 381.

Âl-i İmran Sûresi, 159. âyet.

Bu bahis için bkz. Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 233.

Cebrîlik: “Kulun irâdesi yoktur. Her şeyi Allah yapar. Kul işlediği günahtan da sorumlu değildir, ceza verilmez...” şeklindeki Ehl-i Sünnet dışı yanlış inanış.

Âl-i İmran Sûresi, 173-174. âyetler. Meâli: “Bir kısım insanlar, müminlere; ‘Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!’

dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve ‘Allah bize yeter. O ne güzel vekîldir!’ dediler. Bunun üzerine, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah’ın nimet ve keremiyle geri geldilerBöylece Allah’ın rızasına uymuş oldular. Allah büyük kerem sahibidir.”

Âkif Bey merhum, müslüman kardeşlerinin *“fazilet ve ma’rifet”* diye özetlediği *“ahlâk ve bilgi”* mükemmelliği sayesinde, bulundukları perişanlıktan kurtulup yükseleceklerini söylüyor; bunun için *“azim, sabır ve tevekkül”* ile çalışılmasını istiyordu. Eserlerinde devamlı işlediği konular bunlardı... Safahat’ta “tevekkül”den, İslâm’da tevekkülün ne demek olduğundan ve ilk müslümanların onu nasıl anlayıp tatbik ettiklerinden bahsettiği birkaç yer için bkz. Manzum Tefsirler: 13. ve 18. tefsir; ayrıca Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 229-236.

Ey Allahım, bize eşyayı (olan biteni, her şeyin gerçeğini) olduğu gibi göster.

İSLÂM GÂLİP GELECEKTİR [197]

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا [198]

Tercümesi

“Öyle bir hakîm-i ezelîdir ki: İslâm’ı bütün edyâna galip çıkarmak için, Peygamberini hem irşad, hem o dîn-i hakkı telkin vazifesiyle göndermiştir; buna şahid ise Allah kâfidir.”

Tefsir-i Şerif

Dîn-i hak olan İslâm’ın –bilâ-istisna– bütün edyâna galib geleceğini; bir gün gelip yeryüzünde hâkim-i mutlak kesileceğini; Allahu Zü’lcelâl bize bu âyet-i celîlede va’d ediyor. Hem yalnız va’d ile de kalmıyor: Bu va’din kat’iyetine kendi zât-ı kibriya-penâhını işhâd ediyor.

Ne büyük va’d, ne mu’azzam te’yîd!

Dinimiz, dünyayı kaplayacak

Müfessirîn-i kirâmdan bazıları bu âyet-i kerîmenin yalnız zaman-ı nüzûliyle sebeb-i nüzulüne bakarak daha Mekke’nin fethiyle va’d-i ilâhînin tahakkuk etmiş olduğuna kāni oluyorlarsa da, bizim bu kanaate iştirakimiz ancak dîn-i hakkın galebesini, lâkin kat’î, kāhir bir galebesini görmekle kābil olabilir.

Demek: Va’d-i ilâhî henüz tahakkuk etmemiştir; demek: İslâm’ın mâzîsinden çok daha parlak bir istikbâli olduğuna iman ederek, ona göre çalışmak en mütehattim bir vazifedir. Yoksa, hem bir taraftan

... إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ [199]

... وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ... [200]

...وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ... [201]

âyetlerini dilden düşürmemek; hem diğer taraftan böyle en kat’î bir va’d-i ilâhînin tahakkukundan me’yûs olmak, küfrün, imansızlığın pek garib bir şekli

olur![202]

Din bütündür: Ya vardır, ya yoktur...

Bir riyazî-i fatînin dediği gibi “Bu din ya vâhiddir yahud sıfırdır; kesir olmasının ihtimali yoktur.”[203] Dinin vâhid olduğuna iman edenler böyle ikide birde Benî İsrail gibi,

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ...[204]

“Yoksa sizler Kitâbullah’ın bir kısmına karşı mü’min de bir kısmına karşı kâfir misiniz?” itabına hedef olmamalıdırlar.

Zaman durmuyor; düşman çalışıyor

Ey cemaat-i müslimîn! Geliniz, ye’sin, fütûrun, atâletin küfr-i mahz olduğunu kafalarımıza iyice yerleştirelim de dîn-i ilâhî için mev’ûd olan istikbâl-i nûranûra doğru bir an evvel yürümenin çaresine bakalım.

Siz, eliniz kolunuz bağlı duruyorsunuz ama zaman durmuyor, süfehâ-yı zaman durmuyor!

Aranızdaki râbıtayı büsbütün kırarak, sizi şîrâzesi kopmuş bir kitabın evrâkı gibi perişan etmek isteyenler, bakınız nasıl çalışıyorlar, nasıl uğraşıyorlar!

İslâm’a yapılan planlı hücumlara dikkat!

Görmüyor musunuz, İslâm’a, şeâir-i İslâm’a, nâmûs-ı İslâm’a, ahlâk-ı İslâm’a edilen hücumlar ne müretteb bir tarzda oluyor?

Her biri başka yolda rezil bir emel besleyen yığın yığın esâfil kendi mülevves ihtiraslarını tatmine mâni’ gördükleri İslâmı yere sermek için bir araya geliyorlar, el ele veriyorlar da; her hisde, her fikirde, her emelde birleşmesi, aynı gâye-i güzîne doğru bî-perva yürümesi îcab eden sizler nasıl oluyor da bu kadar habersiz, bu kadar hissiz davranabiliyorsunuz?

Zındıklar hücumda...

İmâmü’l-müslimîn, Halîfe-i Resûl-i Rabbü’l-âlemîn Cenab-ı Ömer (r.a.);

(أَشْكُوا إِلَى اللهِ مِنْ تَجَلُّدِ زِنْدِيقٍ وَبَطَالَةِ صِدِّيقٍ)

“Zındıkın celâdet, mü’min-i sıddîkın ise betâet göstermesinden Allah’a sığınırım” dermiş.[205]

Biz ne diyelim bilmem ki!

Zındık alabildiğine tecellüd gösteriyor; sıddîk ise son derecede lâkayd davranıyor![206]

وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ [207]

SR, 28 Ağustos 1913 / 15 Ağustos 1329 - 25 Ramazan 1331, c. 10, aded 259, s.

397.

Fetih Sûresi, 28. âyet.

Âl-i İmran Sûresi, 9. âyet. Ra'd Sûresi, 31. âyet. Meâli: "...Allah asla sözünden dönmez."

Hacc Sûresi, 47. âyet. Meâli: "... Allah va'adinden asla dönmez."

Rûm Sûresi, 6. âyet. Meâli: "(Bu) Allah'ın va'ad ettiğidir. Allah va'adinden caymaz..."

Safahat, 6. kitap, Âsım, s. 404:

Hâdisât etmesin oğlum seni aslâ bedbîn...
....
O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,
Yükselir, fışkırıp, âfâk-ı perîşânımıza;
Yine bin vâha serer kavrulan îmânımıza...

Âkif Bey'in "Süleymaniye Kürsüsünde" eserini kendisine ithâf ettiği, rasadhânenin kurucusu, Fatin Gökmen Bey'in sözüdür. *"Bir insan ya müslümandır, ya değildir. Bunun azı çoğu, yarımı yurumu olmaz..."* demektir.

Bakara Sûresi, 85. âyet. Meâli: "...Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"

Bkz. Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 240:

Fakat bu maskaralıklar devam edip gitmez;
"Adam, benim neme lâzım!" demekle iş bitmez
Tecellüd eylemesinden yılıp da zındîkın,
Ağırca alması, bir fitnedir ki, sıddîkın:
Cenâb-ı Hakk'a sığınmış o heybetiyle, Ömer.

Âkif Bey şiir ve yazılarında, *"iyilerin tembellik veya çekinme yüzünden, meydanı kötülere bırakması"*nın zararlarından, sık sık ve şikâyet ederek bahsetmektedir.
1922 yılında, Birinci Meclis'teki milletvekilleri arasında yapılan bir ankette *"Gelecekten ne bekliyorsunuz?"* sorusuna, aynı mânâyı ifade eden şu kıt'a ile cevap vermiştir. (Safahat, *"Safahat Dışında Kalmış Şiirler"* eki, s. 499):

"Nasıl dört İngiliz dünyâyı oynatmakta, hayrettir,
Bunun elbette var bir sırrı?" derler. İngiliz der ki:
"Sefîl evlâdı şâyed ırkımın cür'etli şeylerse,
Necîb evlâdı onlardan cerîdir elli kat belki."

Kıt'adan anlaşılacağı üzere, Âkif Bey, "az bir nüfus ve mahdut asker mevcuduna rağmen, İngilizlerin dünyada hükümlerini yürütmeleri"ni, *"iyi İngilizlerin, kötü İngilizlerden daha cesur olmaları"*na bağlamaktadır.... Şüphesiz bu hal, İngiliz memleketinin "iç sağlamlığı"nı meydana getirmekte ve İngilizler, ona dayanarak "fitne ve tefrika siyaseti" ile "dış" dünyayı karıştırıp, istedikleri siyaseti uygulamaktadırlar...

Bkz. Manzum Tefsirler: 8. tefsir:

Yıktı bin mel'un kalem nâmûsu, bizler uymadık;
"Susmak evlâdır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!

(İnsanın) güç ve kudreti sadece Allah(ın yardımı) iledir.

İKİNCİ KISIM:
MANZUM TEFSİRLER

ALAN SENSİN, VEREN SENSİN… [208]

– Balkan Harbi Facialarıı Günleri –[209]

بسم الله الرحمن الرحيم

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ

وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Tercümesi

«Yâ Muhammed, de ki: «Ey mülkün sâhibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelîl edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kādirsin.»[210]

İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;
Meşiyyet sende, her şey sende… Hiçbir şey değil âdem!
Fakat, hâlâ vücûd isbât eder, kendince, hey sersem!
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın, toprak kesilmiş varlığından fışkırır mâtem!

İlâhî, «Mâlike'l-mülk'üm» diyorsun… Doğru, âmennâ.
Hakîkî bir tasarruf var mıdır insân için? Aslâ!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istîlâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî-pervâ;
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.

İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsranlar bütün senden, bütün senden!
Nasıl tâ Arş'a yükselmez ki me'yûsâne bin şîven?
Ne yerler dinliyor, yâ Rab, ne gökler, rûhum inlerken!

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!
Diyorduk: «Bir buçuk milyar!» Meğer tek bir nefer yokmuş!

Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş!
Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!
Bütün boşlukmuş insanlık: Ne istersen, meğer yokmuş!

İlâhî, altı yüz bin müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı.
Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!

Sabâhü'l-hayr-ı hürriyyet, İlâhî, leyl-gûn oldu;
Karanlık bir hezîmet her taraftan rû-nümûn oldu!
Şehâmet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.
O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhiş ser-nigûn oldu!
Sukùtun dehşetinden kalb-i rahmet, belki, hûn oldu:

Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Salîb'in devr-i istîlâsı, ilhâkı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkākı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!

İlâhî, Şer'-i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezîl akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu,
Gelip tâ sinemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu!

Tecellî etmedin bir kerre, Allâh'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin –hâşâ– zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müsta'cel nekâlinle?

* * *

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kānûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkādı!
Ne yaptın? «Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â» vardı!..[211]

SR, 9 Ocak 1913 (Balkan Harbi facialar günleri) / 27 Kânûnievvel 1328-30 Muharrem 1331, c. 9, aded 226, s. 309-310. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 175-177. Manzum Tefsirler'in aslında bu gibi başlıkları yoktur. Bu neşir için

tarafımızdan konulmuştur.

Balkan Harbi'nin kısa özeti için 30. Tefsir Yazısı'nın 4 nolu dipnotuna bkz.

Âl-i İmrân Sûresi, 26. âyet.

PEK HAZİN BİR MEVLİD GECESİ

Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,
Aylar bize hep Muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi…
Eyvâh, o da leyl-i mâtem oldu!
Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu:
Çiğnendi harîm-i pâki Şer'in;
Nâmûsa yabancı mahrem oldu!
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minâre ebkem oldu.
Allâh için, ey Nebiyy-i ma'sûm,
İslâm'ı bırakma böyle bîkes,
İslâm'ı bırakma böyle mazlûm.

Balkan Harbi facaları karşısında şâirin feryatlarından meydana gelen "Hakkın Sesleri" dokuz manzum tefsirden sonra bu kısa şiir ile sona ermekte (s. 197) ve Âkif, sevgili Peygamber'ine yalvararak kitabını bitirmekteydi. "*Hakkın Sesleri*"nden ve bu şiirden bahseden Süleyman Nazif şunları yazmıştır:

"Balkan Harbi'nde, Adriyatik Denizi'nden Marmara ve Adalar (Ege) denizlerine kadar her taraftan atılan toplar sustu: Figân eden ağızlarla ağlayan gözlere topraklar doldu; birçok yerlerde ezanlar sükût ettiler (sustular). Târîhin kayd-i lâkaydından (duygusuz satırlarından) başka oralara ircâ'-i tahattur edecek (oraları düşünüp hatırlayacak) islâmların (müslümanların) kalmayacağı bir zaman dahi –vâesefâ ki!– gelecek. Fakat şu on üç mısraın ihtizâza getirdiği (titrettiği) ve ağlattığı gönüller, te'essür-i giryânını (gözü yaşlı, ağlayan üzüntüsünü) nesilden nesile tevdî' edecektir (ulaştırıp devam ettirecektir). Veyl o kavme (o millete acınır) ki, tarihi kapandıktan sonra, vücûdunu ihtâr edecek (varlığını hatırlatacak) meâsir (eserler) ve husûsiyle (özellikle) mâtemini terennüm edecek Âkif gibi şâirleri olmaya…" (Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1924, s. 9)

Bu kitaptaki şiirlerin, halk üzerindeki tesirini Hasan Basri Çantay şöyle belirtmektedir:

"Diyebilirim ki, Üstad Âkif'in halk arasında en çok okunan eseri Hakkın Sesleri'dir. Onu Kur'an gibi ezberlediler İhtiraslara, tefrikalara, gafletlere kurban olan Rumeli'nin acıklı destanını bu eserde okuyacaksınız…" (*Âkifnâme*, İstanbul 1966, s. 140)

GİTME EY YOLCU, BERABER AĞLAŞALIM... [212]

Tercümesi

«İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurdları!...»[213]

Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyârından;
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezârından;
Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından.
Bu mâtem, kim bilir, kaç münkesir kalbin gubârından,
Hurûş etmekte, son ümmîdinin son inkisârından?

Evet, son inkisârından ki yoktur cebrin imkânı:
Batıp gitmiş nazarlar beklemekten fecr-i nâzânı!
Nasıl, ey yolcu, bin lâ'net gelip ezmez ki vicdânı;
Dudaklar, çâk çâk olmuş, içerken zehr-i hüsrânı,
Uzaktan baktı –koşmak nerde!– milyonlarca yârânı!

Bu ıssız âşiyanlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi;
Şu kurbağlar seken vâdîde, ceylânlar koşup gezdi;
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handan gölgeler sezdi;
Bütün mâzîyi bir tûfan, fakat, hep boğdu, hep ezdi!

Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir «Yok!» der sâda yok mu?

* * *

Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:

Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye'simi kahreyleyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!...
Ah! Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?
Şu mezarlar ki uzanmış gidiyor, ey yolcu,
Nereden başladı yükselmeye, bak, nerde ucu!
Bu ne hicrân-ı müebbed, bu ne hüsrân-ı mübin...
Ezilir rûh-i semâ, parçalanır kalb-i zemin!
Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:
Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!
Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler!
Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler!
«Medeniyyet» denilen vahşete lâ'netler eder,
Nice yekpâre kesilmiş de sırıtmış dişler!
Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden!
Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden!
Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat;
Sonra, nâmûsuna kurbân edilen bunca hayat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz vâlideler!
Teki binlerce kesik gövdeye âid kümeler:
Saç, kulak, el, çene, parmak... Bütün enkāz-ı beşer!
Bakalım, yavrusu uğrar mı, deyip, karnından,
Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nice can!
İşte bunlar o felâket-zedelerdir ki, düşün,
Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün!
Müslümanlıkları bîçârelerin öyle büyük
Bir cinâyet ki: Cezâlar ona nisbetle küçük!

Ey, bu toprakta birer na'ş-ı perîşan bırakıp,
Yükselen, mevkib-i ervâh! Sakın arza bakıp;
Sanmayın: Şevk-i şehâdetle coşan bir kan var...
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdârımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir ârımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Şark'ın, tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!
Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!
Tükürün Ehl-i Salîb'in o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların aslâ güvenilmez sözüne!
Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!

Hele i'lânı zamanında şu mel'un harbin,
«Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'in;
O da Allâh'ı bırakmakla olur» herzesini,
Halka îman gibi telkîn ile, dînin sesini
Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!...

Yine hicrân ile çılgınlığım üstümde bugün...
Bana vahdet gibi bir yâr-ı müsâid lâzım!
Artık ey yolcu bırak... Ben, yalınız ağlayayım!

SR, 30 Ocak 1913 (Balkan savaşı devam ediyor.) / 17 Kânûnisânî 1328 - 22 Safer 1331, c. 9, aded 229,
s357-8. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 178-180.

Neml Sûresi, 52. âyetin ilk yarısı.

HANİ MİLLİYETİN İSLÂM İDİ?.. [214]

– Arnavut İsyancılara Karşı –[215]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِذَا قَالَتْ نِزَارُ يَالَنِزَارْ وَقَالَتْ اَهْلُ الْيَمَنِ يَالَقَحْطَانْ

نَزَلَ الضَّرَرُ وَرُفِعَ النَّصْرُ وَسُلِّطَ عَلَيْهِمُ الْحَدِيدُ.»

Tercümesi

«Nizâr evlâdı: Yetişin ey Nizâr oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felâket iner; hemen Allah'ın nusreti üzerlerinden kalkar; hepsine birden de kılıç musallat olur.»[216]

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş![217]
Tek kıvılcım kabarıp öyle cehennem kustu:
Ki hemen kol kol olup sardı bütün bir yurdu.
O ne yangın ki: Ocak kalmadı söndürmediği!
O ne tûfan ki: Yakıp yıktı bütün vâdîyi!
Âşinâ çehre arandım... O, meğer, hiç yokmuş...
Yalınız bir kuru çöl var ki, ne sorsan: Hâmûş!
Âşinâ çehre de yok, hiçbirinin yâdı da yok;
Yakılan bunca hayâtın, hani, ecsâdı da yok!
Yoklasan külleri, altından, emînim, ancak,
Kömür olmuş iki üç parça kemiktir çıkacak!
Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedî!
Ne olurdun bunu kalkıp da göreydin acaba?
«Meşhed»in beynine haç saplanacak mıydı baba!
Ne felâket: Dönüversin de mesâcid ahıra,

Hırvat'ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!
Bâri bir hâtıra kalsaydı şu toprakta diri...
Yer yarılmış, yere geçmiş şühedâ türbeleri!

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...
Sen misin, yoksa hayâlin mi? Vefâsız Kosova!
Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?
Hani sînende yarıp geçtiği yol «Yıldırım»ın?
Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehîd?
Ah o kurbân-ı zafer nerde bugün? Nerde o iyd?
Söyle, Meşhed, öpeyim secde edip toprağını:
Yok mudur sende Murâd'ın iki üç damla kanı?
Âh Meşhed! O ne? Sâhandaki meyhâne midir?
Kandilin, görmüyorum, nerde? Şu peymâne midir?
Ya harîminde yatan şapkalı sarhoşlar kim?
Yoksa yanlış mı? Hayır, söyleme, bildim... Bildim!
Basacak mıydı, fakat, göğsüne Sırb'ın çarığı?
Serilip yerlere binlerce şehîdin sarığı,
Silecek miydi en alçak neferin çizmesini?
Dürtecek miydi geçen, leş gibi her lîmesini?
Ya şu üç parçalı bayrak dikilirken tepene,
Neye indirmedi, kim çıktı bu halkın önüne?

Hani, milletlere meydan okuyan kavm-i necib?
Görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda... Garib!
Hani, haysiyyetinin gölgesi çiğnense eğer;
-Olmadan üç kişinin, beş kişinin, hûnu heder-
Kahraman gayzı yatışmaz, kanı coşkun efrâd?
İşte haysiyyet-i kavmiyye muhakkar, berbâd!
Hani «Nâ-mahreme ben söyleyemem kızlarımın,
Karımın ismini... Hem öldürürüm, sorma sakın!»
Diye, tahrîr-i nüfûs istemeyen er kişiler!
Hani, göstermediler eski celâdetten eser;
Fuhşu i'lâya koşan bir sürü nâ-merd öteden,
Ne selâmlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken!

Hani, ey kavm-i esâret-zede, muhtâriyyet?
Korkarım, şimdi nasîbin mütemâdî haybet!
Hani, ey unsur-i bî-râbıta, istiklâlin?
Ebediyyen, sanırım, söndü bütün âmâlin!
Hani «Başkım»cıların kurduğu yüksek hülyâ?
Seni yıllarca avutmuş da o mel'un rü'yâ,
Uyumuştun... Ya uyansaydın eder miydi tebâh,
Mülkü, birdenbire âfâka çöken kanlı sabâh?
Karadağ haydudu, Sırp eşşeği, Bulgar yılanı,

Sonra Yûnân iti, çepçevre kuşatsın vatanı...
Târumâr eyleyiversin de bütün ordumuzu,
Bizi kovsun elimizden alarak yurdumuzu...
Kimsesiz âilelerden kimi gitsin bıçağa;
Kimi bin türlü fecâ'atle çekilsin kucağa...
Birinin ırzı heder, dîgerinin hûnu helâl...[218]

....

İşte, ey unsur-i isyan, bu elîm izmihlâl,
Seni tahrîk eden üç beş alığın ma'rifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezîl âkıbeti?
Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.
«Arnavutluk» ne demek? Var mı Şerîat'te yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta «anâsır» mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır ruh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!
Şu senin âkıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?

* * *

Artık ey millet-i merhûme, sabâh oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık, ne de Türklük kalacak, aç gözünü!
Dinle Peygamber-i Zîşân'ın İlâhî sözünü.
Türk Arabsız yaşamaz. Kim ki «yaşar» der, delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir.
Veriniz başbaşa... Zîrâ sonu hüsrân-ı mübin:
Ne hilâfet kalıyor ortada billâhi, ne din!
«Medeniyyet!» size çoktan beridir diş biliyor;
Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor,
Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şûrîde siyâset, ne bu fâsid da'vâ?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...
Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!
Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavudum...
Başka bir şey diyemem... İşte perîşan yurdum!...

SR, 6 Mart 1913 (Balkan Savaşı devam ediyor. Yanya bugün teslim oldu.) / 21 Şubat 1328 - 28 Rebîülevvel 1331, c. 9, aded 234, s. 437-438. Safahat, 3. kitap,

Hakkın Sesleri, s. 181-184.

Harp öncesi (1 Nisan 1910) patlak veren ve Balkan Savaşı'nın kaybedilmesine önemli bir sebep teşkil eden "Arnavutluk İsyanı" sebebiyle, Arnavut ayrılıkçılarına ve dolayısıyla bütün ırkçılara hitâben.

Hadîs-i şerîf. (Nuaym b. Hammâd, Fiten 1-396, Kâhire 1412.)

1 Nisan 1910'da başlayan Arnavutluk isyanı, Sultan Abdülhamid'in tecrübeli ve mahallin âdetlerini bilen valilerinden sonra gelen, İttihat ve Terakki mensubu tecrübesiz komiteci idarecilerin hatalarından istifâde eden Arnavut ırkçı ve ayrılıkçılarının tahrikleri ve yaydıkları aykırı dedikodular sebebiyle çıkıp yayılmıştı. Mahallin mebuslarının arabuluculuğunu reddedip askerî harekâta girişilmesi ve müslüman Arnavutların haysiyetlerini kırıcı şiddet uygulamaları yüzünden isyan genişledi. Ordu meşgul oldu, savaş ilan eden Yunan, Bulgar ve Sırplara karşı Arnavut desteğinden mahrum kalındı ve benzeri cahilâne davranışlar yüzünden Balkan Savaşı kaybedilip büyük facialar yaşandı.

Osmanlı ordusu Balkan Harbi'nde yenilince, Arnavutluk arazisi de Sırp ve Karadağ askeri tarafından işgal edilmişti.

ALÇAK BİR ÖLÜM VARSA, BUDUR... [219]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ
مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ

Tercümesi

«Oğullarım! Gidiniz de Yûsuf'la kardeşini araştırınız, hem sakın Allah'ın inâyetinden ümîdinizi kesmeyiniz; zîrâ, kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümîdini kesmez.»[220]

Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.
Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümle:
Îmânı olan kimse gebermez bu ölümle.
Ey dipdiri meyyit! «İki el bir baş içindir»
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki, süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa ümîdin mi yüreksiz?
Âtîyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!
Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!
Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,
Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?
Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;
Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar,
Lâ'netleme bir ukde-i hâtır ki: Çözülmez...

En korkulu cânî gibi ye’sin yüzü gülmez!
Mâdâm ki alçaklığı bir, ye’s ile şirkin;
Mâdâm ki ondan daha mel’un, daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,
Nevmîd olarak rahmet-i mev’ûd-i Hudâ’dan,
Hüsrâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş...
Sesler de: «Vatan tehlikedeymiş... Batıyormuş!»
Lâkin, hani, milyonları örten şu yığından,
Tek kol da «Yapışsam...» demiyor bir tarafından!
Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.
Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: Telâfî edecek bunca zarar var.
Feryâd ile kurtulması me’mûl ise haykır!
Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
«İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!» deme; yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye’se kapılma.

SR, 27 Mart 1913 (Balkan Savaşı devam ediyor. 26 Mart’ta –beş aydır muhasara ve ateş altında olan– Edirne, Bulgarlara teslim olmak zorunda kaldı.) / 14 Mart 1329 - 19 Rebîülâhir 1331, c. 10, aded 237, s. 37. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 185-186. Âkif Bey, bu âyetin son tarafıyla aynı meâlde olan Hicr Sûresi 56. âyeti de 17. Manzum Tefsir’de işlemiş; bu âyetlerin meâlini 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s250’de, ayrıca nazmen de ifade etmiştir. Ayrıca 34. Tefsir Yazısı’na ve dipnotuna da bkz.

Yûsuf Sûresi, 87âyet.

BU KARANLIK GÜNLERİMİZİN SABAHI YOK MU?.. [221]

بسم الله الرحمن الرحيم

أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا...

Tercümesi

«İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin, Allah'ım...»[222]

Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?[223]
Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
«Yandık!» diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezelî nefha, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tûfân arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip âlem-i İslâm;
Hep fışkıracak yerlerin altındaki esnâm!
Bîzâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüseyn'i,
En sonra, salîb ormanı görmek Haremeyn'i!...
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicâz'ın,
Âteşli muhîtindeki sûzişli niyâzın,
Emvâcı hurûş-âver olurken melekûta;
Çan sesleri boğsun da, gömülsün mü sükûta?
Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,
Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman,
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?
Enfâs-ı habîsiyle beş on rûh-i leîmin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'ân-ı Hakîm'in?
İslâm ayak altında sürünsün mü nihâyet?
Yâ Rab, bu ne hüsrandır, İlâhî, bu ne zillet?
Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede ma'nâ?
Zâlimleri adlin, hani, öldürmedi hâlâ!
Cânî geziyor dipdiri... Can vermede ma'sûm!
Suç başkasınındır da niçin başkası mahkûm?

Lâ-yüs'el'e binlerce suâl olsa da kurban;
İnsan bu muammâlara dehşetle nigeh-ban!

Eyvâh! Beş on kâfirin îmânına kandık;
Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!
Mâdâm ki, ey adl-i İlâhî, yakacaktın...
Yaksaydın a mel'unları... Tuttun bizi yaktın!
Küfrün o sefîl elleri âyâtını sildi:
Binlerce cevâmi' yıkılıp hâke serildi!
Kalmışsa eğer bir iki ma'bed, o da mürted:
Göğsündeki haç küfrüne fetvâ-yı müeyyed!
Dul kaldı kadınlar; babasız kaldı çocuklar;
Bir giryede bin âilenin mâtemi çağlar!
En kanlı şenâ'atle kovulmuş vatanından,
Milyonla hayâtın yüreğinden gidiyor kan!
İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryâd ediyor: Âcize hak yok!
Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî![224]

SR, 10 Nisan 1913 (Balkan Savaşı facialarının acısı ile yazılmıştır.) / 28 Mart 1329 - 4 Cemâziyelevvel 1331, c. 10, aded 239, s. 73. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 187-188.

A'raf Sûresi, 155. âyetin bir kısmı.

"Mevlid-i Nebî" gecesi yazdığı, *"Akşam ne güneşli bir geceydi..."* mısraı için bkz. 9. Manzum Tefsir dipnotu ve Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 197.

Safahat'ta "adl-i İlâhî" bahsi ve Esmâ'dan "âdil" sıfatının geçtiği yerler için bkz. s. 18, 85, 188 (3 defa), 401, 428...
İlk Safahat'ta;

Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydan
"Yok âdil-i mutlak!" diyecek ye's ile vicdan!

diyerek güçsüz insanların uğradıkları zulümler karşısında çaresiz kalan Âkif, daha sonra millî felâketler karşısında kalınca da "ağzım kurusun" diye, söyleyeceğinden tövbe ederek, feryad etmektedir. "Süleyman Nazif'e" şiirinde (s. 428) ise *"binlerce şehidin kanının buharı Arş'a çıkarken, böyle bir temâşânın adl-i İlâhî'yi harekete geçireceğini"* dua yerine haykırmaktadır.

ALLAH’TAN UTANMAK DA İLİMLE OLUR! [225]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

Tercümesi

«Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?»[226]

Olmaz ya... Tabî’î... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse, «cehâlet» denilen yüz karasından,
Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet.
Kâfî mi değil yoksa, bu son ders-i felâket?
Son ders-i felâket neye mâl oldu? Düşünsen:
Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!
«Son ders-i felâket» ne demektir? Şu demektir:
Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!
Zîrâ, yeni bir sadmeye artık dayanılmaz;
Zîrâ, bu sefer uyku ölümdür: Uyanılmaz!

Coşkun, koca bir sel gibi, dâim, beşeriyyet,
Müstakbele koşmakta verip seyrine şiddet.
Dağlar, uçurumlar ona yol vermemek ister...
Lâkin, o, ne yüksek, ne de alçak demez örter!
Akvâm o büyük nehre katılmış birer ırmak...
Elbet katılır... Hangisi ister geri kalmak!
Bizler ki bu müdhiş, bu muazzam cereyanla,
Uğraşmadayız... Bak, ne kadar çılgınız, anla!
Uğraş bakalım, yoksa işin, hey gidi şaşkın!
Kurşun gibi sür’atli, denizler gibi taşkın,
Bir çağlayanın menba’-ı dehhâşına doğru,
Tırmanmaya benzer, yüzerek, başka değil bu!
Ey katre-i âvâre, bu cûşun, bu hurûşun,
Âhengine uymazsan, emîn ol, boğulursun!

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,

Silkin de: Muhîtindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!
Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı, ne nâmûs!
Ey sîne-i İslâm'a çöken kapkara kâbûs,
Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!

Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da «batsın!» diye tutmuş, yediyorsun!
Allah'tan utan! Bâri bırak dîni elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lâkin, ne demek bizleri Allâh ile iskât?
Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhât!

SR, 24 Nisan 1913 (İşkodra 22 Nisan'da teslim oldu. Balkan Harbi son günleri; fakat Edirne 29 Haziran'a kadar işgali altında.) / 11 Nisan 1329 - 18 Cemâziyelevvel 1331, c. 10, aded 241, s. 105. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 189-190.

Zümer Sûresi, 9. âyetin bir kısmı.

ALLAH ETMESİN,
AİLE BİR BOZULURSA... [227]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ

Tercümesi

«Onlara: “Yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiği zaman, “Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz” derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır, lâkin farkında değiller.»[228]

Bir yığın kundakçıdan yangın görenler milleti,
Şimdi inmiş zanneder mutlak şu müdhiş âyeti!
Ey vatansız derbederler, ey denî kundakçılar!
Milletin, az çok, duran bir dîni, bir nâmûsu var.
Şimdi nevbet onların... Yansın da onlar, öyle mi?
Târumâr olsun bütün bir Müslümanlık âlemi!
Ey, hayâ nâmında bir hissin vücûdundan bile,
Pek haberdâr olmayan, yüzsüz, hayâsız! Bak hele!
Arkasından taklak attın en denî bir şöhretin;
Düştü takken, çıktı cascavlak o kel mâhiyyetin!
Bir külâh kapmaksa şâyed bunca hırsın gâyesi;
Kendi nâmûsun olur er geç onun sermâyesi.
Yoksa, nâmûsuyla, vicdânıyla halkın oynama...
Sonra kat kat nâsiyenden sarkacak birçok yama!
Bir kızarmaz çehre bulmuşsun ya, ey cânî, bürün;
Hem bütün dünyâyı ifsâd eyle, hem muslih görün!
Kendi ırzından cömert olmaksa mu’tâdın eğer;
Kendi mâlindir senin, hakkın tasarruf, kim ne der?
Milletin, lâkin henüz ma’sûm olan evlâdına,
Verme bir mel’un temâyül mübtezel mu’tâdına!

Biz ki her mevcûdu yıktık, gâyesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sâde bir şey: Âile.

Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?
İşte vîran memleket! Her yer delik, her yer deşik!
Bunların ta'mîri kābil... Olsa ciddiyyet, sebât;
Lâkin, Allâh etmesin, bir düşse şâyed âilât,
En kavî kollarla hattâ kalkamaz imkânı yok.
Kim ki, kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok!
«Âilî bir inkılâb olsun!» diyen me'yûs olur;
Başka hiçbir şey kazanmaz, sâde bir .... olur!
Çünkü «çıplak» inkılâbâtın rezâlettir sonu...
Ey denî kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!
Bir de halkın dîni var sık sık ta'arruzlar gören.
Hâle bak: Millette hissiyyâtı oymuş öldüren!
Dîni kurbân etmeliymiş mülkü kurtarmak için!..
Tut da, hey sersem, bu idrâkinle sen âlim geçin!
Her cemâatten beş on dinsiz zuhûr eyler, bu hâl
Pek tabî'îdir. Fakat ilhâdı bir kavmin muhâl.
Hangi millettir ki efrâdında yoktur hiss-i din?
En büyük akvâma bir bak: Dîni her şeyden metin.
Düşme ey âvâre millet, bunların hızlânına;
Vâkıfız biz hepsinin pek muhtasar irfânına:
Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi!

SR, 22 Mayıs 1913 (Balkan Harbi sonu; Rumeli'deki katliâmlar ve devam eden göç perişanlığı içinde.) / 9 Mayıs 1329 - 16 Cemâziyelâhir 1331, c. 10, aded 245, s. 173. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 193-194.

Bakara Sûresi, 11-12. âyetler.

AHLÂKIMIZ, İRFÂNIMIZ, ADLİMİZ, İHSÂNIMIZ... [229]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ

Tercümesi

«Siz iyiliği emr eyler, kötülükten nehy eder, Allah'a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz...»[230]

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyâya milliyyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâkı insâniyyetin,
Nûr olup fışkırmışız tâ sînesinden zulmetin;
Yarmışız edvâr-ı fetretten kalan yeldâları;
Fikr-i ferdâ doğmadan yağdırmışız ferdâları!
Öyle ferdâlar ki: Kaldırmış serâpâ âlemi;
Dîdeler bir câvidânı fecrin olmuş mahremi.
Yirmi beş yıl yirmi beş bin yıl kadar feyyâz imiş!
Bak ne ânî bir tekâmül! Bak ki: Hâlâ mündehiş
Yâd-ı fevka'l-i'tiyâdından onun târîhler;
Görmemiş benzer o müdhiş seyre, hem görmez beşer.
Bir taraftan dînimiz, ahlâkımız, irfânımız;
Bir taraftan seyfe makrun adlimiz, ihsânımız;
Yükselip akvâmı almış fevc fevc âgûşuna;
Hepsi dalmış vahdetin âheng-i cûşâcûşuna.
Emr-i bi'l-ma'rûf imiş ihvân-ı İslâm'ın işi;
Nehy edermiş, bir fenâlık görse, kardeş kardeşi.
Kimse haksızlıktan etmezmiş tegâfül ihtiyâr;
Ferde râci' sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.

Bir, neyiz? Seyreyle artık, bir de fikr et, neymişiz?
Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!
Nehy-i ma'rûf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!
En metîn ahlâkımız, yâhud, görüp aldırmamak!
Yıktı bin mel'un kalem nâmûsu, bizler uymadık;

«Susmak evlâdır» deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
Kustu bin murdar ağız Şer'in bütün ahkâmına;
Âh, bir ses bâri yükselseydi nefret nâmına!
Altı yüz bin can gider; milyonla îmân eksilir;
Kimseler görmez! Gören sersem de Allah'tan bilir!
Sonra, şâyed şahsının incinse, hattâ, bir tüyü:
Yer yıkılmış zanneder seyr eyleyen gümbürtüyü!
Kırkın aylıktan biraz, yâhud geciksin vermeyin;
Fodla çiy kalsın, «pilâv bitmiş» deyin, göstermeyin;
Fes, külâh, kalpak, sarık vermiş bakarsın el ele;
Mi'delerden fışkırır tâ Arş'a aç bir velvele!
Ortalık altüst olurken ses çıkarmazdım, hani,
Öyle bir dernekte seyret gel de artık sen beni!
Göster, Allâh'ım, bu millet kurtulur, tek mu'cize:
Bir «utanmak hissi» ver gâib hazînenden bize!

SR, 29 Mayıs 1913 (Balkan Harbi sonunda; katliâm ve göç facialarıönünde.) / 16 Mayıs 1329 - 23 Cemâziyelâhir 1331, c. 10, aded 246, s. 189. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 191-192.

Âl-i İmrân Sûresi, 110. âyetin ilk yarısı.

DÜŞMÜŞ VATAN YÂD ELLERE... [231]

– Edirne, Bulgar İşgâli Altında, Rumeli Elden Çıktı –[232]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Tercümesi

«Allah’ın âsâr-ı rahmetine bir baksana: Toprağı, öldükten sonra, tekrar nasıl diriltiyor? İşte o Allah bütün ölüleri muhakkak diriltecek, hem O her şeye kādir.»[233]

Çık da bir seyret bahârın cûş-i rengâ-rengini;
Nefh-i Sûr’un dinle mevcâ-mevc olan âhengini!
Bir yeşil kan, bir yeşil can yağdırıp, kudret, yere:
Yemyeşil olmuş fezâ; gömgök kesilmiş dağ, dere.
En kısır toprak doğurmuş, emzirir birçok nebat;
Fışkırır bir damlacık ottan, tutup sıksan, hayat!
Dün, kemikten külçe hâlindeydi her çıplak fidan;
Bak: Ne sağlam kan, bugün, dolgun yüzünden damlayan!
Dün, kudurmaktaydı ormandan cahîmî bin zefîr;
Âşiyan tutmuş, bugün, her dalda perran bir safîr!
Dün, nigeh-bânıydı milyarlarca zî-rûhun sübât;
Silkinip çıkmış o mahbesten, bugün, bir kâinât.
Dün, ne mâtemdeydi âlem! Yer hazin, gökler hazin;
Sûr-i fıtrattır bugün: Fıtrat bugün sahrâ-güzin!
İşlemiş kırlarda yer yer kudretin feyyâz eli,
Öyle yapraklar ki sun’undan: Gidip bir görmeli!

Öyle amma, gördüğüm elvâh-ı şevkin rağmine,
Bende hâlâ zevke benzer duygu yok, hâlâ yine!
Bir değil, yüz bin bahâr indirse hattâ âsüman;
Hiç kımıldanmaz benim rûhumda kök salmış hazan!

Dem çeker bülbül...Benim beynimde baykuşlar öter!
Sonra, karşımdan geçer, bir bir, yıkılmış lâneler!
Âşinâlık yok, hayâlin konsa en bildik yere,
Yâd ayaklar çiğniyor: Düşmüş vatan yâd ellere!
Başka ses bilmem, muhîtimden enîn eyler hurûş;
Beklerim dinsin bu mâtem, beklerim, olmaz hamûş!
Âh! Tek bir âşiyandan bin yetîmin nâlesi,
Yükselirken, dinleyen insan mıdır bülbül sesi?

Duygusuz olmak kadar dünyâda lâkin derd yok;
Öyle salgınmış ki mel'un: Kurtulan bir ferd yok!
Kendi sağlam... Hissi ölmüş, rûhu ölmüş milletin!
İşte en korkuncu hüsrânın, helâkin, haybetin!
Ey, ölüm renginde topraktan hayat i'lâ eden,
Bir yığın toprak da olsak, sâde çiğnenmek neden?
Başka tıynetler mi hep şâyân olan ihsânına?
Âh, yükselsem de, bir düşsem senin dâmânına!
Bir nesîm ister kımıldanmak için canlar bugün;
Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın rûhu etsin bir de bizlerden zuhûr...
Yoksa, artık Sûr-i İsrâfîl'e kalmıştır nüşûr!

SR, 5 Haziran 1913 / 23 Mayıs 1329 - 30 Cemâziyelâhir 1331, c. 10, aded 247, s. 205. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 195-196.

Balkan Harbi sona erdi. Düşmanlarla 30 Mayıs'tan anlaşma yapıldı. Edirne hâlen Bulgar işgâli altında... Göç faciaları gözler önünde...

Rûm Sûresi, 50. âyet.

ZEVK DEĞİL,
MÂTEME BİLE VAKİT YOK! [234]

– Edirne, Bulgar İşgâli Altında –[235]

بسم الله الرحمن الرحيم

وَمَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِالْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ [حديث شريف]

Meâl-i Celîli

«Kim müslümanların derdini kendine mâl etmezse onlardan değildir.»[236]
Hadîs-i Şerîf

Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...
Âlem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nâfile!
Kaç hakîkî müslüman gördümse: Hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, gâlibâ göklerdedir!
İstemem, dursun o pâyansız mefâhir bir yana...
Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yâdigâr,
Çok değil, ancak, necîb evlâda lâyık tek şiâr.
Varsa şâyed, söyleyin, bir parçacık insâfınız:
Böyle kansız mıydı –hâşâ– kahraman eslâfınız?
Böyle düşmüş müydü herkes ayrılık sevdâsına?
Benzeyip şîrâzesiz bir mushafın eczâsına,
Hiç görülmüş müydü olsun kayd-ı vahdet târumâr?
Böyle olmuş muydu millet can evinden rahnedâr?
Böyle açlıktan boğazlar mıydı kardeş kardeşi?
Böyle âdet miydi, bî-pervâ, yemek insan leşi?

Irzımızdır çiğnenen, evlâdımızdır doğranan!
Hey sıkılmaz ağlamazsan, bâri gülmekten utan!
«His» denen devletliden olsaydı halkın behresi:
Pâyitahtından bugün taşmazdı sarhoş na'rası!

Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi,
Saldırırmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi.

Lâkin aşk olsun ki aldırmaz da otlarmış eşek,
Sanki tavşanmış gelen, yâhud kılıksız köstebek!
Kâr sayarmış bir tutam ot fazla olsun yutmayı...
Hasmı, derken, çullanırmış yutmadan son lokmayı!..

Bir hakîkattir bu, şaşmaz, bildiğin üslûba sok:
Hâlimiz merkeble kurdun aynı, aslâ farkı yok.
Burnumuzdan tuttu düşman, biz boğaz kaydındayız!
Bir bakın: Hâlâ mı hâlâ ihtiras ardındayız!
Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın:
Vakti çoktan geldi, hem geçmektedir arlanmanın!
Davranın haykırmadan nâkùs-i izmihlâliniz...
Öyle bir buhrâna sapmıştır ki, zîrâ, hâliniz:
Zevke dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mâteme!
Davranın zîrâ gülünç olduk bütün bir âleme.
Bekleşirken gökte yüz binlerce ervâh intikam;
Yerde kalmış, na'şa benzer kavm için durmak haram!
Kahraman ecdâdınızdan sizde bir kan yok mudur?
Yoksa: İstikbâlinizden korkulur, pek korkulur!

SR, 26 Haziran 1913 / 13 Haziran 1329 – 21 Receb 1331, c. 10, aded 250, s. 253. Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, s. 269-270.

Balkan Harbi sonrası; Edirne hâlen Bulgar işgali altında...

Munâvî, Feyzu'l-Kadîr, c. 6, s. 67. Ayrıca bkz. Hâkim en-Neysâbûrî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, c4, s. 459, 463 (Kahire, 1997)

BİR MİLLET, KENDİ AHLÂKIYLA ÖLÜR VEYA YAŞAR... [237]

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْاِسْلاَمُ حُسْنُ الْخُلُقِ [حديث شريف]

Meâl-i Celîli

«Müslümanlık huyun güzelliğinden ibârettir.»[238] Hadîs-i Şerîf

Biz ki yarmıştık şu'ûnun en büyük ummânını;
Çiğnemiştik yükselen emvâc-i bî-pâyânını;
Biz ki edvârın, kurûnun, hâdisâtın rağmına,
Hâkim olmuştuk bütün bir âlemin eyyâmına;
Şimdi tek bir dalganın pâmâl-i izmihlâliyiz!
Şimdi sâhillerde mahkûmiyyetin timsâliyiz!
Böyle bir sadmeyle altüst olsun en müdhiş gemi...
Dehşetin te'sîri hâlâ sarsıyor endîşemi!
Öyle salgındır felâket, öyle ânîdir ölüm:
Hem görür göz, hem aceb rü'yâ mıdır, der, gördüğüm?
Nerde rü'yâ! Gördüğün aynıyle vâki'dir senin.
Gayr-i vâki' noktalar: Ancak o mühlik sadmenin,
Bir dışardan, bir kazâ, bir nâgehânî olması;
Bir de –en yanlış kanâ'at– âsümânî olması.
Dâhilîdir sadme... Hâriçten değil... Aslâ değil!
Sonra, olmaz ez-kazâ dünyâda bir şey, böyle bil!
Nâgehânî lâfzının ma'nâsı yoktur, herzedir:
En beyinsizler bu istikbâli zîrâ kestirir.
Gökten inmez bir de hiçbir şey... Bütün yerden taşar;
Kendi ahlâkıyle bir millet ölür, yâhud yaşar.

Çiğnenirsek biz bugün, çiğnenmek istihkākımız:
Çünkü izzet nerde, bir bak, nerdedir ahlâkımız.
Müslümanlık pâk sîretten ibâretken, yazık!
Öyle saplandık ki levsiyyâta: Hâlâ çıkmadık!

Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak;
Kendi âsûdeyse, dünyâ yansa, baş kaldırmamak;
Ahdi nakzetmek, yalan sözden tehâşî etmemek;
Kuvvetin meddâhı olmak, aczi hiç söyletmemek;
Mübtezel birçok merâsim: İnhinâlar, yatmalar,
Şaklabanlıklar, riyâlar, muttasıl aldatmalar;
Fırka, milliyyet, lisan nâmıyle dâim ayrılık;
En samîmî kimseler beyninde en ciddî açık;
Enseden arslan kesilmek, cebheden yaltak kedi…

…………………………………………………………………

Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi!
Hâlimiz bir inhilâl etmiş vücûdun hâlidir;
Rûh-i izmihlâlimiz ahlâkın izmihlâlidir.
Sâde bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:
Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli,
Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrânımız…
Çünkü hem dünyâ gider, hem din, eğer yapmazsanız.

SR, 3 Temmuz 1913 (Balkan Harbi sonrası; Edirne 29 Haziran'da –dört ay süren– Bulgar vahşetinden kurtarıldı. 21 Temmuz'da kesin sulh anlaşması imzalanacak. İstanbul, perişan göçmen kafileleriyle dolu. Rumeli müslümanlarına yapılan zulüm ve katliâm vak'aları içleri kanatıyor…) / 20 Haziran 1329 – 28 Receb 1331, c. 10, aded 251, s. 269. Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, s. 273-274.

Bkz. Beyhakî, Şuabü'l-iman, c. 6, s. 242.

HER ŞEYİN BAŞI “ALLAH KORKUSU”... [239]

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ...

Meâl-i Celîli

«Ey müslümanlar, Allah’tan, nasıl korkmak lâzımsa öylece korkunuz...»[240]

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân’ın...
Ne irfânın kalır te’sîri kat’iyyen, ne vicdânın.
Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır:
Ya hayvan bağlıdır fıtratla, insan hürr-i mutlaktır.
Behâim çıkmaz amma hilkatin sâbit hudûdundan,
Beşer hâlâ habersiz böyle bir kaydın vücûdundan!
Meğer kalbinde Mevlâ’dan tehâşî hissi yer tutsun...
O yer tutmazsa hiç ma’nâsı yoktur kayd-ı nâmûsun.
Hem efrâdın, hem akvâmın bu histir, varsa, vicdânı;
Onun ta’tîli: İnsâniyyetin tevkî’-i hüsrânı!
Budur hilkatte cârî en büyük kānûnu Hallâk’ın:
O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın.
Fakat, ahlâkın izmihlâli en müdhiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zîrâ, ne milliyyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî rûh-i millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.
Olur cem’iyyet artık çâresiz pâmâl-i istîlâ;
Meğer kaldırmış olsun, rûh-i sânî indirip, Mevlâ.
Evet bir ba’sü ba’de’l-mevte imkân vardır elbette...
Bunun te’mîni, lâkin, bir yığın edvâra vâbeste!

O cem’iyyet ki vicdânında hâkim havf-ı Yezdan’dır;
Bütün dünyâya sâhiptir, bütün akvâma sultandır.
Fakat, efrâdı Allah korkusundan bî-haber millet,
Çeker, milletlerin menfûru, kıbtîler kadar zillet;

Me'âlî meyli hiç kalmaz, şehâmet büsbütün kalkar;
Ne hâkimlik tanır artık, ne mahkûm olmadan korkar.
Şeref hırsıyle istihkār-ı mevt etmişken ecdâdı,
Bırakmaz öyle bir pâkîze neslin şimdi ahfâdı,
Hayât uğrunda istihfâfa şâyan görmedik hüsran!
Gebersin tekmeler altında râzı... Çıkmasın, tek, can!
Yürekler en mülevves, en sefîl âmâl için çarpar;
Sinirler en muhâl endîşeden titrer durur par par!
Olur cem'iyyet efrâdınca şahsî menfa'at «ma'bûd!»
Sorarsan kimse bilmez var mı «hak» nâmında bir mevcûd.
O, doymak bilmeyen, ma'bûda kurbandır hayâ hissi,
Hamiyyet, âdemiyyet hissi, ulvî hislerin hepsi!
Bu hissizlikle cem'iyyet yaşar derlerse pek yanlış:
Bir ümmet göster, ölmüş ma'neviyyâtıyle sağ kalmış?

SR, 2 Eylül 1914 (Birinci Cihan Harbi Avrupa'da başladı: 1 Ağustos 1914 – Kasım 1918... 11 Ağustos'ta iki Alman zırhlısı Çanakkale Boğazı'ndan girdi. Osmanlı Devleti Almanlarla anlaştı; savaşa girmek üzere; 11 Kasım'da resmen girecek...) / 20 Ağustos 1330 – 11 Şevval 1332, c. 12, aded 309, s. 389. Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, s. 267-268.

Âl-i İmrân Sûresi, 102. âyetin bir kısmı.

KUR’AN’IN GÖĞSÜNDEKİ KAHRAMANLIK [241]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا
وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

Meâl-i Celîli

«O mü’minlere ind’allah ecr-i azîm var ki: Birtakım kimseler kendilerine “Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar; onlardan korkmalısınız” dedikleri zaman bu haber îmanlarını artırır da: “Allah’ın nusreti bize kâfîdir, o ne güzel muhâfızdır!” derler.»[242]

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlık’tır;
Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyâda, sığmaz rûh-i İslâm’a...
Kitâbullâh’ı işhâd eyledim –gördün ya– da’vâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdânınla îmânın:
Ne müdhiş bir hamâset çarpıyor göğsünde Kur’ân’ın!
O vicdan nerdedir, lâkin? O îman kimde var? Heyhât!
Ne olmuş, ben de bilmem, pek karanlık şimdi hissiyyât!
O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl «bünyân-ı mersûs» olmamız lâzımsa gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk, târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düştük, hâk-sâr olduk!
O îman kuvvet ihzârıyle emretmişti... Lâkin, biz
«Tevekkelnâ» deyip yattık da kaldık böyle en âciz!
O îman, farz-ı kat’îdir diyor tahsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz müslümanlar, şimdi, dünyânın!
O îman hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?

Demek: İslâm’ın ancak nâmı kalmış müslümanlarda;

Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda.
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû’ etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslâm’a.
O devrin yâd-ı nûrânûru bî-pâyan şehâmettir;
Mefâhir onların târîhidir; ümmet o ümmettir.
Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyâyı titretmiş;
Öbür yandan da insanlık nedir dünyâya öğretmiş.
Değilmiş böyle mahkûmiyyetin timsâl-i pâmâli!
Şevâhikten tenezzül eylemezmiş arş-ı iclâli.
«Tevekkül» vasfı, ancak onların hakkında ma’nîdâr:
Ki etmiş hepsi dünyâlar kadar âlâmı istihkār.
Çekinmezmiş şedâid yağsa, aslâ, iktihâmından;
Zeminlerden ölüm fışkırsa dönmezmiş merâmından.
«Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır»
Demiştim... İşte da’vâm onların hakkında sâdıktır.

SR, 17 Eylül 1914 / 4 Eylül 1330 – 25 (26) Şevval 1332, c. 12, aded 310, s. 405Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, s. 275-276.

Âl-i İmrân Sûresi, 173. âyet.

DÜNYADA ÇALIŞ; ÂHİRETE, İNSAN OL DA GİT... [243]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا

Meâl-i Celîli

«Kimin bu dünyâda gözü kapalı ise âhirette de kapalı, hattâ oradaki şaşkınlığı daha ziyâde.»[244]

Nihâyet neyse idrâk ettiğin şey ömr-i fânîden;
Onun bir aynıdır mutlak nasîbin ömr-i sânîden.
Hatâdır âhiretten beklemek dünyâda her hayrı:
Öbür dünyâ bu dünyâdan değil, hem hiç değil, ayrı.
Sen ey sersem ki «üç günlük hayâtın hükmü yok» der de,
Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan?
Senin meşrû' olan hakkın: Bugün hüsran, yarın hüsran!
Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yezdân'ın;
Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyânın?
«Ezel»den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkîsi
«Ebed»ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkîsi?
«Elest»in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervâha tekrar imtihân olsun bu âlemde?
Demek: Dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste:
Demek: Bir feyz-i bâkî var, bu fânî ömre vâbeste!
Diyorlar: «Kâinâtın aslı yoktur, çünkü fânîdir.»
Evet, fânîdir amma bir nazardan câvidânîdir.
Süreksizmiş hayat... Olsun! Müebbed zevki, hüsrânı;
Onun bir sermediyyettir bu haysiyyetle her ânı.
«Cihânın aslı yoktur, çünkü fânîdir» diyen sersem,
Ne der «Öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar» dersem?
Nedir dünyâya gelmekten garaz, gitmek midir ancak?
Velev bir anlamak hırsıyle olsun yok mu uğraşmak?

Ganîmettir hayâtın, iğtinâm et, durma erkenden,
Yarın milyonla feryâd olmasın enfâs-ı ma'dûden!
Bu âlem imtihan meydânıdır ervâh için mâdâm,
Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdâm.
Neden geçsin sefâletlerle, haybetlerle, ezmânın?
Neden azmin süreksiz, yok mudur Allâh'a îmânın?
Çalış dünyâda insân ol, elindeyken henüz dünya;
Öbür dünyâda insanlık değilmiş yağma, gördün ya!
Dilinden âhiret hiç düşmüyor ey müslüman, lâkin,
Onun hakkında âtıl bir heves mahsûlü idrâkin!
Bu mecnûnâne vehminden şifâyâb olmadan, şâyed
Gidersen böyle sıfru'l-yed, kalırsın sonra sıfru'l-yed!
Hayâlât arkasından koştuğun yetmez mi hey şaşkın?
Senin hâlâ hakîkatten nedir iğmâz için hakkın?
Bu âlem şöyle bir rü'yâ imiş, yâhud muvakkatmiş...
Evet ukbâda anlarsın ne müdhiş bir hakîkatmiş!

SR, 29 Ekim 1914 / 16 Teşrînievvel 1330 – 9 Zilhicce 1332, c. 12, aded 312, s437. Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, s. 271-272. (Bugün, Alman zırhlıları Karadeniz'e çıktı; Rus donanmasıyla çatıştı. Bu hadise Dünya Harbi'ne katılmamızın zahirî sebebi sayılacaktır.)

İsrâ Sûresi, 72. âyet.

ALLAH'A BAKAN GÖZLERİ, DÜNYAYI UNUTMUŞ... [245]

– Bir Başka Cehennemin İçinde –[246]

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

Meâl-i Celîli

«Tâkat getiremeyeceğimiz yükü bize yükleme, Allâh'ım...»[247]

Ey bunca zamandır bizi te'dîb eden Allah;
Ey âlem-i İslâm'ı ezen, inleten Allah!
Bizler ki senin va'd-i İlâhîne inandık;
Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;
Bizler ki beşer bir sürü ma'bûda taparken,
Yıktık o yaman şirki, devirdik ebediyyen;
Bizler ki birer hamlede evhâmı bitirdik,
Ma'bedlere Ma'bûd-i Hakîkî'yi getirdik;
Bizler ki senin ismini dünyâya tanıttık...
Gördükse mükâfâtını, yâ Rab, yeter artık!
Çektirmediğin hangi elem, hangi ezâdır?
Her ânı hayâtın bize bir rûz-i cezâdır!
Ecdâdımızın kanları seller gibi akmış...
Maksadları dîninle beraber yaşamakmış.
Evlâdı da kurbân olacakmış bu uğurda...
Olsun yine, lâkin bu ışık yoksulu yurda,
Bir nûr-i nazar yok mu ki baksın bacasından?
Bir yıldız, İlâhî? Bu ne zulmet! Bu ne zindan!
Hâlâ mı semâmızda gezen leyle-i memdûd?
Hâlâ mı görünmez o seher-pâre-i mev'ûd?
Ömrün daha en canlı, harâretli çağında,
Çalkanmadayız ye's ile hirman batağında!
Kâm aldı cihan, biz yine ferdâlara kaldık...
Artık bize göster ki o ferdâyı: Bunaldık!
Bir emrine ecdâdı da, ahfâdı da kurban...

Olmaz mı bu millet daha te'yîdine şâyan?
Hüsran yine bîçârenin âmâlini sardı;
Âtîsi nigâhında karardıkça karardı.
Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken,
Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!

Lâkin bu cehennem onu yıldırdı mı? Asla!
İ'lâya seğirtip duruyor nâmını hâlâ.
Kum dalgalarından geçiyor öyle şitâban:
Gûyâ o sabâ, geçtiği çöller de hıyâban.
Kar kütlelerinden iniyor öyle yaman ki:
Bir çağlayan akmakta yarıp taşları sanki.
Kızgın günün altında beyâbânı dolaştı;
Yalçın buzun üstünde sekip dağları aştı.
Artık gidiyor: Hakk'a varan bir yolu tutmuş,
Allâh'a bakan gözleri dünyâyı unutmuş.
Cûş eyleyedursun geriden nevha-i hüsran...
Yâdında onun şimdi ne mâtem, ne de hicran!
Yâdında değil lânesinin hüzn-i elîmi;
Yâdında değil yavrusunun tavr-ı yetîmi;
Yâdında değil doğduğu, ter döktüğü toprak;
Yâdında kalan hâtıra bir şey, o da ancak:
Gökten ona «yüksel!» diyen ecdâd-ı şehîdi!
Artık o da yükseldi, fakat yerde ümîdi:
Bir böyle şehîdin ki mükâfâtı zaferdir,
Vermezsen İlâhî dökülen hûnu hederdir!

SR, 14 Ocak 1915 / 1 Kânûnisânî 1330 – 27 Safer 1333, c. 13, aded 322, s. 73. Safahat, 5kitap, Hâtıralar, s. 263-264.

Birinci Dünya Harbi... 26 Kasım'da Çanakkale'de bir zırhlımızı İngiliz denizaltısı batırdı. Denizden bombardımanlar ve Çanakkale deniz savaşı başladı.

Bakara Sûresi, 286. âyetin bir kısmı.

HÂLÂ MI BOĞUŞMAK? [248]

Meâli

«Birbirinize de girmeyin ki, ma'neviyâtınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin.»[249]

Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;[250]
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzîlere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kānûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.

Târîh, o bizim eştiğimiz kanlı harâbe,
Saklar sayısız lâhd ile milyonla kitâbe.
Taşlar ki biner parçadır üstünde zemînin,
Ma'nâ-yı perîşânı birer nakş-ı cebînin!
Eczâsını birleştirebildinse elinle,
Gel, şimdi o elfâz-ı perâkendeyi dinle:
«Her hufre bir ümmet, şu yatanlar bütün akvâm;
Encâma bu âhengi veren aynı serencâm!»

Ey zâir-i âvâre, işittin ya! Demek ki:
Birmiş bütün ümmetlerin esbâb-ı helâki.

Lâkin, bilemem, doğru mudur eylemek işhâd,
Mâzîleri, mâzîdeki milletleri? Heyhât!
Bir nesle ki eyyâmı asırlarca vekāyi',
Etmek ne demek, vaktini târîh ile zâyi'?
Boştur, hele ibret diye a'mâkı, tecessüs,
Âyât-ı İlâhî dolu âfâk ile enfüs.
Bunlarda tecellî eden esrâra bakanlar,
Ümmetler için rûh-i bekā nerdedir, anlar.
Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk,
Bizler ki o âyâta bütün göz yumuyorduk?
Dünyâda nasîhat mi olur Şark'a müessir?

Binlerce musîbet, yine hâib, yine hâsir!

Ey millet-i merhûme, güneş battı... Uyansan!
Hâlâ mı, hükûmetleri, dünyâları sarsan,
Seylâbelerin sesleri, âfâkın enîni,
A'sâra süren uykun için gelmede ninni?
Efrâdı hemen milyar olur bir sürü akvâm,
Te'mîn-i bekā nâmına eyler durur ikdâm.
Bambaşka iken her birinin ırkı, lisânı,
Ahlâkı, telâkkîleri, iklîmi, cihânı,
Yekpâre kesilmiş tutulan gâye için de,
Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet;
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!

«Hürriyyeti aldık!» dediler, gaybe inandık;
«Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!»
Cem'iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı.
«Tûran İli» nâmıyle bir efsâne edindik;
«Efsâne, fakat, gâye!» deyip az mı didindik?
Kaç yurda vedâ etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!

SR, 26 Aralık 1918 / 26 Kânûnievvel 1334 – 22 Rebîülevvel 1337, c. 15, aded 384, s. 349Şiirin başlığı Âkif Bey'e aittir. Safahat, 7. kitap, Gölgeler, s. 418-420.

Enfâl Sûresi, 46. âyetin bir kısmı.

Harp içinde İttihatçı hükümetin yanlışlarını tenkid ettiği için 20 ay kapalı kalan SR, 4 Temmuz 1918 Sultan Vahdeddin'in tahta geçişinden sonra yayınına devam etti. Savaş kaybedilmiş, 30 Ekim 1918'de "Mondros Mütarekesi" imzalanmıştı. İttihatçı Paşalar 3 Kasım'da yurt dışına kaçtılar13 Kasım'da düşman harp gemileri İstanbul'a geldi. Anadolu'nun işgâli başladı. İçerde ise fikir ve parti ayrılıkları yüzünden, büyük bir karmaşa hüküm sürmekteydi.

YEİS YOK! [251]

– Allah’a Dayan, Sa’ye Sarıl –[252]

بسم الله الرحمن الرحيم

وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ

Meâli

«Dalâle düşmüşlerden başka kim Tanrı’sının rahmetinden ümîdini keser?»[253]

Lâkin, hani bir nefhası yok sende ümîdin!
«Ölmüş» mü dedin? Âh onu öldürmeli miydin?
Hakkın ezelî fecri boğulmazdı, a zâlim,
Ferdâların artık göreceksin ki ne muzlim!
Onsuz yürürüm dersen, emîn ol ki yürünmez.
Yıllarca bakınsan, bir ufak lem’a görünmez.
Beyninde uğuldar durur emvâcı leyâlin;
Girdâba vurur alnını, koştukça hayâlin!
Hüsran sarar âfâkını, yırtıp geçemezsin.
Arkanda mı, karşında mı sâhil, seçemezsin.
Ey, yolda kalan, yolcusu yeldâ-yı hayâtın!
Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:
Ölmüş dediğin rûhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu muhîtindeki perde.
Bir parça açılsın, diyorum, çünkü bunaldın;
Nevmîd olarak nûr-i ezelden donakaldın!

Ey, Hakk’a taparken şaşıran, kalb-i muvahhid!
Bir sîne emelsiz yaşar ancak, o da: Mülhid.
Birleşmesi kābil mi ya tevhîd ile ye’sin?
Hâşâ! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?

Doğduk, «yaşamak yok size!» derlerdi beşikten;
Dünyâyı mezarlık bilerek indik eşikten!

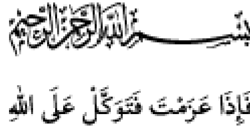
Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;
Yurdun ezelî yasçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;
Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!
«Devlet batacak!» çığlığı beyninde öter de,
Millette bekā hissi ezilmez mi ki? Nerde!
«Devlet batacak!» İşte bu öldürdü şebâbı;
Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?
Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,
Batmazdı bu devlet, «batacaktır!» demeyeydik.
Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.
Kâfî ona can vermeye bir nefha-i îman;
Davransın ümîdin, bu ne haybet, bu ne hirman?
Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;
Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşla.
Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

SR, 30 Ekim 1919 / 30 Teşrînievvel 1335 – 5 Safer 1338, c. 18, aded 446, s. 37. Şiirin başlığı Âkif Bey'e aittir. Safahat, 7kitap, Gölgeler, s. 421-422.

1919: Fransız generali zafer alayı ile İstanbul'a girdi; Süleyman Nazif Bey "Kara Bir Gün" makalesini yazdı; İttihatçı ileri gelenler tevkif olunup Malta'ya sürüldü; Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey, Ermeni iftiralarıyla asıldı ve büyük bir halk merasimiyle defnolundu; Kars'ı Ermeniler, Ardahan'ı Gürcüler işgal etti; Antalya'yı İtalyanlar ve 15 Mayıs'ta İzmir'i Yunanlılar işgal ettiler. İzmir'de Büyük katliâm yaşandı. 28 Mayıs'ta Ödemiş ve 25 Haziran'da Salihli'de ilk çete savaşları, Millî Mücadele direnişi başladı. İstanbul'daki Rum ve Ermeni patrikleri, düşman kumandanına müracaat ederek, bütün Anadolu'nun işgalini istediler. Bu acı günlerde, halkın mâneviyatını sağlam tutmak, kuvvetlendirmek için neşriyat yapan SR'ın sayfaları "sansür" sebebiyle bazı sütunları boş olarak çıkmaktaydı. Âkif Bey iki ay sonra Balıkesir'e giderek, Zağnos Paşa Camiinde meşhûr konuşmasını (Ocak 1920) yapacak; daha sonra da (Nisan 1920) Ankara'ya giderek Millî Mücadele'ye katılacaktır.

Hicr Sûresi, 56. âyetin bir kısmı. Bkz. Manzum Tefsirler: 4. tefsir ve 2. dipnotu.

AZİMDEN SONRA TEVEKKÜL [254]

Meâli

«Bir kerre de azmettin mi, artık Allâh'a dayan...»[255]

— «Allâh'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık![256]
Düştükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!
Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?
Hâlâ mı reşîd olmadı, hâlâ mı bu ümmet?
Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyansın;
Mâzîye ateş vermeli, baştan başa yansın!
Şaşkınlık olur köhne telâkkîleri ihyâ;
Şeydâ-yı terâkkî, koşuyor, baksana dünyâ.
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır!»

— Allâh'a değil, taptığın evhâma dayandın;
Yandınsa eğer, hakk-ı sarîhindi ki yandın.
Meflûc ederek azmini bir felc-i irâdî,
Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemâdî!
Mâdem ki didinmez, edemez, uğraşamazsın;
İksîr-i bekā içsen, emîn ol, yaşamazsın.
Mevcûd ise bir hakk-ı hayat ortada, şâyed,
Mutlak değil elbette, vazîfeyle mukayyed.
Takyîd-i İlâhî ki: Bilâ-kayd ona münkād,
Kalbinde cihanlar darabân eyleyen eb'âd.
Lâ-kayd olamazdın, biraz insâfın olaydı,
Duydukça bütün sîne-i hilkatten o kaydı.

«Allâh'a dayandım!» diye sen çıkma yataktan...
Ma'nâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:
Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid.
Âlemde «tevekkül» demek olsaydı «atâlet»,
Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sönerdi;
Kur'an duramaz, nezd-i İlâhî'ye dönerdi.

«Dünya koşuyor» söz mü? Berâber koşacaktın;
Heyhât, bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Mâdem ki uyandın o medîd uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kımıldan.
Ensendekiler «leş» diye çiğner seni sonra;
Ba'sin de kalır ta gelecek nefha-i Sûr'a!
Çiğner ya, tabî'î, ne düşünsün de bıraksın?
Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!
Dünyâ koşuyorken yolun üstünde yatılmaz;
Davranmayacak kimse bu meydâna atılmaz.
Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da;
Mâzîyi, fakat, yıkmaya kalkışma bu yolda.
Ahlâfa döner, korkarım, eslâfa hücûmu:
Mâzîsi yıkık milletin âtîsi olur mu?

Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabâha:
Bir kupkuru çöl var; ne ışık var, ne de vâha!

SR, 13 Kasım 1919 / 13 Teşrînisânî 1335 – 18 Safer 1338, c. 18, aded 448, s. 61. Şiirin başlığı Âkif Bey'e aittir. Safahat, 7. kitap, Gölgeler, s. 423-424.

Âl-i İmrân Sûresi, 159. âyetin bir kısmı.

“Allah'a dayan” diye biten önceki şiirin devamı olan bu manzumenin ilk on mısraı, yanlış düşünenlerin ağzından yazılmış olup, şâirimiz az sonra –şiirin ikinci bölümünden itibaren– onlara cevap verecektir…

ÜÇÜNCÜ KISIM: VAAZLAR

İTTİHAD YAŞATIR YÜKSELTİR TEFRİKA YAKAR ÖLDÜRÜR

ŞEHZÂDEBAŞI KULÜBÜNDE[257]
– Kasım 1910 –

Allah yolu gösterdi – Peygamber tarif etti – Ne yaparsak ne olur – Ecdad ne yaptı da başardı – Müslümanlıkta kavmiyet, cinsiyet olmaz – Birlik ve sevgi ile başarı kazanılır – Ayrılık felâket getirdi – Olan oldu, artık çalışalım.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا [258]
وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ [259]
وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ [260]

"Ey mü'minler! Hepiniz Allah'ın habl-i metînine, dîn-i celîl-i İslâm'a el birliğiyle sarılınız, Allah'ın ve Resûlünün emirlerine itâ'at, nehiylerinden ictinâb ediniz, hiçbir zaman ayrılmayınız, kalbleriniz, ruhlarınız dâimâ sımsıkı birbirinize bağlı olsun!"

"Allah ve Resûlüne itâ'atle aranızda her türlü nizâ'ı, çekişmeyi terk ediniz. Siz bütün mü'minler kardeşsiniz, kardeş gibi geçininiz. Eğer nizâ' eder, kavgaya tutuşursanız dağılırsınız, sonra rüzgârınız esmez olur. Yeryüzünde bir hükmünüz kalmaz, düşmanlarınızın zulüm ve kahrı altında mahv olur gidersiniz… Bunun için aranızdan fitneyi, fenalığı kaldırmaya çalışınız."

"Belâdan azabdan çok korkunuz. Zira belâ gelince yalnız fenâlara, zâlimlere erişmekle kalmaz, iyilere de zararı dokunur, birkaçınızın uğruna bütün ümmet mahv olur. İyi biliniz ki Allah'ın azabı şiddetlidir, gelince, cümlenizi perişan eder."

Allah, Kitab'ıyla bize yol gösterdi…

Müslümanlık daha ilk kurulduğu zamanlarda Allah, bize doğru yolları gösterdi. "Rahat yaşamak, kimsenin zulmü altında ezilmemek, belâdan kurtulmak isterseniz böyle yapınız" dedi.

“Ama söz dinlemez de, kendi nefsinize uyarsanız o vakit âkibetiniz fenâ olur, ne rahat yaşayabilirsiniz, ne de başkalarının zulmünden kurtulabilirsiniz. Gece gündüz Allah’ın azâbı üzerinizden eksik olmaz, dünyanız zindan içinde geçtiği gibi âhiretiniz de hayırlı olmaz...”

Peygamberiyle yolu tarif etti.

İşte böyle iki tarafı da göstererek ihtiyârımızı elimize verdi, bizi bu imtihan dünyasına saldı.

Allah tarafından olan bu nasihatleri bize söylemek, anlatmak için vâsıta olan zât, Hazret-i Muhammed sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hep bunları bize anlayacağımıza göre anlattı.

“Ne yaparsak, ne olur” anlattı

Gerek sözle, gerek işle nasıl yapmak lâzım geleceğini bize gösterdi. Vazifesini tamam edince:

“İşte” dedi, “ben artık vazifemi bitirdim, söylenecek sözleri söyledim, yapılacak şeyleri yaptım, İslâm binasının temelini size kurdum, ben artık gidiyorum, bu binanın muhâfazasını size bırakıyorum. İşte bundan sonra bu dîn-i celîlin hâmîleri, hâfızları sizsiniz.

“Siz eğer el ele vererek, bu gösterdiğim yolu takip ederseniz, bütün cihanda aziz olursunuz. İslâm’ın da şân u şevketi dünyaları kaplar, bu sûretle insanların hidâyeti kolaylaşır, yeryüzünde fesâd kalmaz. İnsanlar matlûb olan gâye-i kemâle erişirler, ben de ümmetimin insanların iyiliği için böyle el birliğiyle çalıştığını görerek memnun olurum. Siz hepiniz kardeşsiniz, hepiniz bir vücûdsunuz. Ve ilelebed böyle kalmalısınız.

“Eğer – maazallâh – bunu unutur, hevânıza uyar, tefrikaya düşerseniz, biliniz ki başka milletler sizi esârete alır, onların hükmü, onların zulmü altında ezilir, mahv olursunuz. Sizin bu perişanlığınızdan dîn-i İslâm da zarar görür.

“O vakit Allah’ın azabı üzerinize çöker, artık sizin için ne dünyada felâh ümidi kalır, ne âhirette. Öyle hüsrân içinde mahv olur gidersiniz.

“Benim ruhum da sizin bu hâlinize ağlamaktan kurtulmaz. Bunun için size tavsiye edeceğim en birinci şey, bütün ümmetim el ele vererek kalplerini sımsıkı yekdiğerine bağlamaktır.”

Müslümanca yaşayınca ne oldu?

Bunun üzerine müslümanlar ne yaptılar? Yaptıklarını tarih gösteriyor: Hepsi livâ-i Muhammedî altına toplandılar, Allah’ın ve Resûlünün sözünden aslâ hârice çıkmayarak müslümanlığın şân u şerefini yükselttiler.

Dünyaları feth ettiler, küfür ve dalâletle karanlıkta kalan memleketleri iman nûruyla aydınlattılar. Milyonlarca insanları esaretten, zulümden kurtardılar.

Öyle bir İslâm hükûmeti kurdular ki adâleti el’ân dillerde döner.

O zaman İslâm memleketlerinin uzunluğu dünyanın bir ucundan diğer ucuna, tâ mağrib-i aksâdan Çin’e, Tonkin’e kadar giderdi. Genişliği ise Kazan’dan başlayarak hatt-ı istivâ altındaki Serendip’e kadar tutardı.

Bakınız dünyanın ne kadar yerini müslümanlar himâyesi altına almışlar!

Dünya müslümanların oldu

Bu geniş hudud içindeki kıt'alar, memleketler bütün müslümanlarla dolmuştu. Müslümanların buralarda yıkılmaz bir saltanatları, bir şevketleri vardı. Hükûmetin başına büyük büyük padişahlar geçerek hemen bütün yeryüzünü istedikleri gibi idâre ederlerdi.

Askerleri hiçbir zaman hezimet yüzü görmez, sancakları hiçbir yerde toprağa serilmez, sözleri hiçbir kimse tarafından geri çevrilmezdi. Metin kal'aları bir sıraya dizilmiş dağlar gibi omuz omuza vermiş gider.

Ovalar, tepeler müslümanların eliyle yetişen her türlü ekinlerle, ağaçlarla, ormanlarla, otlarla örtülmüş bulunurdu. En sağlam kâ'ideler üzerine kurulmuş, son derece ma'mûr, son derece muntazam olan şehirleri, ahâlîsinin san'atlarıyla, hünerleriyle, yetiştirdiği ulemâsıyla, hükemâsıyla bütün dünyaya karşı iftihâr ederdi.

Müslümanların Akdeniz'de Şap Denizi'nde, Bahr-ı Muhît-i Hindî'de öyle bir satveti, bir kuvveti vardı ki karşısına kimse çıkamazdı. Başka dinde olanlar müslümanlara boyunlarını eğer, müslümanların fazîletleri, adâletleri karşısında el bağlar, hürmet ederlerdi.

Başarının sırrı birlik ve sevgi

Müslümanlar bu mertebeye nasıl eriştiler, hep ittihâd sâyesinde. Ellerinde Allah kânunu, dillerinde tevhîd lafz-ı mübâreki, yüreklerinde din aşkı, millet muhabbeti olduğu hâlde dağları, denizleri, çölleri aştılar.

Şarkın en hücrâ bir köşesinde bir müslümanın kalbi incinirse, bütün dünyadaki müslümanların vücûdu sızlardı. Dünyanın bir tarafında bir müslüman hakaret görseydi, bütün cihân-ı İslâm kükremiş bir arslan gibi ortaya çıkar, kardeşlerini müdâfa'a ederdi.

Müslümanlar bî-nihâye akvâmdan mürekkeb oldukları hâlde ezelden bir ümmet, bir âile, bir vücûd imiş gibi aralarında hiçbir ayrılık gayrılık görmezlerdi.

Ne yaptılar?

Buradaki müslümanın duygusu ne ise dünyanın öbür ucundaki müslümanın duygusu da o idi. Milyonlarca müslüman hep bir türlü düşünür, hep bir noktaya bağlı bulunurdu. Bütün yüreklerdeki fenâlıklar, hasedler, tama'lar, garazlar mahv olmuş, herkes İslâm'ın ilerlemesini, milletin yükselmesini düşünürdü.

Herkes elinden gelen iyiliği esirgemez, malıyla, canıyla, kanıyla müslümanlığa çalışırdı. Sırası gelince bütün malını millet uğrunda fedâ eder, kendi de livâ-i Muhammedî altına girer, meydan-ı cihâdda koşardı.

Hiçbir müslüman diğerinin hatırını kırmaz, ırzına yan bakmaz, malına göz atmaz idi. Her biri kendinden büyüğüne itâat, küçüğüne şefkat gösterirdi. Âmiri kendinden yaşca, ilimce küçük olsa da âmir olduğu için, halîfe tarafından gönderildiği için emrine dört el ile sarılırdı.

Kur'ân'ın bütün ahkâmına, peygamberimizin bütün vesâyâsına ri'âyet olunurdu.

Ümmetin işleri meşveretle görülür, her Cuma ümmetin hâli ve geleceği hakkında hutbeler okunur, yapılacak işler kararlaştırılır, herkes hissesine düşen

vazîfenin ifasına bütün varlığıyla can atardı.

Bozulma nasıl başladı?

İşte bu sâyede İslâm sancağını dünyanın hemen her tarafında diktiler. Sadâ-yı tevhîd ile bütün âsumânı çınlattılar. Fakat sonraları müslümanlar her nedense Kur'ân'ın ahkâmını tutmakta gevşeklik göstermeye başladılar.

Aralarındaki râbıtaya za'af ârız oldu. Yüreklerinde hamiyyete bedel hased, tama' yer tutmaya başladı. İttihâd tefrikaya yüz tuttu. Müslümanlar arasında dinden başka cinsiyet yok iken, her kavim cinsiyet iddiâsına kalkıştı.

Başlarındaki hâkimlerin her biri idâresi altındaki müslümanları diğerlerine düşman göstermeye, müslümanlar arasına nifâk saçmaya koyuldular. Bunun üzerine müslümanlar birbiriyle çarpışmaya başladı.

Bunların yüzünden millet ne kadar zararlara uğradı. Bir taraftan efrâd, diğer tarafdan ümerâ milleti perişân ettiler. Doğru yolları bırakarak israflara, zevk u safâlara daldılar.

Ayrılık yüzünden, hayatın tadı kaçtı...

Bu uğraşmalardan ulûm ve fünûnun ilerlemesi durdu. Gitgide san'at, ticâret, zirâ'at geriledi. Cehâlet ortalığı kaplamaya başladı. Fakr u zillet yüz gösterdi.

Biz böyle birbirimizle uğraşırken Avrupa ilerliyordu. Bizden aldıkları ilimleri, fenleri ileri götürüyorlardı.

O zevk ile, o israf ile milletimizin zenginliği gidince, üzerimize zillet ve meskenet çökünce ecnebîler tasalluta başladı. Hep el birliği ile karşı durmak lâzım gelirken, kendi elimizle ecnebîleri müslüman memleketlerine soktuk.

Ülkelerimiz birer birer söndü!

Sonra âkıbet ne oldu? Âkıbet müslüman memleketleri ecnebîler eline geçti. Koca bir İslâm âlemi parçalandı. O şan u şevketler söndü.

Endülüs müslümanları mahv u perişan oldu. Hindistan müslümanları esâret altına girdi. Tunus gitti, Cezâyir gitti, Fas gitti, Türkistan, Buhara, Kırım, Kazan... İşte ne hâle geldiler?

Daha sonra Mısır neler çekiyor. Romanya'da, Bosna'da, Bulgarya'da Girid'deki müslümanlar ne oldu! Kaç milyon idi, şimdi kaç kişi kaldı! Bunlar ne oldu? Hep tefrika yüzünden mahv oldular! Sürüden ayrıldıkları için kurtların ağzına düştüler. Gitgide o büyük âlem darlaştı.

Tefrika, nifak, şikak = Zillet, meskenet, felâket...

Şimdi müslümanların bu günkü hâline erbâb-ı hamiyyet kan ağlıyor.

Bizi bu hâle düşüren hep tefrika, hep nifak ve şikākdır. Artık bu kadar zillet, bu kadar meskenet elverir, bundan sonra millet uyanmalı, okumalı, bu felâketlerin hep tefrika yüzünden geldiğini anlamalı da ona göre çaresine bakmalı.

Zaman artık tefrika zamanı değildir. İttifak zamanıdır, birleşmek zamanıdır.

Şimdi Allah'ın lütfu bize teveccüh etti. Her zaman bu fırsat ele geçmez. Bu fırsatı kaçırmamalı, bundan istifâde etmeli.[261]

Olan oldu, geçen geçti, çalışalım

Geçen geçti. Olan oldu. Şimdi mâtem tutacak, esef edecek, kederlenecek zaman değildir. Mâtem ölüyü diriltemez, esef geçmişi geri getirmez, keder musîbeti def' etmez. Selâmetin anahtarı varsa yoksa iştir.

Hülâsa yükselmek için doğruluktan, hüsn-i niyetten başka merdiven yoktur. Korkmamalı, korku helâki ta'cilden başka bir işe yaramaz.

Ye'se düşmemeli, ye'is helâkten başka bir netice vermez.

Kur'ân-ı Kerîm'in hükmü bâkîdir. Ebedî bir hayata mazhardır. Elverir ki biz ona ittibâ'a niyet edelim.

Yürekten sözler...

Artık müslümanlar geçirdikleri bu felâketlerden ibret alarak uyanmalı; bütün tefrikalardan vaz geçmeli.

Bütün mü'minleri kardeş, bütün bu topraklarda yaşayanları vatandaş bilerek el birliğiyle yükselmeye çalışmalı, bilişmeli, tanışmalı. Eski kütüklere yeni, iyi ve meşrû' filizler aşılamalı.

Ümid ederiz ki bu sözlerin yürekten söylendiğine bütün müslümanlar inanarak aralarındaki tefrikaları, kalplerindeki hırs ve tama'ları terk ederek hepsi habl-ı celîl-i ilâhîye yapışırlar, son derece bir ittifak ile, sımsıkı bir ittihâd ile birbirine bağlanarak hep birlikte terakkîye çalışırlar. Allah'ın ve Resûlünün evâmirini yerine getirmeye gayret ederler.

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ [262]

Sırâtımüstakîm (SM), 24 Kasım 1910 / 22 (21) Zilka'de 1328-11 Teşrînisânî 1326, c. 5, aded 116, s. 205-207. Yazının üzerinde, **"Mevâiz-i Dîniyye'den"** üst başlığı ve altında **"İttihad Yaşatır, Yükseltir-Tefrika Yakar, Öldürür"** esas başlığı bulunmaktadır. Dergi yayınında konuşmanın nerede yapıldığı kayıtlı değildir... Ancak konuşma, aynı yıl birinci kısmı yayınlanan ve zamanın tanınmış şahsiyetleri tarafından yapılmış, dinî ondört konuşmayı ihtiva eden bir kitapta (Mevâiz-i Dîniyye, c.1, İstanbul 1338, 3+136 sayfa) altıncı sırada yer almıştırKitapta bu konuşmaların "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzadebaşı kulübünde yapıldığı" bildirilmektedir. Kitabı da Kulüb'ün "Hey'et-i İlmiyesi" tertip ederek yayınlamıştır... Âkif Bey'in bu kulübde, Arapça dersleri verdiği de bilinmektedir.

Âl-i İmran Suresi, 103âyet. Meâli: "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın."

Enfâl Sûresi, 46. âyet. Meâli: "Allah'a ve onun Resûlüne itâat edin. Birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider."

Enfâl Sûresi, 25. âyet. Meâli: "Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder).

Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir."

Kasım 1910'da verilmiş olan bu vaaz dolayısıyla, Âkif Bey'in fikrî hayatını ilgilendiren bazı önemli noktalara işaret etmek yerinde olacaktır:

(1) İlk sayısı 1908 Meşrutiyeti'nin ilânından (23 Temmuz) 35 gün sonra (27 Ağustos 1908) yayınlanan Sırâtımüstakîm bu tarihe kadar 116 sayı çıkmıştır. Bu sayılarda Mehmed Âkif'in Safahat'ın birinci kitabının ilk baskısını teşkil edecek olan 42 şiiri yayınlanmıştır. Ayrıca Ferid Vecdi ve Muhammed Abduh'tan yaptığı 40 kadar yazının tercümeleri 100'e yakın sayı boyunca tefrika olunmuştur. Yine ilk 115 sayıda 26 makalesi çıkmıştır. Bu yayınların hepsi gelecek sayılarda da devam edecek; ayrıca 8 Mart 1912 tarihli 183. sayıdan itibaren "Sebîlürreşad" adıyla devam eden dergide, "Tefsir Yazıları"na da başlayacaktır.

(2) 1913 Şubat ayı içinde, Balkan Harbi devam ederken "başkâtibi" olduğu "Müdâfaa-i Milliyye Cemiyeti" adına, İstanbul'un üç büyük camiinde halka vaaz şeklinde hitap edecek; Millî Mücadele'nin başında Balıkesir'de Zağnos Paşa camiinde (Ocak 1920) konuşarak halkı savaşa teşvik edecek; 24 Nisan 1920'de Ankara'ya gidip, halkı cihâda çağırmak için Anadolu'yu dolaşacak; aynı yılın Kasım-Aralık aylarında Kastamonu'da ve civarı şehirlerde halka hitap edecek, insanlarla yakın (ve o günlerde tehlikeli) temaslar kuracaktır. Bu arada cepheleri dolaşan "maneviyatı kuvvetlendirme" heyetlerine de katılmaktadır.

(3) Bütün bu fikir ve amel (hareket, aksiyon) birliği içinde, Âkif Bey, inandığını ve söylediğini yapan ve yaşayan bir adam olarak görülmektedir.

(4) Yukarıda 1. maddede saydığımız yayınlarında, Âkif Bey'in, bu vaazına kadar –Köse İmam'ın son parçası (Safahat, 1. kitap, s. 115) ve Mahalle Kahvesi'ndeki birkaç mısra (Safahat, 1kitap, s. 108) ile Makaleler'indeki (3. makale: Açık Mektup'ta Abdullah Cevdet'in milletin imanını zedelemesi bahsinde) bir paragrafın dışında– bu kadar açık ve etraflı bir fikir beyanını görmüyoruz"Irkçılığın fenalığı ve milleti parçaladığı" yanında günün siyasetine de işaret eden ilk etraflı yazı ve konuşması bu vaaz olmaktadır.

(5) Bu konuşmanın, daha sonra Ziya Gökalp ve takımının tesiriyle "Türkçülük"ü bir kültür hareketi olmaktan çıkaran ve siyâsî "Turancılık"a kadar götürüp parçalanmayı hızlandıran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir kulübünde yapılmış olması da ayrıca önemlidir.

(6) Yukarıda 4maddede bahsi geçen paragrafın hikâyesi ise şudur: Dozy adlı bir müsteşrikin yazdığı İslâm aleyhdarı "Tarih-i İslâmiyet" kitabını Abdullah Cevdet tercüme edip yayınlamış; şikâyetler üzerine hükümet bu kitabı yasak etmiştiBu yasak üzerine –kendisinden umulmazken– kitabı bir te'vil ile müdafaa eden Ebuzziya Tevfik Bey'e, Âkif Bey bir "Açık Mektup" ile cevap vermişti (SM, c. 3, aded 78, s409-410, 3 Mart 1910). Kitabın mahiyetinden ve A. Cevdet'ten de uzunca bahseden Âkif Bey, bir yerde şunları söylemektedir:

"Pekalâ! Abdullah Cevdet Efendi'nin yaptığı bir kör baltayı eline alır da Arnavud'u Türk'e, Türk'ü Arab'a, Arab'ı Lâz'a, Lâz'ı Kürd'e, Kürd'ü Çerkes'e, Çerkes'i Gürcü'ye sımsıkı bağlayan, hem de aradaki cinsiyet münâzaâtını bertaraf edecek sûrette bağlayan bu tek râbıtayı kırmaya çalışırsa, bu sersemliğiyle eser-i fetânet mi göstermiş olur?"

Bakara Sûresi, 213. âyet. Meâli: “Allah, dilediğini doğru yola iletir.”

IRKÇILIĞI, PARTİCİLİĞİ BIRAK: SAVAŞ VAR! DÜŞMAN BEŞ SAATLİK MESAFEDE...

BEYAZIT CAMİİ KÜRSÜSÜNDEN[263]
– Balkan Harbi içinde, 2 Şubat 1913, Pazar –

Dinde hayat var – Irkçılık milleti böler – Yapacağın şeyi söyle – Duran düşer, mahvolur – Düşman yakında, savaş devam ediyor – Yardım edelim

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا.
اَللّٰهُمَّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلٰى سَيِّدِنَا وَنَبِيِّنَا مُحَمَّدٌ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ.[264]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ. وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا

أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ[265]
صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا...) Ey cemaat-i müslimîn, ey Allah'ın dinine iman edenler! (اسْتَجِيبُوا) icâbet ediniz: (لِلّٰهِ) Allah'a, Allah'ın da'vetine; (وَلِلرَّسُولِ) Allah'ın Resûlüne, o Resûl-i Muhteremin da'vetine.

(إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ) Evet, onların sizler için hayat-ı mahz olan da'vetine... Allah'ın, Resûlünün sizin hakkınızda mahz-ı hayat olacak birçok evâmiri var; onları îfâ ederseniz, gerek bugünkü hayât-ı fâniyenizde, gerek yarınki hayât-ı sermediyenizde mes'ûd olur, rahatla, saadetle yaşarsınız. (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) Sonra bilmiş olunuz ki Cenab-ı Hak, insanın kalbi ile kendi arasına girer; yani mahlûkunun bütün esrarına muttali' olur. (وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ) Şunu da biliniz ki merciiniz Allahu Zü'lcelâl'dir.

(وَاتَّقُوا فِتْنَةً) O musibetten, o fitneden, o felâketten sakınınız ki:

(لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً) o belâ, o felâket hiçbir zaman içinizden yalnız suçlu olanlara gelmez; belki umûmunuza birden müstevli olur.

(وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) Bir de gözlerinizi açınız; iyi biliniz ki: Allah'ın ikābı şedîddir, müdhiştir.

Allah'ın emirlerinde hayat vardır

Bu iki âyet Sûre-i Enfâl'dendir. Allahu Zü'lcelâl buyuruyor ki: Benim bütün evâmirimde; evet, gerek size Kur'an ile bildirdiğim, gerek Peygamberimin lisanıyla, sünnetiyle teblîğ ettiğim emirlerin hepsinde, sizin için hayat vardır. Hem nasıl hayat? Bütün manâsıyla bir hayat.

Müfessirîn-i izâm buradaki (hayat)ı yalnız ma'neviyata hasretmiyorlar; maddiyâta da teşmil ile âyeti ona göre tefsir ediyorlar. Zaten ma'neviyat ile maddiyât birbirinden ayrılamaz. Bedensiz ruh olmaz, ruhsuz beden olmadığı gibi.

Demek evâmir-i ilâhiyenin kâffesinin zımnında bizim için, biz Müslümanlar için hayat var. Terkinde ise helâk muhakkak.

Her millet hak ettiğini alır

Artık düşünmeye hacet var mı? İşte görüyoruz. Âlem-i İslâmın başına gelen musibetler, bu âyetin ne kadar kat'î, ne kadar sarih, ne kadar doğru olduğunu gösterdi! Şimdiye kadar müzmahil olan ne kadar akvâm-ı İslâmiye varsa hep ahkâm-ı İlâhiyeyi îfâ etmemek yüzünden mahv oldular.

Vakıa Cenab-ı Hak, "Mâlike'l-mülküm"[266] diyor; bu âlemde istediği gibi tasarruf eder; dilediğinden alır, dilediğine verir; istediğini i'zâz eyler, istediğini tezlîl eder.

Bunda şüphe yok. Fakat hiçbir kavim gösterilemez ki kendisi, zillete, esarete, mahkûmiyete istihkak kesbetmeden inkıraza gitmiş olsun; hiçbir millet görülemez ki mülküne sahib olmak isti'dadını kaybetmeden vatan elinden çıkmış bulunsun.

Allah'ın kanunları ezelî ve ebedîdir

Cenab-ı Hakk'ın birtakım kavânîni, kavânîn-i ezeliyesi vardır. Evet, o kanunlar, hem ezelidir, hem ebedîdir. Hiç de değişmez.

Cenab-ı Hak bütün hakayıkı, bu kanunlarında birer birer göstermiş; müteaddid yerlerde, müteaddid şekillerde bildirmiştir.

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا [267]
فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ[268]

Geziniz dünyayı; arza, semaya bakınız; muhtelif kıt'alardaki harabeleri görünüz; sizden evvel geçmiş milletlerin tarihini okuyunuz. Göreceksiniz ki hepsi aynı esbab, aynı şerait tahtında mahv olmuşlar. Çünkü aynı esbâb, daima aynı

netâyici tevlîd eder.

İbâdetlerin dünya için faydası

Evâmir-i ilâhiye dendi mi, hepsinin zımnında hayat var. Hatta nef'i ilk nazarda sırf âhirete aid zannolunan birtakım ibâdâtımız var ki, onları da tedkik edersek görürüz ki her birinde bu dünya için de pek çok menafi' var.

Meselâ namaz, Müslümanlara farzdır. İnsan günde beş defa Hâlik'ıyla kendi arasındaki rabıtayı tecdid ediyor. Dünyaya da taalluku büyük, fâidesi çok. Çünkü insanları birçok münkerattan men' ediyor; sonra aynı dine tâbi' milyonlarca beşeri aynı zamanlarda, yüzler aynı Kâ'be'ye, aynı Kıble'ye müteveccih olmak şartıyla, aynı kubbeler altında cem' ediyor.

Çünkü İslâm, din-i tevhîddir, çünkü İslâm ekmel-i edyândır. Din-i İslâm kadar Allah'ın kullarını tevhîd etmiş, birbirine ısındırmış bir din yoktur.

Bilirsiniz ki: Hazret-i Peygamberin bi'setinden evvel "Evs" ile "Hazrec" kabîleleri arasında tam yüz yirmi sene ihtilâl, kıtâl devam etmişti; Hicaz havâlîsi mezbaha haline gelmişti. İslâm geldi; nifâkı, şikâkı kaldırdı.

Allah'ın ilk emri: Birliktir.

İslâm'ın ta'yin etmiş olduğu ibâdât ile ahkâm, ferdler arasında ittihadı te'min içindir. Böyle iken maalesef görüyoruz ki: Müslümanlar kadar tefrika içinde kalmış; teşettüt içinde bunalmış bir millet yok! Demin söyledim[269] (لِمَا يُحْيِيكُمْ), Allah'ın bütün emirlerinde hayat var. Evâmir-i ilâhiyenin işte en birincisi, ittihaddır.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا[270]

Cenab-ı Hak diyor ki:

"Hepiniz birden habl-i ilâhîye, dine sarılınız; yani ahkâm-ı Kur'aniyeden ayrılmayınız. Sakın tefrikaya düşmeyiniz; sonra mahv olursunuz. Allah'ın üzerinizdeki ni'metlerini hatırınıza getiriniz, biliyorsunuz ya: Hani aranızda niza'lar, ihtilâflar vardı, birbirinize düşman idiniz; İslâm sayesinde Cenab-ı Hak kulûbunuzu tevhîd etti; kardeş oldunuz... Hani ta cehennem uçurumunun kenarına kadar gelmiş idiniz. Allah sizi oradan kurtardı..."

İslâm'da ırkçılık yok!

Filhakîka ırkı, lisanı, muhiti, âdâtı, elhasıl her şeyi yekdiğerine mübâyin olan bu kadar akvâmı Müslümanlık kardeş yapmıştı; kavmiyeti, cinsiyeti aradan kaldırmıştı.

Fakat son zamanlarda biz Müslümanlar bu hakikatten gâfil olduk. Aramıza nâmütenâhî esbâb-ı tefrika girdi. Bırakalım memâlik-i ecnebiyedeki Müslümanları; Osmanlı memleketinde bu kadar akvam var. Öyle ya Arnavut, Kürt, Çerkes, Boşnak, Arap, Türk, Lâz... Elhâsıl daha birçok kavmiyetler mevcût.

Din bağı olmazsa yaşayamayız

Pek a’lâ! Hepsinin beynindeki râbıta nedir? Râbıta-i diyânet! Şimdiye kadar bu râbıta sayesinde kardeş gibi yaşadık. Türk Türklüğünün ne olduğunu bilmiyordu; Arnavut kavmiyetinden dem vurmuyordu. Zaten Müslümanlıkta kavmiyet yoktur. Hazret-i Peygamber buyuruyor ki:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ[271]

“Kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir yani Müslüman değildir; Kavmiyet sebebiyle vuruşan da bizden değildir; kavmiyet güderek ölenler de bizden değildir.”

Vakıa sâir milletlerde meselâ Hristiyanlarda kavmiyet var. Evet, onlar bu his ile yaşayabilirler. Fakat biz yaşayamayız. Din giderse bizim için hayat yoktur. Peygamber böyle diyor, şeriatın sahibi böyle söylüyor. Vakayi’ de bu sözü te’yid diyor.

Irkçılık felâket getirdi

Felâket-i hâzıranın nâmütenâhî esbâbı var ki en birincisi kavmiyet yüzünden meydan alan tefrikadır. Yalnız dört, beş senedir bu yüzden ne hale geldik; kavmiyet gayretiyle ayaklananları ıslah için ordumuzu yorduk. İhtilâlden çıktık ihtilâle girdik; müşkilâttan çıktık müşkilâta düştük!

Çünkü ecnebiler böyle istiyor, memleketlerimizi elimizden almak için programları bu. Bir taraftan alıyor, muttasıl alıyorlar; hem emîn olmalı ki maazallah memleketimizi tamamıyla bitirmeyince rahat olmayacaklardır.

Yabancıların “öncü kuvveti”

Ecnebilerin kendi hesaplarına gayet elverişli kestirme bir siyasetleri var:

Hani bir zamanlar bizim akıncılarımız vardı. Fethetmek istediğimiz memleketlere ordumuzdan evvel onları gönderirdik. Bu akıncılar o memlekete girer, ahaliyi telâşa sokar birbirine düşürür, sonra da ordu girer, istîlâ eder, işini bitirirdi. Bu adetâ ordunun bir talîatü’l-ceyşi idi.

İşte tıpkı bunun gibi ecnebilerin de bugün akıncıları var ki o akıncıları, o talîatü’l-ceyşleri: Tefrikadır.

Avrupalıların hilesi

Avrupalılar zabt etmeyi kararlaştırdıkları memleketin ahalisi arasına evvelâ tefrika sokarlar, senelerce milleti birbiriyle boğuştururlar. Sersem ahalî bu suretle yorgun düştükten sonra gelip çullanırlar.

Bugün de işte bize karşı aynı siyâset kullanıldı. Zaten her yerdeki siyâsetleri budur. Hindistan’da, daha evvel Endülüs’te, sonraları Cezayir’de, İran’da hep böyle yaptılar. Ta’kib ettikleri siyaset hep aynı siyasettir, hiç değişmez.

Dinsiz siyâset olmaz

Müslüman olanlar, hani, an-samîmi’1-kalb Müslüman olanlar iyi bilmelidirler ki:

Bu tefrika, bu kavmiyet çıkmaz yoldur. Din bununla beraber gidemez;

Müslümanlık bu suretle yaşayamaz.

Sonra, din hakkında şöyle böyle diyenler, ufak tefek şüphe taşıyanlar da iyice zihinlerine yerleştirmelidir ki: Yine bu siyasetle memleket yürümez. Buna artık bir hâtime vermelidir.

Cenab-ı Hak [272](وَلَا تَفَرَّقُوا) buyuruyor; tefrikaya düşmeyin, fırkalara ayrılmayın, diyor.

Avrupa'da partiler

"– İyi ama, bütün milletlerde birçok fırkalar var. Dünyaları da pek iyi gidiyor. Terakki edip duruyorlar. Bu fırkalar hiç de onların izmihlâline sebep olmuyor..."

Evet, lâkin onlar "fırka"yı "tefrika" manâsında telakki etmiyorlar. Onların fırka hayatını size –lâ teşbih– şöyle temsil edeyim:

Tıpkı bizdeki mezahib gibi. Ben Hanefîyim, sen Şafiîsin. Sana i'tiraz ediyor muyum? İkimiz de aynı Hâlık'a ibadet ediyoruz. İkimizin de Kur'anımız, Peygamberimiz aynı... İşte onlar da yekdiğerine karşı bu nazarla bakıyorlar.

Bizde particilik

Bizde ise böyle mi? Heyhat! Fırkacılık tefrikacılıkta karar kılıyor. Birbirimize düşman kesiliyoruz. Her fırka diğer fırkayı vatanın düşmanı tanıyor, o nazarla bakıyor.

"Maksad memleketin selâmetidir; filan fırka selâmeti şu yoldan harekette görmüş; bizim fırka da bu taraftan gitmekte" demiyor.

İşte bu tefrikalar, hep o yüzden oldu. Nihayet memleket uçurumun, helâk uçurumunun ta kenarına kadar geldi. Yuvarlanmasına pek cüz'î bir şey kaldı. Şu son nefeste olsun aklımızı başımıza almazsak, yine böyle gidersek –maazallah– ümidler bitecek.

İslâm âlemi bize güveniyor

Ey cemaat-ı müslimîn! Artık gözünüzü açınız, aklınızı başınıza toplayınız; zira taht-ı saltanat gıcırdıyor! Böyle gidersek –el iyazu billah– o da devrilecek.

Eğer Rusya'daki Müslümanlar henüz dinlerini muhafaza ediyorlarsa; eğer Fransızların taht-ı idaresindeki dindaşlarımız hâlâ tanassur etmemişlerse; eğer İngiltere, Hintli kardeşlerimize şimdilik ses çıkarmıyorsa... İyi biliniz ki, hep çürük çarık yine bu hükümet sayesindedir.

Maazallah bu giderse hepsinin gittiği gündür.

Dünyadaki müslümanlara, bizim gücümüze göre davranıyorlar

Biz bu saltanatı muhafaza edemiyorsak düşünmeliyiz ki bizim yüzümüzden o bîçâreler de mahv olacaklar. Onların bütün nazarları, bütün ümidleri buraya ma'tûf idi. Hep bizden bir hayır bekliyorlardı.

Ama biz ne yapacaktık? Bütün Müslümanları tevhid ile azîm, cesîm bir müslüman hükümeti teşkili mi? Hayır!

Yalnız, biz adam olaydık, onlar da bulundukları memleketlerde daha âsûde olurlardı; ecnebilerin onlara karşı muamelesi daha iyileşirdi.

İşte Rusya'dan gelenler, işte Hindistan'dan, Çin'den, Mağrib'den gelenler..

Hangisine isterseniz sorunuz, hepsi böyle söylüyorlar. Bîçârelerin tâbi’ oldukları ecnebi hükümetleri, kendilerine karşı, hep Osmanlı piyasasına bakarak muamelede bulunuyorlar.

Cemaatle namazın önemi ve hikmeti nedir?

Biz evâmir-i diniyeyi îfâ ediyoruz; fakat onlardaki maksadı fevt ediyoruz; meselâ ikindide şu camie toplandık; aynı kubbenin altında, aynı imamın arkasında namaz kıldık, fakat camiden çıkınca yine birbirimize bî-gâne oluyoruz.

Acaba bu namazlardan Hâlık’ın maksadı ne idi?

Bize birbirimizi tanıtmak; Müslümanlardan bir cemaat, bir cem’iyet meydana getirmek. Çünkü din cemaatle kāimdir.

Cemaatsiz din yaşamaz. Dinsiz cemaat belki yaşar. İslâm’ın cemaate olan ihtiyacı cemaatin İslâm’a olan ihtiyacından ziyadedir.

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz öyle buyuruyor. Dinin bütün ahkâmındaki ruh: Cemaate, vahdete sevk etmektir. Biz bugün, ne oluyor bilmiyorum, en müteşettit millet olduk. Zâhir ahvallerine bakarsan, yekpare bir kitle. Fakat hakîkat-ı halde kalbleri perişan. Gûyâ ki,

[273](تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى ...) ta’rif-i ilâhîsi bizim hakkımızda!

[274](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ) bu mu?

Yapmayacağın şeyi söyleme

Sonra felâketimizin başlıca esbâbından biri de lâfçılığımız oldu.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ[275]

“Ey erbâb-ı iman, yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Bu hareketiniz indallah fevkalâde mebgûzdur; rıza-i ilâhîye külliyen muhalifdir, haramdır.”

Sözünün eri ol!

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ[276]

“Allah o kullarından razı olur, o kullarını sever ki, dediklerini fiilen yaparlar; işi sözde bırakmazlar; sonra, onun sebîl-i ilâhîsinde cihad ederler. Hem nasıl cihad ederler? Hasmın karşısında, bütün eczâsı yekdiğerine perçin edilmiş yekpare bir bina gibi dururlar da öyle merdane cihad ederler.”

Acaba biz ne yaptık? Dört beş sene evveline gelinceye kadar geçen zamanımız sükûn ile geçti. Şu son dört-buçuk beş seneyi de muttasıl söylemekle geçirdik! Bir millet ki bütün vücûdu durur da yalnız çenesi işler, elbette yaşamaz.

Duran düşer, mahvolur

Şunu bilmeli ki, milletlerin hayatında tevakkuf yoktur. Bir millet ne kadar ileri giderse gitsin; ne kadar yükseklere çıkarsa çıksın; olduğu yerde durdu mu mahv olur.

Çünkü bütün insâniyet alabildiğine pek uzaklardaki bir noktaya, bir gayeye doğru koşup gidiyor. Beşeriyet coşkun bir sel gibi umman-ı terakkiye atılmak için alabildiğine akıyor.

Bu selin önüne durulamaz. İşte biz de ya boğulacağız, ya o sel ile beraber gideceğiz.[277]

Görüyorsunuz ki bütün akvâm-ı insâniye ileriye gidiyor, yalnız biz duruyoruz. Bundan on sene, yirmi sene, hatta daha evvel bu felâketi kestirenler, görenler vardı. Söylediler, kulak vermedik, adam sen de! dedik. Ne ise şimdi:

(مضى ما مضى) -mazâ mâ mazâ” diyelim: Geçen geçmiştir.

Kalanı kurtaralım!

Fakat şu kalan hayatı olsun kurtaralım. Olan oldu, diye ye’is getirmek, dört ucunu salıvermek akıllı işi değildir. Zaten Müslümanlıkta bu yoktur.

(لَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ) İnâyet-i ilâhîden me’yûs olmayınız; sakın ümidinizi kesmeyiniz.[278]

(لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ) Ye’is haramdır.[279] Öyle ise bundan sonrası için ne yapmak lâzım gelirse yapalım, el birliğiyle yapalım.

Güzel ahlâk “Gelmeyene git, vermeyene ver...”

Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerine biri sordu:

– İslâm nedir, ya Resûlallah?...

– [280](اَلْاِسْلَامُ حُسْنُ الْخُلُقِ) İslâm hüsn-i ahlâktan ibarettir, buyurdular.
Yine sordu:

– Yâ Resûlallah, hüsn-i hulk nedir?

Buyurdular ki (أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَ تُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُوَ عَنْ مَنْ ظَلَمَكَ) yani: Sana darılan, seninle rabıtayı kat’ eden adamla barışmandır; seni mahrum bırakana bil-mukabele vermendir; sana zulm edeni de hoş görüp afvetmendir.”[281]

Artık bundan böyle ahlâklı olmaya çalışalım. Çünkü ahlâksız bir cemaat yaşamaz.

Felâketten herkes suçlu!

Mazâ mâ mazâ diyelim, tefrikalara hâtime verelim. Çünkü âkıbetini gördük.

İyi bilmeliyiz ki felâket-i hâzırada hepimizin, evet bilâ-istisna hepimizin bir hisse-i mes’ûliyeti vardır. Hiç kimse kendisini daraya çıkarmasın.

Şimdi herkes vicdanına karşı felâket-i hâzıradan mes’ûl olduğunu; umûmun mes’ûliyeti meyânında kendisinin de hissedar olduğunu itiraf ederse, o zaman iş başkalaşır; o zaman el birliğiyle hastalığın çaresine bakılır.

Düşman yakında, savaşmak lâzım, fedâkârlık lâzım....

Hükümet, millet, ordu... Bizden birçok fedâkârlıklar bekliyor. Biz bu fedâkârlığı dinimizi, vatanımızı, kendimizi muhafaza için ihtiyar edeceğiz.

Ulemâ ilmiyle, zenginler servetiyle, fakirler güçleri yettiği kadarıyla, eli silâh tutanlar kuvvetiyle çalışacak.

Bu bir borçtur. Bundan kaçmak haramdır, dine hıyanettir. Her şeyi hükümetten

beklememeli.

Devletimiz ölmek üzere…

Çünkü Müslümanlığın son ümidi olan bu hükümet, bu hükûmet-i hilâfet, artık hayata veda etmek üzere. Düşman merkez-i hilâfetten beş altı saat ötede duruyor. Şimdiye kadar onlar nasıl çalıştılar, biz ne kadar lakayd kaldık, hepimiz biliyoruz. Bununla beraber daha ümidler büsbütün münkatı’ olmamıştır. Daha İslâm için hayat mev’uddur. Çalışmalı, hükümeti, orduyu takviye etmeli.

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ.

اَللّٰهُمَّ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ[282]

SR, 6 Şubat 1913 / 24 Kânûnisânî 1328 - 29 Safer 1331, c. 9-2, aded. 230-48, s. 373-376. Vaazın üzerinde şu başlık bulunmaktadır: **“Üstad-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Bayezid Kürsüsünde, 20 Kânûnisânî, Pazar, ikindiden sonra”** Balkan Harbi’nin kısa özeti için bkz. 30. Tefsir Yazısı dipnotu. Mehmed Âkif merhum Balkan Savaşı günlerinde, halkı uyandırmak ve orduya yardım sağlamak için kurulmuş olan “Müdâfaa-i Milliyye Cemiyyeti”nin “İrşad Hey’eti”nin üyesi ve kâtibi olarak hizmete koşmuştu. Zamanın önemli din ve fikir adamlarından kurulmuş olan bu hey’et üyeleri, tanınmış âlim ve hatiplere muhtelif camilerde konuşmalar tertiplemekte idiler. Bu konuşmalar, Mehmed Âkif’in imzası ile gazetelerde halka ilân edilmekte idi. Âkif Bey merhum da savaş acıları içinde yazdığı şiirlerin yanında bu hizmete katılmış ve İstanbul’un üç camiinde 2, 7 ve 14 Şubat 1913 günleri kürsüye çıkarak kalabalık cemaatlere hitap etmiştir.

Eûzu, Besmele’den sonra: “Şüphesiz Allah Hz. Peygamber’e salât eder. Melekler de salât ederler. Ey iman edenler! O’na (siz de) salât ve selâm edin. Ey Allahım! Efendimiz ve Peygamberimiz Muhammed’e, ailesi (ferdleri)ne ve sahabîlerine salât ve selâm et, onları mübarek kıl.” (Ahzâb Sûresi, 56 âyet)

Enfâl Sûresi, 24-25. âyetler.

Burada Âl-i İmran Sûresi’nin 26’ncı âyetine işaret vardır. Bkz. Manzum Tefsirler: 1. tefsir.

Ahzâb Sûresi, 62. âyet. Meâli: “Allah’ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”

Nahl Sûresi, 36. âyet. Meâli: “Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!”

Bu ibârenin bulunduğu âyetin tamamının meâli şudur: “Ey iman edenler! Allah ile Peygamberin size hayat verecek da’vetine icâbet edin! Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız.” Enfâl Sûresi, 24. âyet.

Âl-i İmran Sûresi, 103. âyet.

Bu hadis için bkz. el-Câmi’u’s-Sağîr, c2, s. 401, nr. 7684.

Âl-i İmran Sûresi, 103. âyet.

Haşr Sûresi, 14. âyet. Meâli: “...Sen onları derli toplu sanırsın. Halbuki kalbleri darmadağınıktır...”

Âl-i İmran Sûresi, 103’üncü âyetine işaret vardır. Meâli: “Allah’ın ipine (İslâm’a) sımsıkı yapışın..” şeklindedir.

Saff Sûresi, 2-3. âyetler

Saff Sûresi, 4. âyet. Meâli: “Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever.”

Bu benzetmenin manzum ifadesi için bkz. Manzum Tefsirler: 6. tefsir.

Yûsuf Sûresi, 87. âyet.

Zümer Sûresi, 53. âyetMeâli: “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin!”

Beyhakî, Şuabü’l-imân, c. 6, s. 242.

Dokuz hasletin sayıldığı bu hadîs-i şerîfin ele alındığı ve *“Üçtür, üçü de güçtür”* denilerek, bu son üç maddesinin açıklandığı –fevkalâde– satırlar için bkz. *“Üstad Ali Ulvi Kurucu, Hâtıralar”* c. 1, s111-115.

Ya Rabbi! İslâm’a ve müslümanlara (fetihte) yardım et. Ey Allah’ım! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı (din ve dünya işlerinde yere) sağlam bastır. Bizi kâfir kavimlerin üzerine muzaffer kıl. Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi Cehennem azabından koru.

TEVEKKÜL, AMA ARSLAN GİBİ… SAVAŞTAYIZ, DURMAYALIM!

FÂTİH CAMİİ KÜRSÜSÜNDEN[283]
– Balkan Harbi içinde, 7 Şubat 1913, Cuma –

, Yer gök çalışıyor, sen ne duruyorsun – İslâm hayatın kendisidir – Zekât da cihad da çalışmak ister – Öküz kesen müslümanlar – Batı: Medeniyet değil, makine – Önce terbiye – Arap, Türk, Kürt hepimiz cahiliz – Sabır "katlanmak" değil; "göğüs germek"tir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى[284]

[Kânûnisânî'nin yirmi beşinci Cuma günü[285], Fâtih Cami-i Şerîfi lebâleb dolmuştu. Namazı müteâkib herkes bir tehalükle kürsüye sokulmaya başladı. Binlerce cemaat bir vecd-i mütehassirâne ile fâzıl-ı muhteremin kürsüye çıkmasına intizâr ediyorlardı. Hazret bir müddet sonra kürsüde göründü. Bütün simalar o cihete teveccüh etti.

Mehmed Âkif Fâtih Camii kürsüsünde

Üstad,[286] (قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ...) âyet-i celîlesini okuduktan sonra parlak ve selis bir lisanla tercüme buyurdular. Müteâkıben âyet-i celîlenin tercümesine aid Sebilü'r-Reşad'ın 226'ncı nüshasında münderic şi'r-i güzîni tertîle başladılar.

Fâtih'in sakf-ı lâhûtîsi altında, edîb-i muhteremin lisân-ı vakārından vicdan-ı ümmete sânih olan bu şi'r-i hazin üç bini mütecâviz muvahhidîne samimî göz yaşları döktürdü.

Bu manzara-i ulvî karşısında hazret-i fâzıl bir istiğrak-ı semavî ile coştu. Bir zaman geldi ki hurûşan bir kalbin nevehât-ı hazînine ma'kes olan Fâtih'in asır-dîde kubbeleri bile gürlemeye başladı.

Âkif Bey kendi şiirini okuyor

O anda her türlü alâik-i süfliyeden tecerrüd etmiş olan binlerce kalb, kubbelerde, duvarlarda mün'akis feryâd ile hem-âhenk olarak:

"İlâhî altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı..
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümânlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!"

Vâveylâsını tekrar ederken, sanki Rumeli'nin, bu ma'sûm İslâm diyarının uğradığı hûnîn manzaralar, cemaat-i muvahhidînin pîş-i enzâr-ı intibâhında tecessüm etmişti. Cemaat arasından işitilen derin derin hıçkırıklar tevâlî ederken, Hazret:

"Sabâhü'l- hayr-ı hürriyyet, ilâhî, leyl-gûn oldu!
Karanlık bir hezîmet her taraftan rû-nümûn oldu!
Şehâmet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.
O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhiş ser-nigûn oldu!
Sukūtun dehşetinden kalb-i rahmet, belki, hûn oldu!"

Cemaat ağlıyor

Nevehâtıyla hakikati bütün çıplaklığıyla tasvir ediyordu. Cemaat artık şehekāt-ı rûhiyelerini zabt edemediler. Ruhlar inler, kalbler titrer, gözler hüzünlü yaşlar dökerken Hazret-i Âkif:

"Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şarkın semâsından hilâlin geçti işrâkı!
Zaman artık Salîb'in devr-i istîlâsı, ilhâkı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkākı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı"

kıt'asını okuyordu. Herkes nâsûtiyetinden tecerrüd etmiş, ma'bedin harîm-i lâhûtîsinde mecruh ve makhûr bir vaz'-ı nedâmetle şâir-i muhteremle yek-zebân olarak:

"İlâhî, şer'-i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezîl akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu,
Gelip tâ sinemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu,"

kıt'asını tekrar ediyorlardı.

Mazlum müslümanların feryâdı

Şimdi şâirle beraber bütün kulûb-i cemaat galeyana gelmiş; sanki gözlerinde kanlı yaşlar, ellerinde cesedleri parçalanmış mazlum İslâmlar, karınları deşilmiş bîçâre kadınlar, ikiye bölünmüş ma'sûm çocuklar olduğu halde bâr-gâh-ı akdese gelmişler, hep birden bağırıyor, feryâd ediyorlardı:

"Tecellî etmedin bir kerre, Allâh'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün, celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin –hâşâ– zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müsta'cel nekâlinle?"

Allah “Çalışın!” demişti!..

Şimdi bir sükût-i amîk... Cemaat, meclisin ruhaniyeti, şiirin füsûnkâr te’siri altında bir tavr-ı istiğrak almışlardı. Birkaç dakika sonra hazret-i şâirin, cemaatle beraber bârgâh-ı akdese arz ettiği feryâd-ı tezallüm-kârânesine semavî bir sadâ şu cevabı verdi:

“Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu’tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kānûn-i sa’yin, bak, nasıl bir hisle münkādı!
‘Ne yaptın?’ ‘Leyse li’l-insâni illâ mâ se’â’ vardı.[287]”

Hazret, mâruz kaldığımız felâketlerin, uğradığımız musîbetlerin sebeb-i hakîkîsini tasvir eden bu kıt’ayı, cezîl, uyandırıcı bir tavır ile tertîl ederken bütün cemaat başlarını önlerine eğmiş, bir vaz’-ı istihyâkârâne ile tefekküre dalmışlardı.

Hazret, kıt’ayı ikmâl eder etmez, âyet-i celîlenin celâlet-i manâsı huzurunda bir irtiâş-ı hudû’kârâne ile titredi; hafif ve lerze-dâr bir sesle;

“Evet, (وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) vardı!” hakikatini tekrar ettikten sonra ber-vech-i âtî va’za başladılar. *Eşref Edib*]

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى[288]

“İnsan için ne bu dünyada, ne öteki dünyada kendi mahsûl-i sa’yinden, kendi kazancından başka bir şey yok. İnsan ne ekerse onu biçiyor. Ekmeden biçmek olmuyor. İşte bu, fıtratın bir kanunu, Allah’ın bir kanunu, hem de lisan-ı Kur’an ile tebliğ edilmiş bir kanunudur.”

Demek, o deminki feryâdların hepsi beyhûde imiş!

Öyle ya, kime duyuracaksın? “Yer pek, gök yüksek!” Âcizin figânına karşı bütün kâinat hissiz, bütün mevcudat duygusuz!

Ya sen ne istiyordun?

Baksana hem aczinden dem vuruyorsun, hem koca kâinatı keyfine râm etmek ümidine düşüyorsun!

Toprak çalışıyor!

Âlem, feza dediğimiz şu ucu bucağı olmayan boşluk içinde dönüp duruyor; Allahu Zü’lcelâl’in ezelde çizmiş olduğu hatt-ı hareketi ta’kib edip gidiyor. Hiçbir zerre kendi seyrinden, faaliyetinden geri durmuyor.

Yer yürüyor; gök yürüyor; dağ yürüyor, taş yürüyor. Hiçbiri âtıl değil, hepsi çalışıyor, her şey çalışıyor!..

Şu câmid gördüğümüz, şu cansız dediğimiz toprak, yaratılışından beri acaba bir lâhza olsun boş kalmış mı? Heyhat! Her gün, her saat, her saniye bitmez,

tükenmez inkılâblar geçiriyor: bulutlara su veriyor; bulutlardan su alıyor; sırtında otlar, ekinler, ağaçlar yetiştiriyor; karnında madenler besliyor, tabakalar vücûda getiriyor.

Ya topraktan doğan bu mahlûkat duruyor mu? Asla! Onlar da anaları gibi muttasıl çalışıyor. Muttasıl bir tavırdan diğer tavıra, bir halden başka hale geçiyor.

Gök çalışıyor!

Yer, yani bizim dünyamız böyle. Ya gök? O bizim dünyamız gibi milyarlarca dünyayı göğsünde taşıyan gök nasıl acaba? Nasıl olacak! O da tıpkı yer gibi.

Evet, bizim pek azını görebildiğimiz, alt tarafını da tahmin ile bulduğumuz namütenahi âlemlerin hepsi, yaratıldıkları zamandan itibaren faaliyete girmişler; ilâmâşaallah o faaliyeti muhafaza edip gidecekler.[289]

Ve Allah...

Biz tutmuş da mahlûkattan bahs ediyoruz. Hâlık yok mu, Hâlık, işte o da, keyfiyetini, sûretini tasavvur edemeyeceğimiz bir faaliyetle kâinatı idare edip duruyor!

[290](يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ) Allahu Zü'lcelâl her an bu kâinata hayat veriyor; her an bir şe'n, bir hâdise vücûda getiriyor. Hallâk-ı Azîmü'şşan, kısa, lâkin bizim tahayyül edemeyeceğimiz kadar kısa bir an için faaliyeti bıraksa bütün mevcudat alt üst olur.

Cenab-ı Hak, âlemi yalnız bir kere yoktan var etmedi. Onun halkı daimîdir. Evet, Allahu Zü'lcelâl'in iki muhtelif tecellîsi var ki biri mevcudatı yok etmekte; diğeri ise var etmekte.

Ancak bu iki tecellî-i Sübhânî arasındaki zaman mesafesi bizim aklımızla ölçülemeyecek kadar kısa da onun için ne oluyor, ne bitiyor, farkında olmuyoruz.[291]

Ya sen, ne oturuyorsun?!

Şimdi, madem ki yer çalışıyor; gök çalışıyor; yerleri gökleri yaratan Allahu Azîmü'şşan, o Fa'âlün limâyürîd olan Allahu Azîmü'şşan yaratmaktan bir an fariğ olmuyor; sen nasıl âtıl bâtıl oturuyor da hayat umuyorsun?

İşte bütün kâinatı gördün, hiçbir yerde, hiçbir zerrede sükûn var mı, atâlet var mı? Öyle ise sana emeksizce yaşamak, çalışmaksızın nâil-i meram olmak hakkını, böyle bir ümidi kim veriyor?

Müslümanlık galiba? Belki.

Öyle ya, Müslümanlar Allah'ın sevgili kullarıdır!

Müslümanlık tabiat kanunlarına uygundur

İyi ama işte görüyorsun ki bu âlemde, bu âlem-i fıtratta hiç sükûn yok. Müslümanlık ise fıtratın dinidir. Belki fıtratın kendisidir. Din-i İslâm hâtim-i edyândır. Bu itibar ile en mükemmel dindir.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ
ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ [292]

Cenâb-ı Allah Kur'an'da sarahaten bize bildiriyor ki: "Bu din, din-i fıtrîdir; din-i hakîkîdir; din-i tabiîdir. Lâkin insanların çoğu bilmiyorlar, çoğu gafildirler" de o pâk dinin içine kendilerinden birtakım fıtrata mugâyir ahkâm karıştırmak istiyorlar.

İslâm, hayatın ta kendisidir!

Hepimiz biliyoruz bidâyet-i zuhûrunda İslâm ne halde idi. Hicaz'ın bir köşesinde parlayan o nûr-i mûbîn yirmibeş sene içinde dünyaları tuttu. Misli görülmemiş olan bu sür'atin hikmeti ne idi? Şüphesiz din-i hakîkî olması, din-i fıtrî olması.

Hatta şu hakîkat bugünkü garb hükemâsının indinde bile müsellemdir. Onlar da böyle söylüyorlar. Müsteşrikler içinde birçok namuslu adamlar var. Diyorlar ki:

"Bakıyoruz, Müslümanlar her tarafta âtıl, her tarafta gafil; çalışmıyorlar. Fakat Afrika'da, Çin'de Müslümanlık alabildiğine ilerliyor. Bizim misyonerlerimiz bu kadar çalıştıkları halde yine muvaffak olamıyorlar. Düşündük, taşındık, tedkîk ettik, nihayet anladık ki: Müslümanlık gayet fıtrî bir din imiş."

Düşman, kusurlarımızı arıyor; buluyor!..

Fakat diğerleri öyle söylemiyorlar: "Müslümanlık, insâniyete, medeniyete münâfi bir dindir" diyorlar. "Şâhid istemez. Hakîkat meydanda. Bugün yeryüzünde 350 milyon Müslüman var. Bunlar muhtelif kıt'alarda küme küme oturuyorlar. Hepsi mahkûm, hepsi esir, hepsi câhil.

"Üçbuçuk İngiliz Hindistan'da bu kadar milyon Müslümanı taht-ı esaretinde tutuyor... Bu ne haldir? Dörtbuçuk Felemenk Cava'da yirmi milyon Müslümanı istediği gibi kullanıyor; içlerinden biri ses çıkarmıyor!.. Eğer dininiz hayırlı bir din olsaydı, haliniz böyle olmazdı!.."

Müslümanlığımız çok gevşek

Acaba hangisinin dediği doğru? Ma'lûm ya bir dinin lehinde, aleyhinde söylemek için evvelâ onu tedkîk lâzım. Yoksa yalnız o dine mensub olanların haline bakmak kâfî değil.

"Erbâb-ı insaf Kur'an'ı, Hadis'i tedkîk ediyor. Bugünkü Müslümanların Müslümanlıkla alâkasını gayet gevşek buluyor. Vakıa öyle; Müslümanlık namına bizde ancak birkaç tane şiâr-ı din kalmış. Alt tarafı bilerek, bilmeyerek kabul olunmuş bir yığın bid'at!

Bize ne oldu?

Ey cemaat-ı müslimîn! Bu din, din-i irfan idi; halbuki biz bugün milletlerin en cahiliyiz. Bu din, din-i şehâmet idi; din-i gayret idi; biz ise şu zamanda milletlerin en miskiniyiz!

Eğer din-i İslâm'ın ruhunda –maazallah– bugün gözüken fenalıklardan bir tanesi olsaydı, Müslümanlık bize kadar gelebilir miydi? Elbet o emanet-i kübrâ çoktan kaybolur giderdi.

...فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ[293]

Hatırımız için tabiat kanunu değişmez

Biz Müslümanlar, ben öyle görüyorum, Allah ile pek lâubaliyiz![294]

Zannediyoruz ki: Cenab-ı Hak oturduğumuz yerden isteyivermekle hatırımız için kavânîn-i ilâhiyesini değiştirir. Zavallı bizler! Beyhude yere feryâd edip duruyoruz!

Zaten Allah gökte, yerde değil; her yerde hâzır, her yerde nâzır. Bize şah damarımızdan daha yakın.

...وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[295]

Dua, ne demek?

"– Pek a'lâ. Bu dualar nedir? Hani biraz evvel "Salâten tüncînâ"[296] okuduk. Bunların aslı yok mu? Te'siri yok mu?"

Hay hay var. Fakat düşünmeliyiz: Duâ nedir? Duâ Allah'a rücû'dur.

Yani evâmir-i ilâhiyeye, Cenab-ı Hakk'ın gerek Kur'an'ıyla, gerek Peygamberinin lisanıyla, sünnetiyle tebliğ ettiği evâmir-i ilâhiyeye inkıyad etmemek yüzünden mutazarrır olan insanlar, tekrar Allah'a rücû' ederse, Allah'ın gösterdiği yolu tutarsa duâ makbul olur.

Başka türlü kabulüne imkân yok.

(...لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ...)[297]

İnsan olgunlaştı, İslâm geldi

Allah, niçin İslâm'ı gönderdi? Çünkü beşeriyetin saadeti matlûb-i ilâhî idi.

Bundan evvel de birçok edyan vardı. Fakat o zamanlar beşeriyet daha sinn-i tufûliyette idi. İnsaniyet henüz çocuktu, sinn-i kemâle ermemişti. Beşeriyet birçok edvâr, birçok inkılâbat geçirdi. Her devre göre din göndermek lâzım geldi.

Nihayet Cenab-ı Hak, hâtemü'l-edyan olmak üzere bu dini gönderdi ki ahkâmına tâbi' olanlar hem dünyada hayat-ı tayyibeye, hem âhirette naîm-i sermedîye mazhar olsunlar.

Evet, Allah bu din-i mübîni bu maksadla gönderdi. İslâm, sa'y dinidir, amel dinidir, mücahede dinidir.

Zekât çalışmak ister

Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerîm'de nerede[298] (وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ) "Namaz kılınız" buyurmuşsa mutlaka arkasından (وَآتُوا الزَّكٰوةَ) "Zekât veriniz!" diye de emretmiştir. Pek a'lâ zekâtı kim verir? Elbet serveti olan.

Servet ne ile kazanılır? Tabiî çalışmakla.

O halde en büyük ibadeti yerine getirmek için bile sa'y lâzım.

Cihad da çalışmak ister

Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde bize ittihad ile, ittifak ile, mücahede ile emir buyuruluyor. Kitâbullah, hadis, hep bizi ittifaka, mücahedeye, cihada da'vet ediyor. Bu emirler nasıl, ne ile yerine gelecek? Şüphesiz hep sa'y ile.

Eğer İslâmiyet'in bidâyetindekiler, sonrakiler gibi, bizler gibi olsalardı; o muvaffakiyetler, o harikalar vücûd bulabilir miydi?

Ne idi o gayretler, ne idi o himmetler? Her tarafa gittiler, fevc fevc Ashab-ı Kiram bütün dünyayı dolaştılar, oturmadılar, durmadılar, çalıştılar. O sayede neler neler yaptılar!

Birbirimizi Firenklerden öğreniyoruz!..

Sonra, ne oldu da bu hale geldi âlem-i İslâm?

Çin'de, Hind'de, mağribde, maşrıkta, şimalde, cenubda, her yerde görüyorsunuz: Müslümanlar cümûd içinde, rehavet içinde, uyuşuk bir halde! Teârüf yok, tehâbbüb yok. Birbirini tanımazlar, birbirini sevmezler.

Şu cemaatin içinden hiçbirimiz bilmeyiz ki: Dünyanın neresinde ne kadar Müslüman var? Sonra o Müslümanların âdâtı, ahlâkı nedir; hatta lisanı nedir?

Yazıklar olsun bize ki: birbirimizi tanımak istediğimiz zaman bile, yine firenklere, firenk kitaplarına müracaat mecburiyetinde kalıyoruz! Bu ne büyük zillettir? Anlamalı!

Hani Müslümanlık bir uhuvvet husule getirecekti? Nerede?

Bugün Müslümanlar kadar müteferrik, müteşettit bir millet var mı? Her tarafta Müslümanlık cehalet, Müslümanlar ise sefalet içinde mahv olup gidiyor.

Hindistan'da, İngiliz oyunları: Öküzden kurban...

İşte İngiltere'nin zîr-i idaresindeki Müslümanlar! Hind'de yüzlerce milyon nüfus var. Bir kısmı Mecûsî, bir kısmı Müslüman. İkisi de aynı ırktan, ikisi de aynı muhit içinde yaşıyorlar.

İngiltere hükümeti ne yapıyor bunlara? Müslümanlara diyor ki: Kurban bayramında öküz kesin. Halbuki Mecûsîlerce öküz mukaddes bir hayvan. Bizim Müslümanlar da İngilizin fesadına kapılarak Mecûsîlere inad muttasıl öküz kurban ediyorlar. Mecûsîler bunu görünce küplere biniyorlar!

Yine aynı İngiliz tutuyor, Mecûsîleri kızdırıp camilere domuz kafası attırıyor.

Böyle böyle Mecûsîleri Müslümanlara, Müslümanları Mecûsîlere tutuşturuyor. Sonra yok yere birbirine düşman kesilen her iki taraf hükümete, yani İngiltere'ye müracaat ediyor; o da koşup Mecûsînin de hakkından geliyor, Müslümanın da!

"Keçi, koyun kessenize, budalalar!"

Bir aralık şimdiki Afgan emiri Habîbullah Han Hindistan'a gitmiş; hali gördükten sonra Müslümanlara demiş ki: ,

"– Ya hu! Ne yapıyorsunuz? Kurban!.. Evet, Hanefîlerce vâcib. Fakat mutlak öküz mü olmak lâzım? Keçi, deve, koyun kesseniz olmaz mı? Neye böyle budalalık edip de İngilizlerin ekmeğine yağ sürüyorsunuz?"

Emîr, Mecûsîlere de gitmiş, işin iç yüzünü anlatmış. Bir dereceye kadar iki fırkanın arasını bulmuş.

Müslümanlık, bilgiyle yaşar

Çin'e git. Orada da aynı! Neden? Hep cehil yüzünden. Hiç başka bir şeyden değil.

Çünkü Nasraniyet ilim ile payidar olmaz; Müslümanlık ise cehil ile bekā bulamaz. Öyledir: Hristiyanlığın ilme karşı yüzü yoktur, tahammülü yoktur; Müslümanlık da cehalete, kābil değil, dayanamaz.[299]

Hepimiz biliyoruz ki, Müslümanlığın Asr-ı Saadet'e yakın olan zamanlarında şeref, şan, şevket alabildiğine müterrakkî idi. O zaman ilimce, fence o kadar ileride idik ki, câhil firenkler tahsil için ta Avrupa'dan kalkıp Bağdad'a gelirler; ulemâ-yı İslâm'dan ders alırlardı. Endülüs medreselerinde birçok krallar, birçok papazlar vaktiyle okumuşlardı. Öyledir, dârü'l-irfan idi orası.

Sonra cehalet yavaş yavaş taammüm etti. Nihayet, biz de bu hale geldik!

Eğer elbirliğiyle bu cehaletin izâlesine çalışmazsak; mahvımız muhakkaktır. Yoksa yarım tedbirlerle iş bitmez.

Evi yıkılan adam...

Hazret-i Mevlâna'nın şöyle bir hikâyesi var: Fakirin birinin harab bir evi varmış; çoluğu çocuğunu onun içinde barındırırmış. Adamcağız her sabah işine giderken eve dermiş ki:

— Ey eski yurdum, sakın bana haber vermeden yıkılıp da çoluğumu çocuğumu mahv etmeyesin!

Bir gün gelir, bakar ki ev yıkılmış, üç çocuğunu da ezmiş. Yıkık yurdun harabeleri üzerine çıkar, baykuş gibi ötmeye başlar:

— Bana haber vermeden neye yıkıldın da, hânümânımı söndürdün? Ben sana her sabah yalvarmamış mıydım? Bu kadar vefasızlık olur mu?

Ev de ona der ki:

— Beni azarlama, ben, sana şimdiye kadar binlerce kere bu akıbeti anlattım. Benim artık ayakta duracak halim kalmadı, demek istedim. Lâkin ne vakit ağzımı açtımsa, sen hemen bir avuç çamur tıkadın. Duvarlarımdaki çatlaklar hep birer lisan idi. Fakat bir türlü hakikati anlatamadı. Beni halime bırakmadın ki, sana halimi söyleyeyim!.[300]

Geçici, günlük tedbirler, yıkılmayı önleyemez!

İşte bizim hey'et-i ictimâiyemiz, bünyan-ı hükümetimiz de böyledir. Neresi çatladıysa yamamaya baktık: Bir avuç çamur tıkadık; esasa, temele hiç bakmadık. Nihayet bir gün geldi ki, ansızın yıkıldı.

Teşekkür olunur ki, kâmilen yıkılmadı. Fakat yine gaflet gösterirsek alt tarafı da yıkılacaktır.

"– Ne yapayım?"

Yapacak şey zaman fevt etmeyip çalışmaktır; aramızdaki nifâkı, şikākı kaldırmak, birbirimize sarılıp elbirliğiyle çalışmaktır. Yoksa hiçbir taraftan ümid-i muâvenet beklemeyelim.

Avrupa'yla eski ve yeni münasebetler

Bir zamanlar Avrupa'dan sefirler gelirlerdi; Cuma Selâmlığı'nda padişahın üzengisini öpmek şerefine nail olmak için aylarca İstanbul'da dolaşırlardı.

Bugün ise İngiltere Hariciye Nazırı Meclis-i Meb'ûsan'da bizim lehimize bir kelime-i tayyibe sarf edecek mi; yahud Fransa Başvekili bize karşı olan huşûnetini biraz olsun tâdil edecek mi diye dört gözle bakıp ümidleniyoruz.

Evvel ne idik, şimdi neyiz, anlamalı!

Fakat beyhude intizar! Bugün cihan kuvvetten, servetten başka bir şeye boyun eğmez. Onların nazarında en haklı: En zengindir, en kavîdir.

Âcizin feryâdını kimse dinlemez. Hakkına kāni' değil ki feryâdını dinlesin![301]

Şeyh Abduh ve Spenser

Hatta Mısır Müftüsü merhum Şeyh Muhammed Abduh hikâye ediyor.

Bir aralık İngiltere'ye gitmiş. İngiliz hükemâsından meşhûr Spenser, Mısır'dan Müslümanların büyük bir adamının geldiğini haber almış. Gidip, görmek istemiş. Lâkin kendisi hasta imiş. Onun için Şeyh'i çağırmış. Şeyh Muhammed Abduh da kalkıp gitmiş.

Spenser, Abduh'a çok iltifat etmiş. Biraz görüştükten sonra sormuş:

"— Bizim garbı nasıl buldun?" Abduh demiş ki:

"— Efendim garbı bana sormayınız. Onu ben sizden öğrenmek isterim. Siz de bana şarkı sorarsanız anlatırım."

O vakit Spenser kemâl-i teessürle şu sözleri söylemiş:

"— Burada insâniyet maalesef hiç kalmadı. Beşeriyet, beşeriyet-i mütemeddine, hisden, insafdan büsbütün tecerrüd etti. Ben senin hakkını gasb ediyorum, Çünkü kavîyim; sen ezilip gidiyorsun, çünkü kavî değilsin.. Âtîyi pek fena görüyorum. Biz böyle istemedikti. Fakat böyle oluyor."

Medeniyet değil, makine...

Avrupa medeniyeti bir medeniyet-i fâzıla, bir medeniyet-i hakîkiye-i insâniye değil.

Fakat ne yapılır? Önüne durulamaz. Makina kesilmiş herifler: Uğraşıyorlar, çabalıyorlar, maddî nâmütenâhî terakkiyata mazhar oluyorlar.

Sonra da gelip bizi eziyorlar, parçalıyorlar.

Bin nasihattan bir musîbet daha müessirdir, derler. Haydi verilen nasihatleri dinlemedik. Lâkin uğradığımız musibetler bini bile geçti. Onun için bâri bundan böyle olsun zararımızı telâfiye çalışalım.

Evet çalışalım. Fakat nasıl çalışalım? Bu gayet mühim bir mes'eledir.

Almanya'yı kurtaran şey: İlkokul...

Bundan yüz sene kadar evvel aynı felâket bir milletin başına daha gelmişti. O millet de harb etmiş; pek büyük rahnelere uğramıştı. Sonra ukalâsı toplandılar; ne yapalım şu musibetten yakayı nasıl kurtaralım? diye müşavere ettiler.

Hükemâsı, siyâsiyûnu, ictimâiyûnu... Her biri birer fikir dermiyan etti. Kimisi: Düvel-i muazzamadan birinin himayesine girelim; kimisi: İttifak yapalım; kimisi:

Ordumuzu ıslah edelim, ticaret-i bahriyemizi ileri götürelim, dedi.

İçlerinde ihtiyar bir adam vardı. Söz ona geldi. Sen ne dersin? dediler. “Mahalle mektepleri yapalım!” dedi.

Huzzar güldüler. “Hey sersem, mahalle mektepleri mi bu felâkete çare bulacak?!” diye eğlendiler.

İlimde düşmanı geçmek

Fakat o adam söylediği sözü bilerek, düşünerek söylemiş olduğu için kalkıp maksadını izah etti: “Efrâdı arasında maarif-i ibtidâiye taammüm etmeyen milletin ne ordusu, ne donanması, ne ticareti, ne serveti olamayacağını” saatlerce anlattı. Fikrini de kabul ettirdi.

Çünkü başlarına gelen felâket-i mağlubiyetin, sırf kendi terbiye-i ilmiyelerinin, kendi irfanlarının karşılarındaki düşmandan daha aşağı bir seviyede olmasından neş’et ettiğini, delâliliyle gösterdi.

Bunun üzerine el birliğiyle çalıştılar. Bugünkü Almanya meydana geldi.[302]

Din, dünya, âhiret... Hepsi ilim ister!

Maarif, maarif!.. Bizim için başka çare yok; eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmalıyız. Dünya da maarifle, din de maarifle, âhiret de maarifle... Hepsi, her şey maarifle kāim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok, cahiller eline geçince mahv olur.

Kur’an’da, Hadis-i Peygamberî’de nâmütenâhi hakāyık var. Onlar nasıl meydana çıkar? İlimle, irfanla.

Kur’an’da gizli gerçekler

Bundan üç dört yüz sene evvel hakkıyla anlaşılamayan âyât-ı celîleden, bugün nâmütenâhi hikmetler zuhur ediyor. Ne kadar meçhul hakāyık bugün inkişaf ediyor.[303]

Eğer Kur’an şu gördüğümüz milletlerin birisinin elinde olsaydı; görürdünüz ne hakāyık çıkarırlardı; bütün dünyayı Müslüman yaparlardı.

Kendi bâtıl, muharref dinlerini neşr için nasıl çalışıyorlar. Sonra biz ne yapıyoruz? Onların Nasraniyet’i, İncil’i müdafaa için, tervic için sarf ettikleri himmetin onda birini biz sarfetsek bugün Müslümanlar bu halde kalmazdı.[304]

Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali nasıl yetişti?

Biz “Müslümanlık” deyince dinin şekl-i sahihini, devr-i ashabdaki şeklini kasd ediyoruz.

Şu cihan-ı medeniyet, bırakalım Peygamberi, acaba Ebû Bekir gibi, acaba Ömer gibi, acaba Osman, Ali gibi yahud diğer Ashab-ı Kiram gibi adam yetiştirdi mi? Yetiştirebildi mi? Pek a’lâ, onlar o siyaseti nerede öğrendiler?[305]

Kable’l-İslâm hepsi cehalet içinde idiler. Dünyanın hücrâ bir köşesinde oturuyorlardı. Onları din-i İslâm terbiye etti. Evet, din-i İslâm, din-i İslâm’ın şekl-i sahîhi.

Bugün dinin şekl-i sahîhine rücû’ nasıl olur? Evet, o da maarifle, ilimle olur. Cehaletle olmaz.

İslâm başka, Hristiyanlık başka...

Birtakımları diyor ki: "Bir zaman dinler iş görebilirlerdi; meselâ Nasraniyet, bundan bin, iki bin sene evvel insâniyet için belki müfîd olabilirdi; fakat artık bugün muzırdır. Sizin Müslümanlığınız da böyle. Bundan bin üç yüz sene evvel işe yarayabilirdi; fakat bugün mâni'-i terakkidir..."

Buna cevap çok: "Evet, sizin Nasraniyetiniz hakîkaten mâni'-i terakkidir. Nitekim siz Hristiyanlığa veda etmeden terakkî edemediniz. Biz ise aksine: Müslümanlığa veda ettikten sonra tedenniye başladık. Git gide bugünkü hale geldik."

Müslümanlık, ilimle yaşar

Müslümanlığın ahkâmı, fıtratın ahkâmıdır. Hiç değişmez, fikr-i beşerin terakkîsi âlem-i fıtratta yeni birçok hakikatler bulduğu gibi, ayn-ı terakkî ile din-i Muhammedî içinde yeni yeni birçok incelikler görülür, anlaşılır.

Ne ile görülür, ne ile anlaşılır? İlim ile, irfan ile. Bütün ictimâiyûn arıyorlar, tarıyorlar, bizim inhitâtımızı, inkırâzımızı hep irfansızlığımızda, ilimsizliğimizde buluyorlar.

Önce kendimizi, sonra evlâdımızı terbiye

Bunun için artık yapacak şey: nifaklara, şikaklara hâtime vermek, el birliğiyle çalışmaktır. Evlâdımıza evvelâ bir Müslüman terbiyesi vermeli; sonra asrın ulûm-i nâfiasını, fünûn-i sahîhasını öğretmeliyiz.

Hem terbiyeye ailelerden başlamalıyız, bunun için de evvelâ kendimizi terbiye etmeliyiz. Birbirimize karşı münasebetsiz harekâtı, gılzeti, huşûneti bırakmalıyız.

Ayyaş bir herifin halkı meşrûbât-ı küûliyeden men' etmesi, hevesatından vaz geçmeyen bir vaizin halkı takvaya da'vet etmesi ne kadar gülünç olur, ne kadar maskara olur!

Evvelâ kendimiz terbiye olmalıyız, sonra evlâdımıza din hakkında bir fikr-i sahîh vererek okutmalıyız. Nitekim bizden yüz sene evvel aynı akıbeti geçiren millet okumak sayesinde bugün bütün siyâsiyat-ı âleme hâkim oldu.

Arap, Türk, Kürt, Arnavut... hepimiz cahiliz

Müslümanlık bize dünya için bir hayat-ı tayyibe va'd ediyordu. Neye vermedi? İşte hep bizim cehaletimiz yüzünden. Şimdiye kadar birbirimizi anlamadık, hâlâ da anlayamıyoruz. İşte bu hal, şu menhus felâketi başımıza getirdi. Çünkü Müslümanların hepsi cahil. Arabı cahil, Türkü cahil, Kürdü cahil, Arnavudu cahil... Hepsi cahil. Hepimiz igvââta kapılıyoruz.[306]

Asırlar geçti biz hâlâ bir araya gelip de bir iş göremedik. Bilakis ayrı ayrı hareket ederek memleketin her tarafında şûrişler, fesadlar çıkardık. Hükümet, ordu bu fitneleri bastırmakla yoruldu, bîtâb düştü. Herifler de beynimize bindiler.

Yunanla Bulgar nasıl birleşti?

Donanma için herkes bağırdı: Bir iki gemi alalım. Almazsak Balkan hükümetleri

ittifak edecekler. Birkaç gemi bu ittifaka mâni' olur. Yunanlılar olsun ittifaka giremez...
Adam sen de! dedik; hiç Bulgarlar Yunanlılarla bir yere gelir mi? Evet senin mantığına bakarsak gelmemek îcab edecek... Lâkin geldi!
Hem bu gelişten bütün âlem-i İslâmın başına bu kadar felâket geldi.

Cennet'e gideceğiz!.. Belki?..

Ahvalden her kime şikâyet etsek; cevap hazır:
"Ah ben ne yapabilirim? [307](لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) Ben dinimin evâmirine itâat ediyorum. Namazımı kılıyorum."
"İstiğfar?.. Bol bol. Zekât... Onu da işte hile-i şer'iye ile filân yoluna koyduk."
"Hac?.. Vâkıa gidemedim; fakat bizim sakayı bedel gönderdim. Gitti, geldi. Allah kabul etsin. Evin kapısını geçen gün yeşile boyattım."
"Vaktim oldukça Müslümanların haline acıyorum. Eh kader böyle imiş. Ölümlü dünya..."
İşte bizim sofular böyle söylüyor. Bu doğru mu? Haydi ölümlü dünya böyle gidecek; ya âhirette ne olacak?
"Elbet bu sıkıntıların mükâfatını göreceğiz, yani cennete gideceğiz."[308]
Belki?..
Fakat Allah böyle söylemiyor, Kur'an böyle bir şeyden haber vermiyor, hele hadis hiç böyle demiyor.

İmtihansız Cennet olmaz!

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ *[309]*

Cenab-ı Hak sizi sıkı imtihanlara çekmedikçe, siz de sabr u sebat göstermedikçe cennete gireriz mi zannediyorsunuz? Yanlış.
Sonra Hazret-i Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki:

لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتّٰى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتّٰى تَحَابُّوا *[310]*

"İman olmadıkça cennete giremezsiniz..." ma'lum. Fakat alt tarafı var: *"Birbirinizi sevmedikçe de mü'min olamazsınız."*
Lâkin ben bütün Müslümanları seviyorum. Kalbimde din kardeşlerime karşı hiç buğuz, nefret yok.

Sevgi lâfla olmaz!

İyi ama muhabbet, şefkat gibi şeyler hep umûr-ı bâtıniyedendir. Vücuduna hükm olunmak için hariçte âsârı, tecelliyatı görülmek lâzım.
Yalnız hissiyat-ı kalbiye kâfî olsaydı, Cenab-ı Hak bu namazları, bu oruçları, bu ibadetleri emr etmezdi. Kalben beni tanıyın, bu kadar kâfî derdi.
Halbuki böyle değil.
Allah bile ahval-i kalbiyemizi, ahval-i vicdaniyemizi haricî eşkâl ile görmek istiyor.. O Allah ki âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyât'tır.[311]

Sevgi yoksa, dünya da yok, âhiret de!

Nakl ettiğimiz hadis-i şerif gösteriyor ki:

Biz Müslümanlar ihvan-ı dinimizi sevmezsek, imanımız tam olmaz. İmanımız tam olmayınca da cennet yok!

Demek dünya olmadığı gibi, âhiret de yok. Hem burada hüsran, hem orada hüsran. İşte neûzubillah hüsran-ı mübin budur.

Müslümanlar böyle müteferrik mi yaşayacaklardı?

[312](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ...) Hani mü'minler kardeş idi? Hani Müslümanlar hasma karşı bünyân-ı mersûs olacaklardı? Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz buyuruyor ki:

"Dünyadaki Müslümanların hepsi bir vücûdun a'za-yı muhtelifesi gibidir. Birisine bir elem isabet etti mi, diğerleri de duyacaklar."[313]

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Dünyanın öbür ucundaki bir Müslümana diken batsa ben onun acısını kalbimde duyarım." buyuruyor.[314]

Hepsini yanlış anladık

İşte din-i İslâm nazarında medeniyet bu, başka değil. Biz cehaletimiz yüzünden dini bu hale getirdik. Din de bizi bu hale getirdi. İslâm bir din-i meskenet oldu.

Kanaati, tevekkülü, sabrı... hepsini yanlış anladık. Sîret-i Resûlü, sîret-i Ashâbı gözetmez olduk. Ashab-ı Kiram nasıl çalışıyorlardı. İ'lâ-yı din için ne kadar mücahedede bulunuyorlardı?

"Miskin herif!.."

Hazret-i Ömer'in İslâm'daki mevkii ma'lûm: İkinci halife. Hazret-i Peygamberin o kadar iltifatına mazhar olmuş ki:

"Benden sonra peygamber gelseydi Ömer gelirdi." buyurmuşlar.

İşte o hazret bir gün Medine'de dolaşırken bakmış: bir adam yırtık pırtık elbise içinde, boynunu bir tarafa bükmüş, süklüm püklüm duruyor. Hemen kamçıyı herifin omuzuna indirmiş; demiş ki:

لاتمت علينا ديننا اماتك الله

"Miskin herif! Bizim dinimizi böyle ölü şekline koyma, Allah seni kahretsin."[315]

Bu din, din-i meskenet değil, din-i zarûret değil, din-i fakr değil.

Tevekkül, ama arslan gibi...

Hele tevekkül... Hiç bizim anladığımız mâhiyette mi?

Tevekkül, Kur'an'ın gösterdiği, hadisin gösterdiği tevekkül, bütün esbâba sarıldıktan sonra olan tevekküldür.

Ne güzeldir Sa'dî'nin şu hikâyesi:[316]

Adamcağızın biri geceyi kırda geçirmek mecburiyetinde kalmış. Lâkin yırtıcı hayvanlardan korktuğu için büyük bir ağaca çıkmış. Bakmış ağacın dibinde kötürüm bir tilki yatıyor. Bu sakat tilki acaba ne yiyor? diye merak etmiş.

Bir aralık uzaktan bir arslan gözükmüş. Ağzında bir de çakal varmış. Arslan

ağacın dibine gelmiş, çakalı parçalamış, yiyeceği kadar yemiş, savuşmuş. Derken tilki de sürüne sürüne gitmiş, çakalın bakıyye-i vücûdunu yemiş; inine çekilmiş.

Ya, demek ki Cenab-ı Hak amel-mânde bir mahlûkun bile rızkını ayağına gönderiyor. İşte kötürüm bir tilki! Fakat yine aç kalmıyor. Öyle ise artık ben de oraya buraya baş vurmaktansa bir köşeye çekilip mütevekkil olayım...

Herif ağaçtan iner, biraz gider, yolun üzerinde bir mağara bulur. İçine girer. Bir gün bekler, iki gün bekler, gelen giden yok. Üçüncü gün açlık bîçârenin iliğine, damarına kadar işlemiş, bîtâb düşmüş, uyumuş. Rüyasında biri gelmiş; demiş ki:

"– Ey budala, kalk! Ne yatıyorsun? Vücûdun sapasağlam iken bu meskenet ne? Nasıl oluyor da kendini sakat bir tilki menzilesine indiriyorsun? Git arslan ol da bakıyye-i şikârınla başkaları geçinsin!"

Sabır "katlanmak" değil "göğüs germek"tir

Sonra yanlış anladığımız hakāyıktan biri de: sabır.

Biz zannediyoruz ki sabır mezellete tahammüldür.

Halbuki sabır, katlanmak değil, şedâid-i hayata göğüs germektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [317]

"Sabrediniz, hem de sabırda düşmanlarınızla müsabaka ediniz. Onlardan fazla şedâide göğüs geriniz."

Kur'an'ın bu hakāyıkını ne ile anlayacağız? İlim ile, irfan ile. Biz anlamadan gidiyoruz. Bâri çocuklarımız anlasın.

Demek felâket-i hâzıranın esbabını tefrikada bulduk. Tefrikanın esası ise cehalet imiş.

Savaştayız, can veriyorlar, duracak zaman değil

Ey cemaat-ı müslimîn!

Biliyorsunuz ki, bugün harp var, hâl-i harpteyiz; kardeşlerimiz, evlâdlarımız düşman karşısında can feda ediyorlar.

Hükümetin müzâyakası ise ma'lûm.

Herkes elinden geldiği kadar gâzilerimize muâvenette bulunmalı.

Zenginler çok vermeğe kıyamadı. Fukara az vermekten sıkıldı... Onun için şimdiye kadar hiçbir şey olmadı. İaneye az çok herkes iştirak etmelidir. On para da verilir, on kuruş da verilir, on lira da verilir. Hiç kimse dirîğ etmesin.

Namus-ı İslâmı muhafaza etmek için herkes elinden gelen fedâkârlığı yapsın.

Duracak, düşünecek zamanda değiliz.

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ

اللّٰهُمَّ فَرِّقْ جَمْعَ الْكَافِرِينَ.

اللّٰهُمَّ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا

وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.[318]

SR, 13 Şubat 1913 / 31 Kânûnisânî 1328 - 7 Rebîülevvel 1331. c. 9-2, aded 231-49, s. 389-395. Vaaz üzerinde şu başlık bulunmaktadır: **“Üstad-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Fâtih Cami-i Şerîfinde”.** Yazının başında, Âkif Bey’in konuşmalarını kaydeden Eşref Edib Bey’in “vaaz öncesini ve konuşmanın başında, kendi şiirini okuyan Âkif Bey’in ve cemaatin ruh hallerini” anlatan bir giriş yazısı vardır. Vaaz, Cuma namazından sonra verilmiştir.

Bilindiği gibi Safahat’ın 4. kitabı “Fâtih Kürsüsünde” adını taşımaktadır. Tamamı 1692 mısra olan manzume, SR’da 10 Temmuz 1913 – 23 Temmuz 1914 tarihleri (no. 252-306) arasında 28 bölüm halinde yayınlanmıştır. Gerçek hayatta verdiği vaazdan sonra kaleme aldığı bu manzumesinde Âkif Bey, kürsüde söylediklerini çok daha geniş ve derin olarak işlemiştir.

Bunun aksine olarak, Süleymaniye’de verdiği nisbeten kısa vaaz ile (14 Şubat 1913) çok önce yazıp yayınladığı Safahat’ın 2. kitabı “Süleymaniye Kürsüsünde” (Ocak – Ağustos 1912, 1002 mısra) arasında –zikredilen dertler dışında- fazla bir benzerlik yoktur. Manzume çok daha etraflı ve fikrî derinlikle işlenmiştir.

Necm Sûresi, 39. âyet. Meâli: “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”

7 Şubat 1913.

Âl-i İmran Sûresi, 26. âyet. Tamamının meâli şöyledir: “(Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsınDilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedirGerçekten sen her şeye kādirsin.”

Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 176.

Necm Sûresi, 39. âyet. Meâli: “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”

Âkif Bey “Fâtih Kürsüsünde” manzumesinin “Vâiz Kürsüde” bölümünün başında (s. 215-223) bu fikirleri işlemektedir.

Rahman Sûresi, 29. âyetMeâli: “Göklerde ve yerde bulunan herkes, O’ndan ister. O, her an yaratma halindedir.”

“... boş durmuyor. Hâlık bile” ifadesi için bkz. Safahat: 1. kitap, s. 26; 4. kitap,

Fâtih Kürsüsünde, s. 216.

Rûm Sûresi, 30. âyet. Meâli: “(Resûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”

Rûm Sûresi, 30. âyet.

Safahat, 4 kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 229-230.

Kaf Sûresi, 16. âyet. Meâli: “...Biz ona şah damarından daha yakınız”

Müslümanlar tarafından sıkıntılı zamanlarda okunan makbul bir duadır. Aslı şöyledir:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلٰوةً تُنْجِينَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَهْوَالِ وَالْآفَاتِ وَتَقْضِي لَنَا بِهَا جَمِيعَ الْحَاجَاتِ وَتُطَهِّرُنَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ السَّيِّئَاتِ
وَتَرْفَعُنَا بِهَا أَعْلَى الدَّرَجَاتِ وَتُبَلِّغُنَا بِهَا أَقْصَى الْغَايَاتِ مِنْ جَمِيعِ الْخَيْرَاتِ فِي الْحَيٰوةِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

“Allahım, efendimiz Hz. Muhammed’e, öyle bir salât eyle ki, o salât sayesinde bizi bütün korku ve felâketlerden koru, bütün ihtiyaçlarımızı karşıla, bütün kötülüklerden temizle, bizi yüce zâtının katında en yüksek derecelere ulaştır. Dünya ve âhiret hayatımızda bütün hayırlarda en son hedeflere ulaşmayı nasip eyle.”

Rûm Sûresi, 30âyetten. Meâli: “Allah’ın yaratışında değişme yoktur.”

Bakara Sûresi, 43, 83, 110; Nisa Sûresi, 77; Hacc Sûresi, 78; Nûr Sûresi, 56; Mücadele Sûresi, 13; Müzzemmil Sûresi, 20. âyetler.

Bkz. Manzum Tefsirler: 6. tefsir.

Bu hikâyenin manzum şekli için bkz. Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 241.

Bkz. Manzum Tefsirler: 5. tefsir.

Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 242-243.

Safahat, 6. kitap, Âsım, s. 378-379:

Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı.
Kuru da’vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister...

Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s154-155.

Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 169.

Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 243.

Bakara Sûresi, 286. âyet. Meâli: “Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar...”

Bkz. Manzum Tefsirler: 14. tefsir; Safahat, 1. kitap, s. 102; 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 250.

Âl-i İmran Sûresi, 142. âyet. Meâli: “Yoksa Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?”

Bkz. Müslim, İman, 93. hadis; Ebu Davud, Edeb, 131.

“O Allah, sırları ve (en) gizlileri bilendir.”

Hucurât Sûresi, 10. âyet. Meâli: “Mü’minler ancak kardeştirler...”

Bkz. Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66; Ahmed bHanbel, IV, 270.

Bu hadîs-i şerîfin kaynağı bulunamamıştır… Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 162.

Hadisenin manzum olarak zikri: Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 236.

Bu hikâyenin manzum şekli için bkz. Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 235.

Âl-i İmrân Sûresi, 200âyet. Meâli: “Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah’tan korkun ki başarıya erişebilesiniz.”

“Ya Rabbi! İslâm’a ve müslümanlara (fetihle) yardım et. (3 defa). Ey Allah’ım! Kâfirlerin, topluluğunu dağıt, parçala. Ya Rabbi! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı (din ve dünya işlerinde yere) sağlam bastır. Bizi kâfir kavimler üzerine muzaffer kıl.”

BU DEVLET YIKILIRSA,
İSLÂM ÂLEMİ BİTER…
BİZİ ANCAK
EĞİTİM KURTARIR.

SÜLEYMANİYE CÂMİİ KÜRSÜSÜNDEN[319]
Mehmed Âkif'i ağlatan konuşma
– 14 Şubat 1913, Cuma –

Allah'ın yardım va'di: Çalışanlara – Allah bize borçlu mu – Aklı olmayanın dini yoktur – Faydalı şey, dine aykırı olmaz – Osmanlı yıkılırsa, müslümanlar ne olur – Çalışanlar, çalışmayanı ezer geçerler – "Son din"in bilgiye ihtiyacı – Âlim dedelerimiz ne demişler?..

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ[320]

Allah celle celâluhû buyuruyor ki: (وَالَّذِينَ) *O kimseler ki* (جَاهَدُوا) *mücahede ederler, çalışırlar, çabalarlar…* (فِينَا) *Bizim uğrumuzda.* Allahu Zü'lcelâl öyle söylüyor: *Benim uğrumda çalışanlar, benim için çalışan, çabalayan, mücahedede bulunanlar…* Ne olacak?

Yolunda çalışana Allah yardım eder

(لَنَهْدِيَنَّهُمْ) *Biz onları mutlaka mazhar-ı hidayet edeceğiz; hiç şüphe yok edeceğiz.* (سُبُلَنَا) *kendi sübül-i ilâhiyemize, kendi yollarımıza.* Yani *benim için çalışanları, benim uğrumda mücahede edenleri ben mutlaka mazhar-ı tevfik edeceğim.* Hem (لَنَهْدِيَنَّهُمْ) sigası te'kîddir: *Mutlak edeceğim, şüphe yok. O mücahid kullarımı hiçbir zaman mahrumiyet içinde öldürmeyeceğim.*

(...وَإِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ) *Ey Müslümanlar, bunu bilmiş olunuz ki: Allah iyilerle beraberdir.* "Muhsin" yalnız, ihsan eden, para veren demek değildir; iyi demektir, iyilik eden demektir. Yani "müsî"in zıddı.

Allah, sözünden dönmez

İşte âyet-i celîledeki va'd-i ilâhî kat'îdir, sarîhdir, şüpheye asla mahal yok. Cenab-ı Hakk'ın va'd-i ilâhîsi hulf kabul etmez.

...لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ... لَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ...[321]

Kur'an'ın birçok yerinde musarrah: Cenab-ı Hakk'ın va'dinde hiç hulf yoktur.

[322](يَا مَنْ إِذَا وَعَدَ وَفَى وَإِذَا أَوْعَدَ تَجَاوَزَ وَعَفَا) *Allah'ın va'di, va'd-i lütfu hiç hulf kabul etmez; vaîdi yani va'd-i kahrı böyle değil; dilerse, belki afveder; fakat va'dini her halde îfâ buyurur.*

İlâhî yardım niye yok?

Pek a'lâ! Madem öyledir, madem âyet-i kerîme hak yolunda çalışanların Allahu Zü'lcelâl tarafından hiçbir zaman mahrum bırakılmayacağını bildiriyor; o halde nedir Müslümanların bu hali?

350 milyon mu, 400 milyon mu, cihanda bu kadar Müslüman var; şarkta var, garpta var... Şimalde var, cenupta var... Hepsi hirman içinde yaşıyorlar. Nereye gitti Cenab-ı Hakk'ın va'd-i Sübhânîsi?

(...لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا...) ne oldu? Hemen hemen Müslümanlar bu va'd-i ilâhînin tahakkukundan ümidi kesecekler. Hatta bir kısmı kestiler! Nedir âlem-i İslâm'ın başında dönen bu felâketler?

Hani sen Allah va'dinde hulf etmez diyordun?

Pek a'lâ Allah ne buyuruyor: (وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا...) *Bizim uğrumuzda mücahede edenleri biz mazhar-ı tevfîk edeceğiz.*

Müslümanın yardımına koştun mu?

Şimdi şu 350 yahud 400 milyon Müslümanın hepsinin vicdanına dehâletle sorarım:

Hangisi böyle bir mücahedede bulundu? Müslümanlık yalnız Kelime-i Şehadet ile, yalnız beş vakit namaz ile, yalnız ibâdât-ı bedeniye ile değildir. Ben bu sözü aklımdan, cebimden söylemiyorum; bakınız, Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz ne buyuruyor:

[323](مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِالْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ) *Bir adam ki Müslümanların derdiyle derdlenmez; Müslümanların felâketinden müteessir olmaz; onların imdadına koşmaz; o adam hiçbir vakit Müslüman olamaz.*

Müslümanlık yalnız lâfz ile değildir. Sorarım: şarktaki Müslüman garptakinin imdadına koştu mu? Şimaldeki Müslüman cenuptaki din kardeşinin halinden müteessir oldu mu? Lâ vallahi, olmadı.

Öyle ise âlem-i İslâm felâket üstüne felâket göreceğine, birinden kurtulur kurtulmaz başkasına uğrayacağına şüphe etmesin.

Birbirimizi Firenklerden öğreniyoruz!

Geçende de söyledim, biz Müslümanlar birbirimizi, birbirimizin ahlâkını, âdâtını Firenk kitaplarından öğreniyoruz; birbirimizden ancak bu vasıta ile haberdar olabiliyoruz. Demek Firenklerin himmeti olmasa, bir iklimdeki Müslümanlar öbür iklimdeki Müslümanlar için yok hükmünde kalacak!

Bakınız şu bizdeki himmetsizliğe, şu bizdeki gayretsizliğe!

Sonra da utanmadan, sıkılmadan Allah'tan tevfîk istiyoruz? Acaba böyle bir talep için yüzümüz var mı?

Biz diyoruz ki: Müslümanız, o halde Allah bize tevfîk vermelidir!

Demek sen Müslümanlığınla Allah'ı minnet altında bırakmak istiyorsun?

Allah bize borçlu mu?

Ne kadar cür'et, ne kadar hamakat! Bak Allahu Zü'lcelâl ne buyuruyor: Esteîzübillâh [324](يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا...) *Ya Muhammed, geliyorlar, birtakımları:*

“Müslümanız!” diye seni minnet altında bırakmak istiyorlar. Öyle mi!

[325](...قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ) *Habibim, onlara de ki: Hey sersemler, “Biz Müslüman olduk” diye bana minnet yüklemeye kalkışmayınız.*

[326](...بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ...) *Bilakis siz, Allah’a karşı minnetdarsınız. Zira bu ni’meti, bu ni’met-i İslâm’ı size vermiş.*

Öyle ya! Bir ni’meti veren mi minnet altında kalır, yoksa o ni’mete mazhar olan mı?

Ye’se düşmeye kimin hakkı var? Kim ne yapmış ki mükâfatını bekliyor? Hangimiz ne yaptı?

Biz uyurken, onlar çalıştılar

Karşımızdaki akvam, vazife hissinden başka bir de fedâkârlık hissiyle mütehassis oldular. Gece gündüz çalıştılar; hem de cansiperâne çalıştılar.

Bizde hani sa’y, hani mücahede, hani azim? Hiçbiri yok; hiçbir şey yok!

Dünya durmuyor, beşeriyet durmuyor, bütün milletler alabildiğine gidiyor! Biz uyurken onlar uyanıktılar; biz otururken onlar geceli gündüzlü çalışıyordular. [327]

Felâketler bile bile geldi!

Başımıza gelen bu felâketler evvelce görülmez bir şey miydi? Vallahi değildi.. Vallahi hepimiz biliyorduk.

O kadar bağırdık, çağırdık: Din gidiyor, vatan gidiyor, dedik.. Kim dinledi? Hiçbirimiz aman gitmesin, tutalım, diye el uzattık mı? Vallahi uzatmadık.

Felâket-i hâzıradan hepimiz mes’ûlüz; evet, hem indallah, hem indennâs mes’ûlüz. İçimizde mes’ûl olmayacak ferd yok. Başkalarını muaheze ile kendimizi kurtarmış olmayız. Cenab-ı Hak;

[328](...يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ) buyuruyor. Başkalarını muahezeden ne çıkar?

Biz dinin sözünü tutmadık!

Herkes kendini, nefsini muaheze etsin; herkes kendi nefsini murakabe altında bulundursun. Herkes kendinden mes’ûl.

Doğrusu hiçbirimiz vazifesini bi-hakkın îfâ edemedi. Eğer herkes çalışsa idi, vazifesini îfâ etse idi vatan-ı İslâm böyle perişan mı olurdu? Biz aklın hükmünü ta’tîl ettik; biz şeriatın sözünü tutmadık...

Aklı olmayanın, dini yoktur!

Zaten akıl ile şeriat başka başka şeyler değil ki. İlmihalde bile öyle denmiyor mu? Efâl-i mükellefin “âkil baliğ” olanlar için değil midir? Tekâlif-i ilâhiye, bütün aklı başında olanlaradır.

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz buyuruyorlar ki:

[329](دِينُ الْمَرْءِ عَقْلُهُ وَمَنْ لَا عَقْلَ لَهُ لَا دِينَ لَهُ) “*İnsanın dini aklından ibarettir; aklı olmayanın dini de yoktur.*” Hadis-i sahih bu.

لَا يُعْجِبَنَّكُمْ إِسْلَامُ الْمَرْءِ حَتَّى تَعْلَمُوا مَا عُقْدَةُ عَقْلِهِ *[330]*

Bir adamın Müslümanlığını sakın ceffe'l-kalem beğeni vermeyiniz; evvelâ derece-i aklını yoklayın bakalım.

Allah yanında kıymetin, aklın kadar!

Daha birkaç hadis-i şerif var ki ibare-i şerifesini aynen nakl edemeyeceğim. Meâllerini söyleyeyim:

"Kıyamet günü herkesin nezd-i ilahîdeki mertebesi, aklı mikdarında olacaktır."

"Halk amel-i hayırda bulunur; lâkin Cenab-ı Hak sevabı kullarının aklına göre verir."

İyi ama akla bu kadar hürmet neden? Çünkü erbâb-ı aklın imanıyla senin, benim imanım bir mi ya? Sen, ben babamızdan gördük; yani hazır dine konduk.

İmam Gazâlî'nin imanı

Ukalâ ise böyle değil; kafalarında her gün binlerce kıyamet kopuyor. Şüpheler zavallıların bünyân-ı imanına muttasıl hücum ediyor. Uğraşıyor, birisini deviriyor, biri daha peyda oluyor. Onu da yıkıyor üçüncüsü çıkıyor.

Hâsılı bîçârenin ömrü mücahede ile geçiyor, hepsini yıkıp, yani herif alnının teriyle Müslüman oluyor. Tabiîdir ki ferdâ-yı kıyamette onun, Allah indindeki, Peygamberimiz indindeki mevkii senden, benden çok yüksek olacak.

Hiç benim imanım ile Gazâlî'nin imanı bir olur mu? Elbette olmaz. Ben hazıra konmuşum. O hazret ise, ömrünü mücahede ile geçirmiş.

Faydalı, mâkul şey, şeriate aykırı olmaz!

İşte bizim şeriatımız akıl şeriatıdır. Dinimiz akıl dinidir. Biz ise aklın hükmünü bile ta'tîl ettik. Hayrımıza bir teklif vâki' olsa bakarız: Şeriata muvafık mı, muhalif mi?

Neûzubillah: Bu hal şeriata ne büyük bühtandır! Şeriatın içinde ma'kûl olmayan ne var? Şeriat yalnız âhiret için mi?

Din ve dünya

Öyle olsaydı, Allah Müslümanları hiç dünyaya göndermez; "elestü birabbiküm"[331] imtihanını atlatanları doğrudan doğruya cennete geçirirdi!

Zaten en birinci felâketimiz burada başlıyor:

Din ile dünyayı birbirinden ayırmışız. Halbuki bunlar başka başka şeyler değil.

İşte Kur'an elimizde; işte aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin bütün sözleri meydanda! Hepimiz görüyoruz, dini dünyadan ayırmışlar mı?[332]

...وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا...[333]

أُحْرُثْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا وَاحْرُثْ لِآخِرَتِكَ كَأَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا[334]

Dünya için hiç ölmeyecek gibi; âhiret için de yarın ölecek gibi çalış. Sonra namazda her zaman okuyoruz.

...رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً...[335]

Dünyası gidenin, dini de gider

Ya rab, hem dünyada iyilik ver, hem âhirette iyilik ver. Din, dünyadan ayrı bir şey değil. Dünyasız din durmaz. Hangi milletin dünyası elinden gitmiş ise dini de gitmiştir. Zira gelen millet erkân-ı dini de ta'tîl eder.

(Mehmed Âkif ağlıyor...)

İşte Rumeli'nin hali! Düşman galib geldi, camileri kilise yaptı, ahır yaptı. Mescid bul da namaz kıl; minare bul da ezan oku!

Bununla beraber olacağa nisbetle bu olmuşlar bir şey değil! Eğer biz gözümüzü açmazsak –neûzubillah– İslâm'ın dünyada nâmı bile kalmayacaktır.

[Hazret, bu cümleyi o kadar galeyanla, o kadar teessürle söyledi ki, Süleymaniye'nin dalgın kubbelerini cûşa getiren sesi bütün kalblerde pek hazin in'ikâslar uyandırdı. O aralık bir dakika kadar sükût etti; baktım, gözünden önündeki tahtanın üzerine yaşlar dökülüyordu. Artık girye ile boğulmuş bir sesle devam ederek dedi ki:]

Vallahi çiğnerler yıkarlar!

İslâmın son penâhı bu hükümettir; dinin son yurdu burasıdır. Ah, ya Rabbi sen o günleri gösterme, bu da giderse Müslümanlığın hali ne olur? O zaman ne namaz kalır, ne cami; ne namus kalır, ne aile; ne Hac kalır, ne Beytullah!.

Vallahi hepsini çiğnerler, yıkarlar... Vallahi yıkarlar!..[336]

Osmanlı devrilirse, dilimizi koparırlar!

Yüzlerce milyon İslâmı taht-ı esaretlerinde tutan o hükümetler şimdilik hep bu hükümetten biliyorlar; diyorlar ki:

“Müslümanların meydanda bir hükümetleri var. Şâyed dinlerine, Kâ'belerine hücuma kalkışırsak hepsi onun etrafına toplanırlar, neticesi bizim için hoş gelmez.” Hilafeti devirdikten sonra görürsünüz: Şiâr-ı dinden bir şey bırakırlar mı?

O zaman haddine düşsün de Hind, Mısır Müslümanları, Rus Müslümanları yahut Fas, Cezayir Müslümanları “İslâm” kelimesini ağızlarına alabilsinler: O anda dillerini koparırlar.

Muhakkak bu! Bunları bilmeliyiz, düşünmeliyiz de ne yapmak lâzımsa, şimdiden yapmalıyız.

Böyle yalnız “Vatan tehlikede!..”, “Din tehlikede!..” demekle iş bitmez. O tehlikenin evvelâ dâiresini, sonra da çaresini düşünmeli, felâketi adam akıllı hissetmeli.[337]

Korkulu yolda yatılmaz!

Fakat bizde his kalmamış. Bizde duygu kalmamış!

Hani herifin kıçına vurmuşlar, aşağı mahallede davul çalıyorlar demiş; sonra kafasına vurmuşlar, davul galiba bizim mahalleye geldi demiş.[338] Biz de şimdi tıpkı böyleyiz! Yangın bacamızı sardı, biz hâlâ uyuyoruz!

Şeyh Sa'dî'den

Sa’dî’nin ne güzel bir hikâyesi var:

“Bir gece kervan halkına katışmış, gayet vâsi’ bir çölden geçiyordum. Pek yorgun olduğum için bir kenarda yattım, uyudum. Deveci geldi: Kalk, dedi, kervan geçti, gitti. Sen ne yapıyorsun? Benim de senin gibi uykum var; ben de senin gibi yorgunum. Kaç gecedir gözüme uyku girdiği yok. Fakat, nasıl yatarım? Çöl hatarlı. Sağda, solda, arkada namütenahi mehâlik var. Kalk gözünü aç, bak: Yolda kervandan eser var mı?...

“Sonra kalktım, koşarak kervana yetiştim...”[339]

Sonra Hazret-i Sa’dî diyor ki:

بره خفتگان تابر آرندسر
نه بينند ره رفتگانرا اثرا!

“Yolda uyuyanlar gözlerini açtıkları zaman kervanı göçmüş bulurlar; yolda kimseyi görmezler!”

Çöl: Eski tembellikler

Hikâyeyi bizim halimize tatbik edersek görürüz ki: Kervan: Akvâm-ı insâniye, çöl de: Bu mâzî-i atâlettir.

Madem ki dünyada bulunuyoruz, bu çölü geçip de gitmek mecburiyetindeyiz. Sıkıntıya katlanacağız. Katlanmazsak arkadan gelenler yolda uyuyanları ezer, geçerler.

Kanun-ı hayat böyledir: Duranlar için hakk-ı hayat yok. Beşeriyet durmuyor. Durursan muhakkak ezilirsin!

Otuza kadar sayamazlardı

Tarihten misal aramaya hâcet var mı? Dünkü çoban Bulgarlar adam oldular da bizi ezdiler.

Bu herifler otuz sene evvel sayı bilmezlerdi! Otuza kadar, o da parmakla güç sayabilirlerdi. Hesabı yüze kadar hiçbiri çıkaramazdı!

Fakat bugün bakın ne hale geldiler! Askeri askerimizi perişan etti; siyâsiyûnu siyâsiyûnumuzu bastırdı. Muallimleri bizim muallimlerimizden fazla yararlık gösterdi.

Mağlub olan yalnız ordumuz değil. Evet, sen bu memlekette hangi mevki’de isen, kendi memleketinde senin mevkiini işgal eden Bulgar, sana galib!

Otuz senede kral oldular

Bakın, bunlar otuz sene içinde bu hale geldiler. Dün bir vilâyet iken bugün kral oldular; yarın imparator olacaklar! Metbû’larını çiğnediler, geçtiler. Çünkü çalıştılar. O sayede insâniyete katıldılar.

Biz ise etrafı görmedik, uyumak istedik, onun için çiğnendik.

Bizde vazife hissi yok. Onlar ise vazifelerini îfâ ettikten başka fedâkârlıklar da gösterdiler.

Yüksek tahsilli çoban

Benim evvelce Edirne vilâyeti dahilinde memuriyetim vardı. Ara sıra Bulgaristan'a geçerdim; köylerde heriflerin ne kadar çalıştıklarını gözümle gördüm. Hatta bir kere köyün birinde çarıklı, kepeli bir Bulgar gördüm. Çoban zannettim, lâkin azıcık konuştuktan sonra herifi pek yaman buldum. Sonra bir münasebetle dârü'l-fünûn me'zûnu olduğunu öğrendim.

Bakınız tahsîl-i âlî görmüş bir herif çoban kıyafetine giriyor da, köylüleri irşad ediyor!

İşte düşmanlarımız böyle çalıştılar. Biz ne yaptık? Hiçbir şey. Bundan sonra da yapmazsak yaşamak yok.

Tahsil, eğitim, okumak... Başka çare yok!

Bizi kurtaracak yegâne çare –geçende de söylemiştim– maariftir; maarif-i sahîhadır, maarif-i hakîkiyedir. Memlekete bunu sokarsak kurtuluruz.

Maarif-i nâfiâ hâlâ memlekete girmedi. Avam kısmı hiç okumuyor, yazmıyor. Okuyup yazanlar ise ne dünyaya, ne âhirete yarar bir yığın nazariyat ile uğraşıyorlar. Eğer el birliğiyle çalışılırsa eminim ki kurtulacağız, yoksa kurtulmak imkânı yok.

Evet, din de maarifle kāim, dünya da.

Din'in, yeni bilgilere neden ihtiyacı var?

Dünyanın maarifle kāim olduğu anlaşılır. Fakat din nasıl maarifle kāim olabilir? O da pek tabiî. Çünkü, insâniyet durmuyor. Günden güne teâlî edip gidiyor.

Hatta Müslümanlıktan evvel birçok edyan vardı. Bugün onlar mensuhtur. Fakat nâzil oldukları zaman o vakitki insanlar için kâfi idi. Sonra edvâr değişti. İnsanlar terakkî etti.

Onun için her din yerini kendisinden daha mükemmel bir dine bıraktı, çekildi. Ta Müslümanlığa kadar hal böyle idi. Müslümanlık hâtemü'l-edyandır. Bundan sonra bir din-i ilâhî daha gelmeyecektir.

Müslümanlık, nasıl "son din" olabilir?

Pek a'lâ! Nasıl olur da Müslümanlık kıyamete kadar gelip gidecek insanların ihtiyacına kâfî gelebilecek?

Elbet. Çünkü Kitâbullah'ın, Ehâdîs-i Resûlullah'ın içinde her devirde yaşayacak insanların ihtiyacını te'mine kâfî hakāyık var. Yalnız o hakikatler ilimle meydana çıkar.

Kur'an âyetullah değil mi? Arz, sema da birer âyetullah'dır.

Kur'an'ı hadisi anlamak için bilgi lâzım

Bizim gibi akvâm-ı ibtidâiye topraktan sade ekin alır; biraz daha gayret ederse su çıkarır. Akvâm-ı mütemeddine ise maden çıkarır. Biz sudan yalnız değirmen yapıyoruz. Onlar elektrik istihsal ediyor. Biz buluttan yağmur topluyoruz; onlar yıldırım bile avlıyor.

Maddiyat böyle olduğu gibi ma'neviyat da böyle.

Müterakkî milletler nasıl bu âlem-i hilkatte bizden çok, hem kıyas kabul

etmeyecek kadar çok müstefîd oluyorlarsa, âlim bir cemaat-ı İslâmiye de Kitâbullah'dan, Ehâdîs-i Nebeviye'den şimdiki cahil Müslümanlara nisbetle, nâmütenâhî hakāyık çıkarabilir.

Âlim dedelerimiz, "siz çalışmayın" mı demişler?

Yoksa, vaktiyle îcabı kadar tefsir yazılmış, elverir diyemeyeceğiz.

Eslâf çalışmışlar, Allah kendilerinden razı olsun, birçok âsâr vücûda getirmişler, fakat dememişler ki:

"Bu âsârımız ilâ yevmi'l-kıyâm size elverir. Siz artık çalışmayın da yalnız bizim kitapları okuyunuz.."

Bilakis demişler ki:

"Siz de çalışacaksınız. Hem bunları okuyacaksınız, hem de kendi fikrinizi ilâve ederek zamanınıza göre yeni yeni eserler vücûda getireceksiniz. Böyle böyle sonuna kadar gidecek."

Câhil halk, bilmeden isyan eder

Halk, hayrını, şerrini bilmiyor. Çünkü büsbütün cahil. Biz okur yazar tabaka da zavallıları büsbütün ma'kûs yollara sevk edip duruyoruz! Dört senedir ayaklanan, nihayet başımıza bu felâketi getiren akvâmın sebeb-i isyânı ne idi?

Hep cehaletleri! Kışkırttılar. Onlar da ne yapsın, hakîkat-i hâli fark edemedikleri için, her fesada kapıldılar.[340]

İşte Arnavutlar! Bakınız ne hale geldiler! Bizi de ne hale getirdiler! Bu da pek tabiîdir. Böyle gidersek, el-iyâzübillah, akvâm-ı sâire de aynı hale gelecek. Herkes felâketi görsün, âkıbeti düşünsün de ona göre çalışsın.

Artık nifakları, şikakları gömelim. Eski yaraları bir daha deşmeyelim. Örttüğümüz mezarları tekrar eşmeyelim. İstikbalden kat'-ı ümid etmeyelim. Me'yûs olmayalım. Zira ye's haramdır; zira ye's en büyük ölümdür.[341]

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ

اَللّٰهُمَّ فَرِّقْ جَمْعَ الْكَافِرِينَ

رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ

حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ *[342]*

SR, 20 Şubat 1913 / 7 Şubat 1328 - 14 Rebîülevvel 1331, c. 9-2, aded 232-50, s. 405-408. Vaazın üzerinde şu başlık bulunmaktadır: **"Üstad-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi Tarafından Süleymaniye Kürsüsünde"** Vaaz, Cuma

namazından sonra verilmiştir. Konuşmanın bu tarihte yapılacağı, SR'ın 13 Şubat 1913 tarihli nüshasının son sayfasında (c. 9, no. 231, s. 404) bulunan duyuru haberinde, Abdürreşid İbrahim Efendi'nin de Âkif Bey'le birlikte (sonra olduğu anlaşılıyor) konuşma yapacağı bildirilmektedir. Bilindiği gibi Safahat'ın 2. kitabı "Süleymaniye Kürsüsünde" adını taşımaktadır. Tamamı 1002 mısra olan manzume, SR'da 11 Ocak 1912 – 29 Ağustos 1912 tarihleri (no. 175 - 208) arasında 9 bölüm halinde yayınlanmıştır. Bu eserinde, âlim, seyyah, mücâhid, mütefekkir, Sibiryalı Abdürreşid İbrahim Efendi'nin ağzından, müslüman dünyasının dertlerini dile getiren, Meşrutiyet sonrası Osmanlı ülkesindeki bozuluşu tenkid eden Âkif Bey, etraflı ve derin ictimâî tesbit ve tahlillerde bulunmuştur. Daha sonra gerçekten çıkıp konuştuğu kürsüde, yazdıklarından daha kısa ve genel bir konuşma yapacaktır.

Ankebût Sûresi, 69. âyet.

Hac Sûresi, 47. âyet. Meâli: "...Allah va'dinden asla dönmez..."

Ey va'd ettiğinde yerine getiren: (günahlarımıza karşı lâyık olduğumuz) va'd ettiği azabdan geçen ve (onları) bağışlayan (Allah).

Bkz. el-Câmi'u's-Sağir. c. 2, s. 494, nr. 8453.

Hucurât Sûresi, 17. âyet. Meâli: "Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayınEğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.".

Hucurât Sûresi, 17. âyet. Âkif Bey'in, konuşmanın heyecanı ile, âyet meâline eklediği "Hey sersemler!" hitâbının âyetin metninde bulunmadığına işaret etmeliyiz.

Hucurât Sûresi, 17. âyet.

Bkz. Manzum Tefsirler: 6. ve 18. tefsirler; Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 227; 7 kitap, Gölgeler, s. 413-414.

Mâide Sûresi, 105. âyet. Meâli: "Ey iman edenler! Siz kendinize bakın..."

Bkz. Suyûtî, el-Câmiu's-sağîr, I, 404; Münâvî, Feyzü'l-kadîr, III, 715, (Beyrut, 1994); el-Metâlib, c. 3, s. 15, nr. 2747, karşılaştırınız.

Manası: "Bir kişinin müslümanlığı, aklının derecesini bilmedikçe, sizi şaşırtmasın."

A'râf Sûresi, 172. âyetine işaret ediliyor. Meâli: "Ben sizin Rabbiniz değil

miyim?...”

Din ve dünya birliği için bkz. Manzum Tefsirler: 14. tefsir; Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 212.

Kasas Sûresi, 77. âyet. Meâli: “...Dünyadan da nasibini unutma...”

Bkz. el-Câmi’u’s-Sağîr, c. 1, s. 156, nr. 1201. el-Albânî, el-Ehâdîsü’z-zaîfe ve’l-mevzûa, s. 20 “senedi yok” denilmektedir.

Aynı manada Kur’an-ı Kerîm’de bir âyet de vardır. Bkz. Bakara Sûresi, 201. âyet. “...Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver...”

Manzum Tefsirler’in ilk beş tanesine ve onuncusuna bakınız... Balkan Harbi’nin acı hatıraları, bugün sadece Âkif Bey’in şiirleriyle hatırlanabiliyor; ne yazık ki... Âkif Bey, 1913 yılı boyunca devam edecek olan “Manzum Tefsirler”ine, üç camide vaaza çıktığı Şubat ayında ara vermişti. (bkz. 34. Tefsir Yazısı dipnotu) Ancak 18 Şubat’a rast gelen 12 Rebîülevvel 1331 Mevlid Kandili gecesi yazdığı 13 mısralık *“Peygamberimiz Aleyhissalâtu Vesselâm Efendimiz’in Doğduğu Gece”* başlıklı şiirini, bu vaazının yayınlandığı nüshanın başına koymuştur. Daha sonra “Hakkın Sesleri” kitabına “*Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi”* başlığıyla aynen alacağı şiir, o günlerin mâtemli “hazin” günlerini gerçekten derinden hissettirmektir. Bu şiir ve “Hakkın Sesleri”nde toplanan acılı, yanık şiirlerin, o vakit halka olan tesirini ve önemini belirtmek üzere, merhum Süleyman Nazif ve Hasan Basri Çantay Beylerden aktardığımız birkaç satır için 1. Manzum Tefsir’in sonuncu dipnotuna bakınız.

Facianın içinde yaşayan Âkif Bey merhum, onu “adamakıllı” hissediyor ve ağlıyor, feryad ediyordu. Bu kitapta derlenen yazı ve konuşmalarındaki samimi duygu ve ızdırabı, hatta sadece buradaki birkaç satırda söylediklerini anlayıp hissedebilirsek, Âkif Bey’in büyüklüğünü de anlayabiliriz. “Manzum Tefsirler”i ve Safahat’ta 4. kitabın sonundaki ve “Berlin Hatıraları”ndaki mısraları –bugünün şartlarında, o günlerden uzakta bile olsa– okuyan bir mü’minin –yani hepimizin– dinimiz ve o zaman ızdırap çekmiş olan kardeşlerimiz için duygulanıp gözlerimizin yaşarması lâzımdır. Balkan Savaşı’ndan sonra bir de Cihan Harbi’ni ve İstiklâl Savaşı’nı yaşayan Âkif Bey’in “Çanakkale Şehidleri”ni neden “Bedr’in aslanları”na benzettiğini de belki bu arada anlar ve o büyük müslümana dil uzatmak gibi bir terbiyesizlikten de kendimizi kurtarabiliriz.

Manzum ifadesi için bkz. Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 249.

Manzum ifadesi için bkz. Safahat, 1. kitap, s. 24, “Durmayalım”.

Arnavutluk isyanı, Avrupalı ajanların ve Osmanlı düşmanı ayrılıkçı dinsiz Arnavutların uydurup yaydıkları yalan şayialar yüzünden çıkmış; İttihatçı

tecrübesiz subayların yanlışları ile alevlenip büyümüştü... Bunun sonu Balkan Harbi faciaları oldu... Âkif Bey'in –Balkan Harbi'nde memleketleri Sırplar tarafından çiğnenen– isyancı Arnavutlara karşı yazdığı "ırkçılık aleyhdarı" meşhûr şiir için bkz. Manzum Tefsirler: 3. tefsir. Balkan Harbi'nin kısa özeti için bkz. 30Tefsir Yazısı dipnotu.

Bu vaazları dolayısıyla, hiç söylemediği sözleri bahane ederek, kendisinden gazete ile alenen cevap isteyen birisine, Âkif Bey'in aynı gazetede verdiği sert cevabın bir yeri, onun vatan sevgisini ifade etmesi bakımından, çok dikkate ve rikkate şâyandır:

"Ben dîniyle, imânıyla, ecdâdıyla, evlâdıyla, hayatıyla, rûhuyla, hülâsa herhangi bir ferdi vatanına bağlayabilecek râbıtaların hepsiyle birden bu vatana bağlı adamım. Pek âlâ, bu kadar bağlarla bağlanmış olduğum şu zavallı vatan, sırf, tefrikalar, nifaklar, şikaklar yüzünden izmihlâl uçurumlarının ta kenarına gelmişken, eteğinden tutup geri çekmeye çalışmayarak, bilakis – mevcud tefrikaları bir kat daha kızıştırmak sûretiyle- bîçâreye, tekmeyi vurmak için benim ne kadar beyinsiz olmam îcab eder?

"Bana açık mektubu yazan adam, Allah'ından korkmuyor, vicdanından sıkılmıyorsa, bugün o mektub-ı müzevverin münderacâtını tekzib edecek koca bir cemaatten olsun sıkılmalıydı! (Müdâfaa-i Milliye, Hey'et-i Tenvîriye Kâtibi Mehmed Âkif)"

Allah'ım! İslâm'a ve Müslümanlara (fetihle) yardım et. (3 defa). Allah'ım! Kâfirlerin topluluğunu dağıt, parçala. Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi Cehennem azabından koru.

ESİR OLANA,
DEĞİL HAYAT;
ÖLÜM HAKKI BİLE TANIMAZLAR!..
SAVAŞALIM!..

ZAĞNOS PAŞA CÂMİİ KÜRSÜSÜNDEN[343]
– İstiklâl Savaşı içinde, 23 Ocak 1920, Cuma –

Ağlayana kimse acımıyor – Hakkını almak için kuvvet lâzım – Zaman toplu çalışma zamanı – Tek kişinin döktüğü ter gözyaşı olur – Ümidsizlik kâfirliktir – Allah'tan başka güvenilecek hiçbir şey yok – Düşman birliğimizden korkar – Irkçılık birliği bozar – Vatanı savunmak din borcudur.

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا[344]
اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَ سَلِّمْ وَبَارِكْ عَلٰى خَاتَمِ الْاَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ[345]

EY MÜSLÜMAN

Cihan altüst olurken seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serserî, bir derbedersin kendi yurdunda!
Hayat elbette hakkın... Lâkin, ettir haykırıp ihkāk;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'vâ-yı istihkāk.
Bu milyarlarca da'vâdan ki inler dağlar, enginler;
Oturmuş ağlayan âvâre bir ma'sûmu kim dinler?
Emeklerken sabî tavrıyle topraklarda sen hâlâ;
Beşer doğrulmuş etmiş, bir de baktın cevvi istîlâ;
Yanar dağlar uçurmuş gezdirir beyninde dünyânın;
Cehennemler batırmış yüzdürür kalbinde deryânın;
Deşer âfâkı, bir şeyler sezer esrâr-ı kudretten,
Eşer a'mâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten.
Zemin mahkûmu olmuştur. Zaman mahkûmu olmakta,
O, heyhât, istiyor hâkim kesilmek bu'd-i mutlakta!

Tabîat bin çelik bâzûya sâhipken, cılız bir kol
Ne kāhir saltanat sürmektedir, bir bak da hayrân ol!
Hayır bir kol değil, binlerce, milyonlarca kollardır,
Yek-âheng olmuş işler, çünkü birleşmekte muztardır:
Bugün ferdî mesâînin bütün mahsûlü bir hüsran,

Birer beyhûde yaştır damlayan efrâdın alnından!
Cihan artık değişmiş, infirâdın yoktur imkânı,
Göçüp ma'mûrelerden boylasan, hatta, beyâbânı.
Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem'iyyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
Şu vahdet târumâr olsun deyip saldırma İslâm'a;
Uzaklaşsan da îmandan, cemâatten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-i kat'î var ki istînâfa yok meydan:
"Cemâatten uzaklaşmak uzaklaşmaktır Allah'dan."
Nedir îman kadar yükselterek alçak bir ilhâdı,
Perîşan eylemek zâten perîşan olmuş âhâdı?
Nasıl yekpâre milletler var etrafında bir seyret,
Nasıl tevhîd-i âheng eyliyorlar, ibret al ibret.
Gebermek istiyorsan başka.. Lâkin, korkarım, yandın
Ya sen mahkûm iken sağlık, ölüm hakkın mıdır sandın?
Zimâmın hangi ellerdeyse artık onlarınsın sen;
Behîmî bir tahammül varlığından en büyük hissen!
Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki âdettir;
Ölüm dünyâda mahkûmîne en son bir saâdettir.
Desen bin kerre "İnsânım!" kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister;
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.[346]

* * *

Evet, biz Müslümanlar cihan çalışırken, didinirken, uğraşırken, nâmütenahî terakkiyat, nâmütenahî inkılâblar geçirirken, uzaktan seyirci sıfatıyla baktık.

Bilhassa şu son senelerde başımıza birçok felâketler yağdı. El'an çilemizi doldurmadık. Sebebi? Hep seyirci kalmamız, umûr-ı dine olduğu gibi, umûr-ı dünyaya karşı da bigâne durmamızdır.

Haklı olmak, haklı çıkmak!

Hayat, herkesin hakkıdır. Evet, bütün mahlûkat-ı ilâhiye hakk-ı hayata mâliktir. O halde Allah'ın diğer mahlûkları arasında biz de yaşamakta haklıyız.

Lâkin bilirsiniz ki haklı olmak başka, haklı çıkmak yine başkadır.

Her hangi hak olursa olsun, ihkāk olunmadıkça sahibine hiçbir menfaat te'min etmez. Bugün hangi milletin mahkeme-i adaletine koşsanız elinizde kuvvetiniz varsa derdinizi duyurabilirsiniz.

Yok böyle yapmaz da ağlarsanız; onun hiss-i insâniyetine, hiss-i medeniyetine ilticaya kalkışırsanız, hüsrandan başka bir netice elde edemezsiniz.[347]

Hakkını, kuvvetle alabilirsin

İstihkāk da'vasını yükseltebilir misin, herhangi mahkemeye gitsen haklısın. Yoksa milyonlarca, milyarlarca mahlûk:

"– Yaşamak hakkımdır, bu hakkı benden kimse alamaz..." diye haykırıp dururken, senin, benim gibi bir miskin, bir köşede ağlamış, inlemiş, merhamet

dilenmiş... Hiç te'siri olmaz, hatta duyulmaz.

Çocuk yürümezden evvel bilirsiniz ki emekler. Biz Müslümanlar da tıpkı henüz doğrulamayan, yürüyemeyen sabiler gibi yerlerde emekler dururken bir de gözümüzü açtık, gördük ki, etrafımızdaki milletler göklerde uçuyorlar. Gelip çöldeki masumların tepesine ateşler yağdırıyorlar.

Bir değil, binlerce kol!

Biz Bandırma'dan İstanbul'a kadar adam akıllı vapur işletemezken, herifler Bahr-i Muhit'i altından geçiyorlar. Newyork'tan dalıyor Hamburg'dan çıkıyorlar ki aradaki mesafe, bizim vapurların ayağıyla bir aylık yoldur. Berlin'den uçuyorlar, Trabzon'a konuyorlar. Biz ise hâlâ yeryüzünde yürümeyi te'min edemedik.

Tabiat bin çelik bâzûya sahipken insanın bir cılız kolu nasıl kâinata hâkim oluyor? Nasıl bu kadar kuvâ-yı tabiiyeyi hükmü altına alıyor?

Birleşmek zorundalar

Hayır, yanlışın var.

Bu kadar işleri gören bir kol değil, binlerce, milyonlarca koldur. Bunların hepsi bir araya gelmiş, teşrîk-i mesâi etmişler, geceli gündüzlü çalışıyorlar, uğraşıyorlar. Çünkü anlamışlar ki, birleşmeseler kendilerini her taraftan kuşatan tehlikelere karşı duramayacaklar.

Demek birleşmekte zaruret var. Bu ıztırar olmasaydı, birleşmeleri de mümkün olmazdı.

Şirket, cemiyet, millet...

İşte biz şimdi derdimizin başını bulduk. Başkaları zarureti görünce birleşmişler, biz ise o zarureti görmediğimiz için bu birliği vücûda getirememişiz yahud gördüğümüz halde te'min-i vahdet cihetine yanaşmamışız.

Bugün hayatın, maişetin, ihtiyâcâtın aldığı tarz itibariyle bir insan tek başına bir iş göremiyor. Bütün işler şirketler, cem'iyetler, milletler tarafından meydana getiriliyor. Ne fabrikalar, ne demiryolları, ne vapurlar, ne limanlar, ne hastahaneler, ne camiler, ne mektepler, ne ticaretler, ne de din ve vatanı müdafaa edecek toplar, tüfekler, cephaneler... Elhasıl hiçbir şey ferdî sa'y ile, yani tek başına çalışmakla kābil olamıyor.

Tek başına dökülen ter, gözyaşı olur

Bugün hayat öyle bir şekil almış ki, tek başına çalışan bir adamın alnından damlayan terler tıpkı gözyaşı gibi dökülüp gidiyor, hiçbir fayda te'min etmiyor. Ne zaman bir yere gelmiş binlerce alın birden terlerse, işte o vakit, bu sa'yin yeryüzünde bir eseri, bir izi görülebilir.

Mademki tek başına sarfolunan mesaînin kıymeti yoktur, biz de aramızda vahdeti te'min ederek topluca çalışmaya koyulmalıyız.

Cemaatsiz yaşamaya, cemaatten ayrılmaya gelmez. Cemaat-i İslâmiyenin kesâfet peyda etmesi için çalışmalıyız.

Ufak sebeplerle birbirine küsmemeli

Biliyorsunuz ki yabancılar asırlardan beri tefrika tohumlarını aramıza serptiler. Bir hayli de mahsul aldılar. Biz gözümüzü açsaydık, bugün altında inim inim inlediğimiz şu felâketleri elbette görmeyecektik.

Her ne ise geçmişe esefin faydası yoktur. Mâzîden yalnız ibret alınır.

Esirin, yaşamak gibi, ölmek de elinde olmaz

Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa, cemaat arasında nifaka, şikaka, dargınlığa, küskünlüğe, ayrılığa, gayrılığa meydan açabilecek en ufak sözlerden, en ehemmiyetsiz görünen hareketlerden bile çekinmelidirler.

Yok, yaşamak istemezlerse ona diyecek yok.

Ancak bu hal ile insan gibi yaşamak elde olmadığı gibi yaşamamak da elde değildir.

Çünkü biz maazallah hakk-ı hayatımızı kaybettiğimiz gün, mahkûmiyet felâketine düşeriz ki bizi tahakkümleri altına alanların nazarında behâimden farkımız kalmaz.

Esiri hayvan gibi kullanırlar

Hayvan gibi bizi kendi hesaplarına işletirler, sırtımızdan menfaatlerini te'min ederler.

Dünyanın yedi iklim dört köşesinden sürü sürü, ordu ordu getirilmiş renk renk mahkûm milletlerin ne halde bulunduklarını gözümüzle gördük. Maazallah sonra biz de onlar gibi oluruz.

Biz sığırlarımızı, beygirlerimizi nasıl kullanıyorsak onlar da bizi öyle kullanırlar.

Gençlere ümid aşılanmadı

Acaba biz Müslümanlar niçin bu hale düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum: Doğduğumuz günden itibaren babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyasîlerimiz, edîblerimiz, şâirlerimiz, muharrirlerimiz, bize istikbal için ümid verecek bir şey söylemediler. Ben çocukluğumdan beri:

"– Biz yaşamayız... Avrupalılar terakkî eylemiş. Siz çok fena günler göreceksiniz!.."

Nakaratından başka bir şey işitmedim.

"– Çocuklar, siz geceli gündüzlü çalışınız ki bu memleket kurtulsun..."

diye bizleri sa'ye, mücahedeye sevk edecekleri yerde, rast gelen adam ruhlarımıza, kalblerimize ye's mayası aşıladı.

Halk, "devletin batacağına" inandı

Garbın terakkiyâtından bahsederlerken diyeceklerdi ki:

"– Evlâdlar, görüyorsunuz ya, Avrupalılarla bizim aramızda çok mesafe var. Bu mesafeyi telâfi edecek surette çalışınız. Yoksa daha geride kalır, mahvolursunuz. Sakın azminize fütur getirmeyiniz!.."

Evet, böyle diyeceklerdi. Lâkin demediler.

Bilakis yüzbinlerce halk bu devletin batacağına kāil idi.[348]

Bir taraftan Avrupalıların terakkiyâtı gözlerimizi kamaştırdı. Diğer taraftan muhitimizin bu gibi ma'kûs telkinleri sinirlerimizi uyuşturdu. Onun için ileri gidemedik. Hâlâ o ye's ruhlarımızda hükümrândır.

Ümidsizlik, kâfirliktir

Hiç biz Kitâbullah'ı düşünmedik. O Kitâbullah ki, birçok âyât-ı celîlesiyle ümmet-i İslâmiyeyi ye'isten, azimsizlikten tahzîr ediyor.

Estaîzübillah

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ *[349]*

"Oğullarım gidiniz, Yusuf'la kardeşini araştırınız, sakın Allah'ın inâyetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira şunu iyi biliniz ki, kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümidini kesmez."

Demek ki Müslüman için Allah'ın inâyetinden, merhametinden ümidi kesmek küfürdür.[350]

Hz. İbrahim'in oğlu

Sonra Sûre-i Hicr'de,

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ *[351]*

buyuruluyor. Bu âyet-i kerîme Hazret-i İbrahim'in lisanından vârid olmuştur.

Melekler: "Allah, sana halîm selîm, hayırlı bir oğul ihsan edecektir" dediler. O da "Ben artık doksan yaşına geldim. Bundan sonra çocuğum olur mu?" deyince "Bizim sana verdiğimiz müjde haktır, doğrudur. Sakın bu saadetin husûl bulacağından ümidini kesme. Allah'ın inâyetinden ye'se düşme" dediler.

Bunun üzerine Hazret-i İbrahim;

"Hâşâ, Cenab-ı Hakk'ın inâyetinden, kereminden ancak dalâle düşenler ümidini kesebilir, ye'se düşebilir" buyurdular.

Allah'ın yardımını, biraz olsun hak edelim

Erbâb-ı iman için ye'se düşmek imkânı yoktur.

Elhasıl nazar-ı İslâm'da Allah'tan ümidi kesmek haramdır. Haram da değil, küfürdür, şirktir.

Ancak Mevlâ'nın merhametine bel bağlayarak emrettiği tarîki tutmamak tabiî caiz olmaz. Allah'ın inâyetini temenni için elbette o inâyete velev cüz'î olsun istihkak lâzım.

Feyyaz'da buhl yoktur. Şu kadar var ki, o feyze isti'dâd şarttır.

Kitâbullah'da:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ *[352]*

buyuruluyor. Evet bu âyet-i kerîme sarâhaten gösteriyor ki, Allah yolunda, Hak yolunda mücahede edenler için tevfîk, hidayet mev'ûddur, muhakkaktır.

O halde daha ne istiyoruz? Ne için bu feyze, bu inâyete kabiliyet gösterebilmek için çalışmıyoruz?

Hiçbir şeye güvenilmez... Ancak Allah.

Bu dünyada hiçbir şeye güvenilmez. Ne servete, ne sıhhate, ne akla, ne ilme, ne ahlâka, elhasıl hiçbir şeye dayanılmaz.

Bakarsınız: Milyonlarca servet mahvolur, en metin sıhhatler bir an içinde devrilir; en temiz huylar değişir, kirlenir. Hülâsa maddî, ma'nevî, rûhânî, cismânî ne varsa hiçbiri için bekā tasavvur edilemez.

Kaviyyü'ş-şekîme hükümetler çöker. Dünyaya meydan okuyan saltanatlar, bakarsınız yıkılır gider. Dünyaları huzurunda titreten kudretler, bir varmış bir yokmuş sırasına girer.

Güvenecek, dayanacak bir şey vardır ki o da ancak Allah'ın merhameti, Allah'ın inâyetidir. Evâmir-i ilâhiyeye inkıyâd etmeli, nevâhîden sakınmalı.

Cemaat-ı İslâmiye el ele vermeli, çalışmalı.

Evet vahdet lâzımdır; dünya için de, âhiret için de.

İslâm, neden nasıl parlamıştı?

İslâm bundan bin üçyüz şu kadar sene evvel dünyanın en hücra bir köşesinde karanlıklar arasından bir kandil gibi parladı.

Pek az zaman içinde o kandil büyüdü, bedir oldu.

Daha büyüdü, güneş oldu. Nuru bütün kâinatı kapladı.

Yirmibeş sene zarfında yirmibeş bin senelik bir teâlîye mazhar oldu. Bu mazhariyetin sırrı sahabe-i kiram rıdvanullahi aleyhim ecmaîn hazerâtının el birliğiyle çalışmaları idi.[353]

Ensâr ve Muhâcirler

İslâmdan evvel aralarında senelerce hatta asırlarca süren birçok kanlı muharebeleri intâc eden ne kadar kabîle gürültüleri, aşiret kavgaları varsa hepsini unuttular.

Bilirsiniz ki Ashâb-ı kiram iki kısımdır: Ensâr, Muhâcirîn. Bu isimler Cenab-ı Hak tarafından kendilerine verilmiştir.

"Ensâr" esasen Medine'de bulunanlardır; "Muhâcirîn" evvelce Mekkeli olup da müşriklerin eza ve cefasından dolayı aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin arkasından Medine'ye hicret edenlerdir.

Bu Ensâr'ın Muhâcirlere karşı yaptıkları fedâkârlıkların, târih-i âlemde hiçbir misli görülmemiştir.

Amca çocukları savaşı

Ensâr-ı Kirâm (Evs) ile (Hazrec) kabîlesine mensubdur. Bu iki kabîle esasen amca çocuklarıdır. Lâkin mürûr-i zaman ile Evsîlik-Hazrecîlik mes'elesi bu iki kabîleyi birbirine düşman yaptı.

Değil akvâm-ı ibtidâiye, en terakkî etmiş milletlerde bile, asabiyet gürültüleri

en müdhiş muhâsemâta sebebiyet verir. İşte bunların beyinlerindeki muharebe yüz seneden fazla devam etti. Hatta Hicret'ten bir sene evvel de aynı harp tazelenmişti.

Bunlar şeref-i İslâm ile müşerref olunca, İslâm onları barıştırdı. Kardeş oldular. Peygamber Aleyhisselâma zahîr oldular. İslâm'ı neşr için fedâ-yı can etmeye başladılar.

Elbiselerin omuzları eskirdi

Sahabe-i kirâm efendilerimizin giydikleri libaslar neresinden eskirdi, bilir misiniz?

Omuzlarından.

Çünkü daima cemaatle kıldıkları namazda saflar adetâ sabun kalıpları gibi idi.

O ayrı ayrı vücudlar yekpâre birer duvar kesilirdi. Aralarından su sızmaz, hava geçemezdi.

Görüyorsunuz ya, aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin safları düzeltmeye atıf buyurdukları ehemmiyet neden dolayı imiş.

Hep cemaat-ı müslimîn arasındaki vahdeti te'min.

Düşman birliğimizden korkar

Fakat Müslümanların bu hali o zaman Medine'de bulunan Yahudilerin hiç hoşuna gitmiyordu. Hatta günün birinde şöyle bir vak'a oldu: İhtiyar Yahudinin biri baktı ki Ensar-ı Kiram'dan birkaç genç bir arada oturmuşlar, tasavvur edilemeyecek bir samimiyetle konuşuyorlar, musâhabe ediyorlar. Herif bunu görünce İslam'ın âtîsinden kendi hesabına ürktü. İçi gıcıklandı.

"– Ne olacak bu? dedi; iş biraz daha böyle giderse bize ekmek kalmayacak..."

Bunun üzerine bir delikanlı Yahudi buldu.

"– Git, şunlara Evs ile Hazrec arasındaki vukuatı hatırlat, geç, dedi."

Düşmanın fitnesi

O da gitti. Her iki tarafa aid şairlerin vaktiyle olup biten maceraları musavvir olmak üzere söylemiş oldukları şiirleri okudu. Bunun üzerine gençlik sâikasıyla her iki tarafın kabadayılık damarları galeyane geldi.

Her biri kendi kabîlesinin kahramanlığını sayıp dökmeye başladı. İş alevlendi. Hatta biri;

"— İsterseniz o geçmiş vakaları tazeleyebilirsiniz" sözünü ortaya attı. Bunun üzerine ötekileri;

"– Hay hay! Sizden ne korkumuz var?"

dediler. Hepsi ayaklandılar. Silâhlarını alıp Medine haricindeki taşlık bir vâdîye çıktılar.

"Ben aranızda iken bu ne câhillik!"

Muharebe başlamak üzere iken vak'adan haberdar olan aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hemen oraya koştular. Hazret-i Peygamberi görünce her iki taraf durdu. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz yüksekçe bir yere çıkarak;

"Ey Müslümanlar! Allah'tan korkunuz, Allah'tan korkunuz! Aklınızı başınıza alınız,

daha ben sağ iken, henüz aranızda bulunuyorken, cahiliyet da'valarıyla mı ayaklanıyorsunuz? Bu hareketlerinizin âkıbeti nereye varacağını düşünmüyor musunuz?"

Meâlinde gayet müessir, gayet belîğ muhtasar bir hutbe îrad buyurdular. Bunun üzerine her iki tarafın aklı başına geldi. Yaptıklarından nâdim olarak ağlaşa ağlaşa sarmaşıp barıştılar.

İşte bu vak'ayı müteâkıben şu âyât-ı celîle nâzil oldu ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ ...لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ. [354]

"Ateş çukurunun kenarı..."

Bu âyetlerin meâl-i kerîmi şöyledir:

"Ey Müslümanlar, kendilerine sizden evvel kitap gönderilenlerden bir kısmına uyacak olursanız, siz şeref-i iman ile müşerref olmuşken, onlar sizi yeniden neûzubillâh küfre sokarlar. Ya siz henüz aranızda Cenab-ı Hakk'ın âyât-ı celîlesi okunup dururken, Allah'ın Peygamberi içinizde yaşıyorken nasıl bu suretle küfür yolunu tutarsınız? Kim Allah'ın gönderdiği rabıtaya sımsıkı sarılacak olursa doğru yolu bulmuş olur.

"Ey Müslümanlar, Allah'tan nasıl korkmak îcab ederse öylece korkunuz! Ve ancak Müslüman olarak Müslümanlıkta can veriniz. Sonra hepiniz birden habl-i ilâhîye sımsıkı sarılınız. Sakın aranıza ayrılık gayrılık girmesine meydan bırakmayınız. Allah'ın hakkınızdaki ni'metini düşününüz.

"Hani sizler birbirinize düşman idiniz; Cenab-ı Hak kalblerinizi feyz-i İslâm ile birleştirdi de onun sâye-i ni'metinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukurunun ta kenarına kadar gelmiştiniz de Cenab-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı. İşte, belki tarîk-i hidayeti bulursunuz diye, Cenab-ı Hak âyât-ı celîlesini size böyle sarih olarak teblîğ buyuruyor.."

En ufak ayrılık olmamalı!

İşte bin üçyüz bu kadar sene evvel nâzil olan bu âyât-ı celîlenin hükmü kıyamete kadar bâkîdir.

Sebeb-i nüzûlü olan vak'a maalesef tekerrür edip duruyor.

Binaenaleyh Müslümanlar, aralarında ayrılığı gayrılığı mucip olacak en ufak hadiselerden, dargınlığı intaç edecek en hafif hareketlerden, sözlerden kat'iyyen çekinmelidir.

Vatan-ı İslâm

Fırkacılık, kavmiyetçilik... Bunlar artık susmalı. El birliğiyle bugün vatanı müdafaa etmeli. Asla me'yûs olmamalı. Emin olmalıyız ki canla başla çalışırsak, aradaki esbâb-ı tefrikayı kaldıracak olursak vatan-ı İslâm'ı kurtarırız.

İnşallah bundan sonra âlem-i İslâm hakkındaki tecellî-i celâl, cemâle inkılâb edecektir. Önümüzde hamdolsun birçok beşâretler var.[355]

Müslümanlar uyanıyor

Bugün bütün Müslümanlar uyandı.

Gerek dünyayı, gerek kendilerinin dünyadaki mevkilerini artık anlamaya başladı. Sonra gözleri büsbütün açıldı.

Müslümanlar kendi başlarını kurtarmaya, kendi hakk-ı hayatlarını ihkāk etmeye çalışmazlarsa kıyamete kadar zillet içinde, meskenet içinde kalacaklarını anladılar. Ona göre çalışmaya başladılar.

Başkalarından merhamet, adalet dilenmenin, mürüvvet, insâniyet beklemenin pek beyhude olduğunu bilfiil gördüler; asırlardan beri dalmış oldukları uykudan artık silkiniyorlar.

Mücâhedemiz netice veriyor

İnşallah bu intibah devam edecek, bütün cihan-ı İslâm'a yayılacak, yakın zamanda bir gün gelecek ki İslâm, asırlardan beri kaybettiği şevketini, kudretini, azametini yine istirdâd edecektir.

Bütün aleyhimizdeki cereyanlar biraz değişmiş, eskisinden biraz daha iyileşmiş görünüyorsa, emin olunuz ki bu inkılâb, hep vatanı müdafaa yolunda masruf olan bu mücâhedelerinizle, âlem-i İslâmın lehimizdeki galeyanları, tezahürleri sayesindedir.

Particilik, çıkarcılık, ırkçılık birliği bozar

Ey cemaat-ı müslimîn! Memleketlerinizi kurtarmak için devam eden mücâhedâtınızda bir noktaya son derece dikkat etmelisiniz: Bu hareketlerin, bu himmetlerin sırf müdafaa-i din ve vatan gayesine müteveccih olduğu yâr u ağyar nazarında tamamıyla anlaşılmalıdır.

Fırkacılık, menfaatçilik, kavmiyetçilik gibi hislerden külliyen müberra olduğuna yakındakilere, uzaktakilere tamamıyla kanaat gelmelidir. Bu kanaati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydan verilmemelidir.

Yalnız vatan için...

Husûsî emeller, husûsî ictihadlar, yine husûsî olarak sahiplerinin kafasında, kalbinde kalmalıdır. Çünkü gaye birdir. Efrad tarafından o müşterek gayeye karşı gösterilecek ufacık bir inhiraf son derece muhtaç olduğumuz vahdeti temelinden sarsmaya kâfidir. Onun için bundan son derecede sakınmalıdır.

Cemaat içinde herkesin uhdesine düşen bir vazife-i vataniye, bir fariza-i diniye vardır ki onu îfâda zerre kadar ihmal göstermek caiz değildir. Bu hususta hiçbir fert kenara çekilerek seyirci kalamaz.

Vatanı savunmak din borcudur

Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harîm-i namus ve şerefimizi çiğnemek istiyor. Bu nâmerd taarruza karşı koymak kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar... her ferd için farz-ı ayn olduğu bir lâhza hatırdan çıkarılmamalıdır. Bugün herkes vüs'unu sarf ile mükelleftir.

Balıkesirli kahramanlar

Osmanlı saltanatını i'lâ için "Karesi"nin, bu kahraman İslâm muhitinin vaktiyle büyük fedâkârlıklar gösterdiği herkesin ma'lûmudur. Rumeli'yi baştanbaşa

fetheden, hep bu topraktan yetişen babayiğitlerdi. O kahraman ecdadın torunları olduğunuzu isbat etmelisiniz.

Anadolu'yu müdafaa hususunda diğer vilâyetlere önayak olmak şerefini siz ihrâz ettiniz. Sa'yiniz meşkûrdur. İnşallah bu şan ve şeref kıyamete kadar artar gider. İnşallah vatanımızın haysiyeti, istiklâli, saadeti, refahı, ümranı dünyalar durdukça masûn ve mahfûz kalır.

اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ.
رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.[356]

SR, 12 Şubat 1920 / 12 Şubat 1336 - 21 Cemâziyelevvel 1338, c. 18, aded. 458, s. 183-186. Vaazın üzerinde şu başlık bulunmaktadır: **"Üstad-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin Karesi'de Zağnos Paşa Cami-i Şerîfinde Îrad Buyurdukları Mev'izanın Hülâsası."**

Ahzâb Sûresi, 56. âyet. Meâli: "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salevât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."

Mev'izaya başlık olan âyetten sonra okunan duanın anlamı şöyledir: Ey Allah'ım, nebilerin ve resullerin sonuncusu olana salât ve selâm et, O'nu mübarek kıl.

Safahat, 7. Kitap, Gölgeler, Alınlar Terlemeli, s. 413.

Bkz. Manzum Tefsirler: 6. tefsir; Safahat, 2kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 162; 5. kitap, Hâtıralar, s. 266, 279-280; 6. kitap, Âsım, s. 390; 7. kitap, Gölgeler, s. 412, 424.

Bkz. Manzum Tefsirler: 17. tefsir. Safahat, 6. kitap, Âsım, s. 368-370.

Yûsuf Sûresi, 87. âyet.

Âkif Bey'in çok önem verip üzerinde durduğu "ümid ve yeis" bahisleri için bkz. Tefsir Yazıları, 34. tefsir, son dipnot.

Hicr Sûresi, 56. âyet. Meâli: "(İbrahim) dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?"

Ankebût Sûresi, 69. âyet. Meâli: "Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir."

Bkz. Manzum Tefsirler: 8. tefsir; Safahat: 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 169; 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 234.

Âl-i İmran Sûresi, 100-103. âyetler.

Ömrü boyunca –bu dünya ölçüsüyle– "celâl" sıfatına muhâtap olarak yaşayan Âkif Bey'in, Cenâb-ı Hakk'ın "celâl" ve "cemâl" tecellileri hakkındaki mısraları için bkz.: Manzum Tefsirler: 1, 6, 9, 15. tefsirler; Safahat: 1. kitap, s. 17, 19; 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s260; 7. kitap, Gölgeler, s. 427.

Ey Allah'ım! Dinine yardım edene Sen de yardım et. Müslümanları perişan etmek isteyenleri perişan et. Ya Rabbi! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı (din ve dünya işlerinde yere) sağlam bastır. Bizi kâfir kavimler üzerine muzaffer kıl. Ve âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

BİRLEŞELİM, ÇALIŞALIM, YABANCILARA KANMAYALIM; SAVAŞALIM, SEVR'İ PARÇALAYALIM!

NASRULLAH CAMİİ KÜRSÜSÜNDEN[357]
– İstiklâl Savaşı içinde, Kasım 1920 –

Avrupa'ya aldandık, bağlandık – Artık uyandık – İyilikleri kitaplarda kalır – Asırlardır bize düşmanlık işleniyor – İlmini al, birlikte iş yap, fakat aldanma – 300 yıldır ilimde geri kaldık – Birbirimize düştük, yıkıldık – Dikkat, düşman bizi içte dışta meşgul ediyor – Sevr anlaşmasının dehşetinden halkın haberi yok – Yunan, İstanbul'u da alacak – Düşman, girdiği yerde müslüman bırakmaz – Kapitülasyonlar: Gümrük yok, sanayi, çiftçilik bitecek – Düşman bizimle uğraşıyor, çünkü İslâm dünyası bize bakıyor – Düşmanın da dertleri var: Esirlerin isyanı ve komünist ayaklanmalar – Doğu Anadolu savaştı, kazandı; sıra Batı Anadolu'da – Savaşalım, Allah'ın emanetini koruyalım – Artık geri çekilecek yer yok – Düşmanın canımıza, dinimize kasdı var – Dişimizle tırnağımızla savaşalım, Sevr'i parçalayalım!..

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ
قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ
إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ[358]

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا...) *Ey iman etmiş olanlar, ey Müslümanlar, içinizden olmayanlardan, size yabancı milletlerden dost ittihaz etmeyiniz.*

Âyet-i celîledeki (بِطَانَةً) içli dışlı görüşülen, kendisine her türlü esrar tevdî edilen samimi dost, yâr-ı can, arkadaş, mahrem-i esrar manâlarınadır.

Öyle bitane ki (لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا...) *sizlere karşı mazarrat îkā etmekten, aranıza fitneler, fesadlar sokmaktan hiçbir vakit geri durmazlar. Ellerinden gelen fenalıkların hiçbirini sizden esirgemezler.*

(وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ...) *Sizin sıkıntılara, musibetlere, felâketlere uğramanızı isterler.*

"Bir de içlerini bilseniz!:."

(قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ...) *Görmüyor musunuz, hakkınızda besledikleri düşmanlık ağızlarından taşıp dökülüyor.* (وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ) *Bununla beraber yüreklerinde, sinelerinde gizlemekte oldukları kinler, garazlar, husûmetler; o bir türlü zabt edemeyip de ağızlarından kaçırmakta oldukları buğuz ve adâvetten çok büyüktür. Çok şiddetlidir.*

(قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ...) *Bizler size her biri ayn-ı hikmet, mahz-i ibret olan âyetlerimizi böyle sarîh bir surette bildirdik. Eğer sizler akı karadan, iyiyi kötüden seçer, hayrını, şerrini düşünür aklı başında adamlarsanız bu hikmetlerin, bu ibretlerin*

muktezâsınca hareket ederek, hem dünyada hem ukbâda felâhı bulursunuz.

İyi dinle! Allah ne diyor…

Ey Müslümanlar, sizin için bu âyet-i celîleye ittiba'dan başka selâmet yolu yoktur. Takip edilecek hatt-ı hareket, düstûr-i siyaset tamamıyla bu âyet-i celîlede mündemicdir. Binaenaleyh meâl-i ulvîsini bir kere de toplayıp ifade edelim. Cenab-ı Hak buyuruyor ki:

"Ey mü'minler, size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiçbir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri, kendinize mahrem-i esrar, dost arkadaş ittihaz etmeyiniz. Bunların sûret-i haktan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları, sizin felâketinizden, izmihlâlinizden, esâretinizden başka bir şey değildir. Baksanıza, size karşı kalblerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki, bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar.

İçlerinde sakladıkları düşmanlık çok fazladır

"Halbuki yüreklerinde kök salmış olan husûmet, ağızlarından taşan ile kābil-i kıyas değildir. Ondan çok fazladır, çok şiddetlidir.

"İşte bütün hakāyıkı âyât-ı celîlemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer aklı başında insanlarsanız, eğer dâreynde zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz, bizim âyât-ı celîlemizin muktezâsınca hareket ederek felâhı bulursunuz."

Müslüman kardeşinden başka dostun yok

Bu âyet-i celîle Sûre-i Âl-i İmran'dadır. Sûre-i Tevbe'de de:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ
وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً [359]

buyuruluyor. Meâl-i celîli:

"Ey Müslümanlar, Cenab-ı Hak içinizden Hak yolunda mücâhedede bulunanları Allah ile O'nun Resûl-i Muhtereminden, bir de mü'minlerden başkasını kendisine dost ittihaz etmeyenleri görmedikçe, sizler öyle başı boş bırakılacak mısınız, zannediyorsunuz?" Bu iki âyet-i celîleden ma'ada:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ… [360]
…وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً… [361]
وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ [362]
…أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ [363]

gibi diğer âyât-ı kerime daha vardır ki, hep aynı ruhtadır.

Şeytan, bana da vesvese vermişti

Ey cemaat-ı müslimîn, insan için, kendi aleyhine bile çıksa hakkı, hakikati

söylemek lâzımdır:

Ben de bir zamanlar, Kitâbullah'ı tilâvet ederken, bu gibi âyât-ı celîleye geldikçe;

"Acaba sâir milletlere karşı biraz şiddetli davranılmıyor mu? Müslüman olmayan akvam hakkında daha merhametkâr olmak îcab etmez miydi?" gibi düşüncelere dalardım.

Vakıa bu hatıraların, sırf şeytanî vesveselerden başka bir şey olmadığını bilirdim. Lâkin velev şeytanî olsun, o düşünceleri içimden söküp atıncaya kadar hayli mücahedelere mecbur kalırdım.

Gözümüzü açtık: "Avrupa! Avrupa!..."

Acaba bu vesvesenin menşei ne idi? Burasını araştıracak olursak işi biraz tabiî görürüz.

Öyle ya, gözümüzü açtık, Avrupa medeniyeti, Avrupa irfanı, Avrupa adaleti, Avrupa efkâr-ı umûmiyesi nakaratlarından başka bir şey işitmedik.

İngiliz adaleti, Fransız hamiyeti, Alman dehası, İtalyan terakkiyâtı kulaklarımızı doldurdu.

Lisan bilenlerimiz doğrudan doğruya bu heriflerin eserlerini, bilmeyenlerimiz tercümelerini okuduk; edebiyatları, hele edebiyatlarının ahlâkî, insanî, içtimaî mevzuları pek hoşumuza gitti.

Müelliflerin kıymet-i ahlâkiye ve insâniyelerini, eserleriyle ölçmeye kalkıştık.

Neden aldandım? Nasıl uyandım...

İşte bu mukayeseden itibaren aldanmaya, hatadan hataya düşmeye başladık. Bu adamların sözleriyle özleri arasında asla münasebet, müşâbehet olamayacağını bir türlü düşünemedik.

İşte okuyan, yazanlarımızın çoğuna ârız olan bu dalâl, bu hata bir zamanlar bana da musallat oldu.

Bereket versin ki yaşım ilerledi, tecrübem arttı. Husûsiyle Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak, Avrupalı dediğimiz milletlerin esaret altına, tahakküm altına aldıkları bîçâre insanlara karşı reva gördükleri zulmü, gadri, hakareti gözümüzle görünce, artık aklımı başıma aldım.

Demin söylediğim şeytanî vesveselere kapılmış olduğumdan dolayı Cenab-ı Hakk'a tövbeler ettim.

Onların iyi şeyleri, kitaplarda kalır...

Dünyada Avrupalıları bi-hakkın anlayan ve anladığını da iki cümle ile hülâsa edebilen bir Müslüman varsa o da eâzım-ı ümmetten, fâzıl-ı mağfur Hersekli Hoca Kadri Efendi merhumdur.

Âlem-i İslâm'ın en fedakâr, en faziletli erkânından Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa bir gün musahabe esnasında demişti ki:

"– Hoca Kadri Efendi'yi zaten Mısır'dan tanırım. İrfanına, ulüvv-i cenâbına hayran olurdum. Bir aralık Fransa'ya uğramıştım. Paris'te ilk işim bu muhterem Müslümanı ziyaret etmek oldu. Kendisiyle biraz hoşbeşten sonra dedim ki:

"– Hocam! Senelerden beri burada oturuyorsun. Şarkın, garbın ulûmuna,

fünûnuna cidden vâkıf bir nâdire-i fıtratsın. Yakînen gördüğün şeyler tabiîdir ki tecrübeni, görgünü artırmıştır. Öğrenmek isterim. Avrupalıları nasıl buldun?"

"– Paşa! Bu adamların güzel şeyleri vardır. Evet pek çok güzel şeyleri vardır. Lâkin şunu bilmelidir ki, o güzel şeylerin hepsi, evet hepsi yalnız kitaplarındadır."

İlimlerini al, kendilerine inanma!

Hakîkat, Hoca merhumun dediği gibi Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir.

Ancak insâniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini, kendilerinin maddiyattaki bu terakkîleriyle ölçmek kat'iyyen doğru değildir.

Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalıdır.

Bütün insanlara düşmandırlar

Bunların bütün insanlara, bilhassa Müslümanlara karşı öyle kinleri, öyle husûmetleri vardır ki hiçbir suretle teskin edilmek imkânı yoktur.

Sûretâ dinsiz geçinirler. "Hürriyet-i vicdan" diye kâinatı aldatıp dururlar.

Hele biz Müslümanları, biz şarklıları "taassupla" itham ederler dururlar!

Taassuptan habersiz olan, biziz

Heyhat, dünyada bir mutaassıp millet varsa Avrupalılardır. Gerçek, Avrupalılardan daha mutaassıp bir cemaat vardır ki, o da Amerikalılardır.

Taassuptan hiç haberi olmayan bir millet isterseniz o da bizleriz.

Ey cemaat-i müslimîn! Bilirim ki bu sözlerim sizin senelerden beri avutulmuş uyutulmuş fikirlerinize biraz aykırı gelecektir. Onun için bir iki misâl getirmek îcab ediyor:

Savaşa girmeli miydik?

Bilirsiniz ki bizim Harb-i Umûmî'ye girmemizden en çok müstefid olan bir millet varsa o da Almanlardı.

Şunu ihtar edeyim ki, ben bu kürsüde Harb-i Umûmî'ye girmek mi lâzımdı, girmemek mi evlâ idi. Girmeden durabilir miydik, biraz daha geç mi girmemiz muvafık idi?.. gibi mes'elelerin hiçbirini mevzu-i bahs edecek değilim.

O benim sadedimin, selâhiyetimin hâricindedir.

Almanya'nın tek dostu biz idik. Ama...

Ortada bir vak'a var ki biz Almanlarla birlikte olarak harbe girdik. Yüz binlerce şehid verdik. Yüz binlerce hânümân söndü. Milyonlarca sâmân kaynadı gitti.

Şimdi Almanlar için ne lâzım geliyordu? Ne yapacaklardı?

Şüphesiz bütün dünyanın, bütün dünyadaki milletlerin kendilerine i'lân-ı harp ettikleri bir zamanda, böyle yegâne müttefikleri olan bizleri sinelerine basacaklar; bütün gazeteleriyle, bütün kitaplarıyla, bütün edibleriyle, bütün muharrirleriyle bizi alkış, teşekkür tufanları içinde boğacaklardı.

Heyhat!

Almanlar bizi “vahşi” biliyorlardı

Bu umûmî harbin ilk senesinde ben mühim bir vazife ile Berlin’e gitmiştim. O aralık Almanya hükümeti bize dedi ki:

“– Bizim meclis-i meb’usanımızdaki bilhassa Katolik meb’uslar kıyamet koparıyorlar: *“Almanlar gibi mütemeddin, mütefennin bir millet, nasıl oluyor da Müslümanlar gibi, Türkler gibi vahşîlerle ittifak ediyorlar? Bu bizim için zül değil midir?..”* diyorlar. Aman, makaleler yazınız, eserler yazınız, biz onları Almancaya tercüme ettirelim. Ta ki Müslümanlığın da bir din, Müslümanların da insan olduğu bunların nazarında taayyün etsin.”

Asırlardır aleyhimize çalışıyorlar

Almanya hükümeti haklıydı! Çünkü Alman milleti nazarında Müslümanlık vahşetten, Müslümanlarsa vahşîlerden başka bir şey değildi.

Onların gazetecileri, romancıları; hele müsteşrik denilip de şark lisanlarına, şark ulûm ve fünûnuna, şark ahlâk ve âdâtına vâkıf geçinen adamları mensup oldukları milletin efkârını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar müthiş bir surette zehirlemişlerdi ki arada bir anlaşma, barışma husulüne imkân yoktu.

Biz o sırada kendimizi onlara tanıtmak için tabiî elden geldiği kadar çalıştık. Lâkin tamamıyla muvaffak olduğumuzu asla iddia edemem. Heriflerin taassubu yaman! Kökleşmiş birtakım kanaatler, hakkı görmelerine mâni’ oluyor.

“Alman Dostluk Yurdu”

Harp esnasında bilirsiniz ki Almanya imparatoru İstanbul’a gelmişti. Biz safderun Müslümanlar Halife-i İslâmın müttefiki sıfatıyla o misafire karşı nasıl hürmette, nasıl ikramda bulunacağımızı şaşırdık.

Bu şaşkınlıkta o kadar ileri gittik ki Dârü’l-hilâfe’nin yani İstanbul’un minarelerini kandil gecesi imiş gibi kandillerle donattık. Alman Dostluk Yurdu binası kurulacak denildi, bol keseden birkaç camimizi heriflere peşkeş çektik.

Ha! Gelelim bizim bu gibi fedâkârlığımıza karşı gördüğümüz mukabeleye...

Viyanalılar neye bayram etti!

Kudüs-i şerifi bizim elimizden gasbettikleri zaman, bu felâket harb-i umûmî üzerine büyük bir te’sir îkā etmişti. Yani Filistin cephesinin bozulması muharebe terazisini düşmanlarımızın tarafına epeyce ağdırmıştı.

Binaenaleyh müttefikimiz olan Almanlarla yine Alman’dan başka bir şey olmayan Avusturyalıların bu işten bizim kadar müteessir olmaları îcab ederdi.

Ey cemaat-i müslîmîn! İşe bakın ki Kudüs, velev ki İngilizlerin eline geçmiş olsun, velev ki bu memleketin düşman eline geçmesi, bu cephenin bozulması yüzünden muharebe bizim hesabımıza kaybolsun, *“tek Müslümanların elinde, Türklerin elinde kalmasın da hasmımız da olsa dindaşımız olan İngilizlerin eline geçsin”* diyerek, Viyanalılar şehrâyîn yaptılar. Evlerini donattılar.

Bu maskaralığı men’ edip yakılan elektrik fenerlerini söndürünceye kadar Avusturya hükümetinin göbeği çatladı.

Artık taassubun hangi tarafta, hürriyetin, müsamahakârlığın hangi tarafta

olduğunu bu misallerle de anlamazsanız kıyamete kadar anlayacağınız yoktur.

Pazar günü aç kalırsın

Avrupalıları, Amerikalıları dinsiz derler. Size bir hakikat daha söyleyeyim mi? Dünyada din ile en az mukayyed olan bir memleket varsa o da bizim memleketimizdir. Bugün Cuma olduğu halde Kastamonu'nun en şerefli bir camiinde görüyorsunuz ya, kaç saflık cemaat bulunuyor!

Dünyanın en ma'mur, en müterakkî, en yeni memleketi olan Berlin'de pazar günü büyük kiliseler hıncahınç doludur. Hem kiliseleri dolduran cemaati avamdan ibaret zannetmeyiniz. Bütün kibarlar, zenginler, milletin münevver dediğimiz tabakasına mensub adamlar. Temiz temiz giyinmiş halk, bu cemaati teşkil eder.

İngiltere'ye gidiniz, şâyet cumartesi gününden etinizi, ekmeğinizi tedarik etmezseniz Pazar günü aç kalırsınız. Çünkü kıyamet kopsa, dinî bir gün olan pazar günlerinde hiçbir dükkânı açtıramazsınız. İngilizler duasız sofraya oturmazlar, duasız sofradan kalkmazlar.

Otelcinin karısı

Rumeli zenginlerinden bir adam tanırım ki ziraat tahsili için yetişmiş bir oğlunu Amerika'ya göndermişti. Çocuğun kendi ağzından işittim, diyordu ki:

"– Memleketin acemisiyim, lisanlarını lâyıkıyla bilmiyorum. Newyork'ta bir otelde bulunuyordum. Gece canım sıkıldı. Oturduğum odada bir piyano vardı. Azıcık şunu tıngırdatayım dedim. Sazın perdeleri üzerinde parmaklarımı hafifçe gezdiriyordum.

"Aradan iki üç dakika henüz geçmemişti ki odanın kapısına yumruklar inmeye başladı. Ne oluyoruz? diye kapıyı açtım. Bir baktım ki otelcinin karısı hiddetinden ateş kesilmiş bana alabildiğine sövüyordu.

Piyano çalan barbar!

"Karı benim ne barbarlığımı, ne saygısızlığımı, ne ahlâksızlığımı, hülâsa hiç tutar bir yerimi bırakmadı.

"Meğer o gece Hristiyanların eizzesinden yani velîlerinden birisinin gecesi imiş. O geceyi o velîye hürmeten ibadetle geçirmek îcab edermiş. Piyano çalmak maazallah küfür derecesinde günahmış!

"Artık karıya memleketin acemisi olduğumu, bu hatanın benden kasdım olmaksızın sâdır olduğunu anlatıncaya kadar akla karayı seçtim."

Ey cemaat-i müslimîn! Bizim diyarda Cuma namazı kılınırken tavla şakırtıları, sarhoş na'raları duyulduğu, nâdir vak'alardan değildir, zannederim.

Müslümana düşmanlık devamlı işlenir

Görüyorsunuz herifler dinlerine nasıl sarılmışlar, asabiyet-i diniye mes'elesinde ne kadar ileri gitmişler! Bu da sebepsiz değil. Çünkü onların doğar doğmaz beşikte, biraz büyüyünce eşikte dinî, millî telkinat ile kulakları dolar.

Müslümanlara karşı husûmet, adavet hisleri her fırsattan bilistifade kendilerine verilir.

Kendi cinslerinden, kendi dinlerinden, kendi renklerinden olmayan mahlûkat-ı beşeriyenin insan sayılamayacağı bunların kafalarına iyice yerleştirilir.

Bizi sevemezler

O sebepten bir Avrupalının, bir Amerikalının bir şarklıyı, hele bir Müslümanı sevmesine imkân yoktur.

Ressamları meydana getirdikleri türlü türlü resimlerle, şâirleri şiirlerle, hikayecileri gayet maharetle yazılmış romanlarla, siyasîleri gazetelerle hep onların bu hislerini canlandırır dururlar.

Düşmanız, ama bilgilerine değil

Anlıyorsunuz ya, biz nasıl yetişiyoruz, onlar nasıl yetiştiriliyor?

Lâkin bu heriflere karşı olan buğzumuzu hiçbir vakit onların ilimlerine, fenlerine, san'atlarına sıçratmamalıyız. Çünkü medeniyetin bu kısımlarında onlara yetişemezsek yaşamamıza, bize emanetullah olan din-i İslâmı yaşatmamıza imkân yoktur.

Biz Müslümanlar 1000 tarihinden itibaren çalışmayı bıraktık.[364] Atâlete, sefâhete, ahlâksızlığa döküldük. Avrupalılar ise gözlerini açtılar, alabildiğine terakkî ettiler. Görüyorsunuz ki denizlerin dibinde gemi yüzdürüyorlar. Göklerde ordular dolaştırıyorlar.

Kuvvet olarak neleri varsa alacağız

Mademki dinin müdafaası farz-ı ayındır; mademki edâ-yı farzın mütevakkıf olduğu esbâbı elde etmek farzdır; o halde düşmanlarımızın kuvvet namına neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak, efrâd-ı müslimînin her birine farz-ı ayındır. Ne hacet!

[365](وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ...) *"Düşmanlara karşı ne kadar kuvvet tedarik etmeye, hazırlamaya muktedirseniz derhal hazırlayınız."* emr-i ilâhîsi sarihtir. Şüpheye, tereddüde, düşünmeye, taşınmaya mahal yoktur. O halde ne yapacağız?

Önce birlik ve birlikte çalışmak

Aramıza sokulan fitneleri, fesatları, fırkacılıkları, kavmiyetçilikleri, daha bin türlü ayrılık, gayrılık sebeplerini ebediyyen çiğneyerek el ele, baş başa vereceğiz. Hep birden çalışacağız. Çünkü bugün dünyanın, dünyadaki hayatın tarzı büsbütün değişmiş, yalnız başına çalışmakla bir şey yapamazsın.

Toplar, tüfenkler, zırhlılar, şimendiferler, limanlar, yollar, tayyareler, vapurlar elhasıl düşmanları bize üstün çıkaran, yarım milyar Müslümanın birkaç milyon Firenk'e esir olmasını te'min eden esbab ve vesait ancak cem'iyetler, şirketler tarafından meydana getirilebilir.

Dünya ve âhiret için "birlik"

Demek, Müslümanlar Allah'ın, Kitâbullah'ın, Resûlullah'ın emrettiği, tavsiye ettiği vahdete, birliğe, cemaate sarılmadıkça, âhiretlerini olduğu gibi dünyalarını da kurtaramazlar. Her şeyden evvel vahdet, cemaat, teâvün.

Bir kere bunu elde edelim. Alt tarafı Allah'ın inâyetiyle kolaylaşır.

Avrupalıyla karşılıklı iş yap, fakat...

Bununla beraber, îcabında Avrupalılarla birleşebiliriz; ancak bu birleşmek bize hiçbir vakit onların ezelî ve ebedi düşmanımız olduğunu, her fırsattan bilistifade bizi mahvetmek en başlı emelleri bulunduğunu unutturmamalıdır.

Yani vatanımızın, dinimizin menfaati, ticaretimizin, servetimizin, refahımızın terakkisi namına îcab ederse, mümkün olursa mütekābil, müşterek menfaatler üzerine, bunlarla çekişe çekişe pazarlık ederek ittifak ederiz. Ancak bu pazarlıklarda son derece açıkgözlü bulunmamız lâzım gelir.

Yabancıya itimad, müslümana "külâh"

Biz Müslümanlar ise maalesef gerek içimizdeki, gerek dışımızdaki yabancıların sözüne kanıyoruz da birbirimize itimad etmiyoruz. Onlardan giydiğimiz külahı kendi dindaşlarımıza, kendi kardeşlerimize giydirmek için uğraşıyoruz. Cenab-ı Hak;

[366](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ...) *"Müminler birbirlerinin kardeşinden başka bir şey değildir"* buyuruyorken yazıklar olsun ki biz o kardeşlikten çok uzakta bulunuyoruz.

Müslüman kardeşe sevgi, duygu...

Ancak ayda, âlemde bir kere camiye geliyoruz. Huzûr-ı ilâhîde birleşiyoruz. Fakat namazı bitirip pabuçlarımızı koltuklayarak dışarıya fırlayınca birbirimize karşı derhal ya hasım yahut hiç olmazsa bî-gâne kesiliyoruz.

Âyât-ı kerîme var, nâmütenâhî ehâdîs-i şerife var ki: *"Efrâd-ı müslimînden biri diğer dindaşlarını kendi öz kardeşi bilmedikçe, onların meserretiyle mesrur, musibetiyle, mâtemiyle mahzun olmadıkça tam Müslüman olamaz."*

Kardeşine acımayan, müslüman değil!

İmanın kemâli, cemaat-i müslimîne sımsıkı sarılmakla kāimdir. *"Müslümanların derdini kendine dert etmeyen Müslüman değildir."*[367] buyuran Resûl-i Hakîm sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri diğer bir hadis-i şeriflerinde buyuruyor ki: *"Dünyanın öbür ucundaki bir Müslimin ayağına bir diken batacak olsa, ben onun acısını kendimde duyarım."*

Bütün Müslümanlar bir araya gelerek tek bir vücûdu meydana getiren muhtelif uzuvlara benzerler. İnsanın bir uzvuna bir hastalık, bir acı isabet etse, diğer uzuvların kâffesi o hasta uzvun elemine ortak oldukları gibi bir Müslüman da diğer dindaşlarının acısına, musibetine, matemine kābil değil bî-gâne kalamaz. Kalabiliyorsa demek ki Müslüman değil.

Perçinli kayalar

(اَلْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) *"Mü'minin diğer mü'mine karşı vaziyeti yekpare bir duvarı vücuda getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı aldığı vaziyet gibidir. Öyle olacaktır. Öyle olmalıdır."*[368] hadis-i şerifini elbette işitmişsinizdir.

Sahabe-i Kiram Rıdvanullahi aleyhim ecmain hazeratı arasındaki vahdet,

muhabbet, teâvün cümlenizin ma'lûmudur. Bu din ululları, bu Allah'ın en sevgili kulları huzûr-ı ilâhîye cemaatle durdukları zaman, saflar âdeta –ma'rûf ta'bir vechile– sabun kalıbı halini alırdı.

Sıra dağlar gibi...

Birbirleriyle o kadar ittisal hasıl ederlerdi ki, üzerlerindeki libaslar daima omuz başlarından eskirdi. O muazzam saflar müselsel yekpare bir dağ gibi kıyam eder, öyle rükûa varır, öyle secdeye kapanırdı.

Vahdetin namazdaki bu tezahürü, namaz haricinde de böylece devam eder giderdi. O sayededir ki İslâm, aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin risalet-i celîlelerinden itibaren yirmi otuz sene zarfında dünyayı kuşatmıştı.

O büyüklüklerden mahrum kaldık

Hadis kitaplarını, siyer kitaplarını, tarih-i İslâm sahifelerini gözden geçirince Ashab-ı Kiram arasındaki birliğe hayran olmamak elden gelmiyor. [369](رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ... اَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ) vasf-ı ilâhîsiyle tasvir buyurulan o kahraman fıtratlar, hakikat birbirleri hakkında ne kadar merhametkâr ne derecelerde rikkatli idiler. Düşmanlarına karşı ise nasıl, şedîd idiler!

... اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

"Mü'minlere karşı mütezellil, mütevazı, halîm, selîm, şefîk, rahim; kâfirlere karşı ise vakur, metîn, mekîn, şedîd"[370] olmak İslâm'ın hasâisindendir. Yazıklar olsun, biz bu hasîsalardan, bu meziyetlerden, bu büyüklüklerden mahrum olduk.[371]

Kabadayılığımız birbirimize

Dinimizden olmayanlara karşı yapmadığımız müdâhene, göstermediğimiz nezaket kalmıyor. Birbirimizi ise bir kaşık suda boğmak istiyoruz. Cesaretimiz, kabadayılığımız, asıcılığımız, kesiciliğimiz hep kendi aramızda...[372]

... بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى...

"Kendi kendilerine karşı oldu mu hücumları dehşetlidir. Zâhir hallerine baksan toplu bir cemaat zannedersin. Halbuki hepsinin yüreği başka başka hislerle çarpıyor."[373] meâlindeki âyet-i celîle ki münafıklar vasfındadır; bugün tamamıyla bizim halimizi gösterir oldu. Bundan ne kadar sıkılmamız îcab eder, artık onu siz takdir ediniz."

"Allah'ın sünneti" ne demek?

Ey cemaat-i müslimîn! Kur'an-ı Kerîm tilâvet ederken, birçok yerinde sünnet lâfz-ı celîline tesadüf edersiniz, evet meselâ

... سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ... *[374]*
... سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ... *[375]*

...فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا[376]

سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا...[377]

gibi daha birçok âyât-ı kerîmede hep bu sünnet kelimesini okursunuz. Kitâbullah'taki sünnet Resûlullah'ın sünneti değildir. Peygamberimizin sünneti cümlemizin ma'lûmu. Kur'an'ın sünneti ise *"Cenab-ı Hakk'ın ezelî ve ebedî olan kanunu"* demektir.

Allah'ın kanunları ezelî ve ebedîdir

Evet, Allahu Zü'lcelâl'in bu âlem-i hilkatte carî birçok kanunu var.

Cemâdâtta, nebâtâtta, hayvânâtta, yıldızlarda, aylarda, güneşlerde, dağlarda, denizlerde, yerlerde, göklerde elhâsıl bizim bildiğimiz, bilmediğimiz ne kadar mahlûkat varsa, bunların hepsinde ayrı ayrı kanunları cârîdir.

Bu kanunlar vaz'-ı ilâhî olduğu için insanların tertib ettikleri kanunlar gibi ömürsüz değildir. Ta ezelde meşiyyet-i ilâhiye muktezasınca ibda' olunan bu hükümlerin, bu ahkâmın, bu kavânînin hiçbir maddesi, hatta hiçbir kelimesi, hiçbir noktası değişmez. Bunun böyle olduğunu Kitâbullah da bize sarahaten bildiriyor.

Milletler için İlâhî kanun

Şimdi diğer mahlûkatta, diğer âlemlerde hâkim olan sünen-i ilâhiyeyi yani Cenab-ı Hakk'ın ezelî ve ebedî kanunlarını bir tarafa bırakalım da yalnız insan kümeleri, beşer yığınları demek olan milletler, ümmetler üzerinde hükmünü süren kanun-ı ilâhîyi tedkîk edelim.

Evet, milletlerde carî olan bu kanunun mahiyetini biz Müslümanlar doğrudan doğruya Cenab-ı Hak'dan yani O'nun bize gönderdiği Kitâb-ı Hakîminden öğreniyoruz:

Ümmet-i İslâmiye'nin dünyada, ukbâda felâhını, necâtını, saadetini, refâhını, sâmânını te'min eden evâmir-i ilâhiye yok mu, işte onların her biri Allah'ın bir sünneti yani bir kanunudur.

"Sonra kuvvetiniz gider!"

[378](وَلَا تَفَرَّقُوا) *"Tefrikadan, ayrılık, gayrılık hislerinden uzak olunuz."*

[379](...وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ...) *"Ey Müslümanlar, birbirinize girmeyiniz; sonra kalblerinize meskenet, cebânet, acz, fütur çöker de devletiniz, saltanatınız, şevketiniz, kudretiniz, kuvvetiniz, hepsi elinizden gider."*

[380](وَاصْبِرُوا) *"Sebattan, azimden kat'iyyen ayrılmayınız."*

İşte bunlar gibi birçok vesâyâ, birçok evâmir var ki milleti yaşatmak, dini yaşatmak istersek, bunların muktezâsına tevfik-i hareket etmekliğimiz zarurîdir. Demek, milletlerin hayatı, bekāsı, istiklâli, mahkûmiyetten selâmeti için aralarında vahdet hüküm-fermâ olması lûzûmu, bir kanun-ı ilâhî imiş!

Milletler, topla tüfekle yıkılmaz...

Ey cemaat-ı müslimîn! Milletler topla, tüfekle, zırhlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki râbıtalar çözülerek, herkes

kendi başının derdine, kendi hevâsına, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır.

Atalarımızın "Kale içinden alınır" sözü kadar büyük söz söylenmemiştir. Evet, dünyada bu kadar sağlam, bu kadar şaşmaz bir düstur yoktur.

İslâm tarihini şöyle bir gözümüzden geçirecek olursak cenupta, şarkta, şimalde, garpta yetişen ne kadar Müslüman hükümetleri varsa, hepsinin tefrika yüzünden aralarında hâdis olan fitneler, fesadlar, nifaklar, şikaklar yüzünden istiklâllerine veda ettiklerini, başka milletlerin esareti altına girdiklerini görürüz.

Emevîler, Abbasîler, Fâtımîler, Endülüslüler, Gaznevîler, Moğollar, Selçukîler, Mağribîler, İranîler, Faslılar, Tunuslular, Cezayirliler... hep bu ayrılık gayrılık hislerine kapıldıkları için saltanatlarını kaybettiler.[381]

Ne idik...

Biz Osmanlı Müslümanları dünyanın üç büyük kıt'asına hâkimdik. Koca Akdeniz, koca Karadeniz hükmümüz altında bulunan cesîm cesîm memleketlerin ortasında birer göl gibi kalmıştı.

Ordularımız Viyana önlerinde gezerdi. Donanmalarımız Hind Denizlerinde yüzerdi.

Müslümanlık râbıtası, ırkı, iklimi, lisanı, âdâtı, ahlâkı büsbütün başka olan birçok kavmiyetleri yekdiğerine sımsıkı bağlamıştı.

Boşnak İslâvlığını, Arnavut Lâtinliğini, Pomak Bulgarlığını... elhasıl her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak Halîfe-i Müslimînin etrafında toplanmış, Kelimetullah'ı i'lâ için canını, kanını, bütün varını güle güle, koşa koşa feda etmişti.

Ne olduk!

Fakat sonraları aramıza Avrupalılar tarafından türlü türlü şekiller, türlü türlü isimler altında ekilen fitne, tefrika, fesat tohumları bizim haberimiz bile olmadan filizlenmeye, dallanmaya, budaklanmaya başladı.

O demin söylediğim râbıta gevşedi. Artık eski kuvveti, eski te'siri kalmadı.

Kalemizin içinden sarsılmaya yüz tuttuğunu gören düşmanlar kendi aralarında birleşerek yani biz Müslümanların me'mur olduğumuz vahdeti onlar vücûda getirerek, birer hücumda yurdumuzun birer büyük parçasını elimizden alı alıverdiler.

Bugün bizi Asya'nın bir ufak parçasında bile yaşayamayacak hale getirdiler.

İşin sırrı: İngiliz'den...

Size bir vak'a anlatayım: Mısır-ı ulyâda dolaşıyordum. Orada aklı başında bir Müslümanla görüştüm. Bahsimiz İngiliz siyasetine intikal etti. Dedim ki:

– Şaşıyorum. Onbeş milyonluk koca Mısır'da İngiliz askeri olarak pek az kuvvet gördüm. Nasıl oluyor da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklim muhafaza edilebiliyor?

Bu sualim üzerine o zat dedi ki:

– İngiliz ricâlinden biriyle samimî görüşürdük. Sizin aklınıza geleni ben de düşünmüş de herife demiştim ki:

"– Günün yahud senenin birinde Osmanlı hükümeti kırk, elli bin kişilik bir ordu tertib ederek Mısır'a sevk edecek olursa siz İngilizler ne yaparsınız?"

"– Hiçbir şey yapmayız. Müdafaa imkanı olmadığı için Mısırlarını kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını iyi biliniz ki biz İngilizler hiçbir zaman Osmanlıların Mısır'a kırkbin kişi değil, kırk kişi sevk edebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmez tükenmez mes'eleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uğraşmaktan göz açamazlar ki bir kere olsun Mısır'a dönüp bakmaya vakit bulabilsinler."[382]

Düşman hesabına, birbirimizle uğraşmayalım...

Ey cemaat-i müslimin! Gözünüzü açınız, ibret alınız. Bizim hani senelerden beri kanımızı, iliğimizi kurutan dahili mes'eleler yok mu, Havran mes'elesi, Yemen mes'elesi, Şam mes'elesi, Kürdistan mes'elesi, Arnavutluk mes'elesi...[383]

Bunların hepsi düşman parmağıyla çıkarılmış mes'elelerdir.

Onlar böyle olduğu gibi bugünkü Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen, Konya isyanları da hep o mel'un düşmanın işidir.

Sevr'in şartları, bize hayat hakkı tanımıyor

Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlağına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki gelmiştir. Allah rızası için olsun aklımızı başımıza toplayalım. Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak, çekilip gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur.

Şimdiye kadar düşmana kaptırdığımız koca koca memleketlerin halkı hicret edecek yer bulabilmişlerdi. Neûzubillah biz öyle bir âkıbete mahkum olursak başımızı sokacak bir delik bulamayız.

Zaten düşmanlarımızın tertib ettikleri sulh şeraiti, bizim için dünya yüzünde hakk-ı hayat, imkân-ı hayat bırakmıyor.

Halk anlaşmanın ağır şartlarını bilmiyor

Bu sefer Anadolu'nun bir hayli kısmını yeniden dolaştım, halkın fikrini yokladım. Baktım ki zavallıların bir şeyden haberi yok. Vakıa nisbetle havas geçinen takım bu şeraitin pek ağır olduğunu biliyor. Lakin ilimleri son derecede icmâlî.

Avam ise hiçbir şeyden haberdar değil. Zannediyorlar ki memleketin kenarları yani Hicaz gibi, Bağdat gibi bir iki yer elimizden çıkmakla iş olup bitecek; Rumeli, İstanbul, Anadolu, Suriye yine bizde kalacak. Artık çiftçi çiftiyle çubuğuyla; esnaf san'atıyla, dükkânıyla; ulemâ medresesiyle, mektebiyle; tüccar alışıyla verişiyle meşgul olacak.

Heyhat! Düşmanlarımız bizi ne hale getirmek için geceli gündüzlü çalışıyorlar. Biz ise hâlâ ne gibi hülyalarla kendimizi avutuyoruz!...

Düşman Çatalca'ya geliyor

Allah rızası için olsun, şu muâhedenamenin bizim hakkımızdaki maddelerini okuyunuz. Okumak bilmiyorsanız birisine okutunuz da dinleyiniz. Maazallah onu

kabul ettiğimiz gün acaba nemiz kalıyor?

Bir kere Rumeli'nde hiçbir alâkamız kalmıyor. Çatalca istihkâmâtı da dahil olduğu halde denizin öbür yakasındaki memleketler kâmilen gidiyor.

Halifemiz İstanbul'dan çıkarılmıyor. Lakin kendisine yalnız - tıpkı Roma'daki Papa gibi - yedi yüz asker bulundurmak hakkı veriliyor. Vakıa Müslümanlar İstanbul'dan bu sefer kovulmuyor. Çünkü İngilizler Hind Müslümanlarının galeyanından çekiniyor.

İstanbul'u da yakında Yunan alacak

Bununla beraber Yunanlılar Çatalca istihkâmâtına sahip olacakları için tabiidir ki Çekmece civarına istedikleri kadar asker yığarlar, Avrupa ahvalinde bir karışıklık zuhur ettiği gibi İstanbul'u alıverirler. O zaman İngilizler Hindlilere;

"– Ben halifenizin memleketini sizin hatırınıza hürmeten kendisine bırakmıştım, ama ne yapayım, muhafaza edemedi, Yunanlılar da istilâ etti!" der.

Şimdi bir sual vârid olacak:

– Neden İngilizler İstanbul'u doğrudan doğruya kendisine almasın da Yunanlılara versin?

Yunanlı, girdiği yerde Müslüman bırakmaz

İngilizlerin bu kadar büyümesi müttefiklerinin işine gelmiyor. Binaenaleyh payitahtımızı da alacak olursa araları büsbütün açılacak. Ancak hem Rumeli'yi, hem Aydın vilâyetini elinde tutabilmek için Yunanlılar kuvvetli bir donanmaya muhtaçtır. Bunu ise çaresiz İngilizlerden tedarik edecek.

Anlaşıldı ya İstanbul'un Yunan elinde bulunması demek, daima donanmasına muhtaç olduğu İngiliz'in elinde bulunmak demektir.

Mora'daki Müslümanlar ne oldu?

Rumeli'nin, İstanbul'un, Aydın vilâyetinin Yunanlılar elinde bulunması ne demektir, biliyor musunuz? Oralarda tek bir Müslüman kalmaması demektir.

Vaktiyle eski Yunanistan'la Mora'daki halkın yarısı Rum ise yarısı da Müslümandı. Bugün o havalide tek bir dindaşımız kalmamıştır.

Bu musâlaha mucibince verilecek memleketlerde de bir müddet sonra aynı hal zuhûra gelecektir. Evet, Müslüman ahâlî katliam ile korkutularak hicrete mecbur edilecektir.

İngiliz, çeteler ve hainlerle iş görür

Bu muahedenin ta'kib ettiği maksad şudur:

İngilizler bizden mümkün olduğu kadar fazla adam öldürtmek, kendisinden son derecede az insan harc etmek istiyor.

O sebepten bir taraftan Rum, Ermeni çeteleri teşkil edecek; bunlara para, silâh dağıtarak Türkler arasında katliam yaptıracak; diğer taraftan da Müslümanlar, Türkler arasından para ile yahut iğfal ile adamlar bularak, bizi birbirimize doğratacaktır ki bu zaten olup duruyor.

İşte düşmanın Anadolu'nun iç taraflarında çıkarttığı isyanları bastırmak için biz İzmir, Balıkesir cephelerindeki kuvvetimizi azaltmağa mecbur olduk da

Yunanlılar burnumuzun dibine kadar sokuldular.

Anadolu'yu yabancı subaylar idare edecek

Neûzubillâh muâhedeyi kabule mecbur olduk mu, Anadolu'da asker besleyemeyeceğiz. Yalnız bir miktar jandarma kuvveti bulundurabileceğiz.

Bu jandarmalar içinde külliyetli miktarda Rum, Ermeni, Yahudi bulunacak. Zabitlerin yüzde onbeşi ki tabiî hep yüksek rütbeliler olacaktır, ecnebiden gelecektir.

Anadolu mıntıka mıntıka ayrılıp her mıntıka bir ecnebî zabitin eline verilecektir.

Meselâ Karadeniz sevâhili mıntıkasındaki İngiliz zabiti bütün inzibat kuvvetlerine kumanda edecek, o zaman istediği gibi Rum, Ermeni çeteleri vücuda getirerek Müslümanların üzerine saldıracaktır.

Nitekim bu usûlü İngilizler Kars'ta, Ardahan'da; Fransızlar Adana'da, Maraş'ta pek güzel tatbik ettiler.

Müslüman tüccar iflâs ettiriliyor

Bilirsiniz ki Anadolu'nun iki mühim iskelesi vardır: biri İstanbul, biri İzmir. Elimizdeki üçbuçuk şimendifer hattı bu iki limanda nihayet buluyor.

Şimdi İstanbul sözde bize bırakılıyorsa da oranın idaresi, gümrükleri, vergileri, zabıtası kâmilen başka ellerde yani bizim dahil olmadığımız bir komisyonun elinde bulunuyor.

Bu komisyonda tabiî İngiliz hâkim olduğundan bizim ihracatımıza, ithalâtımıza istediği gibi müşkilât çıkaracak. Gümrük tarifesini, şimendifer tarifesini, liman tarifesini ona göre tertib ederek Anadolu'daki Müslüman tüccarı tamamıyla iflâs ettirecek.

Maksat: Müslümanı fakir, sefil etmek...

Zaten Mütareke'den beri İstanbul'daki Müslümanların ticaretine el altından hep böyle güçlükler çıkarılmıştır. Bundan maksat ise Müslümanları fakir, sefil bırakarak bütün âleme, bilhassa Hind'deki dindaşlarımıza;

"– İşte görüyorsunuz a, sizin gayretini gütmekte olduğunuz Türkler ne kadar kabiliyetsiz insanlardır!" demektir.

Bütçemiz İngiliz'in elinde

Bu muâhede mucibince devletimizin bütçesi İngiliz, Fransız, İtalyan murahhaslarından mürekkeb bir komisyon tarafından tertib olunacaktır. Bu komisyonda bizden bir adam bulunacaksa da rey sahibi olamayacaktır. Yani İngiliz bu komisyonda istediğini yaptıracaktır.

O halde verdiğimiz vergiler hep Rumların, Ermenilerin menfaatine sarf olunacaktır.

Bizim gençler azınlıklara ırgat olacak

İngilizler Mısır'da ahâlî cahil kalsın diye Müslümanlara hiçbir mektep açtırmamıştır. Hindistan'da da aynıyla davranmıştır. Biz de Mısırlılar gibi

olacağız.

Yalnız bizim Mısırlılardan bir farkımız var ki onlar gibi kamilen Müslüman değiliz. İçimizde Rumlar, Ermeniler var. Onların çocukları bizim paramızla mektepler açıp okuyacaklar, adam olacaklar. San'atı, ticareti, ziraati kâmilen ellerine alacaklar.

Bizden yalnız ırgat yetişebilecek.

Kapitülasyon: Bizim kanunlar geçersiz olacak

Gelelim 'uhûd mes'elesine: Ey cemaat-i müslimîn! Firenkçe bir kelime var: Kapitülasyon! Manâsı: Bizim bilerek bilmeyerek, keyfî yahut ıztırârî ecnebilere verdiğimiz eski imtiyazlardır.

Bunların bir kısmı adliyeye aittir. Meselâ içimizde yaşayan ecnebî teb'asından biri ne yaparsa yapsın hükümetimiz tarafından tevkîf olunamaz. Cânîyi yakalamak için mutlaka mensub olduğu sefaretin adamı hazır olmalı. Tevkif olunduktan sonra da sefaretine teslim edilmeli.

Binaenaleyh ecnebiler bu muharebeden evvel bizim içimizde alikıran kesilmişti. Adam döverler, adam vururlar, adam öldürürler, ötekinin berikinin emlâk ve arazîsini gasb ederler. Bütün yaptıkları yanlarına kalırdı.

Misliyle geri gelecek

Biz bu imtiyâzâtı harbin bidayetinde kaldırmıştık. Şimdi sulh şeraitini kabul ettiğimiz gibi bunlar yine avdet edecek.

Hem nasıl avdet edecek biliyor musunuz? Avrupa devletleri tebeasına münhasır olan o imtiyazlar şimdi Rumlara, Ermenilere, Yahudilere de verilecek. Artık bunun ne demek olduğunu ma'tûhlar bile anlar.

Vergi müslümandan, harcama yabancıya...

Gelelim bu imtiyazların iktisadî kısmına: Ecnebi tebeası temettü', belediye vesaire gibi vergilerden müstesnadırlar.

Şimdi Rumlar, Yahudiler, Ermeniler de müstesna olacaktır.

Açıkçası bütün parayı Müslümanlar verecekler, bütün parsayı ecnebilerle içimizdeki gayrimüslimler toplayacak!

Ya gümrükler!

Ya gümrükler mes'elesi... O da bir âfet! Biz başka memleketler gibi gümrüklerimize sahip değiliz. Memleketimize sokulan eşyadan istediğimiz gümrüğü alamayız. Halkımızın fakir düşmesine en birinci sebep budur.

Bunu biraz îzah edelim. Evvelâ ziraatimizi ele alalım. Rusya gibi, Romanya gibi, Amerika gibi toprağı zengin memleketlerde ekin pek ucuza mâloluyor. Heriflerin vapurları, şimendiferleri de çok olduğundan dünyanın her tarafına kolaylıkla arpa, buğday gönderiyorlar.

Çiftçi bitecek!

Binaenaleyh bu memleketler İstanbul piyasasına döktükleri ekini, bizden yani Anadolu'dan daha ucuza mâledebilirler. Bizim çiftçimiz ise malını İzmir, İstanbul

gibi büyük şehirlerde kurtarabilecek para ile satamayacağından, hem ekemez, hem fakir düşer.

Buna karşı ne çare olabilir? Evet, çare hâriçten gelecek ekin vesâir yiyecek şeylere öyle bir gümrük koymaktır ki, bu gümrüğü verecek ecnebî tüccar, piyasada malını Anadolu'dan gidecek maldan daha pahalıya satmak mecburiyetinde kalsın.

İşte Fransa gibi, Almanya gibi toprağı çok zengin olmayan hükümetler, kendi köylülerini hep bu usûl sayesinde kurtarabilmiştir. Bizde ise bu çareye müracaat kābil olamayacağından, muâhedeyi kabul ettiğimiz gibi çiftçimiz bitecektir.

Gümrük koyamazsan: Sanayin yok olur...

Gelelim sanayiye: Bilirsiniz ki memleketimizde birçok ham eşya yetişir: keten, kenevir, pamuk, yün, tiftik, deri, sonra türlü türlü madenler.

Biz bunlardan istifade edemiyoruz. Meselâ bir dokuma fabrikası yahut demir fabrikası açmaya kalkışsak Avrupa'nın, Amerika'nın fabrikalarıyla başa çıkamayız.

O halde ne yapmalıyız? Bizim sanayiimiz de onların sanayii derecesini buluncaya kadar hariçten gelecek ma'mulât üzerine münasip bir gümrük koyabilmeliyiz. Koyamadığımız gibi hiçbir müessesemiz, hiçbir fabrikamız bir sene bile yaşayamaz.

Tezgâhlarımız ne oldu?

Bilirsiniz ki kendimize mahsus tezgâhlarımız, bezlerimiz vardı. Bunlar memleketimizin her tarafında satılıyordu. Ahalimize de birçok menfaatler te'min ediyordu. Halbuki ecnebi fabrikalarıyla rekabet edemediğinden dolayı ezildi gitti.

Şu halde halkımız ziraatini, sanayiini ileri götüremez, ticaretini de gayrimüslimlerin vergi vermemesi yüzünden başa çıkaramazsa, tabiîdir ki sefil olur, perişan olur.

Haydutluktan başka yapacak bir iş bulamaz.

İngiliz, neden bize bu kadar düşman?

Şimdi bir mühim mes'ele var. Onu tedkik edelim:

Neden İngilizler bizim mahvımızı te'min için bu kadar uğraşıyorlar?

Evet, bunlar harb-i umûmînin bidayetinde "Biz bütün milletlerin istiklâli için harb ediyoruz!" tekerlemesini muttasıl tekrar edip durdukları için, mahkûmiyetleri altında bulunan yüz milyon Müslümana da istiklâl sevdası geldi. Mısır'da, Hind'de birbiri ardınca isyanlar başladı.

Vakıa İngiliz bu isyanları kendisine mahsus olan müdhiş bir vahşetle bastırdı.

Müstakil bir biz kaldık

Lâkin bunların bir daha baş kaldıramamaları için dünyada hiçbir Müslüman memleketin müstakil kalmaması lâzımdı. Mütarekeden sonra ise müstakil olarak iki Müslüman hükümet kalmıştı ki biri biz idik. Diğeri de İran idi.

Biliyorsunuz ki İran hükûmet-i İslâmiyesinin îcabına baktılar. İngiliz himayesini la'net halkası gibi Acemlerin boynuna geçirdiler.[384]

O halde yalnız biz kaldık.

Ey cemaat-i müslimîn! İngilizin asıl düşmanlığı bizedir. Çünkü biz asırlardan beri Hilâfet'i elimizde tutuyoruz. Asırlardan beri âlem-i İslâm'ın başında olarak Ehl-i Salîb'le çarpışıyoruz.[385]

Bu milletin İslâm âleminde kıymeti çok büyüktür

Dünyanın bütün Müslümanları selâmetlerini, necatlarını yıllardan beri müştak oldukları istiklâllerini bizden bekliyorlar.

Yüzlerce milyon Müslümana nisbetle, bizim bir avuç mesâbesinde olan halkımızın ne ehemmiyeti vardır? demeyiniz; iyi biliniz ki bu bir avuç halkın bütün âlem-i İslâm'da pek büyük mevkii, pek büyük itibarı vardır.

Müthiş zelzele!

Bütün Müslümanlar bilirler ki maazallah Saltanat-ı Osmaniye'nin, Hilâfet-i İslâmiye'nin devrilmesi bütün cihan-ı imanı sarsacaktır. Bütün Müslüman yurtlarını en müthiş zelzelelere tutulmuş gibi hasara uğratacaktır.

Mütarekeyi müteâkib Mısır'da, Hind'de hatta dün elimizde iken bugün işgal altında bulunan Irak'ta, Suriye'de zuhur eden ihtilâller, isyanlar, kıyamlar gösteriyor ki, biz Osmanlı Müslümanları, öyle âlem-i İslâm'ın ve dolayısıyla düşmanlarımızın lâkayd kalabileceği bir küme değiliz.

O sebebden İngilizler bizi büsbütün mahvetmeye ne kadar çalışsalar kendi menfaatleri nâmına o kadar haklıdırlar.

İngiliz, büyüyeceğimizden neden korksun?

Ama diyeceksiniz ki:

Bugün bütün dünyaya hâkim olan İngiltere satveti karşısında bizim ne ehemmiyetimiz olur ki, herifler senin dediğin gibi bizim günün birinde büyüyeceğimizden korksunlar da bu kadar ihtiyatlara lüzum görsünler?

İngiliz, 100 sene sonrayı düşünüyor

Yanılıyorsunuz, iş öyle değil. Avrupalılar yalnız bugünü, bugünkü hadisatı seyretmekle kalmazlar. Onlar yarını, gelecek seneyi hatta gelecek asrı, hatta birkaç asır sonunu tahmin etmek, hesab etmek isterler.

Heriflerin siyaseti müthiştir. İşte o müthiş siyaset sayesinde kendileri ne oldular, bizi ne hale getirdiler, görüyorsunuz.

Binaenaleyh velev birkaç vilâyetten ibaret bir Anadolu hükümetinin kalmasına bile, kendi ihtiyârlarıyla, yani muztar kalmadıkça, kābil değil, razı olamazlar.

Düşman mal değil, canımızı istiyor!

"– Pek a'lâ! Ne yapabiliriz? Uzun zamanlardan beri devam eden dahilî, haricî muharebeler, bilhassa Balkan muharebesiyle şu Harb-i Umûmî bizde can bırakmadı, kan bırakmadı, para bırakmadı, hiçbir şey bırakmadı.

"Düşman ise bu kadar kuvvetli. Şerâit-i sulhiyeyi çarnâçar kabul edeceğiz.

"Bu tıpkı silâhsız bir adamın dağ başında müsellâh haydutlar tarafından kuşatılmasına benzer. İster istemez eşkıyanın emrine boyun eğecek..."

Pek doğru! Yalnız iki nokta var. Bir kere o müsellâh haydutlar ortalarına aldıkları bîçâreden parasını isteseler, üzerindeki elbisesini isteseler, ayağındaki pabucunu, başındaki külahını isteseler biz de vermesini tasvib ederdik. Lâkin bununla kanaat etmiyorlar ki. Bîçâre herifin kollarını, bacaklarını kestikten sonra:

"– Boynunu uzat! Kafanı da ver!" diyorlar.

Dişimiz, tırnağımızla savaşacağız!

Madem ki teklif bu kadar ağırdır, artık bunu hiç kimse kabul edemez. İster istemez dişiyle, tırnağıyla uğraşır, çabalar. Nefsini, imkânın son derecesine kadar müdafaaya bakar.

Ey cemaat-ı müslimîn! İşte bugün bizden istedikleri, ne filân vilâyet, ne falan sancaktır.

Doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, saltanatımızdır, devletimizdir, hilâfetimizdir, dinimizdir, imanımızdır.

Düşmanın korkuları var!

Bir de o müsellâh olduğunu kabul ettiğimiz haydutların başları pek boş değil. Korktukları tehlikeler var. Biz zarurî olan müdafaa-i hayat vazifesinde biraz daha sebat edecek olursak, emin olunuz ki cehennem olup gidecekler.

Galiba maksat anlaşılmadı. Biraz izah edelim.

Kuvvetlerinin, kudretlerinin pek büyük olduğunu bildiğimiz düşmanlarımızın önünde bugün iki müthiş tehlike var: Biri onların kendi ta'biri vechile "İslâm tehlikesi", diğeri Bolşevik tehlikesi!

İslâm tehlikesini herifler çoktan beri hesaba almışlardı da ona göre ellerinden gelen tedbiri tatbikten geri durmamışlardı.

Lâkin altı, yedi seneden beri devam eden bu harp birçok hesapları altüst etti. Birçok tahminler yanlış çıktı. Bugün İngilizler artık müstemlekelerindeki insanlardan eskisi gibi emin olamıyorlar.

Esir milletler, savaşmayı öğrendi!

Beşeriyetin gözü açıldı. Mahkûm milletler kendilerinin hâkim milletler elinde ne büyük bir kuvvet olduğunu bu sefer gözleriyle gördüler.

Kanlarını, canlarını kimlerin hesabına döktüklerini anladılar.

Harbin her türlü safahâtında bulundular..

Hücum nedir, müdafaa nasıl olur? En son îcad olunmuş silâhlar, bombalar nasıl kullanılır? Hepsini bilfiil öğrendiler.

İstiklâl sevdaları her yerde…

Hele tahakkümleri, esaretleri altında yaşadıkları Avrupalıların kendilerini harbe sürüklerken verdikleri vaadlerin hiçbirinin aslı faslı olmadığına, bu gidişle kıyamete kadar kendileri için hürriyet, refah, rahat yüzü görmek nasib olamayacağına iyice yakîn hâsıl ettiler.

Bugün cihan eski cihan değil. Hele Asya hiç o bildiğimiz halde bulunmuyor. Bilumum şarkta, bilhassa Müslümanlarda büyük bir intibah, bir uyanıklık

mevcud.

Asya'nın şimal kısmında yaşayan dindaşlarımız kâmilen denecek derecede müsellâh, mütebâkisi de bir taraftan silâhlanıyor.

Fikirler gittikçe değişiyor. İstiklâl sevdaları her yerde uyanıyor. İşte bütün bu hareketler "İslâm tehlikesi" nâmı altında toplanarak düşmanlarımızı tir tir titretiyor.

Bolşeviklik yangını: Rusya'da, Avrupa'da...

İkinci tehlikeye gelince: Bolşeviklik denilen bu hareket Avrupa'nın doğrudan doğruya kalbine çevrilmiş bir silâhtır. Senelerden beri sosyalistlik namı altında için için kaynayarak Avrupa hükümetlerini ürkütüp duran bu hareket bugün Rusya'da yanar dağlar gibi alevler saçmaya başladı.

Bu yangının kıvılcımları Paris, Londra, Roma ufuklarına dağılır, oralarda yer yer yangınlar çıkarır oldu. Çünkü hükümetleri ne kadar uğraşsa, ne kadar çabalasa zaten böyle bir yangın için Avrupa'nın her tarafında isti'dad vardı, hazırlık vardı.

Sermaye sahipleriyle amele arasındaki gerginlik son senelerde, bilhassa bu muharebe esnasında son dereceyi bulmuştu.

Ruslar ön ayak olarak çarı, çarlığı, asilzadelerin bitmez tükenmez imtiyazlarını, servetlerini, sâmanlarını hâk ile yeksan edince, Avrupa'daki sosyalistler de ayaklanmaya azmetti.

İsyancılar ne diyor?

Bu adamlar diyor ki:

"– Bu harp, bu yedi seneden beri devam eden âfet, kırk elli milyon beşerin doğrudan doğruya harp meydanlarında helâkine sebep oldu. Bir o kadar insanı da bu sönen hayatların arkasından bîkes, perişan bir halde bıraktı, ma'nevî bir ölüme mahkûm etti.

"Netice ne oldu? Birkaç zalim hükümetin istibdadını artırdı. Milyarlarca servet birkaç muhtekirin hazinelerini, kasalarını doldurdu. Fukara tabakasının, işçi tabakasının sefaletini artık tahammül edilmeyecek derecelere getirdi. Ahlâk namına, haya namına, ırz namına, haysiyet namına, insaf namına bir şey bırakmadı. Hepsini sildi süpürdü.

"Hepisini yıkmalı!"

"Kimsenin kimseye emniyeti, itimadı kalmadı. Âlem-i beşeriyet her türlü insanî duygulardan sıyrılarak yırtıcı hayvanlar derekesine indi.

"O halde biz kimin için çarpışmış, hangi gayeye hizmet etmiş olduk. Bununla beraber sulh şeraiti diye ortaya atılan hezeyan-nâmeler bundan böyle milletlere asla rahat, huzur te'min etmeyecektir. Bilakis bunların aralarındaki ihtilâfları, husûmetleri, rekabetleri, kinleri, intikam hislerini büsbütün körükleyecektir.

"Artık beşeriyet buna tahammül edemez. Artık sefil mahiyetleri bütün çıplaklığıyla meydana çıkan bütün bu teşkilâtı, bütün bu müessesâtı yıkmalı, yerine yenilerini koymalıdır..."

Batı medeniyeti: Dışı parlak, içi çürük…

İşte heriflerin mülâhazaları aşağı yukarı bu merkezdedir. Zaten garbın ukalâsı, hükemâsı çoktan beri böyle bir âkıbetin zuhurunu bekliyorlardı.

Dışı gözlere pek parlak görünen medeniyet-i hâzıranın içinden çürümeye yüz tuttuğunu, günün birinde paldır küldür yıkılacağını söyleyip duruyorlardı.

Benim bu kürsüden söyleyecek bir sözüm varsa o da, garb medeniyeti dediğimiz o rezil âlemin, bir an evvel hâk ile yeksan olmasını temenniden ibarettir.

İstenilen medeniyet

Ey cemaat-i müslimîn! Sakın bu sözlerimden benim ilim düşmanı, ma'rifet düşmanı, terakkî düşmanı olduğuma zâhib olmayınız.

Benim bütün insanlar hesabına, bilhassa dindaşlarım namına istediğim bir medeniyet varsa o da her manâsıyla pâk, yüksek, namuslu, vakarlı bir medeniyettir, yani bir medeniyet-i fâzıladır.[386]

Batı medeniyeti, mâneviyatı ayaklar altına aldı

Garb medeniyeti maddiyattaki terakkisini maneviyat sahasında kat'iyyen gösteremedi. Bilakis o ciheti büsbütün ihmal etti. Hayır ihmal etmedi; bile bile pâymâl etti.

Avrupalıların ne mal olduklarını anlayamayanlar, zannederim ki bu sefer artık gözleriyle görerek hatalarını tashih etmişlerdir.

Bolşeviklik, bize tehlike değil, bir fırsattır

Avrupa hükümetlerini titreten bolşevik tehlikesi, bizler gözlerimizi açmak şartıyla, âlem-i İslâm hakkında tehlike değil, bilakis istifade olunacak bir fırsattır.

Çünkü evvelâ bizde Bolşevikliğin zuhûrunu yahut hariçten sirâyetini hazırlayacak sebepler yok. Ne sermaye sahiplerimiz, ne bankalarımız, ne amele mes'elemiz, ne arazî mes'elemiz mevcut değil.

Sâniyen bütün harekâtımızı, muamelâtımızı tanzim eden şeriatımız, sosyalistlerin, bolşeviklerin bundan asırlarca sonra belki bulabilecekleri düsturların, esasların en insanî, en ulvî, en fıtrî en şefik, en rahîm eşkâlini ihtiva etmektedir.

Bolşeviklerden korkumuz yok

Binaenaleyh bolşeviklerin garb medeniyetini yıktıkları gün bizim esaslı hiçbir şeyimiz sarsılacak değildir.

Sarsılsa sarsılsa Avrupalıları körü körüne ve hiç lüzumsuz yere taklid ederek aldığımız birtakım şeyler sarsılacaktır ki, zaten bugünkü felâketimizin en birinci sebebi o mefâsidin harîm-i mevcudiyetimize sokularak hayat-ı içtimâiye ve siyâsiyemizi zehirlemesidir.[387]

O halde bizim bolşeviklerden korkmamıza mahal olmadığı gibi, bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Biz elimizdeki şeriatın ahkâmına, esasât-ı fâzılasına tamamıyla sarıldığımız gün yakamızı kurtarmış oluruz.

Ruslarla yardımlaşırız...

Evet, düşmanın düşmanı dost olmak itibarıyla müşterek, mütekābil menâfi' dairesinde bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Garbın âlem-i beşeriyeti, bilhassa biz Müslümanları ezmek için kuvvet almakta oldukları o mel'un zulüm müesseselerini yıkmak hususunda bolşeviklere yardım da ederiz.

Artık bu ittifakın zamanını, zeminini, dairesini, bu muavenetin derecesini ta'yin etmek tabiîdir ki selâhiyet sahiplerine aittir. O cihetleri onlar düşünsünler, onlar halletsinler.

Müslümanlar silahlanacak

Böyle bir ittifaktan biz ne kadar istifade edersek, Ruslar da o derecede müstefid olacaklardır. Çünkü ihmal edilemeyecek bir kuvvet olduğunu demincek söylediğimiz İslâm âlemi, kendileriyle müttefik olmak şöyle dursun, bitaraf kalmakla bile bolşeviklere pek kıymetli muavenette bulunmuş olur.

Buna mukabil şimdiye kadar şimalden, cenuptan, şarktan, garptan mahsûriyet içinde kalan Müslüman milletlere de böyle bir ittifakın vereceği fâideler inkâr olunamaz.

Henüz silâh tedarik edememiş olanları silâhlanacaklar, arkalarından emin olarak önlerindeki düşmanı denize dökmeye, asırlardan beri kaybettikleri istiklâli ele geçirmeye muvaffak olacaklardır.

Hindlilerin İngiliz'den çektiği...

Ah, siz o düşmanın elinden zavallı Asya'nın neler çektiğini biliyor musunuz?

Hindistan'ı ele alalım. Hangi şehrine gitseniz iki mahalle görürsünüz ki biri İngilizlere, diğeri Hindlilere aittir. Hiçbir Hindli için İngilizlerin cem'iyetine girebilmek kābil değildir. Bir Hindli temiz giyinmek istese vergi vermeye mecbur tutulur.

Şimendiferlere binseniz görürsünüz ki Hindliler için ayrı vagonlar vardır. Hastahanelere gidiniz, ayrı koğuşlar vardır. Bîçâreler o vagonlara binmeye, o koğuşlarda yatmaya mecburdur. İngilizlere;

"– Niçin bu bîçârelere insan muamelesi etmiyorsunuz?" diye soranlara;

"– Maymunlar adam olur, Hindliler adam olmaz!!" cevabını verirler.

Bir İngiliz, Hindliyi istediği gibi döver; ceza lâzım gelmez. Şâyed öldürürse pek hafif bir ceza-yı nakdî ile kurtulur. Hindlinin kazancının yüzde tamam altmışı, hükümet tarafından alınarak İngiltere'nin ihtiyacâtına sarf olunur.

Hindliler açlıktan ölüyor

Hindistan'daki birkaç yüz milyon nüfusun üçte birinden fazlası karnını doyurmaktan âcizdir. Bu sefalet gittikçe artıyor. Bundan bir asır evvel hesap etmişlerdi; seksen sene zarfında onsekiz milyon Hindli açlıktan ölmüştü. Bu son asrın ilk onaltı senesi zarfında ise aynı sebepten helak olanların miktarı yirmi milyonu bulmuştur.

Yetmiş sene evvel bir Hindli günde bizim para ile kırk para kazanırken bugün bu kazanç onbeş paraya inmiştir. Bununla beraber zavallı Hindli İngiliz'den üç

kat fazla vergi verir.

Ustaların parmaklarını kestiler

Peki, bu vergiler ne olur, bilir misiniz? İngiliz hazinelerine toplanıp müstemlekât ahalisi arasında nifak çıkarmaya, fesad çıkarmaya sarf edilir.

Evet son yüz sene zarfında Hindistan varidatından tamam yüz milyon İngiliz lirası müstemlekâtta sefer yapmak için harc olunmuştur.

İngilizler Hindistan'daki kumaş tezgâhlarını yok etmek için ustaların baş parmaklarını kesmekten bile çekinmemişlerdir. Bunlar yerli sanayiini mahvetmek için hiçbir mel'anetten geri durmazlar.

Seksen milyon müslümana, bir lise...

Seksen milyon Müslüman Hindli için tek bir sultaniye mektebi vardır. İngilizler bu mektebe son derecede düşmandırlar. Hindistan'daki İngiliz sultanîlerine girmek Hindlilere memnu'dur.

Bir Hindli en ufak silâhı bile taşıyamaz. Büyücek çakı taşıyanlar şiddetli cezaya çarpılır. Mütarekeden beri kasapların bıçakları, berberlerin usturaları akşamları polis karakollarına teslim ediliyor.

Hindistan'da dört nevi insan var: İngilizlerin memurları, İngilizlerin Hindistan'da uzun müddet oturup kalanları, melezler, Hindliler. Melezler beşeriyetin hakir bir sınıfı sayılırlar. Hindlilere gelince o bîçâreler âdil! medenî! İngilizler nazarında hayvan makûlesidir.

Afrika'nın Fransız'dan çektiği

Gelin biraz da Afrika'ya geçelim. Cezayir'de, Tunus'ta, Fas'ta Müslümanlara Fransızlar tarafından hayvan muamelesi edilir.[388]

Oradaki Hristiyanlar, Yahudiler a'şar gibi, ağnam gibi vergilerin hiçbirini vermezler. Müslümanlara gelince bizim zamanımızdan kalma vergilerin hepsini verdikten başka Fransızların vaz' ettikleri kapı, pencere vergilerini de verirler.

Bunun için bîçâre Müslümanlar topraklarını, akarlarını, hayvanlarını muvazaa suretiyle çok zaman Hristiyanların yahut Yahudilerin üzerine çevirmeye mecbur olurlar. Bu mecburiyet yüzünden külliyetli para verdikleri gibi ekseriya mallarını da kaybederler.

Sırf Müslümanların vergisiyle yaşayan belediyelerde hiçbir Müslüman a'za bulunamaz. Şâyet bulunursa rey sahibi olamaz.

Araziyi alır, suyu keser...

Gerek Cezayir'de, gerek Tunus'ta kabîlelerin müşterek mer'aları vardır. Lâkin bu mer'alar muttasıl Fransızlar tarafından bedava gasbedildiği için bîçâre Müslümanlar hayvanlarını geçindiremiyorlar. Zarurî olarak cenuba yani çöle doğru çekiliyorlar.

Fransızlar Afrika'daki müstemlekelerine kendi milletleri için köy teşkil edecekleri zaman Arapların elindeki araziyi bedava alırlar. Bununla kalmayarak o yeni köye lâzım olan suyu civardaki Müslüman köylerinden getirip Müslümanları susuz bırakırlar.

Bu suretle vücuda getirilen her Hristiyan köyüne varidat bulmak için yine Müslüman köylerine çullanırlar. Onlardan alacakları belediye rüsûmuyla o Hristiyan köyünü refah içinde yaşatırlar.

Bir Fransız, Müslüman aleyhinde ikaame-i da'va etmez. Çünkü lüzum görmez. Onu isterse döver, isterse öldürür.

İngiliz ordusu yetersiz

Ey cemaat-i müslimîn! Zaman, zemin müsaid olsa size İngiliz adaletinden, Fransız medeniyetinden! birçok parlak numuneler daha gösterirdim. Maamafih ibret alacaklar için bu kadarı da yetişir zannederim.

İşte sefaletlerinin derecesini kısaca anlattığım o zavallı dindaşlarımızın imdadına yetişmek yahut hiç olmazsa onların düştükleri felâkete düşmemek için artık gözümüzü açmalıyız.

Düşmanımızın bizi de onların haline getirmek için bugün elinde iki vasıtası var. Ziyade yok. Çünkü hadd-i zatında gerek keyfiyet, gerek kemiyet itibariyle mühim olan kuvvetlerini dağıtmıştır. Ordusunun bir kısmı Hindistan'da, bir kısmı Irak'ta, bir kısmı İran'da, bir kısmı İrlanda'da, bir kısmı bizzat İngiltere'de, bir kısmı Mısır'da, bir kısmı Sudan'da, bir kısmı Filistin'de meşgul.

Müstemlekât askerine itimadı kalmamış. Bilhassa Hind Müslümanları "Artık biz dindaşlarımıza karşı silâh kullanmayız" diyorlar.

Düşmanın kuvvetleri: Yunan ordusu ve içimizdeki nifak...

Binaenaleyh şimdi söylediğim gibi bizi ezmek için ancak iki kuvvete mâlik bulunuyor. Birincisi Yunan ordusu, ikincisi memleketimizde çıkaracağı, daha doğrusu çıkarmakta olduğu nifak!

Zaten bu ikinci kuvvet olmasa birincisinin hiç ehemmiyeti yoktur. Biz aklımızı başımıza alarak, el ele verdiğimiz gün inâyet-i Hak'la memleketimizi, istiklâlimizi kurtarmaklığımız muhakkaktır.

Doğu Anadolu kazandı, sıra Batı Anadolu'da...

İşte vilâyât-ı Şarkiye ahalisi gözünüzün önünde duruyor. Bunlar düşman istilâsının ne demek olduğunu gözleriyle gördükleri için bu sefer İngiliz iğfalâtına kapılmadılar. Aralarında tefrika çıkmasına, nifak çıkmasına meydan bırakmadılar.

Can cana, baş başa verdiler; yurtlarını çiğnemek, kendilerini esaret altına almak için hudut boyunda fırsat gözetip duran düşmanı târümâr ettiler.

Kars gibi en müstahkem bir kal'aya bayrağımızı dikerek ileriye doğru yürüdüler, gittiler. Cenab-ı Hak o kahraman mücahitlerimize tevfikler ihsan buyursun; Anadolumuzun garbındaki bu sefil düşmanı da, Ermenilerin bi-hakkın uğradıkları âkıbete uğratsın..

"– Âmin!.."

Sevr'i parçalayalım!

Bizi mahv için tertib edilen muâhede-i sulhiye paçavrasını mücahitlerimiz Şark tarafından yırtmaya başladılar.

Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza düşen vazife Anadolumuzun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır.

Zira o parçalanmadıkça İslâm için bu diyarda bekā imkânı yoktur.

Allah'ın emânetini koruyalım

Ey cemaat-i müslimîn! Hepiniz bilirsiniz ki buhranlar içinde çarpınıp duran bu din-i mübîn bizlere vedîatullahtır.

Kahraman ecdadımız, bu sübhânî vedîayı siyânet uğrunda canlarını feda etmişler. Kanlarını seller gibi akıtmışlar.

Muharebe meydanlarında şehid düşmüşler; râyet-i İslâm'ı yerlere düşürmemişler.

Mübarek na'şlarını çiğnetmişler; şeriatın harîm-i pâkine yabancı ayak bastırmamışlar.

Babadan evlâda, asırdan asıra intikal ede ede bize kadar gelen bu emânet-i kübrâya hıyanet kadar zillet tasavvur olunabilir mi? Yoksa bizler o muazzam ecdadın ahfâdı değil miyiz?

Endülüs'te onbeş milyon müslüman yok oldu

Ağyar eline geçen Müslüman yurtlarının hali bizim için en müessir bir levha-i ibrettir. Endülüs diyarını gözünüzün önüne getirin.

O, cihanın en ma'mur, en medenî, en mütefennin iklimi, vaktiyle sinesinde onbeş milyon Müslüman barındırırken, bugün baştan başa dolaşsanız, tek bir dindaşımıza rast gelemezsiniz.

Allah'ın vahdaniyetini garbın âfâkına ikrar ettiren o binlerce minarenin yerlerindeki çan kulelerinden bugün etrafa teslis velveleleri aksediyor.

Zavallı dindaşlarımız

Şevketin, medeniyetin, irfanın, ümranın müntehâsına varmışken, birbirlerine düşerek vatanlarını üçbuçuk İspanyola karşı müdafaadan âciz kalan bu zavallı dindaşlarımızdan olsun ibret alalım da İslâm'ın son mültecâsı olan bu güzel toprakları düşman istilâsı altında bırakmayalım.

Ye'si, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atarak azme, mücahedeye, vahdete sarılalım. Cenab-ı Kibriya, hak yolunda mücahede için meydana atılan azim ve iman sahipleriyle beraberdir.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ [389]

Dua

Ya ilâhî bize tevfîkini gönder!

– *Âmin!*

Doğru yol hangisidir, millete göster!

– *Âmin!*

Rûh-i İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.

Zulmü te'dîb ise maksûd-i mehîbin gerçek,
Nâra yansın mı berâber bu kadar mazlûmîn?
Bî-günâhız çoğumuz yakma ilâhî!
– *Âmin!*
Boğuyor âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne,
Kıt'alar kaynayarak gitti o girdâb içine.
Mahvolan âileler bir sürü ma'sûmundur;
Kalan âvârelerin hâli de ma'lûmundur.
Nasıl olmaz ki? Tezelzül veriyor Arş'a enîn!
Dinsin artık bu hazin velvele yâ Rab!
– *Âmin!*
Müslüman yurdunu her yerde felâket vurdu;
Bir bu toprak kalıyor dînimizin son yurdu.
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'-i mübîn.
Hâk-sâr eyleme yâ Rab onu olsun!
– *Âmin!*[390]
Ve'l-hamdu li'llâhi Rabbi'l-âlemîn. [391]

SR, 25 Kasım 1920 / 25 Teşrinsânî 1336 - 15 Rebîülevvel 1339, c. 18, aded 464, s. 249-259. Bu sayı Kastamonu'da yayınlanmıştır. Vaazın üzerinde şu başlık bulunmaktadır: **"Üstad-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin Kastamonu'da Nasrullah Cami-i Şerîfinde îrad Buyurdukları Mev'izaların Hülâsasıdır."** Âkif Bey Millet Meclisi'nin 4 Ekim 1920 tarihli izni ve "irşad vazifesi" ile, 19 Ekim'de Kastamonu'ya gelmişti. Burada Eşref Edib'le birlikte SR'ın üç sayısını (464-466) çıkardılar. Bu sayılarda Âkif Bey'in konuşmaları yayınlandı. Âkif Bey'in 10 Nisan 1920'da İstanbul'dan yola çıkıp 24 Nisan'da Ankara'ya varmasından sonra SR'ın 463. sayısını da İstanbul'da çıkaran (6 Mayıs 1920) Eşref Edib Bey, SR evrakını alarak Kastamonu'ya kayınpederinin yanına gelmişti.

Âl-i İmran Sûresi, 118. âyet.

Tevbe Sûresi, 16. âyet.

Tevbe Sûresi, 73. âyet. Meâli: "Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran...."

Tevbe Sûresi, 123. âyet. Meâli: "...onlar (savaş anında) sizde bir sertlik bulsunlar..."

Bakara Sûresi, 120. âyet. Meâli: "Dinlerine uymadıkça yahudiler de hıristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır..."

Mâide Sûresi, 54. âyet. Meâli: "...müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu..."

Safahat, 6 kitap, Âsım, s. 370.

Enfâl Sûresi, 60. âyet.

Hucurât Sûresi, 10. âyet.

Bkz. Hâkim en-Neysâbûrî, el-Müstedrek, c. 4, s. 459, 463 (Kahire, 1997).

Bkz. Buhârî, Salât, 88. bâb; Edeb, 36. bâb; Mezâlim, 5. bâb; Müslim, Birr, 65. Hadis; Tirmizî, Birr, 18. bâb.

Fetih Sûresi, 29. âyet. Meâli: "...kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler..."

Mâide Sûresi, 54. âyet.

Bkz. Manzum Tefsirler: 7, 8, 10, 11, 13. tefsirler; Safahat, 7. kitap, Gölgeler, s. 411, 415.

Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 248.

Haşr Sûresi, 14. âyet.

Gâfir (Mü'min) Sûresi, 85. âyet. Meâli: "...Allah'ın, kulları hakkında süregelen âdeti budur..."

Ahzâb Sûresi, 38. âyet. Meâli: "...Önce gelip geçenler arasında da Allah'ın âdeti böyle idi."

Fâtır Sûresi, 43. âyet. Meâli: "...Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamazsın."

İsrâ Sûresi, 77. âyet. Meâli: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur)..."

Âl-i İmran Sûresi, 103. âyet.

Enfâl Sûresi, 46. âyet.

Enfâl Sûresi, 46. âyetin devamı.

Safahat, 2kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 162.

Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, s. 303. İngilizlerin İslâm âlemi üzerindeki oyunları,

Osmanlı aydınlarının gafleti ve Mısır'ın perişanlığı için, merhum Mehmed Ârif (1845-1897) Bey'in "Başımıza Gelenler" adlı hatıraları ile ona ek yaptığı "Mısır'a Dair" adlı risâle ve "Binbir Hadîs-i Şerîf Şerhi" adlı muazzam eserleri muhakkak okunmalıdır. 93 Harbi'ne, başkumandan Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yanında katılan; onun "Fevkalâde Komiserliği" sırasında Mısır'da beraber bulunan; Anadolu'da hâkimlik mesleği îcabı dolaşan ve bütün görüp duyduklarını bu eserlerinde, büyük bir irfanın nuru ile nakleden Mehmed Ârif Bey, yakın siyasî ve sosyal tarihimizin hâce-i evveli olan nâdire-i fıtrattan bir mü'min-i kâmil büyüğümüzdür.

Bkz. Manzum Tefsirler: 3. tefsir; Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 243.

Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 162.

Safahat'ta "Ehl-i Salîb" için: 180, 246, 387, 428; "Hilâfet" için: 84, 85, 86, 87, 97, 184, 231, 232, 246, 250, 253, 257, 262, 303, 304. sayfalara bkz.

Âkif Bey'in gerçek "insanlığa faydalı" medeniyet'le, burada tasvir ettiği zararlı medeniyet'i birbirinden ayırdığı mâlumdur. İstiklâl Marşı'mızda da "tek dişi kalmış canavar" diye tavsif olunan, bu kötü medeniyet'tir. Nitekim, Safahat'ta da İstiklâl Marşı'nda olduğu gibi, menfi, zararlı medeniyetten bahsederken, kelimeyi tırnak içine almış veya "denilen" diye açıklamıştır... Bu bahiste bir kısmı kasıtlı, bir kısmı "sâfiyâne" suallere muhâtap olacak okuyucularımız için, Âkif Bey'in buradaki ifadeleri yeteri kadar açık olsa da, daha geniş izaha faydalı olacağı düşüncesiyle, (medenî, medeniyyet, "medeniyyet" ve "medenî denilen") ifadelerinin geçtiği Safahat sayfalarını buraya kaydediyoruz. Medenî: 52, 147, 159, 162, 163, 239, 468; Medeniyyet: 148, 154, 165, 169, 206, 239, 299, 385; "Medeniyyet": 179, 184, 252; Medeniyyet denilen: 180... Garb'ın kötülüklerini değil, ilim ve san'atını almayı telkin eden sayfalar: Safahat, s. 165, 166, 167, 170, 225, 251, 404, 405.

Safahat: 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 154, 155, 165, 167; 3. kitap, Hâtıralar, s. 180, 184; 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 252.

Fransızların ve genel olarak "garplı"ların yaptıkları zulümlere dair: Safahat, s. 147, 148, 158, 159, 266, 293, 294, 295, 296, 303, 326, 411, 428, 430.

Ankebût Sûresi, 69âyet. Meâli: "Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir."

Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 171-172.

Sâffât Sûresi, 182. âyet. Meâli: "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun." Mehmed Âkif Bey'in bütün vaaz ve konuşmalarını ânında kaydedip yayınlayan,

merhum Eşref Edib Bey'dir. Onun 1938-1939'da yayınladığı 2 ciltlik "Mehmed Âkif" kitabında, Kastamonu günleri de bütün canlılığıyla tasvir olunmuştur.

MÜSLÜMAN, DİNİNE SARILIRSA, YÜKSELİR... GERİ KALMAMIZ DİNDEN DEĞİL, BİZDEN!

KASTAMONU KAZALARINDA(1)[392]
– İstiklâl Savaşı içinde, Kasım 1920 –

Kur'an ve Sünnet'te hayat var – Öyleyse İslâm âlemi neden perişan – Bir Avrupalının tesbitleri – Müslümanlar geri, dağınık, tembel, pis, teşkilâtsız, birbirinden kopuk... Neden? – Din: İlim, temizlik, cemaat, azim, sevgi, yardımlaşma diyor; adalet emrediyor, daha ne yapsın? – Fransız filozofun hayreti – Savaştayız, birleşelim – Dinimizi kaybedersek, karanlıkta kalırız – Ölmek, sürünmekten iyidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ [393]

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا...) *Ey Tanrı'nın birliğine, Kitâb'ına, Peygamber'ine, sâir inanılması zarurî olan şeylerin hepsine inanan, hepsini samîm-i kalb ile tasdik eden Müslümanlar!* (اسْتَجِيبُوا) *İcabet ediniz, itâat ediniz. Yürüyünüz, koşunuz. Kime doğru, nereye doğru?*

(...لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ...) *Allah'a doğru, Peygamber'e doğru koşunuz. Ne zaman?*

(...إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ) *Sizi ihya edecek; dünyada, ukbada hayatınızı, necatınızı, saadetinizi te'min eyleyecek; her türlü manâsıyla hayat verecek, ruh verecek evâmirini, ahkâmını, vesâyâsını kabule, sizleri da'vet ettikleri zaman.*

(وَاعْلَمُوا) *İyice bilmiş olunuz ki* (...أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ...) *Cenab-ı Hak insanın kendisiyle kalbi arasına girer, yani onun yalnız harekâtını değil, kalbinden geçen menviyâtını da görür; ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini bilir.*

(...وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ...) *Kezalik şunu da hatırınızdan hiçbir zaman çıkarmayın ki, ne olursanız olunuz, ne türlü yaşarsanız yaşayınız, sonunda Allahu Zü'lcelâl'in huzuruna çıkarak, bu âlemdeki bütün işlerinizin, bütün düşüncelerinizin, elhasıl bütün hayatınızın hesabını vereceksiniz.*

Kur'an'da Sünnet'te hayat var; ama...

Ey cemaat-i müslimîn! Hatim sürdükçe okuyup geçmekte olduğumuz, manâsını belki hiç tedebbür etmediğimiz, düşünmediğimiz bu âyet-i celîle Enfâl Sûresindedir.

Evet, bizler şimdiye kadar Kitâbullah'ı tedebbür ede ede, yani her sayfasındaki, her âyetindeki hükümleri, ibretleri her birimiz kendi ilmi, kendi idrâki derecesinde anlamak isteye isteye okusaydık, âlem-i İslâm hiçbir vakit böyle

perişan olmazdı.

Bakınız, dilim döndüğü, aklım erdiği kadar size tercüme etmeye çalıştığım şu âyet-i celîle açıktan açığa bildiriyor ki, Allah'ın bütün evâmiri, Resûl-i Muhterem'in bütün vesâyâsı bizim için mahz-ı hayat imiş. Biz o emirlere, o vasiyetlere sarıldığımız gibi, helâk yüzü, ölüm yüzü görmeyecek imişiz.

Biz neden böyle perişanız?

Pek a'lâ! Madem ki bizler Müslümanız, madem ki şeriatımızın bütün ahkâmı bizim için mahz-ı hayattır, nasıl oluyor da bugün dünyadaki üçyüzelli, dörtyüz milyon muvahhidin, mü'minin hali böyle dostları kederinden öldürecek, düşmanları ise sevincinden çıldırtacak derecelerde sefil oluyor?

Öyle ya, hiçbirimiz inkâr edemeyiz ki, bugün dünyada ümmet-i İslâmiye kadar sefil, bedbaht, perişan, âciz, kudretsiz, kuvvetsiz, ilimsiz, irfansız bir cemaat yoktur.

Avrupalı'ya: "Müslüman ol" dedim

Size başımdan geçen acıklı bir vak'a anlatayım:

Vaktiyle gayet ma'lumatlı, gayet zeki bir Avrupalı ile muârafe peyda etmiştim. Herif çok okumuş, bir hayli de seyahatlerde bulunmuş.

Bir aralık Arabistan, İran, Hindistan taraflarına gitmek hevesine düştü. Fakat bu seyahate çıkmazdan evvel gideceği yerlerde sıkıntı çekmemek için biraz Arapça, Acemce öğrenmek lüzumunu hissederek bana müracaatta bulundu.

Bu kadar zeki, bu kadar malûmatlı adamın arzu etse âlem-i İslâm'da bizim hesabımıza pek büyük hizmetler edebileceğini düşündüm de yarı şaka, yarı gerçek kendisine dedim ki:

"– Ben sana bu iki lisanı da öğretirim. Yalnız bir şartla: Müslüman olmak şartıyla."

"Müslümanlık daha iyi mi?..."

Avrupalı, anlaşılan böyle bir teklife ma'ruz kalacağını hiç tahmin etmemiş olmalı; yüzüme hayran hayran baktıktan sonra dedi ki:

"– Müslümanlığın Hristiyanlıktan daha iyi bir şey olmadığını bilmeseydim, belki seninle böyle bir pazarlığa girişebilirdim. Lâkin..."

"– Fakat bunu nereden öğrendiniz? Sizin müsteşriklerinizden değil mi? Dünyada o müsteşrik diyerek bizim hakkımızda verdikleri ma'lumata körü körüne inandığınız adamlar kadar maskara şeyler olamaz."

Avrupalı, bana ne cevap verdi?

"– Haydi bunu kabul edeyim. Lâkin görünen köy kılavuz ister mi? Dünyanın her tarafına serpilmiş olan Muhammedîleri görmüyor muyum? Rusların, Fransızların, İngilizlerin, Felemenklilerin tâbiyetinde yarım milyara yakın dindaşınız bulunuyor. Rica ederim, beni de onlar gibi mi yapmak istiyorsun?

"Asırlardan beri bütün Hristiyan milletler çalışır, çabalar, günden güne terakki eder, refah içinde, huzur içinde, adalet içinde, âsâyiş içinde yaşar dururken Müslümanlar tamamıyla bunlara ma'kûs bir hayat içinde sürüklenmiyorlar mı?

“Aynı ırkın, müslüman olanı kötü durumda...”

“Dindaşlarınızın bugünkü sefaletini iklimin te’sirine, ırkın te’sirine, muhitin te’sirine atfetmek de kābil değil. Çünkü bakıyorum, aynı iklimde, aynı muhitte yaşayan, hatta lisanları, ırkları bir olan bir Hristiyan yahut bir Mecûsî yahut bir Budî ile bir Müslüman arasında dünyalar kadar fark var:

“Ötekiler zengin, bu fakir. Ötekiler terakki etmiş, bu günden güne geriliyor. Ötekiler efendi, bu ırgad. Ötekiler geceli gündüzlü çalışıyor, bu âtıl, bâtıl. Ötekiler okuyor, yazıyor, bu alabildiğine cahil. Ötekilerin şehirleri, köyleri tertemiz, bu pislik içinde, sârî hastalıklar içinde kıvranıp duruyor.

“Dindaşlarından habersiz...”

“Ötekiler el ele, baş başa vermişler, cem’iyetler, cemaatler, şirketler vücûda getirmişler. Mes’ud bir halde terakkî ediyorlar, teâlî ediyorlar; bu cem’iyetsiz, cemaatsiz, nizamsız, intizamsız yaşıyor. “Dindaşım dediği adamlarla arasında hiçbir rabıta yok. Onların saadetinden memnun olmak, felâketinden acı duymak şöyle dursun, haberdar bile değil.

“Hükümeti zâlim, isyan etmiyor...”

“Ufak tefek hükümetler vücuda getirebilmiş ise onların da hiçbiri kendisine adalet, rahat te’min edememiş. Gördüğü zulme karşı isyan etmek, hiç olmazsa tazallumda bulunmak, gasbedilen hakkını ihkāk için bir hareket göstermek hatırına bile gelmiyor.

“Kendi dindaşına itimad etmiyor. Yabancılara daha ziyade muhabbet, daha ziyade temayül gösteriyor...”

Müslümanların bu hâlinden, İslâm sorumlu değil!

Herifi bırakmış olaydım âlem-i İslâmın canlı bir coğrafyası, canlı bir haritası gibi bana saatlerce izahat vermekten, binlerce acıklı levhalar göstermekten geri durmayacaktı. Sözünü kestim. Dedim ki:

– Bir dinin lehinde olsun, aleyhinde olsun mütalaada bulunmak için yalnız o din ile mütedeyyin olan insanların yahut cemaatlerin tavrına, kıyafetine bakmak doğru değildir. Sizinki tıpkı birkaç hasta hekim görmekle tabâbetin, hekimliğin aleyhinde bulunmak gibi oluyor.

Evet, bir tabib, bir hekim tabâbet denilen fennin ta’yin ettiği kaideler, kanunlar hilâfına hareket edebilir. Ve tabiîdir ki bunun cezasını görür. Ancak bundan dolayı tabâbete bir günah, bir mes’uliyet terettüb eder mi?

Eğer bugünkü Müslümanlar filhakika deminden beri tasvir ettiğiniz halde iseler İslâm’ın ne kabahati var?

Dinin aslına bakmak lâzım

Siz bizim şeriatımız hakkında söz söyleyeceğiniz zaman evvelâ o şeriatın hâvî olduğu düsturları, esasları tedkîk etmiş olacaktınız.

Şâyed Müslümanlığın mahiyetini mutlaka Müslümanların halinden istidlâl tarîkini ihtiyâr etmek isterseniz, o zaman da şimdiki değil, bundan on oniki asır

evvel yani dinin safvet-i hakîkiyesini muhafaza ettiği devirlerde gelen Müslümanların halini nazar-ı i'tibara almalısınız.

İslâm'ın esasları Kitab ile Sünnet'te musarrahtır, mazbuttur.

Din: İlim, âlim, okumak diyor...

İlk nâzil olan âyet-i celîle [394](اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذٖى خَلَقَ) dır. (اِقْرَأْ) oku, demektir. Artık bir din ki onun Allah tarafından nazil olan altıyüz sahifelik Kitâb-ı mübîni "Oku!" diye başlıyor; dünyada okumayı, yazmayı, ilmi, irfanı böyle bir din kadar iltizâm eden, emreden, himaye eden diğer bir din tasavvur olunabilir mi? Sonra

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ ... *[395]*

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

(...وَاِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَٓاؤُا...) *"Allah'ın kulları içinden ancak âlim olanları Allah'dan korkar."* [396]

(...وَمَا يَعْقِلُهَٓا اِلَّا الْعَالِمُونَ) *"Bizim âyât-ı celîlemizdeki hikmetleri, ibretleri ancak âlim olanlar idrâk edebilir; başkaları edemez"*[397] gibi daha birçok âyetler ilmin, erbâb-ı ilmin kadrini, tasavvurun fevkine kadar yükseltmiştir.

Pek a'lâ! Bugünkü Müslümanlar senin dediğin gibi ilimden, irfandan mahrum ümmî birer insan yığını derekesine düşmüşlerse ben ne yapayım yahut din ne yapsın?

Din temizliği emrediyor

"Müslüman şehirlerini, Müslüman köylerini dolaşmışsınız. Nezâfetten, tahâretten eser görmemişsiniz."

Bir kere bizim bedenî ibadetlerimiz temizlik üzerine müessestir. Biz tamamıyla temiz olmadıkça ne abdest alabiliriz, ne Allah'ın huzuruna çıkabiliriz. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz,

(اَلطُّهُورُ شَطْرُ الْاٖيمَانِ) *"İmanın yarısı temizliktir, pâkliktir."*[398] buyuruyor.

Üstü başı, eli yüzü, içindeki dışındaki çamaşırı, elhasıl tepeden tırnağına her yeri nezâfetin, tahâretin son mertebesine varamayan; gezdiği, durduğu, yürüdüğü, yattığı, kalktığı yerler kâmilen nazîf olmayan, tâhir olmayan bir Müslüman, altından kalkamayacak vebâle girer. Çünkü her gün muayyen zamanlarda edası üzerine farz-ı ayn olan ve ölümden başka hiçbir özür götürmeyen namazı, kābil değil kılamaz.

Müslüman pis ise din ne yapsın?

Daha sonra bilirsiniz ki Müslümanlar haftada birkaç kere bütün vücutlarını yıkamaya, temizlemeye dinen mecburdurlar.[399]

Hülâsa abdestler, namazlar, gusüller Kur'an'daki, Sünnet'teki yani Ehâdîs-i Nebeviye'deki bitmez tükenmez emirler, tavsiyeler bugün tabâbetin, hayatın esasını teşkil eden nezâfeti telkin eder dururken, şâyet ümmet-i İslâmiye, dediğiniz gibi, buna rağmen pislik içinde, murdarlık içinde kalmışsa, kabahat hangi tarafa râcî olmak lâzım gelir?

Din: “Toplu olun, yardımlaşın” diyor

“Dünyanın dört köşesindeki Müslümanlar cem’iyetsiz, cemaatsiz bir halde yaşıyor” diyorsunuz. Acaba şeriat-ı İslâmiye kadar cem’iyeti, cemaati, vahdeti, vifâkı, uhuvveti, samimiyeti telkin eden bir din gösterilebilir mi? Peygamberimiz (بُنِيَ الْاِسْلَامُ عَلٰى خَمْسٍ...) buyuruyor.[400]

Dinin beş muazzam direği vardır ki beşi de doğrudan doğruya birliği, vahdeti istilzam eder.

Kendisi en büyük bir farz, cemaatle edası ise müekked sünnet bulunan beş vakit namaz kadar bu vahdeti te’min edecek, idâme edecek, ebediyyen tezahür ettirecek ilâhî bir vasıta, bir rabıta hangi şeriatte, hangi harekette bulunabilir?

Zengin olmayan Müslümanların zengin olanlarda ma’lum, muayyen, sarîh bir hakkı olan zekât nedir? Bu fariza bir tabakadaki dindaşları merhamet, şefkat, diğer tabakadakilerini hürmet, minnetdarlık hisleriyle birbirlerine bağlamıyor mu?

“Hac” başka nerde var?

Ya o, arzın şarkından, şimalinden, garbından, cenubundan koşup gelen yüz binlerce Müslümanı senenin muayyen bir gününde Hicaz’ın muayyen bir sahasına toplayan hac kadar muazzam, metîn, bütün Muhammedîlere şâmil bir vahdet rabıtası nerede görülmüştür? Nerede görülebilir?

Namazları, niyazları, hacları, Kâ’beleri, ezanları, Kur’anları, minberleri, arşları, kürsileri, Hudâları bir olan; sonra bütün ibadetleri bir lisan ile yani lisân-ı Kur’an’la, Arap lisânıyla edâ edilen Müslümanlar arasında ayrılık gayrılık hisleri hüküm sürüyorsa, bunlar yekpâre bir ümmet vücuda getirmekten uzakta bulunuyorsa, şeriatı, İslâm’ı hangi yüzle, hangi hakla muâheze edebiliriz?

Din: “Yardım etmeyen, müslüman sayılmaz” diyor

Hayra ma’tuf olan bütün işlerde, bütün hareketlerde din kardeşine elinden geldiği yardımı, fedâkârlığı esirgememek her mü’mine farîzadır.

Bu farîzayı ihmal eden, dindaşının elemine iştirak etmeyen bir ferdin, cemaat-ı İslâmiye erkânından, efrâdından sayılamayacağı, aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz tarafından sarahaten bildirilmiştir.

Birr ü takva mertebeleri ki: Mü’min-i kâmil, insan-ı kâmil için mutlaka o mertebelere yükselmek lâzımdır; dindaşlarının yardımına koşmadan bu hususta malının, varının en kıymetli, en sevimli kısmını feda etmeden ele geçirilemez.

Din: “Cemaat” diyor, “sevgi” diyor

[401](لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) âyet-i kerimesinden başka infâkı, teâvünü âmir âyât-ı celîleye Kitâbullah’ın her sahifesinde tesadüf olunur.

“Cemaatten uzaklaşmak Allah’tan uzaklaşmaktır.”[402]

“Allah’ın eli cemaatin üzerindedir.”[403]

“Cemaat rahmettir, ayrılık azabdır.”[404]

“Müslümanların birbirlerine karşı vaziyeti yekpâre bir binayı meydana getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı vaziyeti gibidir.”[405]

“İmanın tam olması için Müslümanlardan her birinin diğerini kendi nefsi kadar aziz, muhterem, mültezem tutması elzemdir” meâlinde birçok ehâdis-i şerife vârid olmuştur ki hepsi ümmet-i İslâmiye arasında vahdet, teâvün, ittifak, tenâsur husûlünü âmirdir.

Artık Kitab’dan, Sünnet’ten îrad ettiğim bu kadar esaslar meydanda iken, “İslâm ümmet arasında vahdet vücûda getiremiyor” demek doğru mudur? Gerçekten bugün siz o vahdetin Müslümanlar arasında tezahürünü görmüyorsanız, kabahat kime atfedilmek îcab eder?

“Fesat çıkaran bizden değildir.”

İslâm’ın ilk devrelerindeki Müslümanların tarihini okuyun da bakın. Dünya, dünya olalı o kadar müthiş bir vahdet görülmüş müdür?

Ashab-ı Kiram’ın Ensâr denilen kısmından yani Medinelilerden, Muhâcirîn denilen kısmına yani Mekkelilere karşı gösterilen fedâkârlığı, kardeşliği hiçbir cemaat diğer bir cemaat hakkında izhar edebilmiş midir?

مَنْ خَرَجَ مِنَ الْجَمَاعَةِ قِيدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ

“Cemaat-i Müslimînden bir karış ayrılan kimse Müslümanlık ribkasını boynundan çıkarıp atmış olur.”[406]

(مَنْ فَرَّقَ فَلَيْسَ مِنَّا) *“Ümmet-i İslâmiye arasında tefrika çıkaran, fesad çıkaran bizden değildir.”*[407] gibi birçok ehâdîs-i şerîfe daha vardır ki, her biri ümmet-i İslâmiyenin yekvücûd olmasını emrediyor.

Yermük Savaşı’ndan bir sahne

Müslümanlar arasındaki vahdet, İslâm’ın ilk devrelerinde tasavvurların fevkine çıkmıştı. Bunu gösterecek nâmütenâhî vak’alardan birini söyleyeyim de bakınız.

Galiba Yermük muharebesi idi. Bir aralık harb sükûn bulmuştu. Ashab-ı Kiram’dan biri yarım matara kadar su bularak meydan-ı muharebede mecruh düşenlerin imdadına yetişmek için dolaşır iken amca-zâdesini gördü ki “Aman bir yudum su” diyordu.

Hemen matarasını bu bîçârenin dudaklarına yanaştıracağı sırada, üç beş adım ötede yorgun, bitkin bir ses: “Aman bir yudum su!” dedi. Sahabî-i müşarun-ileyh diyor ki: Ben ne yapacağımı henüz kestirememiştim. Amca-zâdem matarayı eliyle iterek öteki yaralının imdadına koşmamı işaret etti.

Hemen onun yanına vardım. Lâkin bu ikinci mecruh da suyu ağzına götürmeden, üçüncü bir ses daha zuhur ederek “Bir yudum su yok mu?” dedi. Bu feryâdı duyan yaralı tıpkı amca-zâdem gibi suyu içmekten imtina ederek gözleriyle beni arkadaşına gönderdi.

Üçü de şehid...

Vâ esefâ ki, ben üçüncü sesin çıktığı yere vardığımda, arka üstü yatan o gaziyi şehid buldum. Hemen ikinci mecruha döndüm. Lâkin o da Mevlâ’sına kavuşmuştu. “Fesubhânallah!” diyerek amca-zâdemin yanına geldim. Onun da son nefesini vererek Allah’a gittiğini gördüm.[408]

Tarih-i İslâm’da böyle vak’alar sayılamayacak kadar çoktur. Ama dediğiniz gibi “bugün Müslümanlar dinin bu ezelî ve ebedî düsturunu bir tarafa bırakmışlar da şîrâzesi kopmuş bir kitap gibi dağınık yapraklar, perişan sahifeler haline gelmişlerse” ben ne diyeyim?

Din: “Herkese adâlet” diyor

“Müslümanlarda adalet yok, zulüm var” diyorsunuz. Acaba şeriat-ı İslâmiye kadar insanların hukukunu gözeten, adaleti esas tanıyan, velev düşmanlara karşı olsun muayyen, ma’lum, müdevven birtakım esâsât-ı âdile dairesinde muameleyi emreden bir din, bir şeriat, bir kanun mevcud mudur!..

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلٰى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ...[409]

“Bilmiş olunuz ki Allah sizlere bütün vazifeleri erbâbına vermekle ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletten ayrılmamakla emrediyor.”

Bütün İslâm diyarında her Cuma günleri minberden,

[410](إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ...) *“Bilmiş olunuz ki Cenab-ı Hak sizlere adaletle muamele etmeyi, hiçbir zaman iyilikten ayrılmamayı emrediyor.”* âyet-i celîlesi okunur.

Değil Müslümanlara, başka dinden olanlara karşı bile İslâm’ın gösterdiği adaleti, merhameti hangi millet gösterebilmiştir?

Kudretiyle, kuvvetiyle dünyaları titreten Hazret-i Ömer’in Kudüs-i Şerife nasıl girdiğini elbette bilirsiniz.

Müslümanlar kendilerinin en şevketli, başka milletlerin en zayıf bulundukları devirlerde bile kudretlerine, kuvvetlerine mağrur olarak, bugün siz garblıların biz şarklılara karşı takındığınız tavrı takınmamışlardı; esaretiniz altında inleyen mahkûm milletlere reva gördüğünüz zulümlerin, şenaatlerin, hiçbirini irtikâba tenezzül etmemişlerdi.

Din, dünyaya nasıl yayıldı

“Müslümanlarda mücahede yok, sa’y yok, servet yok; atâlet var, meskenet var, zaruret var” diyorsunuz. Eğer İslâm sa’y dini, mücahede dini olmasa idi, dünyanın Hicaz gibi en sapa, en çorak, en metrûk bir köşesinden fışkıran o nur, nasıl olur da pek az bir zaman zarfında bütün kâinatı kuşatabilirdi? Tarih-i âlem, İslâm mücahitlerinin eşini gösterebilmiş midir?

Vakıa ihtikâr gibi, faizcilik, murâbahacılık gibi gayr-ı meşru yollardan servet yığmak, Müslümanlar için sûret-i kat’iyede haramdır. Lâkin Allah yolunda para dökmeyi, muhtaçların imdadına koşmayı emreden bir din, nasıl olur da helâl yollardan kazanmaya mâni’ olur?..

Ne hâcet! Dinin beş direği var ki ikisi “altın”dandır. Öyle ya, para olmadıkça haccetmek, zekât vermek imkânı var mıdır?

Avrupalı’nın son cevabı

Ey Cemaat-i müslimîn! O söylediğim Avrupalı ile aramızdaki münakaşanın vukuundan beri bir hayli seneler geçti. Ben herifi yola getirmek için daha ne gibi

sözler söylediğimi unuttum. Yalnız hatırımda kalan netice şu idi: Herif beni uzun uzadıya dinledikten sonra dedi ki:

"– Eğer evvelce Müslüman memleketlerini gezmiş, Müslümanların halini yakından görmüş olmasa idim, senin şu vermiş olduğun izahatı belki kabul ederdim. Lâkin kemal-i teessüfle söylüyorum ki, gözüyle gördüğü şeyin aksine inanmak insan için pek kolay bir şey değildir!.."

Fransız filozof ne demiş?

Ey cemaat-ı müslimîn! Fransızların (Gustave Le Bon) isminde meşhûr bir müellifleri vardır ki henüz sağdır. Bu adamın birkaç eseri yarım yanlış olmak şartıyla Türkçe'ye de tercüme edildi.

Mısır prenslerinden birisi kendisiyle teklifsiz konuşurmuş. Günün birinde aralarındaki bahis bize, bizim halimize intikal etmiş. Fransız müellifi demiş ki:

"– Canım efendim, beni meraktan kurtarınız. Bu nasıl oluyor? Ben Arap medeniyetini, İslâm medeniyetini senelerce tedkik ettim. Şarkı hayli dolaştım. Şeriatınızı epeyce biliyorum. Bakıyorum ki Allah peygamberlerin en âkilini size göndermiş. Kitapların en iyisini sizin elinize vermiş. İklimlerin en latifi, toprakların en zengini, insanların en mutîi, en zekisi sizde bulunuyor. Böyle iken nedir bu sizin haliniz? Nedir bu sizin sefaletiniz? Mümkün olsa da size beş altı sene şeyhülislâmlık etsem, memleketinizi cennete çevirirdim!"

İbret alalım

Hakîkat, bizler hazinelerin üzerine oturmuşken gelip geçene avuç açan dilencilere, ekin anbarlarına yaslanmış olduğu halde, açlıktan ölen sersemlere döndük! Bu halimize ne kadar teessüf olunsa, Huda bilir, yine azdır.

Allah rızası için olsun, artık aklımızı başımıza toplayalım. Artık gördüğümüz felâketlerden, uğradığımız musibetlerden ibret alalım. Bu cehaletimiz, bu gafletimiz, bu nifâkımız, bu şikākımız yüzünden neler kaybettiğimizi düşünmüyor musunuz!

Kaçacak yer de kalmadı!

Ecdadımızın bize kanları, canları bahasına alarak emanet ettikleri, yâdigâr bıraktıkları o koca koca iklimleri, o dünyanın en zengin, en mahsuldâr topraklarını vere vere bugün avuç içi kadar yere tıkıldık kaldık.

Haydi diyelim ki, evvelce düşman önünden perişan bir halde kaçarken arkada sığınabilecek, barınabilecek bir ocak yahut bir bucak bulabiliyorduk. Fakat gözünüzü açınız, iyice bilmiş olunuz ki, artık dinimizi, imanımızı, ırzımızı, namusumuzu, çoluğumuzu, çocuğumuzu barındırabilmek için arkamızda hiçbir yer kalmamıştır.

Şâyet düşmanların hilelerine, tezvirlerine, yalanlarına kapılarak birbirimize girmekte, birbirimizin kanını içmekte bir müddet daha devam edecek olursak, maazallah bu son Müslüman hükümeti de kâfirlerin ayakları altında çiğnenip gidecektir.

Karanlıkta kalırız!

Evet, [411](إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) buyuran Allahu Zü'lcelâl Kur'an'ını kıyamete kadar sıyânet edecektir. Bunda şüphemiz yoktur. Lâkin İslâm güneşinin bu diyardan mutlaka batıp gitmeyeceğine dair elimize hiçbir senet verilmiş de değildir.

O güneş dünyadan eksik olmaz, lâkin bu iklimler onun ziyasından mahrum olabilir ki o zaman hepimiz zulmetler içinde kalırız.

O zaman ne yaparız? Nereye başvururuz? Kimden meded umarız? Yediyüz senedir elimizde duran koca bir saltanatın yerlere serildiğini, şu mübarek camilerin kiliseye çevrildiğini, şu minarelerden yükselen ezan seslerinin ebediyyen kesildiğini görmek kadar acıklı bir manzara olur mu?

Sürünmektense ölmek iyidir

Böyle bir âkıbeti görmekten ise insanın gözlerinin yumulması daha hayırlı değil midir? Yerin üzerinde sürünmekten, yerin dibine geçmek elbette çok ehvendir.

Öyle ise deminden beri serd ettiğimiz ilâhî düsturlara rücû edelim. Onların gösterdiği yola dönelim. O yoldan, o vahdet yolundan kıl kadar ayrılmayalım.

Bize kendimizden başka kimsenin dost olamayacağını yakînen bilelim. Aramıza sokulan ayrılık gayrılık hislerini büsbütün unutalım.

Ecdâdımız gibi yaşayıp ölelim...

Muharebe meydanında ruhunu teslim ederken bile kendi din kardeşini kayırmak için uğraşan o kahraman ecdadımıza benzemeyi, yaşarsak onlar gibi yaşamayı, ölürsek onlar gibi ölmeyi isteyelim.

Günahlarımızı, lekelerimizi bu suretle temizleyelim. Huzur-ı ilâhîye alnımız açık olarak çıkalım.

Kendimize acımıyorsak evlâdımıza olsun merhamet edelim de bütün varını sefâhet uğrunda tüketerek arkaya sefaletten başka bir şey bırakmayan rezil mirasyedilere dönmeyelim.

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ. رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.[412]

SR, 3 Aralık 1920 / 3 Kânûnievvel 1336 - 23 Rebîülevvel 1339, c. 18, aded 465, s. 267-271. SR'ın bu sayısı Kastamonu'da yayınlanmıştır. Vaazın üzerinde şu başlık bulunmaktadır: "Müslümanların terakkîleri İslâm'a sarılmalarına bağlıdır." - "**Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin Kastamonu Kazalarında îrad buyurdukları mev'izaların hülâsasıdır.**"

Enfâl Sûresi, 24. âyet.

'Alak Sûresi, 1. âyet. Meâli: "Yaratan Rabbinin adıyla oku!"

Zümer Sûresi, 9. âyet.

Fâtır Sûresi, 28. âyet.

Ankebût Sûresi, 43. âyet.

Bkz. Müslim, Taharet, c1, s. 80; Nevevî, c. 2, s. 245.

Âkif Bey İslâm'da guslün farziyetinden ve temizliğin öneminden hareketle sözlerini tesirli kılmak için bu ifadeyi kullanmıştır. Aslında dinen haftada birkaç kez yıkanmanın vücub derecesinde bir zorunluluk olmadığı malumdur.

Bkz. Buhârî, İman, 1. bâb, c. 1, s.7; Kastalanî, c. 1, s. 119; Askalanî, c. 1, s. 47; Aynî, c. I, s. 139; Müslim, İman, c. 1, s. 20; Nevevî, c. 1, s. 240

Âl-i İmran Sûresi, 92. âyet. Meâli: "Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça 'iyi'ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir..."

BkzRâmûzu'l-ehâdîs, c. 2, s. 431.

Bkz. el-Câmi'u's-sağîr. c. 2, s. 655, Hadis nr10004.

Bkz. el-Câmi'u's-sağîr, c. 1,494, Hadis nr. 3624.

Bkz. Buhârî, Salât, 88. bâb; Edeb, 36. bâb; Mezâlim, 5, bâb; Müslim, Birr, 65. Hadis; Tirmizî, Birr, 18. bâb; Neseî, Zekât, 67. bâb; Müsned, c. 4, s. 104, 405,409.

Aynı manada başka bir hadis için bkz. Buhârî, Fiten, 2. bâb.

Bkz. el-Câmi'u's-sağîr, c. 2, 541, Hadis nr. 8888.

Bu vak'anın manzum hikâyesi için bkz. Safahat, 7. kitap, Gölgeler, s. 441-442, "Vahdet" şiiri.

Nisâ Sûresi, 58âyet.

Nahl Sûresi, 90. âyet.

Hicr Sûresi, 9. âyet. Meâli: "Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız."

Ya Rabbi! İslâm'a ve müslümanlara (fetihle) yardım et. Ya Rabbi! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı (din ve dünya işlerinde yere) sağlam bastır. Bizi kâfir kavimler üzerine muzaffer kıl. Ve âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

TAM MÜSLÜMAN OLMADAN KURTULUŞ YOK… CEPHELERDE SAVAŞA DEVAM!

KASTAMONU KAZALARINDA(2)[413]
– İstiklâl Savaşı içinde, Aralık 1920 –

Taklitçilerin kertenkele deliği – Uzaktaki müslümandan haberin yok – Bâri Anadolu'daki kardeşini bil – Yarım müslümanlar – Din bütündür – Allah, bizim ibadetimize muhtaç değil – Ancak ibâdetle insan olursun – Sözle dua yetmez – Yunan çeteleri Anadolu'da ilerliyor – Esir olursan, paran da gider, canın da – İstiklâlin kıymeti – İngiliz siyaseti insafsızdır – Bizi içimize nifak sokarak parçalayacak, âlet olmayalım – Çalışalım, zafer yakındır…

قَالَ رَسُولَ اللهِ صَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَيُصِيبُ أُمَّتِي دَاءُ الْأُمَمِ الْأَشَرُ وَالْبَطَرُ وَالتَّكَاثُرُ
والتَّشَاحُنُ فِي الدُّنْيَا وَالتَّبَاغُضُ وَالتَّحَاسُدُ حَتَّى يَكُونَ الْبَغْيُ ثُمَّ يَكُونُ الْهَرَجُ.[414]

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz buyuruyorlar ki:
"Benim ümmetim de diğer ümmetlerin uğradıkları hastalığa uğrayacaktır ki bu hastalık nankörlük, şımarıklık, haseb neseble öğünmek, dünya için birbiriyle boğuşmak, yekdiğere buğz etmek, birbirini kıskanmak belâsıdır. Ümmetim bu belâlara tutularak nihayet haddi aşacak ve bu taşkınlığın arkasından sebebi, mâhiyeti meçhul bir kıtâl zuhûra gelecektir."

Kertenkele deliği…

Peygamberimiz sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri diğer bir hadis-i şeriflerinde:

لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ[415]

لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ أَوْ ذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا جُحْرَ ضَبٍّ تَبِعْتُمُوهُمْ... او كما قال.[416]

"Hiç şüphe yoktur ki sizler de sizlerden evvelki ümmetlerin tutmuş olduğu yolu tutacaksınız. Onların izini karış karış, arşın arşın ta'kib edeceksiniz. Bu uysallıkta o kadar ifrata varacaksınız ki, onlar bir kertenkele deliğine girmiş olsalar, siz de arkalarından gireceksiniz." buyuruyorlar.

Şu naklettiğimiz iki hadis-i şerîf bir noktada birleşiyor ki bizler gerek ihtiyarımızla yani bilerek, gerek gafletimiz yüzünden yani bilmeyerek, başka milletlerin uğradıkları felâkete uğrayacakmışız; onların bizi sürüklemek istedikleri uçuruma yuvarlanacakmışız.

Kimin peşinden?..

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz bu ikinci hadisi buyurdukları zaman Ashab-ı Kiram Rıdvanullahi aleyhim ecmain Efendilerimiz:

"– Ya Resûlallah! Günün birinde böyle arkalarına düşeceğimiz ümmetler Yahudilerle Hristiyanlar mıdır?" diye sormuşlar. Resûl-i Ekrem Efendimiz de cevaben;

"– Ya kimler olacak?..." buyurmuşlar.

Söylenen şey başımıza geldi

Ümmet-i İslâmiye'nin son zamanlarda takındığı tavrı, tuttuğu mesleği, uğradığı akıbeti düşünürsek, bizi izmihlâl uçurumunun kenarına kadar getiren sebepleri gözümüz önünden geçirirsek, görürüz ki, Nebiyy-i Muazzam sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz tarafından bin üç yüz şu kadar sene evvel, başımıza geleceği haber verilen ahval tamamıyla zuhûra gelmiştir.

Fahr-ı âlem Efendimizin nâmütenahi mu'cizât-ı seniyelerinden biri de ehadis-i sahiha kitaplarında senetleriyle, râvileriyle birlikte musarrah olan, rivayet edilen şu iki haber-i sâdıktır.

Körükörüne taklit...

Evet, bu ümmet-i merhume, Allah'ın kitabına, Resûlullah'ın sünnetine sarılmaktan vaz geçeli, ni'met-i basîretten mahrum kaldı. Hayrını, şerrini fark edemez hale geldi. Diyânet, kavmiyet, iklim, lisan, muhit, ahlak, âdât, an'anât itibariyle kendisine hiç benzemeyen, bilakis büsbütün yabancı olan milletleri körükörüne taklide başladı.

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin buyurdukları gibi, arkasına düştüğü milletler kertenkele deliğine, yılan inine sokulsalar, o da arkalarından girmeye yeltendi. Ara sıra;

"— Yahu! Nereye gidiyorsunuz? Bu tuttuğunuz yolun sizi hangi âkıbete doğru sürükleyeceğini biliyor musunuz?

وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ... [417]

"İşte bu benim yolumdur ki dosdoğrudur, hiç şaşmak bilmez. Siz ancak bu yolu tutunuz; sağa, sola sapan diğer yollara uymayınız. Sonra Cenab-ı Hakk'ın yolundan ayrılmış olursunuz" tarzındaki ihtâr-ı ilâhîyi unuttunuz mu?" diyenler olduysa da hiç kulak asan olmadı. Arap şairinin dediği gibi,

لَقَدْ أَسْمَعْتَ لَوْ نَادَيْتَ حَيًّا

وَلٰكِنْ لَا حَيَاةَ لِمَنْ تُنَادِي

Kimsede can kalmamış, kan kalmamış, idrâk kalmamış ki, söylenen sözü işitsin, düşünsün de hak ise kabul tarafına yanaşsın.

Bir değil, bin musibet fayda etmedi

Maarrî bu beyitinde diyor ki: “Eğer karşıdaki diri bir mahlûk olaydı, feryâdını duyurabilirdin. Vâ esefâ ki haykırdığın adamda hayat denilen devletliden eser yok!”

Öyle ya, millet-i İslâmiye hisden, hareketten mahrum olmasaydı, asırlardan beri almakta olduğu felâket derslerinden mütenebbih olmaz mıydı? Aklını başına toplayarak kendisini her taraftan kuşatan esaret, sefalet zencirlerini kırıp atmaz mıydı?

Atalarımızın ne kıymetli sözleri vardı: *“Kırk nasihatten, bir musibet yeğdir”* derler.

Biz bir musibet değil, binlerce musibet gördük. Meğerse gerek fertler için, gerek milletler için dünyada en büyük bir musibet varsa, o da uğradığı musibetlerden ibret alamayacak kadar duygusuz olmak imiş!

Uzaktakilerden haberiniz yok!... Bâri Anadolu...

Ey cemaat-i müslimîn! Hâle bakınız, mâziyi şöyle bir gözünüz önünden geçiriniz.

Şâyet dünyanın diğer taraflarında, Afrikalarda, Asya’nın içerilerinde Filipin adalarında, daha bilmem nerelerde yaşamakta olan Müslümanların ne zelil, ne sefil, ne hakir bir ömür geçirmekte olduklarını; bunların garplılar tarafından ne gibi mezâlime ma’ruz bulunduklarını bilmiyorsanız, bâri Anadolu’daki, Rumeli’deki din kardeşlerimizin başından mütemadiyen geçip durmakta olan felaketleri düşününüz.

Evet, sizden uzak yaşayan Müslümanlara ait ma’lumatınız yoktur. Çünkü onlarla meşgul değilsiniz. Çünkü ilminiz yok. Çünkü sizler Müslümanlığı bir iki farzı, o da yarım yamalak olmak suretiyle, eda etmekten ibaret zannediyorsunuz.

Yarım yamalak müslümanlar...

Zaten bütün dünya yüzündeki Müslümanların felaketine en başlı bir sebep varsa o da Şeriat-ı Garra-yı Muhammediye’nin bir küll olduğunu yani birçok evâmir ve ahkâmdan müteşekkil bulunduğunu, binaenaleyh Müslüman namı altında yaşayan adamın “Ben Müslümanım” diyebilmesi için İslam’ın ne kadar şartları, farzları varsa hepsini birden eda etmesi lazım geleceğini hiç hatırlarına getirmemeleridir.

Evet bir yere gidersiniz. Oradaki Müslümanlarda yalnız namaz görürsünüz. Mükellefiyet çağına varan efrâd-ı ümmetin hepsini musalli bulursunuz. İçlerinde bî-namaz pek mahdûddur.

Lâkin bakarsınız ki namaz kadar ehemmiyeti bulunan farîza-i zekâtı hiç kimse edâ etmiyor.

Yine o memlekette camilerdeki cemaat kadar meyhanelerde şenlik görürsünüz.

Namaz, Hac var; sevgi birlik yok?..

Diğer bir Müslüman yurduna uğrarsınız orada bilfarz yalnız namazla oruca ehemmiyet verildiğini, halbuki cemaat-i Müslimîn arasında hüküm sürmesi îcab eden vahdetten, teâvünden, şefkat, merhamet hislerinden eser olmadığını anlarsınız.

Diyar-ı İslâm'ın başka bir köşesine gidersiniz, ahalinin hemen kâffesini hac meraklısı bulursunuz. Aralarında tekrar Hicaz'a gitmemiş olanlara nadir tesadüf edersiniz.

Bununla beraber o hacılar memleketinde Müslümanlıkla hiçbir vakit birleşemeyecek yığın yığın bid'atler, alay alay şenâatler, sürü sürü rezil âdetler görerek hayretler içinde, dehşetler içinde kalırsınız.

Din bir bütündür!

Ey cemaat-i müslimîn! Belki işitmişsinizdir. Hazret-i Aişe radıyallahu anha validemize Peygamberimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimizin ahlâk-ı seniyyelerini hülâsaten beyan buyurmalarını rica etmişler. Ümmü'l-mü'minîn Efendimiz de;

"– Kur'an okuduğunuz yok mu? İşte o Nebiyy-i Muazzam'ın ahlâkı baştan başa Kur'an idi"[418] buyurmuşlar.

Yani Peygamberimizin bütün harekatı, sekanâtı tamamıyla Kitâbullah'a uygundu. Ona zerre kadar aykırı düşecek hiçbir tavrı, hiçbir hali görülmemişti, yoktu.

Ümmet için Peygamberini muktedâ tanımak; onun sîretini, onun mesleğini kendisine örnek edinmek lazım değil midir? Elbette lazımdır. O halde bizler,

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ[419]

"Yoksa sizler Kitâbullah'ın bir kısmına iman ediyorsunuz da diğer kısmını inkâr mı ediyorsunuz?" tarzındaki itâb-ı ilâhîye hedef olmamak için, aklımızı başımıza almalıyız.

Demin dediğimiz gibi dinin bir küll olduğunu ve bu küllü dağıtıp iki üç cüz'üne sarılmakla tam Müslüman olamayacağımızı kafalarımıza iyice yerleştirmeliyiz.

Dinin ibâdet ve ahlâk esasları: Hepsi yapılacak!

Namazlar, zekâtlar, oruçlar, haclar, teâvünler, vatan-ı İslâmı müdafaa için hazırlıklar, cihadlar; tefrikadan, şakāvetten çekinmeler, vahdetler, uhuvvetler; birbirine karşı merhametler, şefkatler, fîsebilillâh infaklar... hepsi ayrı ayrı farzdır. Ayrı ayrı borçtur. Namaz kılmakla zekât sâkıt olmaz. Hacca gitmekle cihad borcu ödenmez.

Müslümanlar arasında tefrikalar, şikaklar çıkaran bir adam için verdiği zekat, hiçbir vakit Allah'ın azabına karşı fidye-i necat olamaz.

Elhasıl biz vüs'umuz yettiği kadar çalışacağız. Ma'mâfih bu söz de fazladır. Çünkü İslâm'ın hiçbir teklifi yoktur ki mâlâyutak olsun, yani takat getirilemeyecek derecelerde ağır bulunsun. Evet, İslâm yüsr dinidir, kolaylık dinidir.

Aleyhissâlatu vesselâm Efendimiz;

(إِنَّ هٰذَا الدِّينَ يُسْرٌ) *"Hiç şüphe yoktur ki bu din sırf kolaylıktır."*[420] buyuruyorlar.

Allah bizim ibadetimizden müstağnî

Ümmet-i merhumenin mükellef olduğu gerek mâlî, gerek bedenî bütün

ibadetler tedkik edilse görülür ki hep onun menfaatine, kendi hayrınadır. Yoksa Cenab-ı Hak, Ganiyyün ani'l-âlemîn'dir; senin benim, şunun bunun ibadetimizden, taatimizden külliyen müstağnîdir. Biz, o ibadetlere, o taatlere muhtacız. Her gün tekrar tekrar Sûre-i İhlâs'ı okuruz.

[421](اللّٰهُ الصَّمَدُ) deriz. (اَلصَّمَدُ) "samed" ne demektir, biliyor musunuz? Kendisi bütün kainattan müstağnî, hiçbir hususta kimseye muhtaç değil; bütün kainat her hususta O'na muhtaç, O'na müftekir.

Ancak ibadetlerle "insan" olabilirsin

İhtimal abdestler, gusüller, namazlar, oruçlar, haclar, zekâtlar, teâvünler, sa'yler, mücâhedeler sana ağır geliyor, sana güç geliyor da "Keşke din sırf vicdanî bir akîdeden ibaret olsaydı, hiç böyle birtakım teklifler bulunmasaydı!" diyorsun.

Acaba bu emirlerin zımnındaki menfaatleri düşünüyor musun?

Acaba kendi sıhhatini, kendi hayatını, kendi safvet-i vicdânını, kendi rahatını, kendi huzûrunu, hülâsa kendi insanlığını ve dolayısıyla bütün cemaatin saadetini, selâmetini te'min için bu ilâhî teklifleri yerine getirmekten müstağnî kalabilecek misin?[422]

İyice bilmelisin ki, senin insan olman için, insanca ölüp gitmen için, hakîkî Müslüman olmandan başka çare yoktu.

Doğduğunda sen ağlıyordun

وَلَدَتْكَ اُمُّكَ يَابْنَ آدَمَ بَاكِيًا وَالنَّاسُ حَوْلَكَ يَضْحَكُونَ سُرُورًا

فَاجْهَدْ لِنَفْسِكَ اَنْ تَكُونَ اِذَا بَكَوْا فِى يَوْمِ مَوْتِكَ ضَاحِكًا مَسْرُورًا

diyen şâir, büyük bir hikmet söylemiştir. Henüz berhayat olan pek kıymetli bir üstadımız bu kıt'ayı şu suretle tercüme etmişti:

Yâdında mı doğduğun zamanlar,
Sen ağlar idin, gülerdi âlem?
Bir öyle ömür geçir ki: Olsun
Mevtin sana hande, halka mâtem.

Hakikat öyledir. Bir çocuk dünyaya geldiği zaman feryâda başlar. Evet, anası, babası, kardeşleri, amcaları, dayısı, konusu komşusu ise sevinirler, gülerler.

Öyle yaşa ki: Öldüğünde halk ağlasın...

Şimdi büyüyüp aklı başına gelince, o çocuk için nasıl yaşamak, nasıl ömür geçirmek lâzım imiş? Öldüğü zaman kendisi Allah'ına güle güle, sevine sevine gidecek, arkada kalanları da "Pek namuslu, pek hayırlı bir vücud kaybettik!" diye ağlatacak bir surette yaşamak îcab ediyormuş. Yoksa;

Ne kendi eyledi râhat, ne halka verdi huzûr;
Yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehl-i kubûr.

dedirtmek değil.

İslâm'ı yaşayan rahat ölür, rahmetle anılır

Ey cemaat-i müslimîn! İşte şâirin şu dört satırla işaret ettiği meslek-i hayat nedir, biliyor musunuz? Bizim şeriatımız!

Kim bu şeriat-ı mutahharanın gösterdiği yoldan giderse, ölümlerin en mes'uduyla ölerek, kıyamete kadar rahmetle anılır. Yoksa dünyada, ukbâda rezil olur ki bunun adına neûzubillah "hüsrân-ı mübîn" derler. Allah cümlemizi böyle yaman bir âkıbetten masûn buyursun.

"– Âmin!.."

Sözle dua yetmez, Hz. Peygamber çalıştı, çalışacağız

Ey cemaat-i müslîmin! Böyle yalnız dua ile iş bitmez. Öyle olsaydı, aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz Ashab-ı Kirâmını toplar, İslâm'ın selâmeti, saadeti namına ne yapılmak lazımsa hepsini Cenab-ı Hak'tan niyaz ederek onlara da "Âmin!" dedirtirdi.

Halbuki böyle yapmadı. Allah'ın en sevgili kulu, en son ve en muhterem Peygamberi olan o Nebiyy-i Muazzam, dini, kelimetullahı i'lâ için hiçbir an mücâhededen, fedâkârlıktan geri durmadı. Ömr-i saadetleri ibâdât içinde, tâât içinde, mücâhedât içinde, hareketler içinde, faaliyetler içinde geçti.

Resûl-i Ekrem, hendek kazdı...

Medine-i Münevvere'yi düşman hücumundan kurtarmak için kazılan hendeğe ilk kazmayı vuran kendileri olmuştu.

Ashab-ı güzîn efendilerimiz içinde yalnız başına o zamanki orduları donatabilecek kadar zenginler varken ve bu zenginlerin her biri Peygamberimizin uğrunda malının son habbesine kadar feda etmeyi cana minnet bilirken, o Resûl-i Muhterem kimseden bir şey istemedi.

Elindekini, avucundakini muhtaçlara vererek, kendisinin ezvâc-ı tâhirat ile beraber aç yattıkları çok zamanlar vâki olmuştu.

O Peygamber'e ümmet olamadık

Geceleri sabahlara kadar huzûr-ı ilâhîden ayrılmayan, teheccüdden fâriğ olmayan Peygamber, gündüzleri bütün ümmetin mesâlihiyle, muâmelâtıyla uğraştıktan başka Medine'nin en hücra yerindeki fakir bir hastanın ayağına gider, hatırını sorar, bir ihtiyacı varsa def etmeye çalışırdı.

Hulefâ-yı Râşidîn'in sîretleri, meslekleri az çok cümlenizin ma'lûmudur.

Yazıklar olsun bizlere ki dinin ruhunu, aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin ahlâk-ı hümâyûnunu, Sahabe-i Kirâmın mesleğini, siyasetini külliyen unutmuşuz. Hiç, bir kere olsun hatırımıza getirmiyoruz.

Birbirimize ilgisiziz...

Fahr-ı Âlem Efendimiz ümmetiyle bu kadar meşgul iken, her birine karşı bu derecelerde alâkadar, bu derecelerde şefîk, bu derecelerde rahîm iken, bizler bugün, bunun büsbütün aksine olarak, yekdiğerimizden külliyen ayrı, külliyen bî-haber, birbirimize karşı büsbütün yabancı bulunuyoruz.

Avrupalılar olmasa, dünyanın nerelerinde ne kadar Müslüman olduğunu da bilemeyeceğiz.

Dünyanın başka taraflarını bırakalım. Konyalı Ankaralıdan, Ankaralı Kastamonuludan, Kastamonulu Sivaslıdan, Sivaslı Erzurumludan, Erzurumlu Diyarbekirliden acaba hiç haberdar mı? Yahud haberdar olmak lüzumunu bir kere olsun duymuş mu?

Gelen Yunanlı! Halife ordusu değil... Sersem!

İşte birbirimize karşı irtikâb ettiğimiz bu duygusuzluk, bu kayıtsızlık neticesidir ki, İngiliz silâhıyla, İngiliz parasıyla donatılan Yunan çeteleri, koca Aydın vilâyetini, koca Bursa vilâyetini yakarak, yıkarak Anadolu'nun göbeğine doğru sokuluyor da beri taraftaki Müslümanlardan "Halîfe ordusu!" geliyormuş diye istikbale hazırlanmak isteyen sersemler bile bulunuyor!

Doğrusu, dünya dünya olalı gafletin, cehaletin, körlüğün, sağırlığın bu mertebesi ne görülmüş, ne de işitilmiştir.

İstanbul esir...

İstanbul'un İngilizlerin elinde, Halîfe-i Müslimînin küffarın esareti altında bulunduğunu, bîçâre İstanbul halkının sefaletin, zulmün, tahakkümün dayanılamayacak eşkâli altında inim inim inlediğini bütün dünya biliyor da bizler bilmiyoruz.

Doğrusu, cehlin bu derecesi de mutlaka tahsil ile elde edilmek lâzım gelecek!

Bilerek, vazifeden kaçanlar

İçimizden bazıları vaziyeti benden daha iyi kavramış, ancak bilmiyor gibi görünüyor. Çünkü bildiğini söylese, kendisinden bir vazife, bir fedâkârlık isteneceğini düşünüyor.

Böyle bir düşüncede bulunanlara sorarım:

Maazallah düşmanın istîlâsı devam etse, ilerlese, elimizde kalan üç beş vilâyet de çiğnense, hülâsa istiklâlimize hâtime çekilse, acaba bizler yalnız esir olmakla, mahkûm olmakla kalacak mıyız zannediyorlar?

Eğer böyle bir zanda bulunuyorlarsa pek yanılıyorlar.

Saltanatlarını, hâkimiyetlerini kaybetmiş olan diğer Müslüman memleketlerini görmüyor musunuz?

Esir olursan, vergi de verirsin, canını da...

O bîçâreler başlarındaki zalim hükümetlerden hiçbir insan muamelesi görmemekle beraber hangi tekliften müstesna tutuluyorlar? Asker mi vermiyorlar? Türlü türlü namlarla altından kalkılamayacak kadar vergiler mi ödemiyorlar?

Hem onların verdikleri asker kimin hesabına feda-yı can ediyor? Ödedikleri vergiler ne gibi maksatlar uğrunda akıp gidiyor, düşünüyor musunuz?

Altı, yedi seneden beri devam ederek dünyayı bir birine katan bu müthiş muharebeyi sonunda düşmanlarımız kazandı. Lâkin nasıl kazandı?

İşte hep esaretleri altında inlemekte olan mahkûm milletleri, bilhassa Afrika ve

Asya Müslümanlarını sürü sürü, milyon milyon toplayıp cephelere, hem de en öndeki saflara sürmekle kazandı.

Almanya'daki esir müslümanlar

Benimle beraber Almanya'da bulunsaydınız da İngilizlerle Fransızların, Hind, Cezayir, Tunus, Fas diyarından; Rus çarının da Sibirya ovalarından, Volga sahillerinden, Kafkasya dağlarından kırbaçlarla, süngülerle toplayıp sevk ettikleri din kardeşlerimizin halini görseydiniz!

Ben bu zavallıları Almanya'da gördüm. Kendileriyle konuştum, görüştüm; doğrusu ya, ömrümde o kadar acıklı manzaraya tesadüf etmemiştim. Ömrümde o kadar yanık hasbihaller dinlememiştim.

Almanların eline düşen bu bîçâreler yurtlarından ayrılan mevcutlarının yüzde ancak beşi imiş. Mütebâkisi kâmilen helâk olmuş gitmiş. Diyorlardı ki:

Esir Tunuslunun anlattıkları

"– Evvelâ bizi iğfal ettiler: *"Sizin halifenizle müttefikiz, onun düşmanı olan Almanlarla harb ediyoruz. O halde, sizin de halifenize yardım etmeniz dinen borcunuzdur."* dediler. Sonra hakikat meydana çıkınca cebire, şiddete müracaat ettiler.

"Askere gitmemek isteyenlerin anasını babasını hapisler, işkenceler altında inlettiler. Evini, barkını yaktılar. Bundan başka şâyet muharebede kanımızın son damlasını dökmeyecek olursak, ailelerimizi perişan edeceklerini tekrar tekrar söylediler.

"Bizim memleketimizdeki analarımız, babalarımız, çocuklarımız bugün o kâfirlerin elinde rehindir. Artık ne halde olduklarını Allah'tan başka kimse bilmez.

"Kimin için, ne için öldük?"

"Bizi daima en öndeki saflara veriyorlar. Önümüzde Almanların cehennemler yağdıran topları, arkada İngilizlerin, Fransızların ateşleri bulunuyor. Ne ilerlemeye imkân var, ne de geri dönmeye takat! Hele bu cehenneme niçin girdiğimizi düşündükçe beynimiz tutuşuyordu.

"Evet, insan canını feda eder. Lâkin bundan dünya için, âhiret için muazzez bir gaye olur. Biz bîçâreler ise sırf düşmanımızın üzerimizdeki zulmünü, tahakkümünü devam ettirmek için ölüyorduk. Bizi bu cehenneme sürükleyenler ise ölmemizi de, öldürmemizi de kendileri için bir kazanç bilerek ona göre davranıyorlardı.[423]

İstiklâlin kıymetini bilin

"Ey Osmanlı Müslümanları! Allah aşkına bizim düştüğümüz mahkûmiyete sakın sizler de düşmeyiniz. Saltanatınızın, istiklâlinizin kıymetini biliniz. Çünkü dünyada onsuz yaşamak, meğerse yaşamak değilmiş. Biz bunu pek acı, pek uzun tecrübelerden sonra anladık. İnşaallah siz o tecrübelere ma'ruz kalmazsınız."

Bîçâre Tunuslunun ağlaya ağlaya söylediği bu sözler aradan beş altı sene geçmişken hâlâ yüreğimin en hassas, en rakîk damarlarını inletip durmaktadır.

Hem o zavallı bütün vatandaşlarıyla beraber uğradığı felâketin yalnız fânî kısmını, bu üç günlük dünyaya ait olan tarafını düşünüyordu.

Kâfirlere yardım!

Ah, musibetin en yaman bir ciheti var ki onu düşünmüyordu:

Küffar askeriyle beraber olarak küffar saflarında harb etmek; dolayısıyla bir taraftan küfrü, zulmü, fıskı, fücûru yeryüzünde idameye, diğer taraftan yarım milyara yakın ehl-i imanın müebbeden mahkûm, mazlum kalmasını te'mine çalışmak, bu uğurda kanını dökmek, canını vermek, maazallah hüsran-ı ebedîdir, hüsran-ı mübîndir.

Ne milletin şerefiyçün, ne kendi şânın için;
Fedâ-yı cân edeceksin aduvv-i cânın için!
Geber ki sen, baba yurdun, harîm-i nâmûsun
Yabancı ökçeler altında çiğnenip dursun![424]

Hindli müslümanın anlattığı

On sene kadar oluyor, Hindistan'daki din kardeşlerimizden pek fâzıl, pek hamiyetli, son derecede fikri münevver bir muharrirle mülâkî olmuştuk. Kendisinden bize âlem-i İslâm hakkında ma'lumat vermesini rica ettik.

Bu ricamızı kemal-i minnetle kabul buyurdu. Saatlerce süren birçok acı hakikatler söyledi. Birçok acıklı manzaralar tasvir etti. Sonunda dedi ki:

"– Ey Osmanlı kardeşlerimiz! Bilmiş olunuz ki Müslüman diyarını kasıp kavuran İngilizlerin nazarında âlem-i İslâmın düşünür kafası Mısır'dır. Hisseden kalbi Hindistan'dır. Çalışan, çabalayan eli kolu da Osmanlı saltanatıdır. Adalet perdesi, adalet nağmesi altında irtikâb etmediği zulüm kalmayan bu millet ne diyor, biliyor musunuz?

İngiliz'in hain planları

"Biz Müslümanların göğsüne –yani Hindistan'a– çullandık. Kafasını –yani Mısır'ı– demir pençemiz içine aldık. Şimdi sıra bu vücûdun henüz çabalamakta olan elini, kolunu –yani Osmanlı hükümetini– kıskıvrak bağlamaya geldi. Zira bu el, bu kol hareket kabiliyetini muhafaza ettikçe biz istikbalden pek o kadar emin olamayız."[425]

İngiliz hükümetinde, hayâ, namus, insaf yoktur...

"Ey Osmanlı kardeşlerim! Sakın İngilizlere kapılmayın. Sakın bunlardan insâniyet, adalet, merhamet, ulüvv-i cenab, mertlik gibi şeyler beklemeyin. Vakıa bütün bir milleti bütün mezâyâ-yı insâniyeden mahrum telakki etmek doğru değildir. Vakıa milyonlarca İngiliz içinde bir hayli insaflı adamlar da vardır.

"Lâkin İngiltere hükümetinin insaf ile, insanlıkla, hayâ ile, namus ile hiçbir alâkası yoktur, bunu benden işitin. Ben Hintliyim. Yirmi otuz seneden beri bu heriflerin siyasetlerini, hilelerini, mefsedetlerini günü gününe, yeri yerine ta'kib ile uğraşıyorum. Size şimdi asıl ihtar etmek istediğim bir nokta var ki o da şudur:

İngiliz sizi nifakla parçalayacak

“Âlem-i İslâmın elini kolunu bağlamak, yani sizin istiklâlinize, hilâfetinize, saltanatınıza hâtime çekmek için İngiltere hükümeti doğrudan doğruya cebire, şiddete, harbe müracaat etmeyecektir. Bir taraftan memleketinizde bitmez tükenmez nifaklar, fesatlar, isyanlar, kıtâller çıkartacak; diğer taraftan etrafınızdaki hükümetleri sizin aleyhinize kaldırarak kanınızı, iliğinizi kurutmak isteyecektir.

“Dört beş aydan beridir, içinizde dolaşıyorum. Halinizi kemâl-i dikkatle tedkik ediyorum. Türlü isimler, türlü şekiller altında meydan almaya başlayan birçok tefrika esbabı görüyorum ki bunların hepsinde İngiliz parmağını hissediyorum.

“Dünyada istiklâline sahip bir hükûmet-i İslâmiye var ki o da sizsiniz. Aman aranızdaki vahdeti sarsacak en ufak bir harekete bile meydan vermeyiniz. Sonra bütün Müslümanların âkıbeti pek vahim olur.[426]

İngiliz, Hindistan’da halkı nasıl çarpıştırdı?

“Hindistan’a gelseniz de birkaç yüz milyon halkın halini görseniz o zaman İngiliz siyasetinin mahiyetini anlar, beni tasdik edersiniz. Müslümanları Mecûsîlere, Mecûsîleri Müslümanlara, Şiîleri Sünnîlere, Sünnîleri Şiîlere, ahâliyi hâkimlere, hâkimleri ahâliye düşürmekten bir dakika boş kalmayan İngiliz fesadı kadar korkunç bir şey olamaz.

“Milyonlarca Hindu her sene açlıktan, sefaletten, sârî hastalıklardan helâk olur dururken, vefeyâtın bu müthiş miktarı her yıl bir o kadar daha artar giderken, Hindistan’dan topladığı hazinelerden yüz milyon lirasının sırf müstemlekâtta sefer yapmaya sarf olunduğunu düşününce insan için çıldırmak işten bile değildir.

Öküz kesen alık müslümanlar!

“Ah, biz alık Müslümanlar kurban bayramlarında koyun yerine öküz kesmek yüzünden Mecûsîleri kendimize hasm-ı can ederiz de İngilizlerin ekmeğine yağ süreriz. Mecûsîlerce öküz mukaddes bir hayvandır, kesilmez. İngilizler Müslümanları iğfal ederler, kurbanda öküz kestirirler. Mecûsîleri kışkırtırlar, cami kapılarına domuz kafaları astırırlar.

“Bunların arasında bir muhâsame, derken bir mukâteledir başlar, her iki taraf yorgun düşünceye kadar sürer. Sonunda mes’ele İngiliz müdahalesiyle biter. Lâkin bu müdahele bizim için de, Mecûsîler için de pek pahalıya mâl olur.

Gazetede kendi aleyhine yazacaksın

“Biz Hindliler hiçbir mektep açamayız. Gazete çıkaracak olsak serbest bir satır yazamayız. Yalnız Müslümanlar aleyhinde, Müslümanlık aleyhinde makaleler neşrine müsaade olunur. Bir de nevvâblar yani Hinddeki Müslüman hâkimler aleyhine her gazete istediğini neşredebilir. Yoksa Hind hükümetinin icraatını tenkid yollu tek kelime yazmanın imkânı yoktur.

Aman parçalanmayın!

“Ma’mafih bu kadar tazyike rağmen Müslüman gençleri arasında istiklâl, hürriyet fikirleri uyanmaya başladı. Son zamanlarda Mecûsîlerin aklı başında olanlarıyla anlaşmak hususunda hayli muvaffakiyetler elde ettik. Cenab-ı Hakk’ın günün birinde gerek bizi, gerek bütün âlem-i İslâmı esaretten kurtaracağına yakînimiz vardır.[427]

“Ancak o saadetli günlerin pek uzak bir atîye kalmaması için sizlerin istiklâlinize, kuvvetinize sahip olmanız elzemdir. Maazallah aranıza saçıldığını gördüğüm bu ayrılık gayrılık tohumları ortadan kaldırılmaz da filizlenmeye, dal budak salıvermeye başlarsa, o vakit dünya yüzündeki Müslümanların kurtulması için birçok zaman daha beklemek lâzım gelir...”

Dedikleri çıktı, dikkat!

Ey cemaat-i müslimîn! Bu Hindli kardeşimizin sözleri bizler için düstur olacak kadar kıymetlidir. Aradan on sene geçti, birçok hadiseler zuhûra geldi. Adamcağızın vuku’ bulacağını haber verdiği şeylerin çoğunu gözümüzle gördük.

Lâkin geçmişe teessüfün hiçbir faydası yoktur, mâzîden yalnız ibret alınır. Hamdolsun bugün Müslümanlık âleminde büyük bir intibah başladı. Artık dünyanın her tarafındaki din kardeşlerimizle birçok yerlerde birleşiyoruz, dertleşiyoruz.

İnşaallah zafer yakındır

El birliğiyle kıyâm ederek asırlardan beri Müslümanlığı kuşatmış olan esaret zencirlerini kırmak çarelerini düşünebiliriz. Bu ufak bir mazhariyet değildir.

Kafkasya’daki kahraman mücahitlerimizin gösterdikleri fedâkârlığı bu cephelerde göstermeye muvaffak olduğumuz gün İslâm için en hayırlı bir gün olacaktır. İnşaallah o hayırlı gün pek yakındır.

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ. اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ.

رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.[428]

SR, 13 Aralık 1920 / 13 Kânunevvel 1336 - 3 Rebîülâhir 1339, c. 18, aded 466, s. 278-281. SR’ın bu sayısı Kastamonu’da yayınlanmıştır. Vaazın üzerinde şu başlık bulunmaktadır: **“Tam müslüman olmadıkça felâh yoktur”-“Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi’nin Kastamonu kazalarında îrad buyurdukları mev’izaların hülâsasıdır.”**

Bkz. Taberânî, el-Mu’cemü’l-evsat, IX, 23 (Kahire, 1415); el-Câmi’u’s-Sağîr, c. 2, s. 32, hadis nr. 4763.

Bkz. Buhârî, Enbiyâ, 50. bâb; Müslim, ilim, 6. hadis.

Bkz. Buhârî, İ'tisâm 14.

En'am Sûresi, 153. âyet.

Bkz. Müslim, Müsâfirîn 139.

Bakara Sûresi, 85. âyet.

Bkz. Buhârî İman, 29. bâb; Neseî, İman, 28. bâb; Müsned, c. 5, s. 69.

İhlâs Sûresi, 2. âyet.

Bkz. Manzum Tefsirler: 14. tefsir.

Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, Berlin Hâtıraları, s. 293-294.

Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, Berlin Hâtırası, s. 293.

Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, Berlin Hâtırası, s. 303.

Safahat, 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 246.

Safahat, 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s155, 156; 5. kitap, Hâtıralar, s. 265, 266; 7. kitap, Gölgeler, s. 412, 428.

Ya Rabbi! İslâm'a ve Müslümanlara (fetihle), yardım et. Ey Allah'ım! Dinine yardım edene sen de yardım et. Müslümanları perişan etmek isteyenleri perişan et. Ya Rabbi! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı (din ve dünya işlerinde yere) sağlam bastır. Bizi kâfir kavimler üzerine muzaffer kıl. Ve âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

ZAFERDEN ÜMİD KESENLER, MÜSLÜMAN DEĞİLDİR!

KASTAMONU HAVÂLİSİNDE[429]
– İstiklâl Savaşı içinde, Aralık 1920 –

Ye’se düşmek kâfirliktir – Yalnız Allah’ın yardımına güven – Şu anda cephelerde savaş var, can veriyorlar – Hareketsiz kalma, yardım et – Azm et, tevekkül et, korkma – Azimli müslüman her şeyi yapar – Yerde sürünmekten, altına girmek evlâdır – Maraş ve Adana savaştı, kazandı – Vahşi düşmanın yaptıkları – Düşmanı sürüp çıkaracağız.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ
مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ [430]
قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ. [431]
قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ [432]
لَا يَسْأَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ. [433]

Ey cemaat-ı müslimîn! Bu okuduğum âyât-ı celîlenin birincisi Sûre-i Yûsuf’ta, ikincisi Sûre-i Hicr’de, üçüncüsü Sûre-i Zümer’de, dördüncüsü de Sûre-i Fussilet’tedir. Dördü de ye’si, Allah’ın rahmetinden, inâyetinden, nusretinden ümidi kesmeyi, sûret-i kat’iyede nehy ediyor.

Bunun neûzubillâh küfür olduğunu, dalâl olduğunu açıktan açığa ümmete bildiriyor. Evet âyât-ı kerîme sarihtir. Hiç te’vil götürür yeri yoktur.

Allah’ın rahmetinden ümid kesme, ye’se düşme!

Birinci âyet-i kerîme Hz. Yakub Aleyhisselâmın lisanındandır. Meâl-i celîli:

“Oğullarım, gidiniz Yusuf’la kardeşini araştırınız. Bir de sakın Allah’ın inâyetinden, rahmetinden, tevfîkinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira iyi bilmiş olunuz ki, kâfirlerden başkası için Cenab-ı Hakk’ın inâyetinden, rahmetinden, tevfîkinden ümidini kesmek, ye’se düşmek kābil değildir.”

İkinci âyet-i kerîmenin meâli:

“Hazret-i İbrahim dedi ki: Dalâle düşmüş olanlardan başka kim, Tanrı’sının rahmetinden ümidini kesebilir.

Üçüncü âyetin meâl-i celîli:

“Ya Muhammed de ki: Ey nefislerine zulm etmiş Allah’ın kulları! Cenab-ı Hakk’ın merhametinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah bütün günahları mağfiret eder. Hiç şüphe yoktur ki o gafûrdur, rahîmdir.”

Dördüncü âyetin meâl-i münîfi:

“Allah’ı tanımayan insan, menfaat talebinden bıkmaz, usanmaz. Kendisine bir zarar dokundu mu, hemen ye’se düşer, ümidini keser.”[434]

Ye’is neden küfürdür?

Lâkin, neden ye’is bu kadar şiddetle nehiy buyuruluyor? Neden ye’is dalâl ile, küfür ile bir tutuluyor? Bakalım bu noktayı biraz tedkîk edelim.

Evet, uzun uzadıya düşünmeye hacet yok. Bir Müslüman ye’se düştüğü gibi Cenab-ı Hakk’ın fîsebilillah çalışanlara va’ad buyurmuş olduğu necâtı, selâmeti, muvaffakiyeti, nusreti inkâr etmiş oluyor.

Hiç bir surette hulf etmesine; hâşâ yalan çıkmasına imkân tasavvur edilemeyen va’d-i ilâhîye inanmamak, acaba Müslümanlıkla te’lif edilebilir mi? Öyle ya! Her gün namazlarda, niyazlarda;

...إِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ *[435]*

...إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ *[436]*

“Allahu Zü’lcelâl asla va’dinde hulf etmez”, “Ya rabbî sen hiçbir zaman va’dinde hulf etmezsin” diyen dini bütün bir müslüman, nasıl olur da başı sıkılmakla, işi biraz fena gidivermekle ye’se düşer? Yani Allah’ın va’dine olan imanını; itminânını bir tarafa bırakır?

Bu âlemde her şey değişir; yalnız…

Ey cemaat-i müslimîn! Bu âlemde hiçbir kuvvete; hiçbir kudrete, hiçbir saltanata, hiçbir servete, hiçbir cemaate güvenilmez.

Dünyayı yerinden oynatan kuvvetler, bakarsınız ki bir inkılâb ile devrilmiş gitmiş, milyonlarca halkı esir eden kudretler, bir varmış, bir yokmuş diye dillerde destan olmuş, en korkunç saltanatlar ayaklar altında sürünüyor.

Bitmez tükenmez zannolunan servetler bir an içinde hiçe iniyor, dün bütün kâinata meydan okuyan hükümetler, cemaatler, bugün bütün kâinatın ayakları altında çiğneniyor.

Tek dayanak, Allah’ın yardımıdır

Bu dünyada güvenilecek, dayanılacak; hiçbir hadise ile, hiçbir inkılâb ile zerre kadar sarsılmayacak, müteessir olmayacak bir şey varsa, o da Cenab-ı Hakk’ın inâyeti, merhametidir.

Demek Tanrı’nın kapısından yüzünü çevirenler, diğer kapılar gibi onun da yüzlerine kapanacağını zannedenler hiç farkına varmadıkları halde Allah’ın ezelî olan azametini inkâr etmiş oluyorlar. Pek a’lâ! Dünyada bu kadar korkunç bir dalâl olabilir mi?

Cephelerde can verilip, kanlar dökülüyor

Görüyorum ki, evlâdlarımızın, kardeşlerimizin bir kısmı muhtelif cephelerde, muhtelif düşmanlara karşı, İslâm’ın şu elimizde kalan son yurdunu müdafaa için canlarını veriyor, kanlarını döküyor.

Halbuki o cephelerin arkasında bulunanlardan bir kısmı da ellerini, kollarını

bağlamış, her türlü muvaffakiyetten ümidini kesmiş, hissiz, hareketsiz; en yaman, en acıklı âkıbetleri bekleyip duruyor.

Zaten ye'is bundan başka bir netice vermez ki!

Ye'is, insanı hareketsiz bırakır

Dikkat olunursa me'yus olmak demek atalete, meskenete meşru bir şekil vermek demektir. Ruha ye'is denilen o mel'un hastalık çöktü mü, artık vücutta hareket imkânı, sa'y imkânı, mücahede imkânı kalmaz.

İş o zehirin, ma'neviyatı sarmasına, yürekteki imanı sarsmasına meydan vermemektedir.

Evvelâ azim ile, sonra tevekkül ile me'mur olan Müslümanlar için ye'is dediğimiz o mühlik âfete kapılmak, maazallah, hem dinin, hem dünyanın elden gitmesine bâdî olur ki, böyle bir âkıbete hüsran-ı mübîn derler.

Felâketin bu derecesinden Cenab-ı Hak bu ümmet-i merhumeyi siyânet buyursun–Âmin!

Müşâvere, azim, tevekkül

Ey cemaat-i müslimîn! Şimdi size Müslümanların azim ile, tevekkül ile me'mur olduğundan bahs ettim. Evet Cenab-ı Hak, Resûl-i Muhteremine buyuruyor ki:

فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ... [437]

"Onların (yani Ashab-ı Kiram'ın) kusurlarını hoş gör. Kendileri için mağfiret talebinde bulun, dünya işlerinde onlarla müşâvere et. Bir kere de azm ettin mi, artık Allah'a dayan."

Bu hitap her ne kadar doğrudan doğruya Nebiyy-i Ekrem sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimize ise de, bizlerin de aynı evâmir ile mükellef olduğumuzda şüphe yoktur.

"Azim" ne demektir; azim bir işi başa çıkarabilmek için ona canla başla sarılmaya karar vermek demektir. "Tevekkül" ise o işin husûlü için mümkün olan esbâbın hepsini tedarik ettikten sonra Cenab-ı Hakk'a bel bağlamak; O'nun tevfîkini esirgemeyeceğine yürekten inanmak demektir.[438]

Tevekkül eden, korkmaz!

Tevekkülü biz Müslümanlar pek yanlış anlıyoruz. Bu hatamızı doğrultmak için geliniz yine Kitâbullah'a müracaat edelim. Allahu Zü'lcelâl;

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. [439]

(O mü'minler için indallah ecr-i azîm vardır ki birtakımları gelip de bunlara; *"Düşmanlarınız sizi mahv için bütün kuvvetlerini toplamışlardır, onlardan korkunuz"* dedikleri zaman, bu söz onları korkutmak şöyle dursun, Allah'a, Allah'ın nusretine olan imanlarını artırır da, *"Allah bize kâfidir. Biz O'na dayanırız, O'na bel bağlarız; O, ne güzel bel bağlanacak bir Kādir-i Kayyûmdur"* derler.)[440]

Tedbir biter, tevekkül başlar

İşte aleyhissalâtu vesselâm Efendimizin şeref-i sohbetine nâil olan, âdâb ve ahlâk-ı İslâmiyeyi doğrudan doğruya o mürşid-i ekmelden teallüm eden ashab-ı kiram efendilerimizin şu âyet-i celîle ile tasvir buyurulan hali, tevekkülün en belîğ bir misalidir.

Tedbir biter, tevekkül başlar. Kul esbâba teşebbüs ederek, tevfîki Allah'tan bekler. Allah'ın da bu tevfîki kendisinden dirîğ etmeyeceğine mutmain olarak, ona göre azminde, mesaîsinde, mücâhedâtında kemâl-i metânetle devam eder gider.

Azimli müslüman her şeyi yapar

Ye'se kapılmayarak çalışan bir Müslüman için aşılamayacak mâni', varılamayacak gaye mevcûd değildir. Azme, tevekküle sarılmak suretiyle her maksat elde edilir, insanın çalışmakla yükselemeyeceği ancak iki mertebe vardır:

Biri Allahu Zü'lcelâle hâs olan ulûhiyet mertebesi, diğeri de Hatemü'l-enbiyadan sonra kimseye verilmeyecek olan nübüvvet mertebesidir.

Bu iki mertebeden başka hiçbir mertebe yoktur ki çalışan bir Müslüman için ona varmak kābil olmasın.[441]

Yerde sürünmekten, altına girmek evlâdır

O halde ye'sin manâsı var mıdır? Çalışanlara, Allah yolunda mücahede edenlere mev'ûd olan nusreti istihfaf mı edeceğiz?

Buna liyakat kazanmak için hiçbir hareket, hiçbir faaliyet göstermeyecek miyiz?

Bir zamanlar dünyaya hâkim iken bundan sonra ebediyyen mahkûmiyet altında mı yaşayacağız?

Zillet içinde, sefalet içinde, yumruk altında, hakaret altında sürünmek de yaşamak mıdır?

Bastığın hâk-i siyehden tutma alçak nefsini;
Sâbit ol azminde dehr-i bî-sebâtın rağmına.
Hâke yüz sürmekle kāimse yer üstünde hayat,
İhtiyâr et altını hâkin, hayâtın rağmına.[442]

Kötürüm müsünüz? Ne duruyorsunuz!

Ey cemaat-ı müslimîn! İnâyet-i ilâhiye kapıları kapanmamıştır. Henüz açıktır; bizim için o kapılara doğrulmaktan başka bir şey lâzım değil. Nusret rüzgârları başlarımızın üzerinde esip duruyor. Allah'ın bu ezelî ve ebedî nefhasını teneffüs etmekten başka bir harekete ihtiyaç yok.

Ne duruyorsunuz! Sizler böyle ye'se dalarsanız, "Artık İslâm için halâs çaresi kalmamıştır. Artık dinin son yurdu olan bu topraklar da mutlaka bizim elimizden çıkacaktır" diye kötürümler gibi elleri kolları bağlı durursanız, halimiz ne olur? Hiç düşünmüyor musunuz?

Maraş ve Adana'da savaş devam ediyor

Size bu kürsüden ecdadınızın kahramanlıklarını hikâye edecek değilim. Çünkü ibreti mâzîden göstermektense halden misaller getirmek daha kestirme olacak:

İşte Maraş ve Adana havalisindeki bir avuç kahraman dindaşımız, bir senedir Fransızların toplarına göğüs geriyorlar. Etraftan ciddî bir imdat alamadıkları, ehemmiyetli bir yardım göremedikleri halde, düşmanın en müthiş silahlarla müsellâh bulunan ordularına karşı duruyorlar.

Yağmur gibi yağan kurşunlar, yıldırım gibi inen gülleler bunların azmini sarsmıyor. İslâmı sonuna kadar müdafaa için vermiş oldukları ahde can kaygusu, ölüm korkusu gibi şeylerin zerre kadar te'siri olmuyor.

Allah'ın yardımına inanan, kazanır

İşte evvelâ İngilizlerin, sonra Fransızların hücumuna göğüs geren, bundan başka İngiliz, Fransız silâhlarıyla teslih edilen Ermenilerin de türlü türlü mel'anetlerine, hıyanetlerine ma'ruz kalan şu bir avuç Müslüman ye'se kapılmadı. Azme sarıldı.

Bulabildiği kuvvetle, silâhla mücahede meydanına atıldı. [443](وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ) buyuran Allahu Zü'lcelâl'in va'd-i ezelîsine an samîmi'l-kalb inandı.

Allah'ın ordusu

Yani tevekkülün bütün manâsıyla Cenab-ı Hakk'a mütevekkil oldu. Bu sayededir ki o mev'ûd olan nusreti kazandı. Allahu Zü'lcelâl;

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ.

إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ. وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ.*[444]*

buyuruyor. Meâl-i celîli:

"Bizim Peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımıza şu yolda bir va'dimiz sebk etmiştir: Hiç şüphe yoktur ki nusretimize mazhar olacak olanlar ancak kendileridir. Ve muhakkaktır ki galebe edecek olanlar ancak bizim ordularımızdır."

Müslümanlar neden esir?

Mademki, fisebilillah mücahede meydanına atılan mü'minlere Allah'ın nusreti mev'ûddur; madem ki Tanrının inâyetinden, merhametinden ümidi keserek ye'se düşmek küfürden başka bir şey değildir; o halde bu meskenetin, bu ye'sin, bu ataletin hiçbir suretle te'vili kābil olur mu?

Zaten yeryüzündeki yarım milyara yakın Müslümanın asırlardan beri esaret altında inlemesine bundan başka bir sebep aransa bulunabilir mi? Dünyanın hangi tarafına gitseniz, akvâm-ı İslâmiyeden hangisinin ruhunu, kalbini dinleseniz, hep o mel'un ye'is hastalığıyla ma'lûl olduğunu görürsünüz.[445]

Yeis, İslâm âlemini kötürüm etti

Ümmet-i merhumeye bu za'f-ı iman nasıl olmuş da müstevlî olmuş? Nasıl olmuş da bu kadar azîm bir kitlenin umûmu birden kötürümler gibi histen, hareketten mahrum kalmış?

Biz şimdi bu kürsüden onu tedkîk edecek değiliz. Biz yalnız Müslümanlara çöken ye'sin her iki âlemde hüsranı celb edecek bir âfet olduğunu bilmeyenlere anlatarak, cemaat-i müslimîni böyle bir âkıbetten tahzîr edeceğiz.

İzzet, azamet, saadet!.. Zillet, meskenet, sefâlet değil...

Ey cemaat-i müslimîn! Ta âlem-i ervahda ikrar verdiğimiz bu din-i mübin, izzet dinidir, azamet dinidir, saadet dinidir. Zillet dini değildir, meskenet dini değildir, sefalet dini değildir.

Kelimetullah'ı i'lâ için dünyanın şarkına, garbına, şimaline, cenubuna koşan, önüne dikilmek isteyen türlü türlü mânileri, mezâhimleri yıkıp geçen ecdadımızdan olsun sıkılmaz mısınız?

Evlâdına ne bırakacaksın?

O kahraman Müslümanlar size dünyalar kadar vâsi' bir memleket, dünyaları titreten bir saltanatla, tarihler dolusu mefahir bıraktılar.

Ya sizler evlâdınıza, ahfâdınıza miras olarak acaba ne bırakıp gideceksiniz?

Her karış toprağında binlerce şehidin hisse-i şâyiası bulunan nâmütenahi Müslüman yurtlarını elimizden çıkara çıkara, bugün öyle bir hale geldik ki, artık maazallah yeni bir ric'ate imkân yok! İmkân olduğunu farz etsek meydan yok!

Düşmanı sürüp çıkaracağız!

Önümüzdeki düşmanı sürüp çıkarmazsak arkamızda dini, imanı, ırzı, namusu, evlâdı, iyali barındıracak bir karış yer kalmamıştır. Bunu hiçbir zaman hatırınızdan çıkarmayınız. Anadolu'nun göbeğine kadar sokulmak isteyen düşman maazallah biraz daha ilerleyecek olsa ne yapacaksınız, nereye gideceksiniz?

Kaçacak yer olmadığı için "Kazaya rıza" diyerek olduğunuz yerde kalacaksınız, öyle mi? Henüz hâkimiyetimize, istiklâlimize hâtime çekilmemişken!..

Vahşi düşman neler yapıyor!

O mel'un, o vahşî düşmanların eline geçen yurtlarımızdaki dindaşlarımızın ne gibi muamele gördüklerini hiç mi işitmediniz? Ben buna imkân vermiyorum. Çünkü hatıra hayale gelmez canavarlıklarla türlü türlü işkenceler altında öldürülen bîçârelerin feryâdı göklere kadar çıktı.

Seller gibi akan masum kanlarının aksiyle ufuklar kıpkızıl kesildi. En katı yürekleri merhamete getiren o muhrik figanları, o acıklı enînleri sağırlar duydu. Siz duymadınız mı?

Peygamberin huzuruna nasıl çıkacaksınız!

Hülâgû'nun Bağdat'ta, İspanyolların Endülüs'te vücûda getirdiği feci' menâzırı andıran o vahşet numunelerini, o şenaat levhalarını körler gördü. Siz görmediniz mi?

Yanıbaşınızdaki din kardeşlerinizin matemine, felâketine karşı bu derecelerde lâkayıd kalmak, Allah için olsun söyleyiniz, revâ-yı hak mıdır? *"Müslümanların derdini kendine dert etmeyen Müslüman değildir"*[446] diyen Peygamberin huzuruna

acaba hangi yüzle çıkacaksınız?

“Resûl-i Muhteremin, sevgilin Muhammed için!”

Geliniz, Allah’ın inâyetinden ye’se düşmek suretiyle, bilerek bilmeyerek daldığımız dalâlet girdabından silkinip çıkalım. Cenab-ı Hakk’ın kudretine, azametine va’d-i ilâhîsinin hulf şâibesinden berâetine olan imanımızı tecdid edelim. Bargâh-ı merhametine sığınalım.

Yüzlerce seneden beri kahrından, celâlinden başka bir tecellîsini görmediği için hüsran bucaklarında kalan, haybet ve hirman karanlıklarında bunalan şu dört yüz milyon felâketzedeye artık nûr-i cemâliyle tecellî etmesini Hak’tan niyaz edelim.

Dua

O nûru gönder, ilâhî, asırlar oldu, yeter!
Bunaldı milletin âfâkı, bir sabâh ister.
İnâyetinle halâs et ki, dalga dalga zalâm
İçinde kaynamasın, çarpınıp duran İslâm!
Bu secde-gâha kapanmış yanan yürekler için;
Bütün solukları feryâd olan şu mahşer için;
Harîm-i Kâ’ben için, en büyük Kitâb’ın için;
Avâlimindeki âyât-ı bî-hisâbın için;
Nasîb-i dâimi hüsran kesilmiş ümmet için;
O bîkes ümmete va’d ettiğin saâdet için;
Yegâne bezmine mahrem sirâc-ı sermed için:
Resûl-i Muhteremin, sevgilin Muhammed için;
Biraz ufukları gülsün cihân-ı İslâm’ın!
Hudûdu yok mu, bu bitmez, tükenmez âlâmın?
O, bir zamanlar, İlâhî, zemîne hâkim iken,
Nedense gitgide mahrûm olunca azminden,
Esâretin ne kadar şekli varsa katlandı...
Vatanlarında garîb oldu kendi evlâdı!
O azmi sen vereceksin ki eylesin sereyan
Soluk benizlere kan, inleyen göğüslere can.
O rûhu ver ki, İlâhî, kıyâm edip dînin,
Zemîne feyzini yaysın hayât-ı mâzînin...[447]

SR, 3 Şubat 1921 / 3 Şubat 1337 - 24 Cemâziyelevvel 1339, c. 18, aded. 467, s. 293-296SR, bu sayısından itibaren Ankara’da yayınlanmaya başlamıştır. Vaazın üzerinde şu başlık bulunmaktadır: **“Ye’se düşenler müslüman değildir” – “Üstad-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi tarafından Kastamonu havâlisinde îrad olunan mev’izaların hülâsasıdır.”**

Yûsuf Sûresi, 87. âyet.

Hicr Sûresi, 56. âyet.

Zümer Sûresi, 53. âyet.

Fussilet Sûresi, 49. âyet.

Bkz. Manzum Tefsirler: 17. tefsir.

Âl-i İmran Sûresi, 9; Ra'd Sûresi, 31. âyet.

Âl-i İmran Sûresi, 194. âyet.

Âl-i İmran Sûresi, 159. âyet.

Bkz. Manzum Tefsirler: 4. ve 18. tefsir; Safahat: 1kitap, s. 59; 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 145; 4kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 234.

Âl-i İmran Sûresi, 173. âyet.

Bkz. Manzum Tefsirler: 13. tefsir.

Safahat: 1. kitap, s. 24, 25, 59, 65; 2. kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 145, 155, 165; 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 186; 4. kitap, Fâtih Kürsüsünde, s. 234; 6. kitap, Âsım, s. 370, 379; 7. kitap, Gölgeler, s. 422.

Bu mısralar Nâmık Kemâl'in "rağmına" redifli gazelindendir.

Sâffât Sûresi, 173. âyet. Meâli: "Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir."

Sâffât Sûresi, 171-173. âyetler.

Bkz. Manzum Tefsirler: 17. tefsir; Safahat, 5. kitap, Hâtıralar, s. 312; 6. kitap, Âsım, s. 351, 368, 369, 370.

Bkz. Hâkim en-Neysâbûrî, el-Müstedrek, c. 4, s. 459, 463 (Kahire, 1997).

Safahat, 5. Kitap, Hâtıralar, Necid Çöllerinden Medine'ye, s. 311-312. Merhum Âkif Bey'in, Medine'de Ravza-i Mutahhara'da yaptığı ve nazma çektiği duadır. Ancak burada, "Sevgilin Muhammed için" ibâresinin geçtiği beyit, Safahat'ta yoktur. Âkif Bey bunu, Kastamonu'daki dua sırasında söylemiştir.

Merhum şairimizin şiirlerinde (1908-1933) yaptığı bütün değişiklikler için, bunları tesbit ettiğimiz, ayrıca Safahat'a almadığı 3540 mısra tutan manzumeleri derlediğimiz ve bütün Safahat'ı eski ve yeni harfleriyle karşılıklı sayfalar halinde yayınladığımız 2009 yılı İz Yayıncılık baskısı, 1360 sayfalık büyük "Safahat" neşrine bakınız.

SÖZLÜK

SÖZLÜK[448]

A

abes: saçma, boşuna, yersiz, faydasız.
aceb: acaba.
âdâb: edepler, usuller.
a'dâd: adetler, sayılar.
adâlet-i ilâhiye: ilâhî adalet.
adamakıllı: tam olarak, gereği gibi.
âdât: âdetler, gelenekler.
âdât-ı câhiliye: İslâm öncesi devri âdetleri; İslâm'a aykırı haller.
âdem: insan.
adem: yokluk, "varlık"ın zıddı.
âdemiyyet hissi: insanlık duygusu.
âdet-i ilâhiye: ilâhî kanunlar; Allah'ın kâinatı ve insanı yaratırken koyduğu, değişmez maddî manevî, beşerî ve tabiî bütün kanun, kaide ve esaslar, sünen-i ilâhiye, kavânîn-i ilâhiye.
âdetullah: Allah'ın koyduğu değişmez kaide ve kanunlar, sünnetullah; fizik, tabiat kanunları.
adl: adalet, doğruluk.
adl-i ilâhî: Allah'ın adaleti.
adliye: adalet işleri; mahkeme binası.
aduv: düşman.
âfâk: ufuklar, geniş çevre; gökler.
âfâk-ı azamet: ilâhî büyüklüğün ufukları, genişliği.
âgûş: kucak.
ağyâr: yabancılar.
âhâd: kişiler, toplumun fertleri; vatandaşlar.
âhâd-ı cem'iyet: toplumun fertleri.
ahd: söz, yemin; kesin karar; devir, zaman.
ahdi nakzetmek: verdiği sözden caymak; döneklik.
ahd-i Resûl: Hz. Peygamberin zamanı.
ahfâd: torunlar, gelecek nesiller.
ahidnâme: anlaşma metni.
ahkâm: emirler, hükümler, kanunlar.
ahkâm-ı bülend: yüce hükümler, ilâhî emirler.
ahlâf: gelecek nesiller, halefler, torunlar; görevde eskilerin yerine gelen yeniler.
ahlâk: huylar, karakterler.
ahlâk-ı fâzıla: iyi ahlâk, dine uygun faziletli huylar.
ahlâk-ı millî: dinî ahlâk, milli ahlâk.
ahlâk-ı umûmiye: genel ahlâk, toplum ahlâkı.
ahvâl: haller, oluşlar, durumlar.

ahvâl-i umûmiye-i İslâmiye: müslümanların genel durumu.
âil : fakir.
âilât: aileler.
âilî: ailevî, aile ile ilgili.
akāid: inanılan şeyler, akîdeler.
akāid-i bâtıla: batıl, yanlış inanışlar.
akdes: en kutsal.
âkıbet: netice, sonuç.
âkıbet-i elîme: acı son.
âkıbet-i fecîa: fecî, kötü son.
akîde: îman, dinî inanç.
âkil bâliğ: buluğa ermiş, her şeye aklı erer olmuş.
aksâm: kısımlar, bölümler.
akvâm: kavimler, toplumlar.
akvâm-ı ibtidâiye: ilkel kavimler, toplumlar.
akvâm-ı İslâmiye: müslüman kavimler, topluluklar.
akvâm-ı mütemeddine: medenî kavimler, topluluklar.
alâ kadri'l-imkân: olabildiğince, elden geldiği kadar.
alâik: ilgiler, ilişkiler, bağlılıklar.
alâik-i süfliye: basit ve âdî ilişkiler, dünya sevgisi.
alâmet-i hazelân: bayağılık ve alçaklık alâmeti.
âlem: dünya; herkes, insanlar; başkaları; kâinat.
âlem-i ervâh: ruhların yaratıldığı zaman, bkz. elestü.
âlem-i gayb: görünmeyen, mânevî âlem.
âlem-i hilkat: yaratılmış olan âlemin zamanı, hâli oluşumu; kâinâttaki varlıklar ve yaratılış özellikleri.
âlem-i İslâm: İslam dünyası, müslümanlar.
aleyhissalâtu vesselâm: salât ve selâm onun üzerine olsun.
alikıran: zorba, haydut, zâlim.
alîl: hasta.
âlûde: bulaşık, kirlenmiş.
a'mâ: gözleri görmeyen, kör.
âmâde: hazır, hazırlanmış.
a'mâk: derinlikler; geçmiş zaman.
âmâl: emeller, istekler; gayeler.
a'mâl: işler; ibâdetler, ameller.
a'mâl-i hayr: hayırlı işler, sevaplar.
a'mâl-i sâliha: dince makbul olan sevaplı işler, en isabetli iyilik.
amel: iş; ibadet.
amel-mânde: iş görmez durumda; yavaş, ağır, tembel.
âmenna: "inandık."
âmir: idâreci; emreden.
an samîmi'l-kalb: kalbinin bütün samimiyetiyle; içinden gelerek.
an samîmi'r-rûh: ruhunun içtenliğiyle.
anâsır: parçalar, unsurlar; azınlıklar.

ani'l-gıyâb: gıyabında, yokluğunda.
apışmak: bir olay karşısında şaşırıp hareketsiz kalmak.
aptal: budala, sersem.
âr: utanma.
araz: hastalık.
âriyet: ödünç, eğreti.
arş: gökte en yüksek makam.
arş-ı iclâl: kudret ve yücelik makamı.
arşın: eski uzunluk ölçüsü. 68 ve 76 cm.lik iki çeşidi vardır.
arz: yeryüzü.
arz-ı Hicaz: Hicaz toprağı, mıntıkası.
asabiyet: taraftar olmak, taraf tutmak.
asâkıl: bir mantar çeşidi.
âsâr: eserler; izler.
âsâr-ı kudret: Allah'ın kudretinin eserleri.
âsâr-ı medeniyet: medeniyet eserleri.
âsâr-ı nefîse-i tefsiriyye: Kur'anın en güzel tefsirleri.
ashâb: Hz. Peygamberi gören çağdaşı müslümanlar, sahabîler, sahabe.
ashâb-ı kirâm: muhterem, saygıdeğer sahabîler.
ashâb-ı küfür: inkârcı ve inançsız olanlar, kâfirler.
asır: yüzyıl.
asır-dîde: yüzyıl görmüş, eski, yaşlı.
asîl: seçkin, şanlı şerefli.
asr (asır): yüzyıllık zaman birimi; ikindi vakti.
Asr-ı Saâdet: Hz. Peygamberin yaşadığı yıllar, bkz. Sadr-ı İslâm.
âsûde: rahat, gâilesiz, sâkin.
âsüman: gök.
asümânî: göğe ait, gökten; kader icabı.
a'şâr: vergi, mahsullerden alınan onda birler.
aşikâr: belli, açık, meydanda.
âşinâ: tanıdık, dost.
aşla: aşıla.
atâlet: tembellik, işsizlik, hareketsizlik.
âteşîn: ateşli, canlı.
atıf: işaret etmek, ilgilendirmek.
âtıl: tembel, üşengen, işe yaramaz, faydasız.
âtî: gelecek zaman, istikbâl.
avâlim: dünyalar, âlemler.
avâm: herkes, halk; dinî kurallara uymakta tembellik edenler; bilgi ve şahsiyet derecesi düşük kitle.
âvâre: başıboş dolaşan, çaresiz.
avutmak: oyalamak, kandırmak; teselli etmek.
âyât: âyetler, bkz. âyet.
âyât-ı bî-hisâb: sayılamayacak çok âyetler; kâinatta Allah'ın varlığını, büyüklüğünü gösteren sayısız işaretler, deliller.

âyât-ı bülend: yüce âyetler, Kur'an'ın âyetleri.
âyât-ı celîle: ulu âyetler, Kur'an'ın âyetleri.
âyât-ı ilâhî: Allah'ın tabiattaki kudret delilleri.
âyât-ı Kur'aniye: Kur'an'ın âyetleri.
âyât-ı muhkeme: Kur'an'ın mânâsı açık olan âyetleri.
âyet: Kur'an-ı Kerîm'in cümleleri; işaret, delil; Allah'ın varlık, kudret ve büyüklüğüne işaret olarak tabiat ve yaratıklarda görülen akıl almaz fevkalâdelikler.
ayn-ı hikmet: hikmetin ta kendisi; tam yerinde ve isabetli olan.
ayn: kendisi; aynısı, benzeri; kaynak, pınar; göz.
ayn-ı râhat: rahatın ta kendisi.
azâb: acı, sıkıntı; âhiret cezası.
azâb-ı ekber: en büyük azab; cehennem.
âzâde: hür, serbest; bir şeye karışıp bulaşmamış.
azamet: büyüklük; bir milletin gücü ve şanı.
a'zâ-yı muhtelife: değişik uzuvlar; farklı üyeler.
azim (azm): kasıt, niyet, kararlılık; çalışma isteği.
azîm: büyük, ulu.

B

bâb: kapı, ev, hâne; bir kitabın ana bölümlerinden her biri.
bâd-ı hevâ: bedava, karşılıksız, parasız verilen.
bâdî: sebeb olan, yol açan.
bâhir: açık, belli, parlak, güzel.
bahr-i muhît: büyük açık deniz, okyanus.
bahtiyar: talihi açık, mutlu.
bâis-i yakîn: gerçeğe erişmeye sebep.
bakıyye: artan, işin sonunda kalan.
bakıyye-i rûh: ecdâdın (kahramanlık) rûhundan kalan.
bakıyye-i şikâr: bir kısmı yenilen avın arta kalanı.
bakıyye-i vücûd: (avın) bedeninden arta kalan.
bâliğ: erişmiş, akıllı, mantıklı; buluğa ermiş.
bârgâh: girmek için izin istenilen yer, Allahın yüce katı.
bargâh-ı akdes: en kutsal makam.
bâri: hiç olmazsa.
ba's: diriltme, yeniden dirilme.
basîret: bilgi, sezgi ve zekâ ile olacakları ve doğru ile yanlışı önceden görebilmek.
ba'sü ba'del-mevt: ölümden sonra diriliş.
baş almak: vakit bulmak, fırsat bulmak.
"Başkım"cılar: Arnavut ırkçı, ayrılıkçı teşkilatı.
bâtıl: yanlış, gerçeğe aykırı; mânâsız.
batın (batn): soy, sop, sülâle, nesil; insanın karnı, bk. silsile.
bâtın: iç, derin manevî âlem.

bâzîçe: oyun.
bâzû: kolun yukarı kısmı; kuvvet, güçlülük.
bedel: bir şeye karşılık olan; başkasının parasıyla onun adına hacca giden kişi.
bedîhî: açık olan, besbelli.
bedîhiyât: delil ve ispat gerektirmeyecek şekilde açık olan şeyler.
behâim: hayvanlar.
behîmî: hayvanca, hayvan gibi; kaba, çirkin, incitici.
behre: nasip, pay.
bekā: kalıcılık, sürekli var oluş.
bekā hissi: devamlı varlığını koruma duygusu.
belîğ: düzgün ve san'atlı bir şekilde yazan ve konuşan.
benî Hâşim: Hâşim oğulları.
benî: oğullar.
benî nev'i: kendi cinsinden olanlar; insanlar.
berâet: bir davanın sonunda temiz ve ilişiksiz çıkma.
berbâd: kötü durumda.
berhayat: sağ, diri, hayatta.
bermu'tâd: âdet olduğu üzere, hep yapıldığı gibi.
bervech-i âtî: aşağıda olduğu gibi.
bertaraf etmek: gidermek, aradan kaldırmak.
beşâret: müjde, iyi haber.
beşer: insanlar.
beşeriyyet: insanlık.
beşeriyyet-i mütemeddine: medenî insan toplulukları.
betâet: yavaşlık, ağırlık, ağır davranma.
beyâban: çöl, sahra.
beyân: anlatma; delilller göstererek ispatlama, açıklama.
beyn: ara, iki şeyin ara yeri.
bezl-i mâl: malını bol bol verme.
bezm: meclis, dernek.
bî-behre: nasipsiz, bilgisiz, mahrum; değersiz.
bîçâre: çaresiz, zavallı.
bîdâd: zulüm, işkence; zâlimlik.
bid'at: Hz. Peygamber'den sonra inanç ve ibadet olarak dine sokulan ilâveler; hurafe.
bid'at-ı seyyie: dine zarar veren ilâveler.
bidâyet: başlangıç, başlama.
bidâyet-i zuhûr: meydana çıkışın ilk günleri.
bîgâne: kayıtsız, ilgisiz; yabancı.
bîgünah: günahsız, suçsuz.
bihakkın: hakkıyla, tamamıyla.
bîkes: kimsesiz, sahipsiz.
bilâ-istisna: istisnasız, hiç ayırmadan.
bilâ-kayd: kayıtsız, şartsız, itiraz etmeden.
bil-akis: aksine.

bil-farz: öyle sayalım, farz edelim, meselâ.
bil-fiil: gerçekten; bir şeyi yaparak.
bilhassa: özellikle.
bil-iltizâm: bile bile, mahsustan.
billâhi: "Allah'a yemin ederim ki."
bil-mukābele: karşılık olarak.
binâ: yapı.
binâenaleyh: bundan dolayı, bunun üzerine.
bî-pervâ: çekinmeksizin, sakınmadan; utanıp sıkılmadan.
bî-rûh: ruhsuz, hissiz, duygusuz; cansız, ölü.
bi'set: Peygamberimizin resûl olarak gönderilişi.
bîzâr: rahatsız.
bizzat: kendi, kendisi.
boğaz kaydında olmak: yeme içmeden başka şey düşünmemek.
bu haysiyyetle: bu itibarla, bu ilgiden dolayı.
bu'd: uzaklık.
bu'd-i mutlak: mutlak uzaklık.
Budî: Budist inancında olan.
buğz: kin, nefret; kötülemek.
buhl: cimrilik.
buhrân-ı aklî ve asabî: akıl ve sinir buhranı.
buhrân-ı küfür ve ilhad: Allah'a inanmama ve O'nu inkâr halinin verdiği buhran.
butlan: bâtıllık, yanlışlık.
bühtan: iftira, yalan.
büleha: akılsızlar, bönler, alıklar.
bülend: yüksek, yüce.
bünyân: yapı, bina; kuruluş, teşkilât.
bünyân-ı fezâil: faziletlerin, iyi hallerin varlığı.
bünyân-ı hükümet: hükümetin yapısı.
bünyân-ı iman: imanın yapısı, varlığı.
bünyân-ı mersûs: tuğlaları birbirine kenetlenmiş sağlam yapı.

C

câhiliye: İslâmiyet'ten önceki devir.
cahîmî: cehennem ateşi gibi kavurucu.
câiz: yapılmasına dinin izin verdiği şey; olabilir.
câmi': içine alan, içinde bulunduran, toplayan; ibâdethâne.
can-fezâ: gönüle ferahlık veren.
can-siperâne: canını feda edercesine.
cârî: cereyan eden, akan, geçen; geçerli olan.
cascavlak: üstünde bir şeyi kalmayan, çıplak; iç yüzü ortaya çıkan.
cavidânî fecr: sürekli bir aydınlık.
cây-ı kasem: yemin yeri, üzerine yemin edilen şey.

câzib: cezbeden, kendine çeken.
cebânet: korkaklık.
ceberut: zorlayan, korkutan güçlü büyüklük.
cebhe: insanın yüzü, alın; bir şeyin ön tarafı; savaşta ön hatlar.
cebhe-i lâkayd: duygusuz, aldırmaz, utanmayan yüz.
cebrîlik: "kulun, yaptıklarında hiç rolü, irâdesi ve dolayısıyla suçu olmadığı" şeklindeki ehl-i sünnet dışı inanış.
cebir (cebr): zor, zorlama; tamir etme, düzeltme.
cedd: dede, büyük baba.
Cedd-i Hüseyn: Hz. Hüseyin'in dedesi (Hz. Muhammed).
cedel: tartışma; inatlaşma.
ceffe'l-kalem: düşünmeksizin, birden, bir kalemde.
cehl: bilgisizlik.
celâdet: kahramanlık, yiğitlik.
celâl: büyüklük, ululuk
celb: çekme, çekiş, kendine çekme.
cem': toplama.
cemaat: bir inanca mensup insan topluluğu.
cemâât-i İslâmiye: Müslüman toplulukları.
cemâât-i muvahhidîn: Allah'ın birliğine inananlar topluluğu.
cemâdât: cansız varlıklar.
cemâl: yüz güzelliği.
cemâlinle: lütfunla, yardımınla, güzellikle; celâl ile değil.
cenup: güney.
cesîm: iri, büyük.
cevâb-ı miskinâne: miskince, korkakça, aldırmadan verilen cevap ve karşılık.
cevv: hava boşluğu.
cezâ-yı amel: yaptığının cezası.
cezâ-yı nakdî: para cezası.
cezîl: çok, bol.
cihâd: İslâmiyet uğrunda düşmanla savaşma.
cihan: âlem, kâinat; dünya; insanın yaşadığı çevre.
cihangîr: dünyayı zapteden.
cihân-ı bâkî: daimî cihan, âhiret.
cihân-ı ümran: saadet ve mutluluk cihanı.
cihet: yön; sebep.
cinsiyyet: bir kabile ve ırka mensup olmak.
civâr-ı tâhir: temiz çevre; Hz. Peygamberin yakın çevresi.
cuma selâmlığı: cuma namazı münasebetiyle, camie gidiş ve dönüşte padişahlar için yapılan merasim.
cûş: coşma, coşkunluk; sevinç.
cûş-i rengâ-renk: çok renkli coşkunluk.
cüdâ: ayrı düşmüş.
cümûd: donukluk, donma; hareketsiz oturma, tembellik.
cür'et: cesaret, atılganlık; düşüncesiz yersiz atılganlık.

cüsse: gövde, beden; irilik.
cüz': kısım, parça, bölük; Kur'an-ı Kerim'in yirmişer sayfalık otuz bölümünden biri.

Ç

çâk çâk olmak: yarık yarık olmak; parçalanmak.
çârnâçâr: çaresiz, ister istemez.
çehre: yüz.
çehre-i murdâr: pis yüz.

D

dâfi': def eden, savuşturan.
dâhilî: içeriden.
dâim: sürekli, devamlı.
dakîka be-dakîka: dakika dakika, her an.
dalâl: doğru yoldan sapmışlık hâli, İslâmiyet dışı haller.
dalâlet: doğru yoldan sapma.
dam: yapının çatı kısmı.
dâmân: etek; ilâhî huzur.
dâr: ev, yer.
darabân eyleyen: kalb gibi çarpan, vuran; dolaşan, yaşayan.
daraya çıkarmak: hesap dışı bırakmak; temize çıkarmak.
dâreyn: iki dünya, dünya ve âhiret.
dârü'l-fünûn: üniversite.
Dârü'l-hilâfe: İstanbul.
dârü'l-irfan: irfan (bilgi) evi.
da'vâ-yı intisâb: bir yere, topluluğa veya bir kimseye bağlanma, mensup olma iddiası.
da'vâ-yı istihkāk: hakkı olma davası, hak iddiası.
defîn: gömme.
dehr-i bî-sebat: sebatsız, fânî, geçici dünya.
dehşet-engiz: ürkütücü, korkunç.
delâil: deliller, delâlet eden, yol gösteren şeyler; işaretler.
delâlet: yol gösterme.
delîl: yol gösteren, işaret; şahit, belge, tanık.
delîl-i meskenet: miskinliğin delili.
delîl-i zillet: alçaklığın delili.
dem çekmek: uzun ve güzel nağmelerle ötmek.
dem vurmak: bir şeyden söz etmek.
denî sadme: alçak saldırı.
derbeder: serseri.
derd-i cehâlet: cehalet hastalığı.
derd-i içtimaî: sosyal dert.
dereke: en aşağı derece; çok kötü durum.

dermiyan (etmek): ortaya koymak, öne sürmek.
ders-i felaket: ibret alınacak belâ ve musibet.
desâtîr: düsturlar, esaslar, kaideler, kanunlar.
dest: el.
destgâh: tezgah, iş yeri.
dest-i intikam: intikam eli.
dest-i kudret: Allah'ın kudreti.
devâhî: belâlar, musibetler.
devletli: iyi ve faydalı olan; saygı değer; devlet adamı.
devre-i kemâl: olgunluk devresi.
devre-i tekâmül: olgunlaşma devresi.
devr-i âlem: dünyayı dolaşmak.
devr-i istîlâ: istilâ, işgal zamanı.
deyyûs: karısının veya yakını olan kadının kötü yolda olmasına aldırmayan kimse.
dîde: göz.
dîn-i fıtrî: tabiî, insan yaratılışına uygun din, İslâmiyet.
dîn-i i'tidâl: ölçülü, kararında, insana uygun din.
dîn-i mübîn: açık, meydanda olan din, İslam dini.
dîn-i sahîh: gerçek din.
dîn-i tevhîd: Allah'ı birleyen din; insanları kardeş olarak birleştiren din; İslâmiyet.
dirâyet: zekâ, bilgi, kavrayış; iş yapabilme kabiliyeti.
diriğ: esirgeme.
diriğ-i feyz: bolluğun, bereketin esirgenmesi.
dîvâne: şaşkın, akıl dışı davranan; deli, budala.
diyar: memleket, ülke.
dûn: aşağı, aşağılık.
düstûr: kāide, kural, kanun.
düstûr-i hareket: davranışlar için uyulan kaideler, prensipler.
düşman-ı can: can düşmanı.
düvel: devletler.
düvel-i muazzama: büyük devletler.

E

eâzım: pek büyük olanlar.
eâzım-ı ümmet: ümmetin büyükleri.
eb'âd: boyutlar, uzaklıklar, sonsuzluklar.
ebedî: sonsuz.
ebediyyen: sonsuzluk boyunca.
ebediyyet: sonsuzluk.
ebkem: dilsiz, suskun.
ebnâ-yı beşer: insanoğulları.
ebnâ-yı millet: milletin fertleri.

ebrâr-ı ümmet: ümmetin hayırlı fertleri.
ebter: nesli kesilmiş.
ecdâd: dedeler, atalar.
ecdâd-ı şehîd: şehit dedeler.
ecnebî: yabancı.
ecsâd: cesedler.
ecsâm: cisimler.
ecsâm-ı lâtîfe: maddî olmayan, göze görülmeyen cisimler; melekler âlemi gibi.
eczâ: parçalar, kısımlar, cüz'ler.
eczâ-yı bedeniyye: bedenin kısımları, uzuvlar.
edâ etmek: yerine getirmek.
edvâr: devirler.
edvâr-ı fetret: fetret, karışıklık devirleri, bkz. fetret.
edyân: dinler.
ef'âl: fiiller, işler.
ef'âl-i mükellefîn: bulûğ çağına gelmiş bir müslüman için bilinmesi, uyulması ve yapılması mecburi olan ibadet, hareket ve davranışların önem sırasını gösteren sınıflandırmadır ki bunlar: farz, vâcib, sünnet, müstehab, mubah, mekruh, müfsid ve haramdır.
efkâr: fikirler.
efkâr-ı müdhişe-i muzlime: şüpheli, karanlık, zararlı korkunç fikirler.
efkâr-i umûmiyye: genel düşünce, çoğunluğun görüşü, kamuoyu.
efrâd: fertler, kişiler.
efrâd-ı millet: milletin fertleri.
efsâne: olağan üstü nitelikte hikâye, masal.
ehâdîs-i kerîme: büyük, yüce hadisler. bkz. hadîs.
ehâdîs-i münîfe: yüksek, yüce hadisler, bkz. hadîs.
ehâdîs-i sahîha: doğru hadisler. bkz. hadîs.
ehl-i kubûr: kabirlerde bulunanlar, ölüler.
ehl-i salîb: haçlılar.
ehliyet: bir işi iyi bilir olmak, ustalık.
ehliyetnâme: yeterlik belgesi, diploma.
ehven: diğerine nisbetle daha zararsız; daha hafif, kolay.
ekâbir-i ümmet: ümmetin büyükleri.
ekâbirîn-i müfessirîn: Kur'an'ı tefsir eden âlimlerin büyükleri.
ekalliyyet: azınlık.
ekmel-i edyân: dinlerin en mükemmeli, İslâmiyet.
ekmeu: bir mantar çeşidi.
elem: acı.
"elestü": insanların yaratılış başlangıcı, Allah'ın ruhları yarattıktan sonra "Elestü birabbiküm?" "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu ve ruhların "Belâ (Evet)" diye cevap verdikleri zaman.
elfâz: lâfızlar, kelimeler, sözler.
elfâz-ı perâkende: parça parça, dağınık sözler.
elhâsıl: hâsılı, kısacası.

elîm: çok üzücü, acı verici.
el-iyâzu billâh: “Allah’a sığınırım”, “Allah esirgesin”.
elvâh-ı şevk: şevk, heyecan ve neşe verici manzaralar.
elverir: yetişir.
emânet-i kübrâ: en büyük emânet, İslâmiyet.
emânetullah: Allah’ın emâneti.
emelsiz: arzusuz, gayesiz.
emrâz-ı içtimâiye: sosyal hastalıklar, dertler.
emr-i bi’l-ma’rûf: Allah’ın emri olan iyilikleri emretme.
emr-i münker: kötülüğe, ilâhî yasakların aksini yapmaya teşvik.
emvâc: dalgalar.
emvâc-ı bî-pâyân: bitmeyen sonu gelmeyen dalgalar; müslümanlara karşı çıkan bütün insanların saldırıları.
emvâc-ı müdhişe: müthiş dalgalar.
enbiyâ: nebîler, peygamberler.
encâm: son, netice.
endîşe-i bî-hesab: sayısız şüphe, vesvese, korku.
enfâs-ı habîs: pis nefesler; kötü sözler.
enfâs-ı ma’dûde: sayılı nefesler.
enfüs: canlılar; insanın kendi varlığı.
enîn: inilti, inleme.
enkāz-ı beşer: birbirine karışmış ceset parçaları.
Ensâr: Muhâcir müslümanlara ve Resûl-i Ekrem’e maddî, manevî yardımcı olan Medineli müslümanlar.
enzâr: bakışlar.
enzâr-ı âmme: umûmun bakışları, kanaatleri.
enzâr-ı intibâh: insanları ibret alıp uyandırıp kendine getirecek bakışlar.
erâzil: reziller, yüzsüzler.
erbâb: bir şeyi iyi bilen; sahip olan; mensup olan.
erbâb-ı din: din sahipleri, dindarlar.
erbâb-ı hamiyyet: iyi niyetli, fedâkâr, yardımsever insanlar.
erbâb-ı inad: inatçı kimseler.
erbâb-ı inâyet: iyiliği seven kimseler.
erbâb-ı insaf: insaf sahipleri, doğruyu kabul eden kişiler.
erbâb-ı zulüm: zâlimler.
erkân: temel değerler, esaslar; bir milletin, bir fikir veya işin önde gelen şahsiyetleri.
erkân-ı din: dinin esasları.
erkân-ı zarûriyye: uyulması zorunlu esaslar.
ervâh: ruhlar.
ervâh-ı şühedâ: şehidlerin ruhları.
ervâh-ı zekiyye: nefsin (bkz.) yedi mertebesinden en yüksek dereceye ulaşmış insanların temiz ruhları.
esâfîl: pek aşağı ve bayağı olanlar.
esâret-i ebediyye: sonu olmayan esirlik, hep esir kalmak.

esâsât-ı âdile: adaletli esaslar.
esbâb: sebepler.
esbâb-ı azamet: büyüklük sebepleri.
esbâb-ı helâk: kötü duruma düşme, yok olma sebepleri.
esbâb-ı izmihlâl: yok olma sebepleri.
esbâb-ı saâdet: yücelik, mutluluk sebepleri.
esfelü's-sâfilîn: cehennem, cehennemin en aşağı tabakaları.
eslâf: geçmiş kimseler, dedeler; bir yerde, makamda daha önce bulunanlar.
eslâf-ı güzîn: daha önce yaşamış iyi, seçkin kimseler.
esnâm: putlar, sanemler.
esnâ-yı hüküm: hüküm zamanı, karar vakti.
esrâr: sırlar, gizlilikler.
esrâr-ı ilâhiyye: ilâhî sırlar.
esrâr-ı kudret: ilâhî kudretin sırları.
eş'âr: şiirler.
eşbâh: kişiler, vücutlar, bedenler.
eşhâs: kişiler.
eşkâl: şekiller.
etbâ': birinin sözüne, işine uyanlar.
etvâr-ı huzû': alçak gönüllü tavırlar.
evâmir: emirler.
evâmir-i ilâhiyye: ilâhî emirler.
evhâm: vehimler, yersiz korkular.
evlâ: daha iyi.
evlâd: çocuk, çocuklar.
eyvâh: çok yazık.
eyyâm: günler.
ezâ: sıkıntı, eziyet.
ezel, ezeliyet: başlangıcı dahi olmayan öncesizlik.
ezelî: başlangıçtan beri.
ezelî nefha: Allah'ın emri ile meydana gelecek büyük diriltici, kurtarıcı hareket.
ez-kazâ: yanlışlıkla; kader icabı.
ezmân: zamanlar.

F

fahz: bkz. silsile.
farz: Allah'ın kesin emri.
farz edilsin: düşünülsün, hayal edilsin; var kabul edilsin; meselâ.
farz-ı ayn: her müslümanın şahsen yapması gereken ilâhî emir.
farz-ı kat'î: kesin farz; başta gelen görev, mutlaka yapılması gereken iş.
fâsid: bozuk ve bozucu olan.
fasîle: bkz. silsile.
fazîlet: yüksek ahlâk özellikleri.

fazîlet hissi: ahlâkî olgunluk duygusu.
fecâ'at: çok kötü ve acıklı durum.
fecir: gün doğuşu aydınlığı.
fecr-i nâzân: nazlı fecir.
felâh: kurtuluş.
felâket-zede: felâkete uğrayan.
felc-i irâdî: kendi kendini işe yaramaz hâle sokmak, çalışmaya isteksizlik, tembellik hastalığı.
ferd: kişi.
ferdâ: yarınki gün, gelecek, istikbal; âhiret.
ferdâ-yı ihkāk: hakların yerine getirileceği gün.
ferdâ-yı mahşer: kıyâmet günü, âhiret.
feryâd: sızlanma, yakarma, bağırma.
fetret: Resûlullah'a gelen vahyin uzunca bir vakit kesildiği ara zaman; insanlara peygamber gelmeyen başıboşluk devirleri; insanların rehbersiz, güvensizlik içinde yaşadıkları devir.
fetvâ-yı müeyyed: sağlam delil.
fevc fevc: yığın yığın, akın akın.
feyyâz: feyizli, bol verimli.
feyz-i bâkî: sürekli bir feyiz, bereket, nimet.
fezâil: faziletler, erdemler.
fırka: grup, parti.
fıtrat: tabiat; yaratılış özelliği.
fıtratın ahkâmı: Allah'ın tabiata koyduğu kanunlar; yaratılıştan zaruri kılınmış davranış ve ihtiyaçlar.
fikr-i ferdâ: gelecekle ilgili düşünce; geleceğe dair güzel düşünceler, planlar, hedef ve atılımlar.
fikr-i kavmiyyet: ırkçılık düşüncesi.
firâş: döşek, yatak, yaygı.
firâş-ı taklîd: taklitte aşırıya gitme, taklide kapılıp uyuyup kalma, kendi bir şey yapmayı bırakma.
fî-sebîlillâh: Allah yolunda; karşılık beklemeksizin.
fi'z-zâhir: görünüşte.
fodla: eskiden daha çok imâretlerde verilen, pideye benzer mayalı ekmek.
fuhuş: dinin yasağına, namusa aykırı hareket; aşırı ve aykırı davranış.
Furkān-ı Hakîm: iyi ile kötü ve doğru ile yanlışı ayıran Kur'an-ı Kerim.
fünûn: fenler.
fünûn-i sahîha: gerçek, doğru ve faydalı bilgiler.
fürû': dinin esaslarından ayrı olan, ikinci derecede önemli inanç ve ibadetler.
füsûnkâr: büyüleyici.
fütûr: gevşeklik, usanç, bıkma, korku.

G

gadr: adaletsiz, merhametsiz davranma; haksızlık.

gâfil: gaflette bulunan, hak ve doğrudan habersiz; dikkatsiz, ihtiyatsız.
gaflet: haktan habersizlik; boş bulunma, dikkatsizlik.
gâib: görünmeyen.
galebe: galip gelme, üstün çıkma.
galeyan: kaynama, çalkanma, coşma; kızmak, ayaklanmak.
gâmıza: anlaşılması güç durum; ince, gizli mânâ.
ganîmet: beklenmeyen kazanç, fazladan verilmiş para, imkân.
Ganiyyün ani'l-âlemîn: âlemlerin maddî ve manevî hiçbir şeyine ihtiyacı olmayan Allah.
garaz: amaç, istek, maksat; kötü niyet, kin.
garb: batı.
garîb: şaşılacak, tuhaf şey.
gasb etmek: zorla almak.
gayb: gözle görülmeyen şey; manevî âlem.
gâye: amaç.
gâye-i güzîn: seçkin yüksek gaye, ideal.
gayr-ı matbû: matbaada basılmamış.
gayr-i vâki': meydana gelmemiş, olmayan.
gazâ: İslâmiyet uğruna savaş.
gılzet: kabalık, sertlik.
gırîv-i mâtem: matem bağırışması.
girdâb: denizde dibe çeken anafor; tehlikeli yer ve durum.
girîve: içinden çıkılması zor durum.
girîve-i dalâl: sapıklığın çıkmaz yolu.
girye: göz yaşı.
girye-i derd ü elem: derd ve elem ağlayışı.
gubâr: toz; dert, hüzün.
güzîn: seçkin, seçilmiş.

H

habl-i ilâhî: Allah'ın ipi, İslâm dini.
hacâlet: utanılacak hâlde bulunma.
Haccetü'l-veda: Peygamberimizin son haccı.
hadd-i zâtında: aslında, zaten, esasen.
hâdisât: hadiseler, olaylar.
hâib: kederli, ümitsiz, mahrum.
hâiz olmak: mâlik, sahip olma; bir özelliğin üzerinde bulunması.
hakāyık: hakikatler, gerçekler.
hakāyık-ı dîniyye: dinî hakikatler.
hakîm: her şeyi gerçek sebepleriyle bilen, hikmet sahibi.
hakk-ı hayat: yaşama hakkı.
hakk-ı mevcûdiyyet: var olma, hayat, yaşama hakkı.
hakk-ı sarîh: apaçık hak.
hâk-sâr: toz toprak içinde, yere düşmüş; mağlup olmuş, perişan.

halâs: kurtulma, kurtuluş.
Hâlık: yaratan, yoktan var eden Allah.
hâl-i hâzır: şimdiki durum.
hâlî: boş, sahipsiz.
halîm: yumuşak huylu.
halk etmek: yaratmak.
Hallâk: yaratıcı, Allah.
Hallâk-ı azîmü'ş-şân: Şânı yüce Allah.
hamâkat: ahmaklık.
hamâset: cesaret, kahramanlık.
hâmî: koruyucu.
hamiyyet: vatanseverlik, fedâkârlık, iyilik duygusu, yardım.
hamûş, hâmûş: sessiz, suskun.
handan: sevinçli, gülen.
hande: gülme, gülüş.
hânüman: ev bark, yuva, aile.
harâbe: yıkık yer.
haram: dince yasak edilmiş şey.
Harb-i Umûmî: Birinci Cihan Harbi.
Haremeyn: İki harem; Mekke'deki Harem-i Şerif ile Medine'deki Ravza-i Mutahhara.
harem-serây: harem dairesi; başkalarına kapalı olan yer.
harf-i cer: isimleri kesreli okutan harfler.
haricî: dışarıya mensub, yabancı; insanın görünen işleri.
hâric, hâriç: dışarısı; dışta kalan; yurt ve ev dışı; ayrıca, başka.
hâriciye: dış işleri.
hârika-i nazm: nazım (şiir) hârikası; fevkalâde güzel söz.
harîm: yabancıların girmesine izin verilmeyen yer; bir yerin içi.
harîm-i Kâ'be: Kabe'nin dokunulmaz mahremiyeti.
harîm-i lâhûtî: ulûhiyet âleminin kutsal, bilinmez gizliliği.
harîm-i mevcûdiyyet: milletin kutsal varlığı olan değerler.
harîm-i nâmûs: namus ocağı, namusun kutsallığı.
harîm-i pâk-i Şer': hürmet edilmesi ve korunması gereken temiz Şeriat esaslarının dokunulmazlığı.
harîm-i serâir: gizli şeylerin kutsallığı; insanların şahsî sırları.
harîs: hırslı.
harîs-i sitemkâr: haksızlık ve zulüm etmekte ısrar eden.
hasâis: hâsiyetler, özellikler.
hasbihâl: sohbet, görüşüp dertleşme.
hasbihâl-i giryan: üzülüp ağlayarak dertleşme, üzücü haller.
haseb neseb: insanın aile geçmişi, soyu sopu.
hâsir: zarara ziyana uğrayan.
hasîsa: karakter, özellik.
hasîse: kötü huy.
haslet: güzel huy, yüksek değerli özellik.

hasm-ı can: can düşmanı.
hasm-ı hakîkî: gerçek düşman.
hâşâ: "Allah göstermesin, asla."
haşem: maiyet, yanında bulunanlar; hadem ü haşem.
haşr: kıyamet, ölülerin diriltilip toplanacakları zaman, mahşer.
hatar: tehlike.
hatır sormak: yardım etmek niyetiyle birisinin durumunu sormak.
hatır: düşünce, aklında bulunma; fedakârlık yapılmasına sebep olan sevgi saygı borcu.
hâtır-ı şerîf: büyük hatır, kıymetli hatır.
hâtime: son.
hâtimü'l-edyân: dinlerin sonuncusu, İslâmiyet.
hatt-ı hareket: davranış tarzı.
havâs: ileri gelenler; ilim ve akıl sahipleri.
havf: korku.
havf-ı Yezdân: Allah korkusu.
hayâ hissi: utanma duygusu.
hayal: gerçekte olmayan, insanın zihninde tasarlayıp canlandırdığı şey.
hayâlât: hayaller.
hayât-ı bâkıye: daimî, kalıcı hayat; âhiret hayatı.
hayât-ı câvidânî: daimî hayat; âhiret hayatı.
hayât-ı fânî: geçici dünya hayatı.
hayât-ı gaybiyye: bilinmeyen mânevî hayat.
hayât-ı içtimâiyye: sosyal hayat.
hayât-ı mahz: tam gerçek hayat; insan hayatını güzelleştiren, insanı mutlu eden yaşayış.
hayât-ı sermediyye: ebedî, sürekli hayat, âhiret hayatı.
hayât-ı şerîat: dinî hayatın canlılığı, dinî emirlerin yaşanması.
hayât-ı tayyibe: iyi ve güzel hayat.
hayât-ı mâzî: geçmişte yaşanan hayat; (şiirde) müslümanların şanlı ve mesut devirleri.
haybet: mahrumluk, yoksun kalma.
hayr: hayır, her çeşit iyilik.
haysiyyet-i kavmiyye: milli haysiyet, milli onur.
hayvanat: hayvanlar.
hazan: sonbahar...
hazelât: âdiler, utanmazlar.
hazîn: hüzünlü, kederli, üzüntü verici.
hazz-ı azîm: büyük haz, çok zevk alış.
heder: yok yere harcanmış, boşa gitmiş.
helâk: mahvolma.
hem-âheng: uygun, denk.
herze: saçma, mânâsız ve uygunsuz lâf.
herze-vekil: her işe karışıp saçma sapan konuşan.
heves: istek, hayal.

hevesât: hevesler.
hey'et-i içtimâiyye: toplum, halk, millet.
hey'et-i mecmûa: bir şeyin tamamı, bütünü, toplamı.
hey'et-şinâs: astronomi âlimi, gökbilimci.
heyhât: ne yazık ki; maalesef imkânsız; nerde o günler!
hezîmet: bozgun.
hırmân: mahrumiyet.
hırs: düşkünlük, aşırı arzu.
hıyâban: iki taraflı ağaçlı yol.
hicran: ayrılık ve kayıptan doğan acılar, üzüntüler.
hicrân-ı müebbed: daimi ayrılık acısı.
hicret: Nebiyy-i Zîşân'ın Mekke'den Medine'ye göç etmesi ve İslâm takviminin başlangıcı.
hidâyet: İslâm'ın hak yoluna yönelme; doğruyu bulma.
hiffet: akıl veya ahlâkça noksanlık, karakter hafifliği.
hikmet: olayların ilâhî takdirde olan gerçek sebebi; gerçek bilgi; şark felsefesi.
hilâfet: halifelik.
hilâl: yeni ay; İslâmiyet, müslümanlar.
hîle-i şeriyye: halli gereken bir zorluk için dinde bulunan kolaylık.
hilkat: yaratılış.
hilkat-i kesîfe: Maddî cisim olarak yaratılmış olan bu dünya ve üzerindekiler, ecsâm-ı kesîfe… Aksi: ecsâm-ı latîfe; melekler gibi…
himmet: gayret etmek, yardım.
hirman: nasipsizlik, mahrum olma.
hirman batağı: yokluk ve çaresizlik içinde kalma.
hisse-i mes'uliyyet: sorumluluk payı.
hisse-i şâyia: müşterek bir malın her parçası üzerindeki sahiplik, hisse, pay.
hiss-i din: din duygusu.
hiss-i insâniyet: insanlığın –merhamet, sevgi gibi– güzel duyguları.
hiss-i medeniyet: bilgi ve görgü ile terbiye olunmuş bir insanda bulunması gereken yüksek güzel duygu ve davranışlar.
hissiyât: duygular, sezişler.
hissiyyât-ı mübeccele: yüceltilmiş hisler, ulvî duygular.
hitâb: birisiyle konuşma.
hitâb-ı âm: umûma karşı hitâb.
hitâb-ı celîl: büyük, ulu hitab, âyet.
hitâb-ı sübhânî: Allah'ın hitabı.
hitâb-ı vâki': ola gelen, vuku bulan hitab.
hizlân: yardımcısız, kimsesiz, yalnız başına kalıp sefil olma.
hora: el ele tutuşup oynamak, eğlenmek, dans.
hoşnud: râzı, memnun.
Hudâ: Allah; Farsça "Tanrı".
hudûd: sınırlar, dışına çıkılmaması, aşılmaması gereken ölçü ve kaideler; bir şeyin sonu, bittiği yer.
hudû'kârâne: alçak gönüllülükle.

hufre: çukur, mezar.
hulf: verdiği sözü tutmama.
hûn: kan, can.
hûn olmak: kan kesilmek, üzülmek.
hûnîn: kanlı, kanlı cinayet.
hurâfât: hurâfeler, bkz. hurâfe.
hurâfe: dinde olmayan, uydurma rivayet, asılsız inanç.
hurûş etmek: coşmak, çağlamak.
hurûş: coşma, telâş.
hurûşa gelmek: coşmak, heyecanlanmak.
hurûşân: coşan, çağlayan.
hurûş-âver: coşturan.
husr: haktan sapmak; noksanlık; mahvolma.
husûsî: özel.
huşûnet: sertlik, kabalık, inatçılık.
hutbe: cuma ve bayram namazlarında hatibin minberden halka yaptığı dinî konuşma.
huzû'-ı kâmil: noksansız, riyâsız alçak gönüllülük.
huzzâr: bir toplulukta hazır bulunanlar.
hüccet: delil.
hüccet-i kāhire: işi bitiren, kesin delil.
hücrâ: kuytu, ıssız.
hükemâ: hikmet sahipleri, âlimler, bilginler, ârifler.
hükûmât: hükümetler.
hüküm-fermâ: hükmünü yürüten, sözü geçen.
hükümran: hüküm süren.
hülya: hayal, kuruntu.
hürmet: saygı.
hürr-i mutlak: her bakımdan serbest, tam özgür.
hüsn-i ahlâk: ahlâk güzelliği.
hüsn-i hulk: huy güzelliği.
hüsn-i isti'mal: iyi kullanma.
hüsran: umulandan mahrumluk yüzünden duyulan üzüntü, ruhî yıkıntı; büyük zarar.
hüsrân-ı içtimaî: toplumun mânen, hissen yıkıntısı, sosyal zarar.
hüsrân-ı millî: milletçe felâkete uğramak.
hüsrân-ı mübîn: apaçık zarar, mutlak yok olma.
hüsrân-ı müebbed: devamlı zarar ve ziyan içinde bulunmak.
hüviyet-i hakîkiyye: gerçek mâhiyet, gerçek kimlik; iç yüzü.
hüzn-i elîm: çok acı keder.

I

ırk: soy; kök, asıl.
ırz: namus.

ıslah: iyileştirme, düzeltme, güzelleştirme.
ıztırâr: mecburiyet, ihtiyaç.

İ

iâne: yardım parası.
ibâdât: ibâdetler.
ibâdât-ı bedeniye: namaz, oruç gibi bedenî ibadetler.
ibâdât-ı sahîha: dinin emrettiği, hurâfe olmayan doğru ibadetler.
ibâdullah: Allah'ın kulları.
ibâre: cümle, paragraf; bir yazıdan birkaç kelime veya birkaç satır.
ibâret: meydana gelmiş, başka bir şey değil, bu kadar.
ibdâ: yaratma.
ibret: aynı yanlışı yapmamak için hatalardan ders alma.
ibret-âmîz: ibret veren, ibretli.
ibret-engîz: ibret veren.
ibtidâ: önce, başlangıçta.
icâbet etmek: kabul etmek, isteğe uymak.
i'câz: sözün, yazının erişilemeyecek derecede yüksek olanı; mûcize gibi; benzerini yapmak imkânsız olan.
îcâz: edebiyatta, hitâbette sözü kısa ve öz söyleme, az sözle çok mânâ ifade etme.
icâzetnâme: diploma.
icmâl: kısaltma, özet.
icrâ: yerine getirme, bir işi yürütme.
ictimâiyûn: sosyologlar zümresi.
iddiâ-yı nübüvvet: peygamberlik iddiası.
idlâl: bozma, doğru yoldan şaşırtma, saptırma.
idrâk: anlama, kavrama yeteneği.
îfâ: yerine getirme, bir işi yapma.
iffet: ahlâkça temizlik; nâmus.
iflas: tükenme, bitme.
ifrat: fazla aşırı gitme, bkz. tefrît.
iğfâl: aldatma, yanlış ve zararlı fikirleri telkin etme.
iğtinâm: zahmetsiz kazanç, ganîmet, yağma.
iğtinâm et: fırsatı kaçırma, değerlendir.
iğvâât: baştan çıkartmalar, ayartmalar.
ihâta: tam anlayıp kavrama; çevirme, kuşatma.
ihkāk: hakkı yerine getirme.
ihrâz: kazanma, elde etme; erişme.
ihsân: iyilik, bağışlama.
ihtâr: uyarı.
ihtilâf: farklılık, anlaşmazlık.
ihtiyâr: bir şeyi bilerek tercih etmek; seçme, seçilme; katlanma.
ihtiyâr-ı mübrem: çok gerekli seçim.

ihtiyât: tedbirli olma.
ihvân: kardeşler; samimî, candan dostlar.
ihvân-ı din: din kardeşleri.
ihyâ: diriltmek; yaşatmak, devam ettirmek.
îkā': sonuç verme; yapma, yaptırma, oluşturma.
ikāb: cefa, eziyet, azab.
ikāme: meydana koyma; bir şeyin yerini tutacak yeni şey koymak.
ikāmet: bir yerde yaşayıp oturma.
ikbâl: tâlih, baht açıklığı.
ikdâm: gayret ve sebatla çalışma.
iklîm: bölge, çevre, memleket; hava şartları.
ikmâl: tamamlama.
iknâiyyât: râzı etmek için söylenen sözler, isbat için getirilen deliller.
ikrah: zorla iş yaptırma; tiksinme, bıkma.
ikrâr: dil ile söyleme, tasdik, kabul.
iksîr-i bekā: ebedî hayat şerbeti, tılsımı.
iktidâr: güçlülük; kudretli ve yapabilir olmak; imkân ve kabiliyet sahibi olmak.
iktihâm: göğüs germe, dayanma; hücum etme.
iktiyâl: ölçek ile ölçme.
iktizâ: lâzım gelme; ihtiyaç.
i'lâ etmek: yüceltmek, üstün kılmak; yaymak.
ilâ-mâşâallah: (hayret ve memnunluk ifadesi) "Allah'ın istediği gibi; ne güzel!"
i'lân: duyurmak.
i'lân-ı harb: savaş açma.
ilâ-yevmi'l-kıyâm: kıyâmet gününe kadar.
i'lâ-yı dîn: dîni yüceltme.
ilel-ebed: ebede kadar, sonsuz olarak.
ilhâd: dinsizlik, Allah'ın varlığına inanmama.
ilhak: katma, ekleme.
illet: hastalık; sebep.
ilm-i tefsir: Kur'an'ın yorumlanması ilmi.
ilmihâl: halka dini öğretmek için yazılmış kitapların genel adı.
ilticâ: sığınma, barınma.
iltikām: lokma lokma etme, yutma.
i'mâl-i fikir: düşünme, zihin yorma; ortaya fikir atma.
im'ân: inceden inceye araştırma, dikkat etme.
imâre: bkz. silsile.
imhâl: mühlet verme, geciktirme.
imtinâ: çekinme, geri durma.
imtinân: minnet etme, iyiliği başa kakma.
imtisâl: gerekeni yapma; bir örneğe göre hareket etme.
imtiyâz: ayrıcalık.
inâyet: lütuf, iyilik, yardım.
inâyet-i ilahî: Allah'ın lütfu, yardımı.
inbisât: gönül ferahlığı; yayılma, genişleme.

indallah: Allah yanında, katında.
indennâs: halkın düşüncesine göre, halk arasında.
infiâl: gücenme, darılma, tepki gösterme, kızıp karşı çıkma.
infiâlât: infiâller.
infirâd: yalnız olma, farklılık, baş çekme, ayrılma.
inhilâl etmiş: çöküntüye uğramış.
inhinâ: eğilme; aşırı sahte saygı.
inhirâf: doğu yoldan çıkma, değişme, bozulma.
inhitât: düşme, gerileme, çöküş.
in'ikâs: tesir etme; aksetme, yansıma.
in'itâf: bir tarafa dönme; bakma.
inkılâb: bir durumdan başka bir duruma geçme, devrim.
inkılâbât: değişiklikler, devrimler.
inkılâb-ı elîm: elemli, acı veren değişme.
inkırâz: tükenme, bitme, gerileme.
inkıyâd: boyun eğme, uyma.
inkisâr: kırılış, ümit ve gönül kırılması.
inkişâf: meydana çıkma, gelişme.
insâf: adaletli ve hakkı kabul eden düşünce; acıma, yardım etme.
insanlık: güzel ahlâk, insanlığa yakışır hal ve davranışlar.
inşirâh: açılma; ferahlama.
intibâh: uyanma, farkına varma.
intikād: tenkid, eleştiri.
intikām: öç almak.
intisâb: bir yere, bir topluluğa katılma, bağlanma.
intisâr: intikam alma.
intizâr: bekleme, gözleme; ummak.
inzâl: indirme, indirilme.
îrâd: söyleme, okuma, örnek getirme.
irfan: bilme, anlama, bilgelik.
irsâ: olmak, yerine gelmek, sağlamlaşma.
irşâd: doğru yolu gösterme.
irşâdât: irşatlar.
irşâdât-ı belîgâne: gayet açık ve güzel bir şekilde yapılan irşatlar.
irtiâş: titreme, sarsılma.
irtiâş-ı hudû'kârâne: alçak gönüllülükle, duygulanarak titreme.
irtihâl: ölme, vefat.
irtikâb: kötü bir iş işleme; nüfuzunu kötüye kullanma; rüşvet verme.
isâet: kötülük etme.
iskât: susturmak.
ismet: namus, iffet, günahsızlık, temizlik.
isti'dâd-ı fıtrî: yaratılıştan olan kabiliyet.
isti'dâd-ı telezzüz: tad alma kabiliyeti.
istidlâl: delillere dayanarak bir netice çıkarma.
istifhâm-ı inkârî: olumsuzluk bildiren soru sorma, "böyle şey mi olur?" gibi.

istiğfâr: Allah'tan gufran, bağışlanma isteme.
istiğrâk: dalma, kendinden geçme, iç âlemine gömülme.
istiğrâk-ı semâvî: ilâhî istiğrak.
istihfâf: ehemmiyet vermeme, hafife alma, küçümseme.
istihfâfa şâyeste: küçümsenmeyi hak eden.
istihkāk: hak kazanma, hak edilen şey.
istihkâmât: siperler.
istihkār: hor hakir görme.
istihkār-ı hayat: hayatın hor görülmesi; ölümü göze almak.
istihkār-ı mevt: ölümü hiçe saymak.
istihsâl: meydana getirme, üretme.
istihyâkârâne: utanırcasına.
istikbâl: gelecek.
istikbâl-i nurânûr: apaçık, parlak, aydınlık, mutlu gelecek.
istiklâl: kimsenin hükmü ve baskısı altında bulunmama, hür olma.
istikrâr: karar ve sebat üzere olmak, devam etmek, var olmak.
istîlâ: bir yeri kuvvet kullanarak ele geçirme; bir fikir veya düşüncenin insanın zihnini kaplaması, doldurması; bir şeyin bir yeri kaplayıp ele geçirmesi.
istilzâm: gerektirme, gerekme.
istinâden: dayanarak.
istînâf: yeniden başlama, tekrar ele alma.
istirdâd: kaybettiği şeyi geri alma; savaşarak geri alma.
istisnâ: ayrı tutma, ayırma.
işhâd: şahit göstermek.
işrâk: Allah'a ortak koşma.
işrāk: güneşin doğması.
iştirâk: katılma.
iştiyâk: göreceği gelme, özleme.
itâb: azarlama, tersleme.
itâb-ı ilâhî: ilâhî ceza.
i'tidâl: aşırı olmama, ölçülülük, orta yol.
i'tikād: inanç.
itimâd: güvenme, güven.
itimâd-ı nefs: kendine güven.
i'tiyâd: alışkanlık, huy.
i'tiyâd-ı mühlik: zararlı, öldürücü alışkanlık.
itmînân: emin olma, kat'î olarak bilme, güven duyma; gönlü rahat olma.
ittibâ: uyma.
ittihâd: birlik.
ittihâz: kabul etme; sayma; kullanma; edinme, edinilme.
iyâzen billâh: "Allah'a sığınarak."
iyd: bayram.
izâhat: açıklamalar.
izâle: giderme, yok etme; öldürme.
i'zâm: büyütme; lüzumundan fazla önem verme.

iz'ân: anlayış.
i'zâz: saygı gösterme; ağırlama.
izmihlâl: gerileyip hâli kötüleşerek yok olup gitme.
izzet: yücelik, ululuk; kudret, saygı.

K

kabâil: kabileler, boylar.
kābil: mümkün, kolay.
kabîle: ilkel ve göçebe toplumlarda aynı soydan sayılan insanların dışa kapalı topluluğu, boy, bkz. silsile.
kable'l-İslâm: İslâm'dan önce.
kâbûs: sıkıntılı durum.
kādir: kudretli, kuvvetli, güçlü; yapabilir olma.
kâffesi: hepsi, tamamı.
kâfî: yeter, yeterli.
kâfil: bir işi üstüne alan, kefil olan.
kāfiye: mısra sonlarındaki ses benzerliği.
kāhir: kahreden, ezen, ezici.
kahbe: dönek, soysuz.
kahreylemek: yok etmek.
kāim: mümkün, devamlı; birinin yerini tutan; namaz kılan; ayakta duran, uyanık.
kalb-i muvahhid: "Allah birdir" diyen mü'minin kalbi, düşüncesi.
kalb-i rahmet: rahmetin kalbi, rahmetin kendisi.
kalb-i zemîn: yeryüzünün kalbi.
kaltaban: şarlatan, hileci, yalancı.
kâm almak: murâdına ermek, arzusuna ulaşmak.
kâmil: tam, noksansız.
kanâat: görüş, tahmin; kısmete razı olma, elindekiyle yetinme.
kānûn-i ilâhî: Allah'ın koyduğu kanun, "sebep netice ilişkisi"ne bağlı olarak cereyan eden olaylar.
kānûn-i sa'y: çalışma kanunu, kâinatta her şeyin "çalışmak" üzere kurulu olması.
kânûnisânî: ocak ayı.
kasem: yemin, and.
kāsır: kısa.
kasr: belli bir şeye önem vermek; sınırlamak; kısa kesmek, kısaltmak.
kasr-ı himmet: yardımın kısılması.
kat'-ı ümîd: ümid kesme.
kat'î: kesin.
kat'iyyen: kesinlikle.
kat'iyyet: kesinlik.
katliâm: toplu öldürme.
katre-i âvâre: zavallı damla, çaresiz küçük varlık.

kavânîn: kanunlar.
kavânîn-i fıtrat: yaratılış kanunları; dünyada tabiat olayları ve insanlar için geçerli olan değişmez kanunlar, kavânîn-i ezeliye, kavânîn-i hikmet, kavânîn-i ilâhiye.
kavî: kuvvetli.
kaviyyü'ş-şekîme: çok kuvvetli, mukavemeti ve dayanması çok olan.
kavl-i celîl: büyük, ulu söz, İlâhî kelâm, Kur'an âyetleri.
kavl-i meşhûr: meşhur söz.
kavm-i esâret-zede: esir millet.
kavm-i necîb: asil millet.
kavmiyyet: ırk, kavimle ilgili.
kavvâl: çok konuşan.
kayd: duyarlılık, ilgi; bağ.
kayd-ı nâmûs: namus bağı duygusu, şeref ve ahlak bağı duygusu.
kayd-ı tanzîr-i bülehâ: aptallardan çekinme, sakındırma ihtârı, ikāzı.
kayd-ı vahdet: birlik bağı.
kaynamak: kötü idare ve felâketler sonucu bir millet veya medeniyetin yok olması, kaynayıp gitmek; bir sosyal hareketin gelişip kızışması; birbirine bitişip sağlamlaşmak.
kazâ: Allah'ın takdiri ile olan; kulun irâdesi dışında olan şey.
kelime-i kudsiyye: kutsal kelime, söz.
kelime-i tayyibe: güzel söz.
kemâl-i itmînân: güvenin tam olması, gönlü tam rahat olmak.
kemâl-i teessür: üzüntünün son haddi, çok üzülmek.
kemend-i âteşîn: azap veren, yakıcı, ateşten kemend; çevreyi saran felâketler.
kerem: cömertlik, lütuf; soyluluk.
Kerîm-i Lâyezâl: sonsuz kerem sahibi olan Allah.
kesâfet: kesif olmak, sık ve çok olmak.
kesbetmek: çalışıp kazanmak; edinmek.
kesret: çokluk.
kesr-i zamanî: zaman parçası.
kezâlik: keza, aynı, bu da öyle.
kıbtî: çingene.
kıllet: azlık, kıtlık.
kırâat: okuma; Kur'an okuma usûlü.
kısm-ı a'zam: büyük kısım.
kısm-ı ilmî: ilme âit, ilimle ilgili kısım.
kıt'a: şiirde dört mısralık bölüm; memleket, ülke, arazi.
kıtâl: savaş, birbirini öldürme.
kıyâmet: dünyanın sonu, her şeyin mahvolup bitmesi; işlerin kötü gitmesi.
kitâbe: mezar taşı yazısı.
kitâb-ı kâinât: "kâinatı teşkil eden varlıkların özelliklerinin, tabiat kanunlarındaki incelik ve intizamın, canlıların hayat düzenlerindeki akıl üstü fevkalâdeliklerin, insana Allah'ın varlığı ve kudreti hakkında bilgiler vermesi bakımından, kâinatın, insanlar tarafından bilgi ve ibret alınacak bir kitap olarak

okunmasını” işaret eden bir ifadedir.

kitâb-ı münzel: Allah tarafından gönderilmiş kitap, Kur’an-ı Kerîm.

Kitâbullah: Allah’ın Kitabı, Kur’ân-ı Kerîm.

kötürüm: yerinden kalkamaz durumda hasta.

kudret-i ilâhiyye: ilâhî kudret, Allah’ın her şeyi kaplayan gücü.

kudret-i ilmiyye: ilmî kudret, çok ve doğru bilgili olma.

kulûb: kalpler.

kulûb-i cemaat: cemaatin kalpleri.

kundakçı: yangın çıkaran.

kunût: ümitsizlik, ye’se kapılma; böyle zamanlarda okunan duanın adı.

Kur’ân-ı Hakîm: hikmetlerle dolu Kur’an.

kurban: feda olunan, vaz geçilen şey; dinin kurban ibadeti; kurban edilen hayvan.

kurban olmak: bir şeyi canını verecek derecede sevmek; bir şey uğruna ölmek; yanlış bir inanç için veya davranış yüzünden boş yere ölmek veya büyük kayıplara uğramak, aldanmak.

kurbân-ı bî-günâh: günahsız kurban, suçu yokken öldürülen.

kurbân-ı zafer: zafer kurbanı, Kosova’da şehit olan Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr.

kurban-ı zuhûl: yanlışlığın kurbanı.

kurûn: asırlar, çağlar.

kuva-yı tabîiyye: tabiatta bulunan, su, rüzgâr, madenler, deniz, ateş gibi kuvvetler.

kuvve-i ma’neviyye: manevî güç, insana inancın verdiği kuvvet ve cesaret.

küffâr: kâfirler.

küfr-i mahz: tam küfür, küfrün ta kendisi.

küfür: dinsizlik, imansızlık; (Türkçe’de) sövüp sayma.

külfet: zorluk, zahmet, sıkıntı.

külfet-i mahz: çok fazla zorluk.

küll: hep ve bütün olan.

külliyen: büsbütün, tamamıyla.

külliyetli: çok miktarda.

küre: dünya.

L

lâ teşbîh: “benzetmek gibi olmasın.”

lâ vallâhi: “Allah’ın adıyla yemin ederim ki hayır.”

Lâ yüs’el: hikmetinden sorulmayan Allah; kendisine soru ve hesap sorulmayan.

lâfz-ı bî-mânâ: anlamsız söz.

lâhd: lahit, mezar.

lâhûtî: ilâhî âlemle ilgili.

lâ-kayd: ilgisiz.

la’n ü nefrin: lânetleme ve sövüp sayma; hâlinden şikâyet edip sızlanma.

lâne: yuva.

lâşe: ölü hayvan, leş.
lâ-yetegayyer: değişmez, bozulmaz.
lebâleb: ağzına kadar dolu.
leîm: alçak, aşağılık.
lem'a: parıltı, parlayış.
lerzedâr: titrek, etkilenmiş.
leş: hayvan ölüsü.
levha-i mâtem: mâtem levhası; üzüntü veren görüntü.
levs: pislik, murdarlık, kir.
levs-i ye's: ümitsizlik hâlinin çirkinliği.
leyâl: geceler.
leyl: gece.
leyle-i memdûd: uzun gece; sonu gelmeyen gece gibi karanlık üzüntülü zamanlar.
leyl-gûn: gece renginde; keder verici, mâtemli.
leyl-i mâtem: yas gecesi.
"Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â": "İnsan için, sadece çalışmasının karşılığı vardır." (Necm Sûresi 39. âyet)
libâs: esvap, elbise.
lîme: düzensiz parçalanmış bütünün bir parçası.
lisan: dil, konuşma.
lisân-ı fıtrat: yaratılış dili, kâinattaki tabiat kanunları vasıtasıyla Allah'ın insanlara öğretmesi…
lisân-ı Hak: Hak dili, Kur'an âyetleri.
lisân-ı huşû: Allah sevgisi ile dolu olarak konuşma, dua etme.
lisân-ı şerîat: şeriatın dili, İslâmiyet'in emir ve tavsiyeleri.
lisân-ı vakar: ağırbaşlılığın dili.
liyâkat: lâyık olma, hak kazanma.

M

maârif: bilgi, kültür; eğitim.
maârif-i ibtidâiye: ilk öğretim.
maazallah: "Allah korusun!", "Öyle bir şeyin olmasına Allah izin vermesin!"
mâba'd: son, sonrası, devamı.
mâ-bihi'l-karar: karara sebep olan şey.
ma'bûd: tapınılan, ilah, tanrı.
madâ mâ madâ: geçen geçmiştir, giden gitti.
mâdâm ki: değil mi ki, mâdem ki.
mâdem ki: değil mi ki, öyle olduğuna göre.
mahall-i sudûr: meydana çıkma yeri.
mahbes: hapishane.
mahdûd: sayısı belli, az; belirli, sınırlı.
mahfûz: korunmuş.
mahfûzât-ı şi'riyye: ezberindeki şiirler.

mâhiyet: bir şeyin aslı esası.
mahkûm: mecbur, zorunda olan; emir altında; hüküm giymiş, suçlu bulunmuş.
mahkûm-ı hüsran: zarar, ziyan ve yokluğun mahkûmu; kaybedeceği belli olan.
mahkûmîn: mahkûmlar; esirler.
mahkûmiyyet: hüküm giyme; katlanma zorunda olma.
mahkûmiyyet-i sermediyye: sürekli mahkûmiyet; Allah'ın cezasına çarpılmak.
mahlûkāt: yaratıklar.
mahlûkāt-ı muzırra: zararlı yaratıklar.
mahrem: yakın, dost.
mahrem olmak: sırrını öğrenmek; içeri girmek, görmek.
mahrem-i esrar: sırları bilen, sırdaş; dert ortağı.
mahsul: ürün.
mahsuldâr: verimli.
mahsûl-i sa'y: çalışmayla elde edilen şeyler.
mahsûsât: duygular.
mahşer: kıyamette ölülerin dirilip toplanacağı zaman, yer; çok kalabalık.
mahşer-i edvâr: asırlar boyunca yaşamış ve yok olmuş toplumların devirleri.
mahz: hâlis, katkısız, sâde, tam.
mahz-ı ibret: ibretin kendisi; tam ibretlik, ibret alınıp uyulması çok faydalı.
mahzûf: silinmiş, kaldırılmış.
maîşet: geçinmek için lüzumlu olan şeyler; yaşama tarzı, geçim.
makber: kabir, mezar.
makbûl: kabul olunmuş; beğenilen.
makhûr: kahrolmuş; Allah'ın gazabına uğramış.
maksad-ı ilâhî: ilâhî istek.
maksûd: kasdolunan, istenilen şey.
makt: çirkin bir iş yapan adama buğz etmek.
ma'kûs: aksine, ters; yolunda gitmeyen, uğursuz.
mâlâ-yutak: takat getirilmez, dayanılmaz; kabul edilemez.
mâl-i i'tâl: ölçülü mal.
mâlik: sahip.
Mâlikü'l-mülk: bütün varlığın sahibi; Allah.
ma'lûl: hastalıklı, sakat.
ma'lûmat: bilinen şeyler, bilgiler.
mâmelek: mal ve servet olarak ne varsa, olan biten.
ma'mûre: imâr olunmuş, medenî, bayındır yer, şehir, kasaba.
ma'nâ-yı perîşân: dağınık, anlamsız sözler.
ma'nâ-yı tevekkül: tevekkül'ün anlamı.
ma'nîdâr: mânâlı, anlamlı.
mâni'-i terakkî: ilerlemeye, gelişmeye engel.
maraz: hastalık.
ma'rûf: bilinen, tanınan.
ma'rûz: hedef olan, tesir altında bulunan; sunulan bilgi, teklif veya sorulan soru.
mâsivâ: Allah'tan başka bütün varlıklar; dünya ile ilgili olan şeyler.

maskara: soytarı, gülünç; sözüne inanılmaz, yalancı; ahlâksız.
masrûf: harcanmış, sarf olunmuş.
ma'sûm: günahsız, suçsuz.
masûn: korunmuş, sağlam.
ma'şer-i müslimîn: müslümanlar topluluğu.
matbû: basılmış kitap, dergi vs.
matara: su kabı.
mâtem: yas, keder, derin üzüntü.
matlûb: istenilen.
ma'tûf: yönelmiş, bir tarafa çevrilmiş.
ma'tûh: bunamış, bunak.
mâye: maya, esas, aşı; inanç.
mazarrat: zarar, ziyan.
mazbût: ele geçirilmiş; kaydedilmiş; hatırda tutulmuş; sağlam; ahlâklı.
mazhar olmak: uygun görülmek, sahip olmak, lâyık olmak.
mazhar-ı hidâyet: hak yol ile, İslâmiyetle şereflenmiş.
mazhar-ı istihsân: beğenilme şerefine erişen.
mazhariyet: elde etme, nâil olma; lâyık görülme.
mâzî: geçmiş zaman, eski devirler.
mâzî-i atâlet: işsizliğin, tembelliğin geçmişi; boşa geçirildiği için bugünkü düşkün halleri netice veren eski günler.
mazlûmîn: zulme uğrayanlar.
mazmûn: mânâ, kavram.
meâdin: madenler.
meâl-i müstetâb: güzel mânâ.
me'âlî: yüksek fikirler, yüce ahlâk ve gayeler.
me'âlî-i İslâmiyye: İslâm'ın yücelikleri.
meânî: manâlar.
meânî-i münîfe: yüksek manâlar.
meâsî: isyanlar, günahlar.
mebgûz: buğz edilen, sevilmeyen.
mebhût: hayrette kalmış, şaşırmış.
meb'ûs: gönderilmiş, seçilerek gönderilmiş; milletvekili.
mebzûl: bol, çok.
mecd: büyüklük, ululuk, şan, şeref.
meclis-i meb'ûsân: millet meclisi.
mecmûa: toplanıp biriktirilmiş şeylerin hepsi; dergi.
mecnûnâne: delicesine.
mecrûh: yaralanmış, yaralı.
mecûsî: ateşe tapan kimse.
medâr: yörünge; sebep, vesile, vasıta.
medâr-ı istihfâf: hafife alınma, küçümsenme sebebi.
medâr-ı temâyüz: seçkin ve üstün olma sebebi.
meddâh: övücü, alkışlayıcı.
medeniyet: bilgi, görgü ile rahat yerleşik hayat neticesinde gelişen ve incelen

insanî güzel duygu ve düşüncelerin sonucu olarak kurulan ve yaşanan yüksek seviyeli manevî ve maddî dünya.

medeniyet-i fâzıla: yüce değerlerin medeniyeti.

medeniyet-i hakîkiye-i insaniyye: insanlığın gerçek değerlerini yaşayan medeniyet.

medhûl: ayıplanacak bir kusur işlemiş, dile düşmüş.

medhûş: dehşete düşmüş, korkmuş.

medîd: uzun, derin.

medlûl: bir sözün işaret ettiği mânâ; gösterilen şey.

mefâhir: iftihar edilecek, övünülecek şeyler.

mefâsid: yanlış, bozuk ve bozucu olan tavır, hareket ve âdetler.

meflûc: felç olmuş; hareket edemez, çalışamaz duruma gelmiş.

mefsedet: fesadlık, münâfıklık, bozgunculuk; bozulmaya sebep olan.

mef'ûl: yapılacak iş; cümlenin nesnesi, öznenin (fâil) yaptığı işten etkilenen.

mehâbet: ululuk, korkunçluk, heybet.

mehâlik: tehlikeli yerler veya işler.

mehâsin: güzellikler.

mehîb: heybetli.

mekârim-i ahlâk: güzel ahlak, ahlâkın iyilikleri.

me'kel: geçim yeri; yemek yenilecek yer.

mekîn: temkinli, ağır başlı, vakarlı, tedbirli.

melekât: melekeler, yetenekler.

meleke: tekrarlaya tekrarlaya meydana gelen alışkanlık, yetenek.

meleke-i fâzıla: cömertlik, yiğitlik, doğruluk ve namus denilen dört güzel özellik.

melekût: melekler ve ruhlar âlemi.

mel'un: lânetli, nefretle karşılanmış.

memâlik: memleketler, ülkeler.

memâlik-i ecnebiye: yabancı ülkeler.

me'mûl: umulan, beklenen.

menâfi: menfaatler, faydalar.

menâhî: yapılması dince men edilmiş şeyler, günahlar.

menâim-i dünya: dünya nimetleri.

menba'-ı dehhâş: insanı hayret ve korkuya düşüren kaynak, çok canlı fışkıran kaynak.

menhûs: uğursuz.

mensûb: bir şeyle ilgisi ve bağı bulunan.

mensûh: hükmü kaldırılmış.

menviyyat: meramlar, maksatlar.

menzile: derece, seviye.

mer'a: çayırlık, otlak.

merâsim: tören.

merci': başvurulacak yer.

merhamet: acımak.

merhametkârâne: şefkat gösterircesine, acıyarak.

merkez-i hilâfet: halifeliğin merkezi, İstanbul.
mersûs: sağlam.
merzûk: Allah'ın lütfuna erişmiş; rızıklanmış, beslenmiş.
mesâcid: mescidler.
mesaî: çalışma.
mesâib: felâketler.
mesâil: mes'eleler.
mesâil-i gâmıza: anlaşılması güç mes'eleler, ince işler.
mesâlih: işler.
mesâlik: meslekler, tutulan yollar.
meserret: sevinç, şenlik.
meskenet: miskinlik, durgunluk.
meslek: düşünce tarzı, hayat felsefesi; iş, çalışma.
meslek-i hayat: hayat tarzı, yaşayışa yön veren görüş ve tutulan yol.
mes'ûdiyyet: bahtiyarlık, mutluluk.
meşakkat: zahmet, sıkıntı.
meş'al-i tevhid: İslâm'ın "Allah'ın birliği" meşalesi, nuru, ışığı.
meş'al-i vahdet: birlik meşalesi.
Meşhed: Sultan Murad'ın Kosova'daki türbesi; şehit mezarlığı, şehitlik.
meşîme: rahim; hamilelik.
meşiyet-i ilâhiyye: Allah'ın iradesi.
meşiyyet: irâde, hüküm, yaptırma gücü.
meşkûr: teşekküre değer, övülmüş.
meşrû': şeriata uygun.
meşrûbât-ı küûliyye: alkollü içkiler.
metânet: sağlamlık, dayanıklılık.
metbû': kendisine uyulan, idaresi altına girilen.
mevâki': mevkiler, yerler.
mevcâ mevc: dalga dalga.
mevcûd: var olan, hazır bulunan.
mevcûdât: var olan şeyler, dünya, kâinat.
mevcûdiyyet: varlık, var oluş.
mevdû': emanet edilmiş; verilmiş.
mev'iza: öğüt, nasihat, dinî konuşmalar.
mevki': yer; makam.
mevkib-i ervâh: ruhlar kafilesi.
mevki'-i irşad: uyarma, doğru yolu gösterme makamı, vazifesi.
Mevlâ: Allah; dost; sahip.
mevlânâ: "efendimiz!" sıfatı ve hitâb şekli.
mevt: ölüm.
mevt-i küllî: kesin ölüm; bütün manevî, ahlâkî değerlerin bitip tükenmesi.
mevt-i ma'nevî: manevî ölüm, manevî değerlerin yok olması.
mev'ûd: va'd olunmuş, söz verilmiş.
mevzû': konu; vaz' olunmuş, konulmuş.
mevzû'-i bahs: bahis konusu, kendisinden bahsedilen.

meydan almak: ortaya çıkmak, ortalığı kaplamak, çoğalmak.
meydan bırakmak: fırsat vermek, imkân tanımak, meydan vermek.
meydân-ı tefâhür: övünme meydanı.
me'yûs: ümit kesmiş, yeise düşmüş.
me'yûsâne: ümitsizce.
meyyit: ölü.
mezâhib: mezhebler, farklı inanç ve düşünce yolları.
mezâhim: eziyetler, sıkıntılar.
mezâyâ: meziyetler, üstünlük vasıfları.
mezâyâ-yı insâniyye: insanlığa has üstün vasıflar.
mezbaha: hayvan kesilen yer.
mezellet: alçaklık, itibarsızlık.
meziyet: üstünlük vasfı.
mıntıka: bölge.
millet-i merhûme: Allah'ın merhamet ettiği millet, müslümanlar.
millet-i muazzama: büyük, güçlü millet.
minber: camilerde hatibin hutbe okuduğu merdivenli kürsü.
mîrâs-ı diyânet: dinin uyulacak yüce değerleri.
muâdil: denk, benzer.
muâhede-i sulhiyye: barış anlaşması.
muâhede-nâme: anlaşma metni.
muâheze: tenkid, eleştirme.
muallim: öğretmen.
muâmelât: işler, davranışlar; resmi dairelerde yapılan işler.
muamele: davranış, iş yapış şekli.
muammâ: çözülmesi zor, bilinmez, sırlar.
muânid: inatçı.
muâvenet: yardım etme.
muayyen: belirli.
muazzez: kıymetli, değerli, aziz.
mucip: sebep, vesile.
mûcid: icad eden; yeni bir fikir ortaya çıkaran.
mu'cize: olağan üstü olaylar.
muhabbet: sevgi.
Muhacirîn: Hz. Peygamberin emriyle Mekke'den Medine'ye göç eden müslümanlar.
Muhacirîn-i evvelîn: ilk önce göç edenler.
muhâfaza: koruma.
muhâfız: koruyan.
muhakkak: doğruluğu belli olmuş, kesin, bilinen.
muhakkar: hakarete uğramış, horlanmış.
muhâl: imkânsız.
muhalled: sürekli olarak kalan, kalıcı; önemli.
muhârebe: savaş.
muhârib: savaşçı.

muharref: değiştirilip bozulmuş.
Muharrem: hicri yılın ilk ayı; bu ayda vuku bulan Kerbelâ faciası dolayısıyla yas ve keder günlerine işaret.
muhâsamât: düşmanlık etmek.
muhâsebe: hesaba çekme, sorgulama, hesaplaşma.
muhâsebe günü: âhiret hayatında hesap günü.
muhât: etrafı çevrilmiş, kuşatılmış.
muhâtab: kendisine söz söylenilen.
mûhiş: korkutan, ürküten.
muhît: çevre, etraf.
muhkem: sağlam.
muhsin: iyilik eden.
muhtâriyyet: kendi iradesi ile hareket edebilme, özerklik.
muhtasar: kısa, güdük, yetersiz.
muhtekir: yolsuz kazanç elde eden, karaborsacı.
muhtelif: çeşitli.
mukābil: karşı, karşılık olarak verilen veya yapılan; bir şeyin karşısında bulunan.
mukaddes: kutsal.
mukayyed: kayıtlı, bağlı, uyan.
muktedâ: kendisine uyulan.
muktezâ: bir sebep veya şartın sonucu olarak yapılması gereken, lâzım gelen, icap eden.
muktezî: gerektiren.
muntazam: düzgün, tertipli.
murâbaha: tefecilik, faizcilik.
murâd-ı ilâhî: Allah'ın takdiri, ilâhî istek.
murahhas: delege.
murâkabe: gözetme, denetleme, kontrol.
murdar: pis, mundar.
musâb: musibete, felakete uğramış; rastlamış.
musâhabe: sohbet etme.
musâlaha: barış, uzlaşma.
musallat: sataşan, rahat bırakmayan.
musarrah: sarih olan, belirtilmiş, apaçık.
musavvir: tasvir eden, canlandıran.
mushaf: kitap; Kur'an-ı Kerîm.
musîbet: belâ, felâket.
muslih: yapıcı, düzeltici.
mutaffif: noksan mal veren, aldatan, dalavereci.
mutasavver: düşünülen, tasarlanmış; olabilir.
mutazammın: içine alan, gereğini ifade eden.
mutazarrır: zarar gören.
mu'tedil: orta halde, uygun; sâkin, akla uygun.
mu'tekid: inançlı.

mutî': itaat eden itaatli, uslu.
mutlak: kesin olarak, tam olarak, bütünüyle; sınırsız; şüphesiz; sadece, yalnız, illâ ki.
mutlaka: mutlak olarak.
mutmain: gönlü rahat.
muttali: bilgili, haberli olan.
muttasıl: devamlı.
muvâfık: uygun.
muvahhid: Allah'ın birliğine inanan.
muvahhidîn: Allah'ın birliğine inananlar.
muvakkat: geçici, eğreti.
muvâzaa: danışıklı dövüş, anlaşarak hile yapmak.
muzır: zararlı.
muzlim: karanlık, siyah; uğursuz.
muzmahil: çökmüş, çöküntüye uğramış, yok olmuş; boşa gitmiş.
muztar: çaresiz kalmış.
mübâhase: bir mes'ele üzerinde karşılıklı konuşma.
mübâlağa: bir şeyi büyütme, abartı.
mübâlât: dikkat, itina; kayırma.
mübâlâtsız: dinin icaplarına dikkat etmeyen; gereği kadar dindar olmayan. ("Dindar" vasfının karşıtı olan kelime "dinsiz" değil "mübâlâtsız" kelimesidir.)
mübâyin: ayrı, zıt.
mübeccel: yüceltilmiş.
müberrâ: temize çıkmış, ilgisiz, uzak duran.
mübeyyen: açıklanmış.
mübhem: belirsiz.
mübrem: kaçınılmaz.
mübtezel: değersiz, aşağı, ahlâksız.
mübtezel mu'tad: rezil alışkanlık.
mücâhedât: hayır ve iyilik yolunda, din için çalışıp çabalamalar.
mücâhede: din ve iyilik yolunda çalışıp uğraşma; kendi nefsini yenmeye çalışma.
mücehhez: donanmış, donatılmış.
mücmel: veciz, öz, özet.
müdâfi: müdafaa eden, koruyan.
müdâhene: dalkavukluk.
müdâvim: devam eden.
müderris: ders veren, ders okutan; profesör.
müdevven: düzenlenmiş.
müdhiş: korkutan, korkunç.
müebbed: sonsuza kadar süren.
müekked sünnet: Hz. Peygamberin farz olmayan, fakat terk etmeden yaptığı ibadetler.
müekked: tekrar olunup sağlamlaştırılmış.
müellefât: yazılmış kitaplar.

müessir: tesir eden, iz bırakan, etkili.
müeyyed: kuvvetlendirilmiş, desteklenmiş; doğrulanmış.
müfessir: açıklayan.
müfessirîn: Kur'an'ı yorumlayan din âlimleri, tefsir âlimleri.
müfessirîn-i izâm: büyük müfessirler.
müfessirîn-i kiram: şerefli müfessirler.
müfîd: faydalı.
müftekır: fakir, muhtaç.
mühlik: helâk eden, öldürücü.
mükellef: bir şeyi yapmaya mecbur olan.
mükellefiyet çağı: buluğa erme yaşı.
mülâhaza: düşünce, fikir, kanaat; dikkatle bakma, iyice düşünme.
mülâkî: buluşan, kavuşan, görüşen.
mülâyemet: uygunluk; yumuşak huyluluk.
mülâyim: yumuşak huylu.
mülevves: kirli, karışık.
mülevvesât: kirlilikler, pislikler.
mülhid: Allah'ı inkar eden, imansız.
mülk: maddî varlık, zenginlik; saltanat; ülke, vatan.
mültecâ: sığınılacak yer.
mülteci: yabancı diyardan gelip sığınan.
mültezem: lüzumlu, gerekli görülen; seçilen, tercih olunan.
mümtaz: üstün tutulmuş, seçkin.
münâfık: ikiyüzlülük eden; inancında samimi olmayan.
münafi': zıt, aykırı.
mün'akis: tersine dönmüş, çevrilmiş.
münâzaât: nizâlar, münâkaşalar, anlaşmazlıklar, çekişip durmalar.
münâzarât: ilmî münakaşalar, tartışmalar.
mündehiş: şaşılacak ve aklı hayrette bırakacak durum.
mündemic: içinde bulunan, içine sokulmuş.
münderic: içinde bulunan.
münhasır: yalnız bir kimseye veya şeye mahsus olma.
münîf: yüksek.
münkād: :boyun eğmiş, bağlanmış.
münkalib: dönen, değişen.
münkatı': devamı kesilmiş, arkası gelmeyen; ayrılmış.
münkerât: şeriatça yapılması yasak edilen şeyler.
münkesir: kırık.
münkir: inkâr eden.
müntehâ: son, uç, bitiş yeri.
münzel: indirilmiş; gökten indirilmiş, İlâhî kitaplar.
müracaat: baş vurma, danışma, yardım isteme.
mürekkeb: iki veya daha çok şeyin karışmasından meydana gelen.
müretteb: tertib olunmuş, dizilmiş.
mürşid: doğru yolu gösteren, kılavuz.

mürşid-i kâmil: olgun ve mükemmel ahlâklı olup doğru yolu gösteren rehber.
mürûr-i zaman: zaman aşımı.
mürüvvet: iyilikseverlik; yiğitlik.
müsâbaka: birbirini geçmeye çalışma, yarış.
müsellâh: silâhlı.
müsellem: doğruluğu herkesçe kabul edilen.
müselsel: ardı ardına, devam eden.
müsî: kötülükte bulunan.
müsta'cel: hemen yapılması gereken, âcil, acele.
müsta'cel nekâl: hemen inen azap.
müstahak: hak kazanmış, lâyık.
müstahkem: sağlamlaştırılmış, sağlam.
müstakbel: istikbal, ilerideki, gelecek.
müstefîd: istifâde eden, faydalanan.
müstehzî: istihzâ eden, herkesle eğlenmek âdetinde olan.
müstekreh: tiksinilen.
müstemleke: sömürge.
müstenid: dayanan; bir şahidi, delili olan.
müsteşrik: şark topluluklarının tarihini, dilini, edebiyatını ve folklorunu araştırmakla meşgul olan batılı bilgin.
müstevlî: istilâ eden, her tarafı kaplayan.
müşâbehet: benzeyiş, benzeme.
müşâvere: bir iş üzerine konuşma, danışma.
müşerref: şereflendirilmiş.
müşkilât: güçlükler, zorluklar.
müşrik: Allah'a ortak koşan.
mütâlaa: okuma, tedkik.
mütâreke: iki tarafın bir zaman için savaşı durdurması.
müteaddid: çeşitli.
müteâkib: birbiri ardından gelen.
müteallik: ilgili.
mütebâki: geri kalan, artan.
mütecâviz: tecavüz eden, saldıran.
mütedeyyin: bir dine bağlı, dindar.
müteezzî: eziyet çeken.
mütefekkir: düşünen; düşünür.
mütefennin: fen âlimi.
müteferrik: dağınık, ayrı ayrı.
mütehallık: yeni bir huy kazanan.
mütehassirâne: hasret çekerek, özleyerek.
mütehassis: hislenen, duygulanan.
mütehattim: lüzumlu, gerekli.
mütehayyir: hayrette kalan, şaşırmış.
mütekellim: söyleyen, konuşan.
mütemâdî: sürekli, devamlı.

mütemeddin: medenî, şehirli, yerleşik.
mütena'im: varlık ve nimet içinde bulunan.
mütenâzır: karşılıklı birbirine bakan.
mütenebbih: uyanan, aklını başına toplayan.
müterakkî: ilerleyen, ilerlemiş.
mütercim: tercüme eden.
müteşettit: dağılan, karışan, perişan olan.
mütevakkıf: duran, bekleyen, bir şeye bağlı olan.
müteveccih: yönelen; birine karşı sevgisi ve iyi düşünceleri olan.
mütezellil: alçaklığa katlanan.
müzâyaka: darlık, sıkıntı; zorluk.

N

nâdan: cahil, bilgisiz adam.
nâdim: pişman olan.
nâdire-i fıtrat: yaratılışta az bulunan, üstün sıfatları olan.
nâfia: bayındırlık işleri.
nâfile: boşuna, faydasız.
nâgehânî: ansızın, birdenbire, habersiz.
nâhak: haksız; boş yere.
nâil: murâdına eren.
nâil-i merâm: isteğine erişen.
naîm: bollukta yaşayan.
naîm-i ebedî: ebedî cennet.
naîm-i sermedî: sürekli bolluk içinde yaşama, İlâhî nimetler.
nakîsa: eksik, kusur.
nakş-ı cebîn: alın yazısı.
nâkūs-i izmihlâl: tehlike çanı, yok olup gitme belirtisi.
nâm: ad, isim.
nâ-mâhrem: yabancı; müslüman kadının örtüsüz görünmesi haram olan kimseler.
nâ-merd: alçak, korkak.
nâmütenâhî: sonsuz.
nâr: ateş.
na'ra: sarhoş bağırtısı.
nâs: insanlar, halk, herkes.
nasîb: pay, hisse; Allah'ın kısmet ettiği şey.
nasîbe-i felâh: kurtuluş payı.
nâsih: öğüt veren.
nasîhat: öğüt.
nâsiye: alın.
nâsiye-i hazelât: âdi, utanmaz alınlar, yüzler.
Nasrânî: Hıristiyan.
nâsûtiyet: dünya ve insanlarla ilgili olma.

na’ş: ölü, ceset.
na’ş-ı perîşan: darmadağın olmuş cesetler.
nâtık: konuşan.
natûk: güzel, düzgün söyleyen.
nâzan: nazlı.
nazar: bakma, bakış; düşünce tarzı, telakki.
nazar-ı im’ân: ibret alan dikkatli bakış.
nazar-ı i’tibâr: dikkate almak, önem vermek.
nazar-ı ittilâ: bilgilenme bakışı; öğrenmek isteyen bakış.
nazarıyla: … niyetiyle, … sayarak.
nazariyat: ilmî görüşler, düşünüşler.
nâzır: bakan, gören; devlette bakanlık yapan.
Nazm-ı Celîl: Kur’an’ın metni, âyetleri.
nebat: (metinde) bir mantar çeşidi.
Nebiyy-i Ma’sûm: günahsız Peygamber.
necât: kurtuluş.
necîb: temiz, yüksek ahlâklı; soylu.
nef’: fayda, menfaat.
nefer: kişi, insan.
nefh: üfleme.
nefha: nefes, esinti; kısa an.
nefha-i îman: inanç ve gayret aşılayan teşvik, destek; ümit veren söz.
nefha-i Sûr: kıyamet günü Sûr’un üfürülmesi.
nefs: insanın kendisi; can, yaşama duygusu; insana yalnız kendi menfaatini ve zevkini rahatını düşünmesini telkin eden bencil duygular; insanın terbiye etmesi gereken hayvanî tarafı.
nefsânî: bedene ait, arzularla ilgili.
nefsü’l-emr: işin hakikati, aslı.
nefy: sürmek, kovmak.
negamât: nağmeler, ezgiler, güzel sözler.
negamât-ı can-fezâ: gönüle ferahlık veren güzel sesler.
nehiy: yasak etme.
nehyetmek: mâni olmak, yaptırmamak.
nehy-i ilâhî: ilâhî yasak, haram, günah.
nehy-i ma’rûf: iyiliği yasaklamak, Allah’ın emirlerinin tatbikine engel olmak.
nekāis: noksanlar, eksiklikler.
nekâl: azap, işkence.
neseb: nesil, soy, sop.
nesh: kaldırma, hükümsüz kılma.
nesîm: esinti.
nesl: nesil, kuşak.
nesl-i mücâhid: kahramanlar nesli, kahraman büyükler.
neşâid: manzumeler, şiirler; şarkılar.
neş’et: meydana gelme, çıkma.
netâyic: neticeler, sonuçlar.

neûzübillâh: “Allah korusun, Allah’a sığınırız.”
nev’: nevi, tür, çeşit.
nevâhî: yasak şeyler, haramlar.
nevbahar: ilkbahar.
nevbet: nöbet, sıra.
nevha: ölen için sesli ağlama.
nevha-i hüsran: felâket iniltisi; mahvolma feryadı.
nevhât: ölüye yüksek sesle ağlamalar, feryatlar.
nevhât-ı hazînâne: hüzünlü ağlamalar, ağıtlar.
nevm: uyku.
nevmîd: ümitsiz, ümidi kırık.
nez’: kaldırma.
nezâfet: temizlik.
nezd-i ilâhî: Allah’ın huzuru.
nezd-i Rahmânî: Rahîm olan Allah’ın huzuru.
nezîh: temiz, ahlâklı, seçkin.
nida: seslenme, ses verme.
nidâ-yı irşâd: uyarı ve hakka çağrı seslenişi.
nigeh-bân: gözleyici, bekçi, bakıcı.
nihâyet: son; sonunda.
nikāt: noktalar.
ni’met: zahmetsiz elde edilen rızık.
ni’met-i ilâhiyye: Allah’ın bahşettiği her türlü rızık.
ni’met-i uzmâ: büyük nimet.
nişâne: iz, alâmet.
nişîmen-gâh-ı bâkî: devamlı kalma yeri.
niyaz: dua, yalvarış.
nizâ’: anlaşmazlık, çekişme, kavga.
nizam: düzen, usul, kaide.
nokta-i nazar: görüş.
nûrânûr: nurla dolu, çok aydınlık.
nûr-ı ezel: ezelî aydınlık; Allah’ın nuru, kurtarıcı yardımı.
nûr-ı mübîn: apaçık parlak ışık, aydınlık.
nûr-i nazar: nur saçan, aydınlatan, teselli eden, dertleri gideren bakış; Allah’ın lütuf ve merhameti.
nübüvvet: peygamberlik.
nüfûs-i hâzıra: bugünkü nüfus, hâlen mevcut insanlar.
nüsha: yazılmış şey, kitap; gazete ve dergilerin bir sayısı.
nüşûr: yeniden dirilme.
nüzûl: inme, iniş.
nüzûl-i vahiy: Allah katından bir vahyin gelmesi, inmesi.

Ö

ömr-i câvidânî: ebedî hayat.

ömr-i fânî: fani ömür, gelip geçici hayat, dünya hayatı.
ömr-i sânî: ikinci hayat; âhiret hayatı.

P

pâk: temiz.
pâk sîret: temiz yaşayış, güzel ahlâk, samimiyet.
pâkîze: temiz, lekesiz.
pâmâl-i istîlâ: işgal altına düşmek, düşmanın ayakları altında ezilmek.
pâyân: son, nihayet.
pâyânsız: sonsuz, çok sayıda.
pâyidâr: devamlı, sürekli; güçlü ve mutlu hâlin devamlı olması.
pâyitaht: başkent.
penâh: sığınılacak yer.
perde: örtü; görmeyi engelleyen şey; müzik parçasındaki sesler.
perdedâr: Kâbe'nin örtüsüne bakan vazifeli.
perran: uçan.
peydâ: meydanda, açıkta; ortaya çıkmak.
Peygamber-i zîşan: şanlı Peygamber (Hz. Muhammed).
peymâne: kadeh.
pîş: ön, ileri.
pîş-i enzâr-ı intibâh: ibret alıp uyanacak bakışların önü.

R

râbıta: bağ.
râci': üzerine gelen, hedef alan; dönen.
radiyallâhu anh: "Allah ondan razı olsun."
radiyallâhu anha: "Allah ondan razı olsun." (hanımlar için).
rağm: zıddına hareket.
rağmına: aksine, zıddına, istemese de.
rahmet-i mevûd-i Huda: Allah'ın va'dettiği rahmet.
rahne: gedik, yarık.
rahnedâr: yıkılmış, bozulmuş; yara almış.
rakîk: ince.
râm: itaat, boyun eğme, teslim olmak.
râvî: rivayet eden.
râyet-i İslâm: İslâm'ın bayrağı.
ref' : yukarı kaldırma, yükseltme.
ref'-i zikir: (Hz. Peygamber'in) adını yüceltmek.
refâhiyyet: bolluk, rahatlık.
refîk: arkadaş, yoldaş.
rehâvet: gevşeklik, tembellik.
reh-güzâr: geçecek yol, geçit.
rehin: bir şeye karşılık alıkonan, garanti veya korkutma için alınıp tutulmuş.
reng-i hüviyyet: kim olduğunu belli eden alâmetler.

reşîd olmak: olgunlaşmak, kendini bilmek.
revâ: yakışır, uygun; müstahak, hak etti.
re'y: görüş, fikir, düşünce.
rezâil: rezillikler, adilikler.
rezâlet: utanç veren durum, alçaklık.
rezil: alçak, bayağı, çirkin hal ve davranış.
rıdvânullahi aleyhim: "Allah'ın rızası onların üzerine olsun."
rıfk: yumuşaklık, yavaşlık; iyilikle davranmak.
rıh: kuvvet, devlet, büyüklük.
riâyet: uyma, saygı gösterme.
ribka: bağ, kemend bağı.
ric'at: geri dönme, geri çekilme, kaçma.
rivâyet: bir haber, söz veya hadiseyi haber vermek, nakletmek.
rivâyeten: rivayet olarak.
riyâ: gösteriş, sahte tavırlar.
riyâzî: hesapla, matematikle ilgili.
riyâzî-i fatîn: zekî ve kavrayışlı olan matematikçi (Fatin Hoca).
rûh: can, hayatın esası; bir şeyin özü, esası; huy, ahlâk.
rûh-i bekā: varlığını korumanın esası; kıyâmete kadar yaşamanın çaresi.
rûh-i faaliyet: çalışma aşkı.
rûh-i gayret: gayret, çalışma ve azim aşkı.
rûh-i içtimâi: sosyal ruh; milletin huyu, ahlâkı.
rûh-i ilâhî: yüce ruh, fedâkârlık duygusu.
rûh-i İslâm: İslâm'ın ruhu, özü; İslâm ahlâkı, seciyesi.
rûh-i izmihlâl: çöküntünün ana sebebi.
rûh-i leîm: aşağılık ahlâksız insan.
rûh-i millî: milli varlığın temeli, özü.
rûh-i müştâk: özleyen, bekleyen ruh.
rûh-i Nebî: Hz. Peygamberin aziz ruhları.
rûh-i rahmet: şefkat ve merhametin temsilcisi, Hz. Peygamber.
rûh-i sânî: ikinci ruh, yeni bir canlılık.
rûh-i semâ: gökyüzünün ruhu.
rûh-i şehâmet: kahramanlık, fedâkârlık ruhu, ahlâkı.
rûh-i şiddet: (bir ifâdenin sözün, âyetin ifâdesindeki) şiddetli, tesirli mânâ.
ruhsuz: korkak, tembel, hareketsiz.
rû-nümûn: yüz gösteren, meydana çıkan.
rûz-i cezâ: ceza günü, kıyâmet günü.
rücû': geri dönme.
rüchân: üstünlük.
rükn: bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği.
rükn-i esâsî: esas temel.
rükû': namazda ayakta iken belden eğilme hareketi.

S

saadet: mutluluk; yücelik; âhiret hayatında kurtuluşa erişmek.
sabâhü'l-hayr-ı hürriyyet: hürriyetin ilânından ümit edilen hayırlı sabah, vatanın kötü durumdan kurtuluşu.
sabî: bebek, küçük çocuk.
sâbit: belirli, belirlenmiş.
sadâ: ses
sâdır: (istemeyerek) elden veya ağızdan çıkan bir iş veya söz.
sadme: çarpma; sıkıntı, dert; haksızlık.
sadr: göğüs.
Sadr-ı İslâm: İslâm'ın ilk devirleri, Hz. Peygamber ve Dört Halife yılları; o günlerin örnek yaşayışı, bkz. Asr-ı Saâdet.
safâ-yı câvidânî: ebedî hoşluk.
safâ-yı sermedî: daimî hoşluk.
safderun: kalbi temiz; kolay aldatılabilir.
safh: affetme.
sâfil: sefil olan, aşağı, alçak.
safîr: ötüş, güzel ses; kuş.
safvet: saflık, temizlik.
safvet-i asliye: ilk halindeki saflık.
safvet-i hakîkî: gerçek saf hal.
safvet-i vicdan: vicdan temizliği, rahatlığı.
sâha: meydan, alan.
sahabe-i kirâm: bkz. ashâb.
sahabî: bkz. ashâb.
sahabî-i muazzam: büyük sahabî.
sâha-i nurânûr-i tevhid: Allah'ın birliğine inanmanın nurlu dünyası.
sâha-i reşâd: doğruluk, olgunluk dünyası.
sâhib-i hakîm: her şeyi hikmetlice bilen sahip, Allah.
sâhib-i şerîat: dinin sahibi, Allah.
sahîh: gerçek, doğru.
sâhil: deniz kıyısı.
sâhil-i selâmet: kurtuluş sahili; kavga ve münakaşadan uzak durmak.
sahne-i kıtâl: savaş sahnesi.
sahra-güzîn: dünyayı süsleyen.
sâik: sevk eden, götüren, sebep olan.
sâika: sebep, tesir.
sâik-i atâlet: tembelliğe sevk eden, sebep olan.
sâil: isteyen, dilenci; bilmediğini soran.
sakf: çatı, dam.
sakf-ı lâhûtî: ilâhî çatı, câmiin kubbesi.
salâh bulmak: düzelmek, dine bağlanmak.
Salîb: haç; Hristiyanlık, hristiyanlar.
sâlihât: dinin emrettiği, ahlâk ve insaniyetçe beğenilen işler, sâlih ameller.
sâlihât-ı a'mâl: dince makbul olan işler, sâlih ameller.
sâmân: servet, zenginlik.

samîm-i kalb: kalbin içi, içtenliği, samîmiyet.
sâmit: sesi çıkmayan, susan.
sâmit infiâl: sessiz kızgınlık.
sanem: put.
sânî: ikinci.
Sâni': yaratan Allah.
sânih: zihnine, aklına gelen, içine doğan.
Sâni'-i Kādir: Allah.
sâniyen: ikinci olarak.
sarâhaten: açık olarak.
sarîh: açık, meydanda, belli.
sa'y: çalışma ve gayret.
sâye-i saadet: mutluluğun yol göstermesi, himâyesi; dinin koruması, yol göstermesi.
saytara: baskı yapmak.
sebât: kararlılık, direnmek, devam etmek.
sebeb-i nüzûl: (âyetlerin) indiriliş sebepleri.
sebîl: yol.
sebîl-i fıtrat: Allah'ın insanı yaratırken mutlu olması için ona gösterdiği yol, Kur'an yolu.
sebîl-i hak: hak yol, doğru yol.
sebk: evvelce gelmiş geçmiş olma, ileri geçme, öncelik.
secâyâ: seciyeler, huylar, karakterler.
secâyâ-yı fâzıla: yüksek, faziletli huylar.
secâyâ-yı kerîme: büyük, olgun karakterler.
secdegâh: namaz kılınacak yer.
seciyye: huy, tabiat.
seciyye-i mübâreke: güzel, özenilecek huy, ahlâk.
seciyye-i sabır: sabır huyu, özelliği.
sefâlet: sefillik, düşkünlük, yoksulluk.
sefil: sefalet çeken, yoksul; alçak.
sehâfet-i akîde: inancın zayıflığı, bozukluğu.
seher-pâre-i mev'ûd: söz verilen gündüz, aydınlığın doğuşu; kurtuluş günü.
sekmek: sıçramak, zıplamak.
selâmet: barış, rahatlık; sonu hayırlı çıkma.
selâmet-i millet: milletin rahat ve huzuru, kurtuluşu.
selef-i sâlih: iyi işler yapmış olan eski insanlar.
selîka: güzel söyleme ve yazma kabiliyeti.
selîka-i beyan: güzel bir şekilde anlatma.
selîm: sağlam, kusursuz, doğru ve isâbetli; aklı başında, uslu.
selîs: düzgün, akıcı.
semâ: gök.
semâhat: cömertlik; iyilik severlik.
semâvî: ilâhî, Allah'tan olan; sema ile ilgili.
semâviyat: semavî olan şeyler.

serâpâ: baştan ayağa, baştan başa.
serd: sözü düzgün ve münasebetli söyleme, açıklama.
serencâm: başa gelen, baştan geçen ibretli olay.
sereyân: dağılma, bulaşıp yayılma.
sermâye-i hâfıza: hafızada, akılda kalanlar, bilgi birikimi.
sermâye-i san'at: insanın ustası olduğu işin değeri, yararlılığı.
sermedî: daimî, sürekli.
sermediyyet: daimîlik, süreklilik.
ser-nigûn: baş aşağı olmuş; talihsiz, yenilmiş.
ser-nigûn oldu: baş aşağı oldu, yenildi.
sevâhil: sahiller.
seyfe makrun adl: kılıca bağlı adalet; lâfta kalmayan, tatbik olunan gerçek adalet.
seyf-i lisan: lisanın kılıcı, sözün tesiri.
seylâbe: taşkın su, sel.
seylâb-ı eyyâm: günlerin getirdiği gelişmeler, olaylar; sıkıntılar, felâketler.
seyr: yürüyüş, gidiş.
seyreyle: bak, gör.
seyr-i mu'tâd: alışılan hareket, her zamanki gidiş.
seyyiât: kötülükler, suçlar, günahlar.
seyyie: kötülük, suç, günah.
sıddîk: pek doğru, sözünün eri, iyi ahlâklı insan.
sıfât-ı kâşife: iç yüzünü meydana çıkaran haller.
sıfr-ul-yed: eli bomboş.
sıyânet: koruma, korunma.
sıyt-ı şevket: büyüklüğün nâmı, şöhretin ünü, tesiri.
sidânet: Kâbe'ye hizmet etmek; perdedarlık, kapıcılık etmek.
sîga: fiil çekimindeki şekillerden her biri.
sikāyet: sakalık, hac mevsiminde hacıların su işlerine bakma görevi.
silsile: sıra, peşpeşe gelenler; soy sop; Araplarda soy kütüğü sırası: fasîle, fahz, batn, imâre, kabîle, şa'b.
silsile-i neseb: soy zinciri, şecere.
silsile-i sefâlet: sefaletin ardı ardına gelmesi.
sîmâ: yüz, çehre.
sîne: göğüs, kalb.
sîne-i hilkat: yaratılmış kâinatın içi.
sîne-i İslâm: İslâm'ın kalbi; müslüman toplum.
sinn: yaş.
sinn-i kemâl: olgunluk yaşı.
sinn-i tufûliyet: çocukluk yaşı.
sirâc: ışık, kandil, mum.
sirâc-ı sermed: daimî ışık, ebedî nur; Hz. Muhammed (s.a.s.).
sirâyet: geçme, bulaşma, yayılma.
sîret-i ashâb: ashâbın yaşayışı, ahlâkı.
sîret-i Resûl: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hali, tavrı, ahlâkı, yaşayışı; bunu

anlatan kitap.

sitemkâr: sitem eden; üzen, haksızlık eden.

siyâset-i mecnûnâne: delicesine yanlış siyaset, kötü idare.

siyasiyûn: devlet adamları; siyasetçiler, politikacılar.

sudûr: meydana çıkma.

sû-i i'tikād: inanç bozukluğu.

sukūt: düşme, aşağı inme, gücünü ve değerini kaybetme.

sultan: reis, hükmeden.

sun': san'at; ilâhî san'at.

sûr: bayram, eğlence, düğün.

sûre-i şerîfe: mübarek, mukaddes sûre, Kur'an-ı Kerîm'in 114 sûresinden her biri.

sûret-i mutlaka: mutlak şekilde, kesinlikle, muhakkak.

sûr-i fıtrat: yaratılmışların bayramı, baharda tabiatın canlanması.

Sûr-i İsrâfîl: Melek İsrâfil'in kıyameti başlatan borusu; Sûr'un üflenmesi; kıyâmet ve mahşer zamanı.

suver: şekiller.

suver-i zamaniye: zamanla ilgili şekiller, düşünceler.

sûzişli: yanık, dokunaklı.

sübât: uyku.

sübül-i ilâhî: Allah'a giden yollar.

süfehâ: eğlence düşkünü kimseler, müsrifler, sefihler, günâhkârlar.

sükût-i amîk: derin sessizlik.

sünnet: Resûlullah'ın tavsiyeleri, yaptıkları ve tasvip ettiği yaşayış tarzı.

sürûr: sevinç.

Ş

şa'b: bkz. silsile.

şâh-ı şehîd: şehit olan hükümdar, Sultan Murad.

şâhid: tanık, doğrulayan.

şâhrâh-ı felâh: kurtuluşun geniş, ana yolu; İslâmiyet.

şahs-ı ma'sûm: günahsız kimse.

şahsî menfaat: kişisel yarar.

şâibe: kusur, noksan.

şaklabanlık: soytarılık, dalkavukluk.

şân-ı azîm: büyük şan.

şark: doğu; doğudaki ülke ve milletler.

şâyân: lâyık, uygun, hak etmiş.

şâyed: eğer.

şeâir: âdetler; kaideler; dinin ibadet, ahlâk ve davranış esasları.

şebâb: gençlik.

şecaat: yiğitlik.

şedâid: şiddetli, eziyetli haller, sıkıntılar.

şedâid-i hayat: hayatın sıkıntıları.

şedîd: şiddetli.
şefîk: şefkatli, merhametli.
şehâmet: cesaret, yiğitlik.
şehekāt: hıçkırık, iç çekerek ağlamak.
şehekāt-ı rûhiyye: rûhtan gelen elem hıçkırığı.
şehrâyîn: donanma, şenlik.
şekāvet: yanlış, bâtıl, haksız yolda ve yaşayışta bulunmak; eşkıyalık; âhirette "şakî" (suçlu, günahkâr) sayılmak.
şekl-i sahîh: doğru şekil.
şenâat: kötülük, çok fena haller.
şer': şeriat, din, İslâmiyet.
şeref: onur, dokunulmaz haklara sahip oluş, yüce haller.
şeref-i iman: müslüman olmanın insana kazandırdığı şeref, ahlâk, yücelik.
şeref-i insâniyet: insan olmanın verdiği yücelik, dokunulmazlık ve haklar.
şerh: açıklamak, açmak, genişletmek.
şer'-i ma'sûm: eksik ve kusuru olmayan şeriat, din, İslâmiyet'in kanunları.
şer'-i mübîn: İslâm dini.
şerîat: dinin esasları, kanun ve kaideleri.
Şerîat-ı Garrâ-yı Ahmediyye: Hazret-i Ahmed'in (s.a.s.) getirdiği yüce İslâm şeriatı, İslâm dini.
Şerîat-ı Garrâ-yı İslâmiye: Yüce İslâm şeriatı, İslâm dini.
şerîat-ı mutahhara: kusursuz ve ayıpsız olan tertemiz şeriat, İslâm dini.
şevâhik: şahikalar, yükseklikler.
şevket: büyüklük, heybet.
şevk-ı şehâdet: şehîd olmak isteği.
şeydâ-yı terakkî: yükselme ve ilerlemeye çok istekli.
şeyhülislâm: Osmanlı devletinde âlimlerin başı, din işleri, eğitim ve adliyenin en büyük âmiri.
şîa: taraftarlar, yardımcılar.
şiâr: ayırıcı işaret.
şiâr-ı din: dinin önemli işareti, esası.
şifâyâb: şifa bulma; iyileşmiş.
şimâl: kuzey.
şimendifer hattı: demiryolu.
şîrâze: kitap sayfalarını cilt içinde bir ve sağlam tutan bağ; esas, düzen, toplumu bir arada tutan esaslar ve inançlar.
şi'r-i güzîn: seçkin güzel şiir.
şirk: bir olan Allah'a ortak koşmak, küfür.
şirzime: sayıca küçük ve önemsiz topluluk.
şirzime-i fesâd: fesatçı bir avuç insan.
şitâban: özlemle koşan, hasretle bekleyen.
şîven: feryat, çığlık, haykırış.
şu'le: alev, parıltı.
şûrîde: perişan, karmakarışık.
şuûb: şa'bın çoğulu, bkz. silsile.

şuûbât-ı ilim: ilmin şubeleri, kısımları.
şuûn: olaylar.
şuûn-i âlem: dünyadaki tabiî ve beşerî olaylar.
şuûn-i hilkat: kâinattaki varlıklar arasındaki olup bitenler.
şuûn-i insâniyet: insanın yaratılışındaki fevkalâdelikler ve insanlık tarihindeki olaylar.
şuûn-i kâinat: kâinattaki olaylar.
şuûnun en büyük ummânı: olayların büyük okyanusu; dünyada en zor başarılacak şey, İslâmiyet'in doğuş ve dünyaya yayılması.
şühedâ: şehitler.
şühedâ-yı Bedir: Bedir gazvesinde şehit düşenler.
şütûm: hakaretler, sövmeler.

T

taarruz: saldırı.
tâat: Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibadet.
tâb: güç, kuvvet.
tabâbet: hekimlik; tıp ilmi.
tâbi olma: birine uyma.
ta'bîr-i dîğer: diğer ifade, başka bir söyleyiş.
ta'dîl: hafifletme, yumuşatma, değiştirme.
tafsîl: etraflı olarak bildirme.
tahakkuk: beklenenin olması, söylenenin yerine gelmesi.
tahakküm: hükmetme, zorla yaptırma.
tahammül: dayanma, katlanma.
tahattur: hatırlama.
tahdîd: sınırlama.
tahkîk: araştırma.
tahkîm: sağlamlaştırma.
tahrîk: kışkırtmak.
tahrîr-i nüfûs: nüfus sayımı.
tahsîl: elde etmek; ilim öğrenmek.
tahsîl-i âlî: yüksek tahsil.
tahsîs: bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma.
tahsîsen: tahsîs ederek; bilhassa, en çok.
taht-ı esâret: esaret altında, esirlik.
tahzîr: sakındırma, men etme.
takviye: kuvvetlendirme.
takyîd-i ilâhî: bir şeyin olabilmesi için Allah'ın koyduğu tabiat kanunları.
talâkat: düzgün, kolay ve serbestçe söz söyleme.
talebe-i ulûm: medrese talebesi.
talîatü'l-ceyş: öncü asker, keşif birliği.
ta'mîk-i nazar: dikkatle bakmak, bakışı araştırmayı derinleştirmek.
Tanrı: Arapça "ilâh" kelimesinin Türkçedeki karşılığı. Müslüman olan ilk

Türkler "Allah" lâfzı yerine kullanmışlardır.

tanassur: hıristiyan olma.

tarîk: yol.

tarîk-i hak: hak yol, doğru yol.

târmâr (târümâr): dağınık, perişan.

tarz: şekil, biçim; yol, metod.

tasarruf: istediği gibi kullanma, hükm etme.

tasfiye: temizleme.

tashîh: düzeltme.

tatbîk: uygulama.

tathîr: temizleme.

ta'tîl: bir şeyi (vicdanı) iptal edip kaldırmak; çalışmayı durdurma, kesme.

tavaf: etrafını dolaşma; ibadet maksadıyla Kabe'nin etrafını dolaşarak ziyaret etme.

tavr-ı istiğrâk: kendinden geçme hali.

tavr-ı yetîm: babası ölmüş yetimin acıklı durumu.

tavsîf: vasıflandırma, isim verme, tarif etme.

tayy: atlama, üzerinden geçme; arayı kapatma.

tayyibe: iyi, güzel iş; rahat hayat ve helâl yiyecek ve mal.

tazammun: içine alma, bulundurma.

ta'zîb: eziyet etme, üzme.

tâziyâne: kamçı, kırbaç.

tazyîk: sıkıştırma, zorlama, baskı.

teaccüb: şaşma, şaşırma.

teâlî: yükselme, olgunlaşarak büyüme.

tealluk: ilişiği, ilgisi olma; ait olma.

teallüm: öğrenme.

tearrî: kendini bir şeyden uzak tutma ve boş olma.

teârüf: birbirini tanıma, tanışma; bir şeyi herkesin bilmesi.

teb'a: bir devletin hükmü altında bulunan halk, uyruk.

tebâh: mahvolma.

teberrük: mübarek sayma, uğur sayma.

teblîğ: bildirme, eriştirme; götürme.

teblîgât: tebliğler, ilanlar, bildirmeler.

tebşîr: müjdeleme, güzel haber verme.

tecdîd: yenileme.

teceddüd: yenilenme.

tecellî: görünme; Allah'ın lütfuna nail olma.

tecellî etmek: görünmek, belirmek.

tecellî-i celâl: Allah'ın cezasının tecellîsi.

tecellî-i Sübhânî: Allah'a ait tecellî.

tecelliyât: tecellîler.

tecellüd: yalandan yiğitlik gösterme; inat etme.

tecerrüd: soyunma, uzaklaşma, alâkayı kesme.

tecessüm: cisim olarak belirme, görünme.

tecessüs: araştırma, gözetleme.
tedârik: edinme, bulup alma, edinmek.
tedebbür: dikkatle araştırmak, yapılması gerekeni iyice anlamaya çalışıp yerine getirmek.
tedennî: aşağı inme, gerileme.
te'dîb: haddini bildirme; edeplendirme, cezalandırma.
te'dîb eden: terbiye eden, cezalandıran.
tedkîk: dikkatle araştırma.
tedkîkāt: inceden inceye araştırmalar.
tedkîk-i haber: haberin doğruluğunun araştırılması.
tedrîs: ders verme, okutma.
teessüf: esef etme, üzülme, kederlenme; darılma.
tefâhür: övünme.
tefrika: ayrılık, bozuşma.
tefrît: tersine aşırılık, gereğinden çok azlık.
tefsîr-i şerîf: Kur'an'ın mânâ bakımından açıklanması ve buna dair kitap.
tefvîz: birine güvenme, birinin sorumluluğuna bırakma; Allah'a güvenme, tevekkül.
tegâfül: göz yummak, görmezden gelmek.
tehâbbüb: dostluk peyda etme.
tehâlük: çok isteme, can atma; birbirini itip çiğneyerek koşuşma, acele etme.
tehâşî: sakınmak, çekinmek.
tehdîd: ceza ve zarar vermekle korkutma.
tehdîd-i ilâhî: Allah'ın korkutması, ceza vereceğini bildirmesi.
tehdîd-i mehîb: büyük tehdid.
teheccüd: gece uyanıp kılınan namaz.
tehlike-i sarîha: geleceği belli tehlike.
tekâlîf: verilen ve yapılması istenen vazifeler.
tekâlîf-i ilâhiyye: ilâhî teklifler, dinin emirleri.
tekâlîf-i şer'iyye: dinin emrettiği zekât, hac gibi mâlî ve bedenî ibadetler.
tekâmül: gelişme.
tekarrür: karar kılma; bir yerde durma.
tekdîr: azarlama.
tekerrür: tekrarlanma.
tekerrür-i dâimî: devamlı olarak tekrarlanma.
tekfîr: birine kâfir deme.
teki: her biri.
te'kîd: sağlamlaştırma, kuvvetleştirme; sözü ve emri tekrar etme.
tekrîm: saygı gösterme, ululama.
telâfi etmek: yerini doldurmak, zararı gidermek.
telâkki: düşünüş, inanış, hayat tarzı; şahsî anlayış, görüş.
telezzüz: lezzet alma, hoşlanma.
tel'în etmek: lânetlemek.
telkîn: aşılama, inandırma, benimsetme.
telkîn-i hayat: yaşamayı sevdirmek ve bunun için mücadeleyi öğretmek.

temâşâ: bakıp seyretme.
temâyül: meyletmek, taraftarlık gösterme.
temennî: dilek, istek.
temettü': kâr, fayda.
te'mîn-i bekā: sürekliliği sağlamak; yaşamaya devam için gerekeni yapmak.
tenâsur: yardımlaşma.
tenâzu': nizâ etme, birbiriyle uğraşma.
tenezzül: uygunsuz ve basit şeylere istek gösterme; inme, düşme; maddi fayda için ahlâken düşkünlük göstermek.
tenkîl: cezalandırma.
tenvîr: aydınlatma; açıklayıp şüpheyi giderme.
tenzîh: kusur ve yanlıştan uzak olduğunu söyleme.
terakkî: ilerleme.
terâne: nağme, ahenk; boş lâf, gevezelik.
terâne-i lâhûtî-i hamaset: kahramanlık şiirlerinin ilâhî nağmesi.
terbiye-i ictimâiyye: sosyal terbiye, genel ahlâk.
tergîb: isteklendirme, iyiye teşvik etme.
tertîb: düzenleme.
tertîl: usulüyle okuma.
tervîc: öne çıkarma, kıymet ve itibarını artırma.
terzîl: rezil etme, herkese kötüleme.
te'sîr: etki.
te'sîr-i sâhir: büyüleyici, etkileyici te'sir.
teskîn: sakinleştirme.
teslîh: silâhlandırma.
teslîs: üçleme; Hıristiyanlık'ta "üç tanrı" inancı.
tesliyet: avutma, avutulma.
tesniye: iki kişi için kullanılan fiil çekimi.
teşettüt: birçok parçalara ayrılma, karmaşa, anarşi.
teşkîl: şekil verme, meydana getirme.
teşmîl: içine aldırma, yayma, kaplatma.
teşrîk-i mesaî: işbirliği.
tetebbuât: tedkikler, incelemeler, okumalar.
tetimme: bir eksiği tamamlamak üzere katılan şey, tamamlayan.
tevakkuf: durma, duraksama, bekleme.
tevâlî: birbiri arkasından gelme.
tevâsî: birbirine bir şey tavsiye etme.
tevcîh: yöneltme, döndürme; mânâ verme, yorumlama.
tevdî': bırakma, emanet etme; verme.
teveccüh: bir yöne dönme, bakma, yönelme; iyilik etme.
tevehhüm: vehim, kuruntu etme.
tevekkelnâ: "Allah'a sığındık, tevekkül ettik."
tevekkül: bir iş için elden gelen yapıldıktan sonra neticeyi Allah'tan beklemek ve olanı hayırlı bilmek.
tevfîk: rast gelmek, uygunluk, yapılan hareketin yapılacak işe uygun düşmesi;

Allah'ın yardımı.
tevfîk-i Hak: Allah'ın yardımı.
tevfîk-i hareket: davranışını icap eden şekle uydurma, o surette hareket etme.
tevhîd: birleme; Allah'ın birliğine inanma; birleştirme, insanların birliğini sağlama.
tevhîd-i âheng: iş birliği, uyumlu çalışmak ve yaşamak.
te'vîl: farklı açıklamak, açıklanması zor bir meseleye izah bulmak.
tevkî-i hüsrân: en büyük kaybın sebebi olmak.
tevlîd: doğurma, sebep olma, meydana çıkarma, bir şeyi sonuç verme.
tevzî: dağıtma, verme.
te'yîd: kabullenme, doğrulama; tekrar edip sağlamlaştırma.
te'yîd-i kahr: helâk edici darbeye izin vermek.
te'yîdine şâyân: desteğine lâyık.
tezallüm: sızlanma, yanıp yakılma; zulümden şikâyet.
tezallümkârâne: sızlanarak, yanıp yakılarak.
tezelzül: sarsılma, sallanma.
tezkiye: temize çıkarma, iyi olduğunu söyleme, kefil olma.
tezlîl: hor ve hakir görme, aşağılama.
tezvîr: yalan dolan, iftira.
tıynet: yaratılış, tabiat.
ticâret-i bahriyye: deniz yoluyla yapılan ticaret.
tilâvet: Kur'an'ı güzel sesle ve usulüne göre okuma.
timsâl: temsil eden, örnek, sembol.
timsâl-i fevka'l-hayâl: hayal edilemeyecek kadar güzel örnek; Hz. Peygamber.
timsâl-i pâmâl: ezilip çiğnenmede ibret alınacak bir toplum.
tûfan: şiddetli yağmur; büyük felâket.
tufûliyyet: çocukluk.
tuğyân: coşkunluk, kabarıp taşmak; isyan etmek.
Turan ili: eski Türk ülkeleri.
tünek: kuşların devamlı konduğu yer; bakımsız, perişan yıkıntı yerler.

U

uhde: söz verme; birinin üzerinde bulunan iş, vazife.
uhûd: anlaşmalar; kapitülasyonlar.
uhuvvet: kardeşlik.
uhuvvet-i İslâmiye: İslâm kardeşliği.
ukalâ-yı müslimîn: müslümanların akıllıları, ileri gelen âlimleri, bilgeleri.
ukbâ: âhiret, öbür dünya.
ukde: düğüm; rahatsız eden çözümsüz mesele, müşkil, problem.
ukde-i hâtır: hatırda düğümlenen, kalan; çözülmedikçe içine dert olup kalan mesele.
ukûl: akıllar.
ukûl-i kāsıra: kısa, yetersiz akıllar.
ulemâ: âlimler.

ulûhiyyet: Allah'a mahsus sıfatlar; İlâhî âlem.
ulûm: ilimler.
ulûm-i arabiyye: arapça ile ilgili bilgiler, ilimler.
ulûm-i İslâmiyye: İslâm dinine dair ilimler.
ulûm-i nâfia: faydalı ilimler.
ulüvv-i cenâb: âlicenaplık, iyilik, kerem, cömertlik.
ulvî: yüksek, yüce.
ulvî hisler: yüce duygular.
ummân: büyük deniz, okyanus.
ummân-ı havâdis: hadiseler ummanı, olaylar denizi, olay çokluğu.
umûmî: genel.
umûr: işler; devlet vazifeleri, memuriyetler.
umûr-i âhiret: ahiretle ilgili hususlar.
umûr-i bâtınıye: göze görünmeyen duygular, sevgi, şefkat gibi sıfatlar, insanın iç âlemi.
umûr-i din: dinle ilgili işler.
umûr-i dünya: dünya işleri.
unsur: bütünü meydana getiren parçalardan biri; bir toplumda birbirinden farklı toplumların her biri.
unsur-ı bî-râbıta: bağlantısız, bağını koparan unsur.
unsur-i îman: iman edenler.
unsur-i isyan: başkaldıran kavim, isyancı toplum.
urefâ: irfan sahibi kimseler, ârifler, bilgeler.
usr: güçlük, zorluk, bkz. yüsr.
usûl-i hilkat: yaratılış esasları, sırları.

Ü

üç kıt'a: Asya, Avrupa ve Afrika.
üdebâ: edibler.
üdebâ-yı ulemâ: âlimlerin edib olanları.
ülfet: görüşme, ahbaplık, dostluk, alışkanlık.
ümîd-i muâvenet: yardımlaşma, yardım görme ümidi.
ümmet: bir peygambere bağlanan mü'minler, millet.
ümmet-i merhûme: Allah'ın rahmetine nâil olmuş ümmet; acınası ümmet.
ümmî: okuma yazma öğrenmemiş.
ümmid: umma, ümit.
ümrân: bayındırlık, medeniyet, ilerleme; mutluluk.
üslûb: tarz, biçim; söz ve yazıyla anlatım şekli.
üslûb-i hakîm: hikmetli, derin mânâlı söz, yazı, ifade biçimi.
üslûb-i imtinân: (nankörlük edilen ilâhî) iyiliği başa kakma tavrı ile hatırlatma.
üslûb-i semavî: ilâhî üslûb, Kur'an-ı Kerîm'in ifade şekli.
üstâd: öğretmen; bir ilim veya san'at alanında üstün olan kimse, usta.

V

vâ esefâ: ne yazık ki... yazıklar olsun ki...
vâbeste: bir şarta bağlı.
vâcib: terki caiz olmayan, yapılması gerekli iş ve ibâdet.
va'd-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın va'di, yardım sözü.
va'd-i kahr: kahretmeye söz verme, tehdit.
vâdî: tarz, usul, bir işte tutulan yol; dağlar arasında geniş ve yüksek arazi.
vahdet: birlik, beraberlik; yalnız bir kenara çekilmek.
vahdet-i milliyye: millî birlik.
vahdet-i İslâmiyye: İslâm birliği, müslümanların kardeşliği.
vâhid: tek, bir, bütün, tam.
vahy (vahiy) : bir fikir veya emrin Allah tarafından bir peygambere bildirilmesi.
vaîd: birini iyiliğe sevk ve kötülükten uzaklaştırmak için korkutma.
vâiz: dinî öğütlerde bulunan.
vak'a-i târihiye: tarihî olay.
vâkıa: olmuş bir iş, gerçek.
vâkıâ: "her ne kadar", gerçi.
vâkıf: bilen.
vâkıf olmak: bilmek; iç yüzünü bilmek.
vâki': olan, olagelen.
vakt-i ma'rûf: bilinen vakit.
vâlide: ana.
vârid: olan, ortaya çıkan, gelen, erişen.
vasf: vasıf, sıfat, özellik.
vasf-ı bâtınî: görünmeyen vasıf, gizli özellik.
vâsi': geniş, bol.
vasiyet: tavsiye, yapılması istenen şeyler; bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeyler.
vâveyla: feryat, acı ile haykırma.
vâye: nasip, pay.
vaz': koyma; tavır gösterme, vaziyet.
vaz'-ı istihyâkârâne: utanır bir halde durmak.
vaz'-ı nedâmet: pişmanlık tavrı göstermek.
vâzıh: açık, belli.
vazife: yapılacak görev.
vazîfe-i risâlet: peygamberlik vazifesi.
vedâ etmek: uzun bir süre için veya bir daha hiç kavuşup görüşmemek üzere ayrılmak.
vedîa: emanet.
vedîatullah: (Allah'ın emaneti) ruh, can; İslâmiyet.
vefeyât: ölümler.
vehm: kuruntu, yersiz ümit, düşünce veya korku.
vehmî: kuruntu ile ilgili olan.

vekāyi': vak'alar, olaylar.
velvele: gürültülü karışık sesler; mânâsız bağırış, çağırış, gürültü, yaygara.
velvele-i hayat: hayatın sesleri, canlılığın hareketliliği.
velvele-i i'tirâz: karşı çıkma yaygarası.
vesâit: vâsıtalar, bir işi yapmak için gerekenler.
vesâyâ: vasiyetler, tavsiyeler, yol göstermeler.
vicdan-ı ümmet: ümmetin vicdanı, duyguları, genel değerleri ve istekleri.
vifâk: uygunluk; barış.
vîran: yıkılmış.
vizr: yük, ağırlık.
vukū': olma, oluş.
vuzûh: anlaşılır olma, açıklık.
vücûb: vâcib olma, lüzumlu olma, yapılma gerekliliği.
vücûd: varlık.
vücûda getirme: meydana getirme.
vüs': güç, kuvvet, takat.

Y

yâd: hatırlama, anma; düşman, yabancı.
yâd eller: yabancılar; gurbet.
yâd-ı fevka'l-i'tiyâd: olağan üstü olayların anlatılışı, hatırlanışı.
yâd-ı nûranûr: nur dolu hatıra, güzel günleri anmak.
yâdında olmamak: hatırında, gönlünde olmamak, düşünmemek; daha çok önem verilen (vatan için savaş) hizmetinin yanında, çok kıymetli de olsa (ailenin) geri planda kalması.
yâdigâr: giden bir kimseyi hatırlatacak şey; hatıra, hediye.
yakaza: uyanıklık.
yakîn: sağlam, kesinlik kazanmış bilgi; itimat.
yakînen: iyice bilmek, tam inanmak.
yakînî: kat'î, şüphe edilmeyecek kesin olan.
yâr ü ağyâr: dost ve düşman.
yârân: dostlar.
yâr-ı can: candan dost, can dostu.
yâr-i müsâid: uygun bir dost.
yedmek: çekerek götürmek.
yegâne: biricik, tek.
yek-âheng: aynı ahenkte, hiç değişmeden; birlik olarak; elbirliği, güçbirliği.
yekpâre: tek parça, bütün.
yekûn: toplam, miktar.
yek-zebân: ağız birliği ederek, bir ağızdan.
yeldâ: en uzun gece; insanlığın din dışı bir hayat yaşadıkları sıkıntılı zamanlar.
yeldâ-yı hayat: hayatın sıkıntılı uzun yolu.
ye's: yeis, ümitsizlik, karamsarlık; elem, keder.
ye's-fersâ: ye'si yok eden, ümit veren.

yevm: gün.
yevm-i hesâb: hesap günü, kıyâmet.
yevm-i kıyâmet: kıyamet günü.
Yezdân: Allah; Farsça: Tanrı.
yüsr: kolaylık, bkz. usr.

Z

zabt: bir sözü aklında tutma veya yazıp kayda geçirme, unutmama; sahip çıkma, bırakmama; saklama, gizleme; bir memleketi zor kullanarak işgal etme.
za'f: zayıflık, kuvvetsizlik; zararlı bir isteğe engel olamamak.
zahîr: arka çıkan, yardımcı.
zâhir: görünen, açık, meydanda.
zâir: ziyaretçi.
zâir-i âvâre: şaşkın ziyaretçi.
zalâm: karanlık.
zan: bir bahiste kendi düşüncesine göre kesin olmayan bir karara varma, sanma, kuvvetle tahminde bulunma; kendi düşüncesine göre inanma.
zât: kendisi; kişi, şahıs; saygı değer kimse.
zâten: aslında, asıl olarak, esasen.
zât-ı akdes: en kutsal zat, Hz. Peygamber.
zât-ı kerîm: cömert, kerem sahibi zat.
zât-ı kibriyâ-penâh: yalnız kendisine sığınılacak olan ulu Allah.
zâyi': vakti boşa geçirme; kayıp, kaybetme.
zebânî: cehennemlikleri cehenneme atmaya memur melekler.
zebûn: gücünü kaybetmiş; zayıf, güçsüz.
zefîr: zararlı zehirli hava, rüzgâr; nefes verişte çıkan hava.
zehâb: zan, vehim, sanma, tahmin.
zehr-i hüsran: kötü duruma düşmenin öldürücü tesiri.
zelîl: alçak, aşağı, aşağılanan.
zerk etmek: aşılamak.
zevâl: sona erme; kaybolma.
zevk-i lâhûtî: ulûhiyet âleminden gelen vahyin zevki.
zevk-i selîm: zevkin, anlayışın ve ölçünün en yüksek, olgun ve doğru olanı.
zındık: Allah'a ve âhirete inanmayan dinsiz, inkârcı, mülhid.
zikr: söylenmek, anılmak, adı geçmek.
zillet: düşkünlük, aşağılık, alçaklık.
zimâm: bir yerin, memleketin idaresi; yular, dizgin.
zindan: karanlık hapishane; karanlık ve sıkıntılı yer.
zîr-i idâre: idare altında.
zî-rûh: ruh sahibi, canlı.
ziyâ: aydınlık, ışık, güneş ışığı; insana hayatta yol gösterecek olan iman ve ilim ışığı.
ziyâde: fazla, çok.
zuhûl: dalgınlıkla unutma veya geciktirme.

zuhûr: görünme, meydana gelme.
zulmet-âbâd: karanlıkla dolu.
zu'm: yanlış zan ve beklenti, vehim; şüphe.
zulmet: karanlık.
zühd: her türlü maddî zevki bırakıp kendini ibadete verme.
züll: alçalma, utanılacak bir hale razı olma.
zümre: bölük, topluluk, sınıf.
zürriyyet: nesil, kuşak, soy.

Sözlükteki kelimelere anlam verilirken, kitap metninde kullanıldıkları mânâ dikkate alınmıştır.